

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ÖĞRETİM STRATEJİ VE YÖNTEMLERİ BAĞLAMINDA
KUR'AN'DA İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEYEN İLKELER
(ÖRNEK ÂYETLER)**

**Mahmood Mohammed A. ABDULKAREEM
1340206018**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU**

ISPARTA - 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Düzeltilme Sonrası Girecek Öğrenci

Öğrencinin Adı Soyadı	Mahmood Mohammed A. ABDULKAREEM
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Başlığı	Kur'an'da Öğretim Strateji ve Yöntemleri
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	Öğretim Strateji ve Yöntemleri Bağlamında Kur'an'da İnsan Davranışlarını Düzenleyen İlkeler (Örnek Ayetler)

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği ve YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 08/11/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ

☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.

☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ** kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nejdett GÜRKAN	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Fatih ÇINAR	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Safinaz ASRİ	☒ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 22-(6) Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunmada da başarısız bulunan öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “*Öğretim Strateji ve Yöntemleri Bağlamında Kur’an’da İnsan Davranışını Düzenleyen İlkeler (Örnek Âyetler)*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mahmood Mohammed A. ABDULKAREEM

05/12/2019

(ABDULKAREEM, Mahmood Mohammed A., *Öğretim Strateji ve Yöntemleri Bağlamında Kur'an'da İnsan Davranışını Düzenleyen İlkeler (Örnek Âyetler)*, Doktora Tezi, Isparta, 2019.)

ÖZET

Araştırma, örnek âyetlerle öğretim strateji ve yöntemlerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öğretim veya bilgi aktarımı amaçlı metinleri (Kur'an Âyetlerini) analiz etmek suretiyle içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öncelikle kavramsal temellendirmeyi oluşturmak üzere öğretim ilke ve yöntemleri alanında yapılmış çalışmalar ve ilgili literatür taranmıştır. Sonra konuyla bağlantılı olduğu düşünülen âyetler belirlenmiştir. Âyetlerin doğru yorumlanabilmesi için âyetlerin iniş sebeplerine bakılmış çeşitli tefsirler incelenmiştir. Çalışmada öğretim strateji ve yöntemleri bağlamında, Kur'an-ı Kerimin insanı bireysel ve toplumsal hayatını düzenleyen strateji ve ilkesi üzerinde durmayı hedeflediği için konu ile ilgili yapılmış bilimsel araştırmalar, Kur'an-ı Kerim mealî ve tefsirlerden faydalanılmıştır.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda genellikle âyetlerin tefsiri ve yorumu esas alınarak Kur'an-ı ilme, ilim adamına ve eğitime verdiği değer açıklanmaya çalışılmıştır. Kur'an'ın kendi mesajlarını İnsanlığa nasıl öğretmeye benimsetmeye gayret gösterdiği konusu yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda çalışmanın konuyla ilgili bir boşluğu dolduracağı düşünülmüştür. Konu belirlenmesinde tespit edilen eksiklik ve ihtiyaç yönlendirici olmuştur.

Araştırmada öncelikle güncel bazı öğretim strateji ve yöntemler esas alınarak konu âyetlerle yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda günümüzde öğrenme-öğretme süreç ve etkinliklerinde sık kullanılan bazı öğretim strateji ve yöntemlerini Kur'an tarafından kullanıldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarının genelde eğitim ve din eğitimi özelde de İslami eğitim alanına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Öğretim, Strateji, İlke, Yöntem

(ABDULKAREEM, Mahmood Mohammed A., Principles Regularising of Human Behavior in the Qur'an in the Context of Teaching Strategies and Methods (Sample Versicles), PhD Thesis, Isparta, 2019.)

ABSTRACT

The research aims to define teaching strategies and methods with sample versicles. In accordance with this purpose, content analysis method was used by analyzing texts (Versicles of Qur'an) for teaching or information transfer purposes. In the research, principally, in order to establish the conceptual basis, studies in the field of teaching principles and methods and related literature were reviewed. Then the versicles which are thought to be related to the subject are determined. In order to interpret the versicles correctly, the reasons of descent of the versicles were stated and various exegesis were examined. The aim of the study is to focus on the strategy and principle of the Qur'an that regulates the individual and social life of people in the context of teaching strategies and methods; Qur'an Al-Karim meaning and exegesis with scientific researches have been used on the subject.

In the researches carried out to date, it has been tried to explain the value of the Qur'an to knowledge and education by taking commentary and exegesis of the versicles. The issue of how the Qur'an strives to teach humanity its own messages has not been adequately studied. Within this framework, it was thought that the work would fill a gap on the subject. The deficiencies and needs identified in the determination of the subject have been guiding.

The research was primarily based on some current teaching strategies and methods and tried to interpret the subject with versicles. As a result of the research, it was determined that some of the teaching strategies and methods commonly used in learning and teaching processes and activities are used by the Qur'an. In this context, it is thought that the results of the research may contribute to education and religious education in general and especially in Islamic education.

Keywords: Qur'an Al-Karim, Teaching, Strategy, Principle, Method

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. TEMEL KAVRAMLAR	13
1.1. Eğitim	13
1.2. Öğretim.....	15
1.3. Strateji	16
1.4. Yöntem	16
1.5. Teknik.....	17
1.6. İlke.....	18
2. ÖĞRETİMSSEL BİR SÜREÇ OLARAK ÖĞRETİM STRATEJİ ve YÖNTEMLERİ.....	19
2.1. Öğretim Stratejileri.....	20
2.1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim	22
2.1.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi.....	23
2.1.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi	24
2.1.4. Tam Öğrenme ve Etkili Öğrenme Stratejisi	24
2.1.5. İşbirliğine Dayalı Öğretim Stratejisi.....	24
2.2. Strateji İle Öğretim Arasındaki İlişki	25
2.3. Eğitim Öğretimde Kullanılan Stratejiler	26
2.4. Öğretimde İlkesel Yaklaşımlar.....	27
2.4.1. Davranışçı Öğrenme	28
2.4.2. Bilişsel Öğrenme	29
2.4.3. Yapılandırmacı Öğrenme.....	29

2.5. Yöntem	30
2.5.1. Yöntemin Özellikleri ve Belirleyicileri	31
2.5.2. Öğretim Yöntemlerinde Temel Yaklaşımlar	33

İKİNCİ BÖLÜM

ÖĞRETİM STRATEJİ VE YÖNTEMLERİ ÖRNEK ÂYETLER VE YORUMU

1. Öğretim Stratejileri ve Kapsamı.....	34
1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi.....	35
1.1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi Kapsamı.....	35
1.1.2. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi Örnek Âyetler ve Yorumu	37
1.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi	38
1.2.1. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisinin Üstün Yönleri.....	39
1.2.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisini Etkili Kullanım İlkeleri.....	40
1.2.3. Sınırlılıkları ve Dikkat Edilecek Hususlar	40
1.2.4. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi ve Örnek Âyetler.....	41
1.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi.....	44
1.3.1. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Planlama Aşamaları ...	45
1.3.2. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Uygulama Aşamaları..	45
1.3.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Etkili Kullanım İlkeleri .	46
1.3.4. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Üstün Yönleri	46
1.3.5. Sınırlılıkları ve Dikkat Edilecek Hususlar	47
1.3.6. Araştırma İnceleme Yolu İle Öğretim Stratejisi ve Örnek Âyetler	47
2. ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE ÖRNEK ÂYETLER.....	48
2.1. Anlatım Yöntemi.....	49
2.1.1. Anlatım Yönteminin Özellikleri	50
2.1.2. Anlatım Yöntemin Faydaları	50
2.1.3. Anlatım Yönteminin Sınırlılıkları	51
2.1.4. Anlatım Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	51
2.1.5. Anlatım Yöntemi ve Örnek Âyetler	52
2.2. Tartışma Yöntemi.....	58
2.2.1. Tartışma Yönteminin Özellikleri.....	60
2.2.2. Tartışma Yöntemin Faydaları	60

2.2.3. Tartışma Yönteminin Sınırlılıkları	61
2.2.4. Tartışma Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	62
2.2.5. Tartışma Yöntemi ve Örnek Âyetler	62
2.3. Problem Çözme Öğretim Yöntemi.....	70
2.3.1. Problem Çözme Yönteminin Aşamaları.....	71
2.3.2. Probleme Dayalı Öğretim Yöntemin Faydaları.....	72
2.3.3. Probleme Dayalı Öğretimin Sınırlılıkları	72
2.3.4. Problem Çözme Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	73
2.3.5. Problem Yöntemi ve Örnek Âyetler	74
2.4. Soru - Cevap Yöntemi.....	77
2.4.1. Soru-Cevap Yönteminin Özelliği	79
2.4.2. Soru-Cevap yönteminin Faydaları.....	79
2.4.3. Soru-Cevap Yönteminin Sınırlılıkları.....	79
2.4.4. Soru-Cevap Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	80
2.4.5. Soru-Cevap Yöntemi ve Örnek Âyetler	81
2.5. Drama Yöntemi	84
2.5.1. Drama Yönteminin Özellikleri	85
2.5.2. Drama Yönteminin Faydaları	86
2.5.3. Drama Yönteminin Sınırlılıkları.....	87
2.5.4.Özel Olarak Rol Oynama Öğretim Yönteminin Faydaları.....	87
2.5.5. Drama Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	88
2.5.6. Drama Yönteminin Genel Amaçlar	89
2.5.7. Drama Yöntemi ve Örnek Âyetler.....	89
2.6. Benzetim Yöntemi.....	91
2.6.1. Benzetim Yönteminin Özellikleri.....	92
2.6.2. Benzetim Yönteminin Faydaları.....	93
2.6.3. Benzetim Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	93

2.6.4. Benzetim Yöntemi ve Örnek Âyetler	94
2.7. Örnek Olay Yöntemi	101
2.7.1. Örnek Olay Öğretim Yönteminden Elde Edilen Kazanımlar	102
2.7.2. Örnek Olay Yönteminin Faydaları	102
2.7.3. Örnek Olay Yönteminin Sınırlılıkları	102
2.7.4. Örnek Olay Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	103
2.7.5. Örnek Olay Yöntemi ve Örnek Âyetler Ankebût Suresinin 41-43. Âyetleri:	103
2.8. Gezi – Gözlem Yöntemi.....	106
2.8.1. Gezi Yönteminin Özellikleri	106
2.8.2. Gezi Yönteminin Faydaları.....	107
2.8.3. Gezi Yöntemini Sınırlılıkları	108
2.8.4. Gözlem Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar.....	108
2.8.5. Gezi Gözlem Yöntemi ve Örnek Âyetler	109
2.9. Hikâye Yöntemi	114
2.9.1. Hikâye Yönteminin Eğitim-Öğretimdeki Yeri Ve Önemi.....	115
2.9.2. Kur'an Kıssalarındaki Temel Amaç	116
2.9.3. Hikâyeleri Kullanırken Dikkat Edilecek Hususlar	116
2.9.4. Hikâye Yöntemi ve Örnek Âyetler	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEYEN İLKELER ve EĞİTİM ÖRNEKLERİ

1. KUR'AN'DA İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEYEN İLKELER.....	120
1.1. Sorumlu Olma	120
1.2. Rızkının Peşinden Koşma	121
1.3. İyiden Yana Olma	123
1.4. Yardımlaşma (Dayanışma).....	124
1.5. Adil Olma	125
1.6. Tevazu	126
1.7. Sözünde Durma	128

1.8. Doğruluk, Dürüstlük.....	129
1.9. Tefekkür	131
1.10. Önyargılı Yaklaşmama.....	133
1.11. İtidalli Olma	134
1.11.1. Dünya ve Ahiret Dengesini Kurma	136
1.11.2. Davranışta İtidalli Olma	137
1.11.3. Cimrilik İle İsraf Arasında Denge Kurma	138
2. İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEMEDE KURANDA YER VERİLEN	
EĞİTİM ÖRNEKLERİ.....	140
2.1. Kur'an'da Davranış Kazandırma Sürecinde Yaklaşım İlkeleri.....	140
2.1.1. Özendirme.....	140
2.1.2. Aşamalılık.....	141
2.1.3. İkaz	144
2.1.4. Anında Müdahale.....	145
2.1.5. Ertelenmiş Ceza	147
2.2. Örnekler.....	148
2.2.1. Öğüt Verme	148
2.2.2. Rol Modellerle Öğretme	150
2.2.3. Akran Desteğinden Yararlanma	152
2.2.4. Sorgulayarak Tartışarak Öğrenme	154
2.2.5. Benzetim	155
2.2.6. Hikaye.....	156
2.2.7. Örnek Olay.....	156
2.2.8. Tekrar.....	157
2.4.9. Somuttan Soyuta	158
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	160
KAYNAKÇA	165
EKLER.....	182
ÖZ GEÇMİŞ.....	208

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Akt.	: Aktaran
AÜEBF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.z.	: benzer
BAED	: Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi
Bkz.	: Bakınız
Bsk.	: baskı
C.	: Cilt
CBÜ	: Celal Bayar Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
GEFD	: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İng.	: İngiltere
İst.	: İstanbul
KİİFAD	: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Krş.	: Karşılaştırınız
M.Ö.	: Milet'ten önce
M.S.	: Milattan sonra
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MEGEP	: Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi.
Osm.	: Osmanlı
PDÖ	: Probleme Dayalı Öğrenme
r.a.	: Radiyallâhu anh.

s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SDÜİF	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ss.	: Sayfa sayısı
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
t.y.	:Yayın tarihi yok
TDK	:Türk Dil Kurumu.
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	:Tercüme (çevri)
Üni.	: Üniversite
vb.	: ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: ve saire
y. y.	:Yayın yok
Yay.	: yayın evi
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

TEŞEKKÜR

Bugün, tez araştırmamın bu noktaya gelmesinde destek olan, akademik hayatımda yeni bir sayfa açan, her türlü değerli görüş ve önerileri ile bana destek olan, öğreten, rehberlik eden, düşündüren, titiz çalışmaları ile beni hep iyiye yönlendiren, zorlukların üstesinden gelmemde yakın ilgi ve desteğiyle beni yüreklendiren, gerek alan bilgisi gerekse meslek bilgisiyle tecrübelerini paylaşan ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, sabırla çalışmalarımı inceleyerek yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Ramazan BUYRUKÇU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin hazırlık, TİK'ler ve uygulama sürecinde verdikleri öneri ve görüşlerle bana yol gösteren, bilgi, tecrübe ve deneyimleriyle tez çalışmamın daha nitelikli olması için bana yardımcı olan ve hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Sayın Doç. Dr. Fatih ÇINAR'a, Sayın Prof. Dr. Nejdett GÜRKAN'a ve Sayın Prof. Dr. Ramazan UÇAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ders döneminde sundukları öneri ve görüşlerle bizlere bilgi ve tecrübelerini aktaran hocalarım Sayın Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ'a, Sayın Prof. Dr. Hüseyin CERTEL'e ve Sayın Prof. Dr. Mehmet Saffet SARIKAYA'ya şükranlarımı sunarım.

Bana ve aileme kapılarını açıp ev sahipliği yapan Türk halkına da ömür boyu minnet ve saygı duyacağımı da belirtmek isterim.

Hayatımın her aşamasında hiçbir karşılık beklemeden; sevgi, şefkat, anlayış ve sabırla hep yanımda olan, karşılıksız emekleri ile ilim yolunda ilerlememi sağlayıp manevi desteklerini esirgemeyen anneme ve babama da sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarım boyunca yoğun iş temposuna rağmen sevgisiyle, inancıyla ve güveniyle varlığını hissettiğim eşime ve çocuklarıma da çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Kur'an öğretimi uzun bir geçmişe sahiptir. Bu geçmişin bütün boyutlarını (öğretmen, öğrenci, kurum, program, yöntem vb.) burada uzun uzadıya, detaylı bir şekilde anlatmak bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Dolayısıyla bu tezde, Kur'an-ı Kerim'de geçen eğitimle ilgili olduğu düşünülen âyetlerin yorumu çerçevesinde öğretim strateji, ilke ve yöntemler ele alınacaktır.

“Yahudilikte dünya, Hristiyanlıkta ise ahiret anlayışının ağır basmasına karşı İslâm, dünya ve ahiret dengesini kurmuştur. Kur'an, *“Ahiret yurdunu da gözet, dünyadaki nasibini de unutma”*¹ prensibini getirmiştir. Çünkü İslâm, sadece yaradan ile insan arasındaki münasebetleri tarif ve tanzim eden bir din değil, aynı zamanda bir hayat nizamıdır. Onun için bu prensip “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış”² şeklinde formüle edilmiştir. Allah, kulları için, ziynet ve temiz rızıklar yarattığını, bunların dünyada da ahirette de insanlar için olduğunu bildirmiş³ ve dünyada da ahirette de iyi hal isteyenleri övmüştür.”⁴

İnsanların dünyada elde ettiklerine bakılırsa Allah, insanlara, en güzel hediye olarak, ilim, bilgi elde etmenin ve öğrenmenin değerli aracı olan akıl, kalp ve onlara bağlı diğer organları bahşetmiş ve bunların kullanılmasını istemiştir. Daha geniş bir ifade ile insanların düşüncelerini akıl etmelerini, gezip görmelerini yani öğrenmelerini istemiştir.⁵ Bu tavsiye ve önerilere uyuyanlara da gelmiştir. Nitekim bu konuda; *“Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar ama ibret almadılar Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.”*⁶

*“O; geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır.”*⁷

¹ Kasas Suresi, 28/77.

² Abdurrauf el-Münavi, *Feyzül-Kadir*, Mektebetül Ticariyyetül Kübra, Mısır, (1356). Ve Bkz. Askeri Beyhaki ve Ebu Nuaym, (Tarihsiz), *Kenzül Ummal*, c. 3, s. 40.

³ Bkz. A'raf Suresi, 7/ 32.

⁴ Abdurrahman Küçük, *Din Ve Eğitim*, Berikan Yay., Ankara. s. 52.

⁵ Küçük, a.g.e., s. 53.

⁶ Hac Suresi, 22/ 46.

⁷ Nahl Suresi, 16/12.

*“O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah’ın varlığını gösteren) deliller vardır.”*⁸

*“O, diriltendir, öldürenidir. Gece ile gündüzün birbirini takip etmesi de O'na aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?”*⁹ buyurmuştur.

Günümüz araştırmacıları var olan bilimleri - her biri kendi yetki alanına göre - geliştirmeye çalışmaktadırlar. Şüphesiz ki Kur’an-ı Kerim; birçok bilim adamının düşüncesinde belli bir yer işgal etmektedir. Örneğin; jeoloji uzmanlarının yer kürenin direkleri olarak dağları gördüğüne ve dağların yer kürenin dengesini koruduğuna dair tezlerini Kur’an ile desteklediklerini görmekteyiz.¹⁰ Çünkü Kur’an’da bu konu *“Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?”*¹¹ şeklinde ifade edilmiştir. Aynı yönde tıp uzmanları da birçok araştırmada âyetleri kaynak olarak ele almışlardır. Diğer bilim adamları da farklı ve çeşitli bilimlerde aynı eğilimi göstermektedirler. Söz konusu insanın eğitilmesi, onun davranış kazanması ve davranış değiştirmesi olunca eğitim bilimlerinin de Kur’an’dan insanla ilgili âyetlerden faydalanmaları gerekir, düşüncesindeyiz.¹² Çünkü Kur’an-ı Kerim’de insanın terbiye edilmesi ile ilgili çeşitli tavsiye ve emirler bulunmaktadır, örneğin. Kabil’in, kardeşi Habil’i öldürdüğüne dair Kur’an’da geçen öyküde karga; öğretim imgesi olarak yer almaktadır. Çünkü Maide Suresinin 31. âyetinde bu durum *“Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?’ dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu”*¹³ şeklinde ifade edilmiştir.

Ayrıca Allah, öğrenme ve öğretme konusunda insanları uyarmış ve eğitim içeriği konusunda âyetler indirmiştir. Biz de bu düşünce ile konumuzu belirlemeye çalıştık. Konunun incelenmesinde önceki çalışmalardan farklı bir yaklaşım sergilemeye çalıştık ve daha önce yapılmamış bir çalışmaya yöneldik.

⁸ Ra'd Suresi, 13 / 3.

⁹ Mü'minûn Suresi, 23/80.

¹⁰ Bkz. Soner Gündüzöz vd., *Kur'an'dan Öğütler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 1, 5. Baskı, 2011 Ankara, s. 65.

¹¹ Nebe Suresi 78/ 6-7.

¹² Bkz. Gündüzöz vd. a.g.e., s. 67.

¹³ Maide Suresi 4/31.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Hız. Peygamber, “Ben bir öğretmen olarak gönderildim”¹⁴ buyurmuştur. Allah da Kur’an’da, “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir”¹⁵ buyurmuştur.

Bu çalışma, öğretim strateji ve yöntemleri ile ilgili olan âyetleri analiz etmeyi ve insanın bireysel ve toplumsal hayatını düzenleyen ilkeleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü Kur’an’ı Kerimde eğitim, öğretim, ilim ve öğrenme hakkında âyetler ile insani ilişkileri düzenleyen pek çok âyet bulunmaktadır.¹⁶ Bu âyetlerden bazıları şunlardır; Alak Suresinin ilk 5 âyeti eğitim ve öğretim ile ilgilidir. Âyette; “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı ‘alak’dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir”¹⁷ buyurulmaktadır. Başka bir âyette de “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim”¹⁸ buyurulmuştur.

Âyetler birlikte değerlendirildiğinde; İki âyetin arasındaki bağlantı şu şekilde kurulabilir: İlk inen âyet; “Önce oku (veya öğrenmek amacıyla oku), okuduğunu öğren, öğrendiğini öğret, öğrettiğin zaman yaz ve Rabbinin sana tavsiye ettiği gibi kalemi kullan” uyarılarını içerir iken, son inen âyet ise; “Dininizi kemale erdirdim!” şeklinde “İhtiyaç duyulanların Kur’an’da bulunabileceğine dikkat çekilmektedir. Bakara Suresinde de “Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir”¹⁹ buyrulurken, Kur’an’ın kesin bilgiler içerdiği ve güvenilir olduğunu belirtmektedir. Âyetlerde Kur’an-ı Kerim’in kitap olarak tasarlandığı, şüphe barındırmayan bir kitap olduğu, içeriği ile yol gösterici olduğuna vurgulama yapılmaktadır. Bayraklı, tefsirinde bu âyetleri (Kur’an bir rehberdir başlığı altında) ele alırken âyetlerde dört kavramın dikkat çekici olduğunu bunların sırası ile “kitap”, “şüphe”, “rehber”, “sakınanlar” olduğunu belirtmektedir. Kavramlar arası

¹⁴ İbn Mace, Mukaddime 17.

¹⁵ Nahl Suresi 16/125.

¹⁶ Konu ile ilgili âyetlere Ek 1’de yer verilmiştir

¹⁷ Alak Suresi 96/1-5.

¹⁸ Maide Suresi 5/3.

¹⁹ Bakara Suresi 2/2.

ilişkiler âyetlerin insanlığa vermiş olduğu mesajları ortaya koymaktadır.²⁰ O mesajlardan en baskın, açık, net ve tekrar tekrar ele alınan ise ilimdir. Kur'an'daki son sure olan Nas Suresinde de: *“De ki: ‘Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik’ine, insanların İlah’ına sığınırım”*²¹ buyurulmaktadır.

Kur'an'daki sure ve âyetlerin sıralanış mantığına göre; ilk ve son âyetlerin bağlantısı kurgusal bir yapı oluşturur. İlk surede *“O kitap şüphe barındırmayan bilgiler taşıyor”* ifadesi yer alır iken, son surede *“Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsiden korunmak için Allah’a sığınsınlar”* ifadeleri yer almaktadır. Sure ve âyetlerden insanların Kur'an'a bağlanmaları onu doğru anlamaları halinde kesin ve değişmez bilgiye hâkim olacakları, aksi halde ise şeytanın vesvesesine yönelme tehlikesi ile karşı karşıya kalacakları sonucunu çıkarmak mümkündür.

Kur'an'da bahsedilen olayların tarihi sıralaması dikkate alındığında da eğitim ile ilgili kazanımların dikkat çekici olduğu görülecektir. Şöyle ki; Bakara Suresinin 31. âyetinde: *“Allah Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, ‘Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin’ dedi”*²² buyrulmaktadır. Âyette geçen *“Bütün varlıkların isimlerini öğretti”* cümlesindeki, “öğretmek” mecaz anlamıyla değil, gerçek anlamıyla kullanılmıştır.²³ Çünkü ortada bir tartışma konusu olmasaydı, *“Eğer doğru söyleyenler iseniz,”* sözüne gerek olmazdı. Ayrıca ortada bazı canlılar ve eşyalar olmasaydı, *“haydi bana bunların isimlerini bildirin”* sözü anlamsız olurdu.

Kur'an-ı Kerim, ilim ve bilgiye sahip olmanın; işitme, görme ve düşünmenin tüm şekilleri ile elde edileceğini vurgulamaktadır. Örneğin; En'âm Suresinin 99. Âyeti: *“O gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir*

²⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, İşaret yayınları. 1. Bsk., İstanbul. 2001. s. 165-166.

²¹ Nas suresi.

²² Bakara Suresi 2/31.

²³ Said Havaa, *el-Esas fi 'l-tefsir (Tefsirin temelleri)*, 6. Bsk. Dar es-selem Yay., el-Kahire - Mısır. 1424 H., C. 1, s. 115-117.

topluluk için (Allah'ın varlığını gösteren) ibretler vardır."²⁴, Yunus Suresinin 101. âyeti "*De ki: 'Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza.'* Fakat âyetler ve uyarılar inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz."²⁵ ve Enbiya Suresinin 44. âyeti "*Ama, artık görmüyorlar mı ki, biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O halde onlar mı galip gelecekler?*"²⁶ şeklindedir. Konuyla ilgili ciddi detaylar içermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de toplam 77431 kelime vardır. Bu kelimelerin 825'i "ilim" kökünden alınmıştır. Bu sayıya "bilgi, bilmek, haberdar olmak vb." kelimeler dâhil değildir. Bunlar da eklendiğinde, Kur'an-ı Kerim'de en fazla bahsi geçen konunun ilim, öğrenim, öğretim ve eğitim olduğu söylenebilir.

- 1- Kur'an'ın Kur'an'da geçen adlarının da ilim ve öğrenme ile bağlantısı esas alınırsa Kur'an'ın ilme ve eğitime verdiği önem ortaya çıkmaktadır. Nitekim Kur'an'da;

Kıyâmet Suresinin 17-18. Âyetlerinde "*Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy*"²⁷

Bakara Suresinin 2. âyeti "*Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.*"²⁸

Yûnus Suresinin 57. âyeti "*Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.*"²⁹

Fussilet Suresinin 3-4. âyetleri "*Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler*"³⁰ buyrulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'i hangi ölçekle değerlendirirsek değerlendirelim (âyetlerin iniş sırası, yazı ve tarihsel sıralaması, kelime sayısı vb.) Allah'ın ilim elde etmeyi insanlara bir görev ve sorumluluk olarak yüklediği anlaşılmaktadır.

İnsanları birbirinden farklı yaratan ve peygamberler gönderen Allah'ın; hiçbir eğitim-öğretim, strateji, yöntem ve tekniğini peygamberlerine öğretmemiş olması

²⁴ En'âm Suresi 6/99.

²⁵ Yunus Suresi 10/101.

²⁶ Enbiya Suresi 21/44.

²⁷ Kıyâmet Suresi 75/17-18.

²⁸ Bakara Suresi 2/2.

²⁹ Yûnus Suresi 10/57.

³⁰ Fussilet Suresi 41/3-4.

düşünülemez. Bireysel farklılıkların olduğu bir düzende peygamberler, tüm insanlara aynı yöntem ve teknikle seslenebilir mi? İnsanların eğitim ve öğretim almasını, ilim öğrenmesini teşvik eden Kur'an, aynı zamanda eğitimin nasıl olması gerektiği konusunda da yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda Kur'an'da bazı öğretim yöntemlerinden söz edilmiştir. Üzerinde düşünülmesi gereken hususlar; Kur'an-ı Kerim'de yer alan strateji, ilke ve yöntemlere verilen örneklerin bugünkü eğitim hedefleriyle örtüşüp örtüşmediği, başka bir ifade ile eğitimin genel hedefleriyle Kur'an-ı Kerim'de yer alan eğitim hedeflerinin birbiriyle örtüşüp örtüşmediğidir.

Bu bağlamda her sorunun cevabı, ondan daha bir zor soruya kapı aralamaktadır. Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Eğer Kur'an-ı Kerim'de; insanın bireysel ve toplumsal davranışlarını düzenleyen strateji, ilke ve yöntemler yer almakta ise, bugüne kadar neden Kur'an-ı Kerim'in içeriğine bu çerçevede bakılmamış, bu konuyla ilgili yeterli araştırmalar yapılmamış veya yapılamamıştır?

İşte bu çalışmanın probleminin belirlenmesinde söz konusu sorular belirleyici olmuştur. Yukarıda belirtilen âyet ve hadislerden hareketle öğrenme ve öğretme süreçlerinde takip edilmesi gereken strateji, ilke ve yöntemler neler olabilir? Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili örnek âyetler nelerdir ve nasıl yorumlanmalıdır? Sorularına cevap aranması gerektiği düşünülerek, çalışmanın problemi; İnsanın bireysel ve toplumsal hayatını düzenleyen ilkeler, öğretim strateji ve yöntemleri (Örnek Âyetlerin Yorumu) olarak belirlenmiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Hiç şüphesiz, yarattığı insanı en iyi bilen Allah, ona bir şeyler öğretmek isterken, onun öğrenme psikolojisini de göz önünde bulundurmuştur. İnsanın en kolay ve en kalıcı bir şekilde öğrenmesi, İlâhi vahiy doğrultusunda hareket etmesine yardımcı olacaktır. Bu bakımdan Kur'an, eğitim ve öğretim bilimlerine de yol göstermektedir. O halde Kur'an âyetlerinin, eğitim-öğretim ilke ve yöntemleri açısından taranarak, ilmi izahlarının yapılması, din öğretimi açısından önem taşımaktadır. Çünkü öğretimde Kur'an'ın özellikleri, öğretim yöntemlerini etkilemektedir.

Bu düzenceden hareketle bu araştırmanın asıl amacı Kur'an-ı Kerim'in insan davranışlarının düzeltilmesinde önerdiği öğretim strateji, ilke ve yöntemleri ortaya koymak ve bunların günümüz öğretim strateji, ilke ve yöntemleriyle uygunluğunu değerlendirmektir.

Araştırma sonuçlarının Kur'an-ı Kerim insanı yetiştirme, kâmil insan olma hedefleri ile büyük ölçüde eğitimin hedefleriyle örtüştüğünü göstermesi açısından araştırma önemli bir katkı sağlayabilir kanaatindeyiz.

Bilindiği üzere din eğitimi, dinden gelen bilgilerle eğitim biliminin verilerini birleştirerek, insanların Allah'ın istediği insan olarak yetişmelerine katkıda bulunulacak çalışmaların yapılmasıdır. Onların hayatları boyunca karşılaşabilecekleri, dini anlayış ve yaşayışla ilgili teorik ve pratik problemleri araştırır, inceler, çözümler üretmeye, geleceğe yönelik teoriler geliştirmeye çalışır. Bu çalışmaların bütünü insanla ilgilidir. Dolayısıyla din eğitiminin de konusu insandır.³¹ Din eğitiminde önce Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in uygulamaları ve bugüne kadar gelen tecrübelerle bilgilenme sağlanmalı, sonra elde edilen bu bilgiler çerçevesinde birey dini benimseyerek tutum ve davranışlarını dine göre düzenlemelidir.³²

Bu çalışma alanın problemlerin belirlenmesi ve çözümlenmesine katkı sağlayabilecek olması itibarıyla önemlidir. Çünkü Kur'an'ın asıl amacı, insan davranışlarını bireysel mutluluk ve toplumsal huzuru sağlayacak şekilde geliştirmektir. Aynı şekilde eğitimin asıl amacı ve görevi de insanı yaratılış fitratına uygun olarak yetiştirmektir.

Din eğitimi, ruh sağlığının sağlanmasında da önemli etkiye sahiptir. Özellikle çocukluk ve ergenlik yıllarında yaşanan gerilimlerin etkisinin azaltılması din eğitimiyle mümkün olmaktadır. Allah inancı, insana sadece biyolojik bir varlık olmadığını, manevi anlamda da varlığının bulunduğunu hatırlatarak insanın kendisini ve diğer insanları önemsemesini sağlar. Bu sayede insana motivasyon kazandırır. İnsanın kendisini tanıma yollarını açarak sağlıklı sosyalleşmeyi sağlar. Sosyal adalet ve dayanışmayı destekleyerek, sosyal bozuklukların önüne geçer.³³

Din eğitimi, inanan insana destek olmalı, inanç arayışı içinde olan insana yardım etmeli, kayıtsız olan insana din duygusunu tanıtmalı, inançsız olan insana ise din konusunda sağlıklı davranış kazandırmalıdır.³⁴

³¹ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, 2. Bak., Başar Matbaası, Ankara, 2005, s. 28.

³² Abdullah Özbek, *Din Eğitiminin Problemleri*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 6. Sayı. 1999, s. 63.

³³ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 287-289.

³⁴ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 7. Bsk. Pegema Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 120-121.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yöntem, herhangi bir amaca ulaşmak için takip edilen yol anlamına gelir. Betimsel tarama modelindeki bu araştırmada verilerin elde edilmesinde nitel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırmada öncelikle öğrenme-öğretme etkinliklerinde sık kullanılan öğretim strateji ve yöntemlerini tespit etmek, tanımlamak ve açıklamak üzere, alanda yapılmış araştırmalar literatür taraması yöntemiyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Konunun işlenmesinde, ilk olarak strateji ve yöntemler tanımlanarak, özellikleri, kullanım alanları, üstün ve sakıncalı yönleri ve etkin kullanılmasında dikkat edilmesi gereken ilkeler sistematik olarak ele alınmıştır. Daha sonra Kur'an-ı Kerim'de konuyla ilgili örnek âyetle seçilmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak; âyetlerin nüzul (iniş) sebepleri, siyak ve sibakı, tefsirlerde ve meallerde hangi anlamda nasıl açıklandığı ve güncel kullanılan öğretim strateji ve yöntemler ile ilişkilendirilerek yorumlar yapılmaya çalışılmıştır.

Âyetlerin yorumları ardında öncelikle âyetlerin mealleri verilerek sonra Kur'an-ı Kerim meal ve tefsirlerden de faydalanarak yorumlamalar yapılmıştır. Âyetlerin seçilmesinde konuyla yakın ilişkilendirileni esas alınmıştır. Konuyla ilgili bütün âyetler değil, örnek âyetlerle yetinilmiştir.

Bununla birlikte;

1- Araştırmada yer alan âyetlerin tümü Diyanet İşleri Başkanlığının nüshasından alınmaktadır.³⁵ Fakat açıklamaya ihtiyaç duyulduğunda veya karşılaştırmak gerektiğinde başka meallere de başvurulmuştur.

2-Bu tezde ele alınan âyetler, bir bilgiyi aktaran âyetlerdir. O bilgileri aktaran kim veya hangi seviyede olan insana göre aktarılmıştı ve hangi alanda olduğuna bakılmadan âyetler incelenmiştir.

4. KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada, konu ile doğrudan bağlantılı olduğu düşünülen; yurt içinde ve yurt dışında yapılmış çalışmalara ve incelemelere yer verilmiştir. Bu çalışmalar; din dersleri veya Kur'an-ı Kerim'de öğretim strateji, ilke ve yöntem kullanımları düşünülerek incelenmiştir.

³⁵ <http://www.kuran.diyaret.gov.tr/> 25.08.2019.

- 1- Favziye Şehadeh Ahmad el- Barravi, *el-İicaz et-terbevi lil-Kur'an-i el-Kerim fi taraik et-tedris*,Yayınlanmış³⁶ “Öğretim yöntemlerine göre Kur'an-ı Kerim'in eğitim mucizeleri”

Araştırmacı, tezinde öğretim yöntem ve stratejilerini ele almıştır. Ayrıca bu yöntemlerin kullanıldığını örneklerle izah etmiştir. Strateji konusunda, Kur'an-ı Kerim öğretiminde 6 strateji tespit etmiştir. Yazarın tespit ettiği stratejiler, “Kapsama ve Bütünleme Stratejisi, “Olumluluk Stratejisi”, “Sabit Karar, “Duruma Göre Davranma Stratejisi”, “Denge Kurma Stratejisi”, “Gerçekçilik Stratejisi” ve “Devamlılık Stratejisi”dir.

- 2- İyaras Muhammed Salih, *el-Mabadi et-terbeviyye fil Kur'an-ı el-Kerim*.³⁷ “Kur'an-ı Kerim'de Eğitim İlkeleri”

Araştırmacı, Kur'an-ı Kerim'de 5 eğitim ilkesinin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki; Tevhid, ikincisi; insanın ruhsal, bedensel ve bilimsel birliği ilkesi; üçüncüsü, Fıtrat, dördüncüsü; “Doğa ve Tabiata Saygı Gösterme” ve “Öğren ve Öğret İlkesi”dir. Araştırmacının bakış açısına göre Allah, Kur'an-ı Kerim'i beş ilke üzerine sınıflandırmıştır.

- 3- Yahya Mohammed Mahmud Ebu Cahjough, *Adeb'ul-tevasl ve meharatuhu el-müstenbeta min mevizeti Lokman ve tetbikatuha fil-tedris*.³⁸ Lokman Hekim'in Verdiği Öğütler ve Vaazlarından Türetilmiş İlke ve İletişim Anlayışının Öğretimde Uygulanması.

Araştırmacı, Lokman Hekim'in verdiği öğütler ve vaazlarından türetilmiş ilke ve iletişim anlayışının öğretimde uygulanmasını, bir öğrenme teori olarak açıklamıştır. Araştırmacı, amacına ulaşmak için tanımlayıcı yaklaşım ve İslamî yaklaşımı takip etmiştir. Yazar bu çalışmasında, beş ilke (bilgelik isteme, tanrıya şükretme, öğrencilerin fikirlerine saygı duyma, namaz kılma ve hata ile kötülöklere karşı sabırlı olma) belirleyip analizlerde bulunmuştur. Bu ilkelerden faydalanarak temel iletişim becerilerine (bilimsel düşünme, doğru bilgi için rehberlik, öğrencilere alçakgönüllü davranma, ikna ile eğitim verme, konuyu açıklama) ulaşmıştır.

³⁶ Yüksek Lisans Tezi, İslami Üniversitesi, usul eddin fakültesi, tefsir ve Kur'an bilgileri bölümü, Gazze-Filistin. 2009.

³⁷ Adab el-rafidayn (Rafidain Edebiyatı) Dergisi, Musul Üni. Edebiyat Fakültesi. No. 57, 2010. s. 138-157.

³⁸ Eğitim Fakültesi Yayınları / el Aqsa Üniversitesi, Gazze – Filistin. 2013.

4- Yahya Mohammed Mahmud Ebu Cahjough, *Taraik et-tedris el-müstenbata min suret en-neml ve tatbikatuha fil tedris*.³⁹ Neml Suresinden Türetilmiş Öğretim Yöntemleri ve Bunların Eğitimde Uygulanması.”

Araştırmacı, Neml Suresinin 93. âyetini ve 5 tefsiri inceleyerek bazı yöntemler tespit etmiştir. Bu yöntemlerden bazıları şu şekilde belirtilmiştir: Gelişmiş Organizatörler Yöntemi, Simülasyon (benzetme) Yöntemi, Homojenizasyon Yöntemi, Problem Çözme Yöntemi, Tartışma Yöntemi, Tümevarım Yöntemi, Beyin Fırtınası Yöntemi, Hikâye Yöntemi, Proje Yöntemi”.

Araştırmacının belirttiğine göre, Neml Suresinin seçilmesinin sebebi; bu sürenin akıl, beden ve ruha hitap eden yanların hepsini içermesidir.

5- Montazer Mecbas Hawan eş-Şukri, Esalib *eltaelim ve vasayilahu fi el-Kur'an-ı el-Karim*⁴⁰ (Kur'an-ı Kerim'in öğretim yöntemi ve tekniklerini kullanması).

Araştırmacı, araştırmasında bütün iletişim teorilerini inceleyerek mesaj iletişiminin, bu teorinin dört temel dayanağından biri olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda iletişim bir tekniktir. Kur'an-ı Kerim de Allahuteala'dan bir mesaj olarak anlatıldığı ve mesajın da iletişimin bir temel dayanağı olduğu düşünülürse Kur'an-ı Kerim bir iletişim tekniğidir diyebiliriz.

6- Hiyem Ramazan- Nasr ed-din Abda, *Stratejiyat et-tedris el-varide fi 'l-Kur'an-ı el-Kerim / Tahlil lisüret elbakara*, (2017):⁴¹ “Kur'an-ı Kerim'de öğretim stratejileri (Bakara Suresi örneği)”

Mezkûr araştırmada; Bakara Suresinde 20 strateji tespit edilmiş olup bu stratejilerden en çok tercih edileni mantıksal düşünmedir. Araştırmacı, araştırmasında Bakara Suresinde 20 strateji tespit etmiş olup onların en fazla kullanılanı “mantıksal düşünme stratejisi”dir. Bu stratejinin kullanılma oranı %23, diğer 19 stratejinin toplam oranları ise %77'dir.

Araştırmacı, Kur'an-ı Kerim'de yer alan öğretim stratejilerini düşünüp Bakara Suresinin âyetlerini kapsam olarak ele almıştır. Ayrıca 5 tefsire göre bu âyetleri yorumlayarak öğretim stratejilerine dikkat çekmiştir.

³⁹ Açık Kudüs Üniversitesi, Eğitim ve Psikolojik Araştırma Dergisi, Gazze – Filistin. 3. c., Sayı 12, Ekim 2015. s. 363-401.

⁴⁰ Babil Genel Eğitim Müdürlüğü Yay., Babil - Irak. 2016.

⁴¹ (Kur'an-ı Kerim'de Öğretim Stratejileri “Bakara Suresi'nin Analizi”), Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 29, Sayı 3, 2017, ss. 435-459, el-Qassim, Suudi Arabistan.

7-Resül Akkoyun, Kur'an-ı Kerim'de Tartışma Yönteminin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi.

Kur'an-ı Kerim'in muhataplarıyla olan iletişimi eğitim açısından incelendiğinde ve birçok ilke ve yöntemle karşılaştırılıp düşünüldüğünde; Kur'an'ın eğitim anlayışını ortaya çıkaran ilke ve yöntemlerin sadece teorik değil, aynı zamanda pratik olduğunu söylemek mümkündür. Kur'an'ın bu başarıya hangi yöntemlerle ulaştığı özellikle eğitim açısından araştırılması gereken bir konudur. Söz konusu tezde bu durum ele alınmıştır. Yapılan bu çalışma ile Kur'an-ı Kerim'de kullanılan tartışma yöntemine dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda Kur'an'da yer alan tartışmaların yöntembilim açısından bir öğretim yöntemi olduğunu, ayrıca bu yöntemin eğitsel boyutları çerçevesinde din eğitimine yansımalarını, eğitim bilimlerinin verilerini göz önünde bulundurarak ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; tartışma kavramı incelenmiş, ve Kur'an'da yer alan tartışmaların da bir öğretim yöntemi olarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, Kur'an'da yer alan tartışma konuları ile tartışmalara örnekler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Kur'an'da tartışma yönteminin din eğitimine yansımaları değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, din eğitiminin öğrenme alanları olan inanç, ibadet ve ahlak konularının öğretilmesinde tartışma yönteminin sağladığı imkânlar ayrı ayrı ele alınmıştır. Ayrıca tartışmalarda çok önemli yeri olan üsluplar, eğitim açısından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Kur'an'da tartışma yöntemiyle ilgili elde edilen tespitlere ve bu yöntemin eğitim sistemimizde daha fazla yer alması konusunda bir takım önerilere yer verilmiştir.⁴²

Tez ile ilgili geçmişteki çalışmaların değerlendirilmesi yapılır ise bu alanda geçmişte yapılan çalışmaların özellikleri ve bu araştırmalar arasındaki görünen farklılıklar şunlardır: Geçmişte yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmalar arasındaki bazı farklar dikkat çeker. Araştırmacılardan bazıları, öğretimin sadece bir boyutun ele alarak çalışma yapmışlardır. Ebu Cahjough (2013)'un çalışması sadece öğretim ilkesi, Ramazan (2017)'nın çalışması ise sadece öğretim yöntemi üzerine olmuştur.

⁴² Resül Akkoyun, Kur'an-ı Kerim'de Tartışma Yönteminin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta. 2016.

Araştırmacılardan bazıları ise öğretimin iki boyutunu ele almışlardır. El-Barravi (2009)'nin çalışması öğretim strateji ve yöntemleri üzerine yapılmıştır.

Araştırmacıların bazılarının yöntem saydığını diğeri ilke ve bazıları da strateji saymıştır. Örneğin hikâyeyi Ramazan (2017) strateji olarak belirlerken, Uzun (2014) ve eş-Şukri (2016) hikâyeyi yöntem olarak kabul etmektedir. Aynı şekilde işbirliği (küme) çalışmasını Ramazan (2017) strateji olarak tanıtırken diğerleri işbirliğini öğretim yöntemi olarak tanıtıyor. Aynı zamanda işbirliği (küme) çalışmasını ilke sayanlar da vardır.

Genelde eğitim ve öğretim strateji, ilke ve yöntemlerinin mahiyeti belirlenmiş; özelde ise Kur'an-ı Kerim'de öğretim strateji, ilke ve yöntemleri ışığında âyetlerin belirlenip açıklanması hedeflenmiştir.

Dile getirilen yaklaşımlar üzerine yoğunlaşılın bu çalışmada öncelikle öğretim strateji, ilke ve yöntemleri ile ilgili genel kaynaklar incelenmiş; sonrasında ise bu konu ile Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetlerin içeriği hakkında yapılan çalışmalara yoğunlaşmıştır. “el-Mektebetü's-Şâmile” ve “el-Mevsüetü's-Şâmile” programları yardımıyla titiz bir şekilde 40 binden fazla kaynak ve içerik taranarak konuyla ilgili geniş bir veri yelpazesi oluşturulmuştur.

Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Dergipark ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) internet yayınları ve Türkiye'de yazılan tez ve makaleler de incelenmiştir. Elde edilen bu veriler, daha sonra kullanım alanlarına göre sınıflandırılmış ve tezde işlenecek konu başlıklarının ortaya çıkması sağlanmıştır. Kaynakların seçiminde herhangi bir sınırlandırmaya gidilmemiş ve konuyla ilgili ulaşılabilen hemen hemen her kaynaktan faydalanılmaya çalışılmıştır.

Bu kaynaklarda bulunmayan bilgiler için de Irak ve Türkiye'de yayımlanan öğretim yöntemleri ve din eğitimi kitaplarına başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bazı eğitimciler, öğretme stratejileri, öğretim yöntemleri ve öğretim tekniklerini aynı anlamda kullanmaktadırlar. Ancak her üçü farklı kavramlardır. Bu bölümde tezin ana konusunu oluşturan eğitim, öğretim, strateji, ilke, yöntem ve teknik kavramlarının tanımları verilecektir. Tezin konusu Kur'an-ı Kerimden olduğu için (strateji, ilke ve yöntem) bu tezde yer alan anlamlarına dikkat edilecektir.

1. TEMEL KAVRAMLAR

Temel kavramlar ele alındığında eğitim ile öğretime öncelik tanımak lazım. O da konu başlığında geçen (strateji, ilke ve yöntem) sözler direk eğitim ve öğretim ile ilgili olduğu içindir. Onun için de bu kavramları farklı açılardan ele alınacaktır.

1.1. Eğitim

Eğitim, kapsamı geniş bir kavram olduğu için ona önce sözlükte sora birçok kişi tarafından farklı şekillerde tanımlanmasına bakmakta fayda var.

Sözlüğe gelince eğitim kelimesi, “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine, okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme”⁴³ anlamına gelmektedir.

Terimler sözlüğünde ise “Yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve ilişkilerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği”⁴⁴ olarak ifade edilmiştir.

Eğitimcilerin bakış açısına göre eğitim şu şekilde tanımlanmaktadır:

- a. Büyükkaragöz’e göre eğitim: İnsanların diğer insanlarla ve çevreleriyle etkileşimlerinin maddi ve manevi ürünlerine kültür dendiği dikkate alınırsa, insanın, çevresiyle etkileşimi sonucunda kültürlenmeye uğradığı yani kültür

⁴³ http://sozluk.gov.tr/http://www.tdk.gov.tr/index.php?optin=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fa77b9ce66eb4.6821924, 10.08.2019.

⁴⁴ Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara, 2012. s. 61.

edindiği söylenebilir. Çevresiyle etkileşerek öğrendiklerini, yani edindiği kültürü, diğer insanlara da öğretmeye kalkışan kimse ise, belli bir amaca yönelik olarak o insanları kültürlenmeye çalışıyor demektir. “İnsanların diğer insanları belli bir maksatla kültürleşmelerine ya da kasıtlı kültürleşme sürecine ise eğitim denilir”⁴⁵

- b. Tan⁴⁶ da eğitime dair açıklamasında; Bireyde kendi yaşantıları yoluyla davranış değişikliği oluşturma süreci olarak tanımlanan eğitim kavramı, en genel anlamıyla bireyleri belli amaçlara göre yetiştirme sürecidir ve bu süreçten geçen bireyin kişiliğinin olumlu yönde değişmesi beklenir. Yanı sıra kişinin amaçlarının, bilgilerinin, davranışlarının, tavırlarının ve ahlak ölçülerinin de eğitim süreciyle değiştiğini açıklayarak bu tanımlı desteklemiştir.
- c. Sönmez de Ertürk ile aynı bakış açısı katılarak eğitimi şöyle açıklar; Eğitimin genel anlamı kültürlenme süreci olarak ele alınabilir. Diğer bir anlamı ile kültürel değerleri bireye kazandırma sürecidir. Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı olay ile kasıtlı ve istendik davranış değişikliği oluşturma süreci şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca her felsefeye göre de eğitim tanımı değişmektedir. Eğitim nasıl ele alınırsa alınsın eğitim demek kültürle ilişkisi demektir. Kültür bir toplumun yaşama biçimidir. İnsanın doğanın yaptıklarının dışında yapıp ettiklerinin direk bir bütündür. Ev, köy, kent, devlet kurma, dans etme, şarkı söyleme, hırsızlık yapma, yemek yapma, resim yapma, insanları sevmek, çevreyi koruma, problem çözme, doğayı tanıma, topluma hizmet etme vb. kültürü oluşturur.⁴⁷

Din eğitimcilerin eğitime bakış açılarına örnek olarak bir tanıtım sunmakta fayda vardır. Tosun’a göre; eğitim, en geniş anlamıyla “insan yetiştirme süreci”⁴⁸ olarak nitelendirilmektedir. Daha dar ve belirgin anlamda ise eğitim, “insanda istenilen davranışları oluşturma süreci” olarak tanımlanmaktadır.⁴⁹ Brezinka eğitim kavramındaki anlam karışıklığı konusunda Rousseau, Kant ve Niemeyer’in eğitim hakkında söylediklerini örnek olarak göstermektedir. Rousseau şöyle demiştir: “Doğuştan sahip

⁴⁵ Savaş Büyükkaragöz ve Cuma Çivi, 1994, *Genel öğretim metotları*, Ataş kitap evi, 3. Bsk., Konya. s. 31.

⁴⁶ Şeref Tan vd. (2013) *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem Akademi yay. 9. Bsk., Ankara. s. 2.

⁴⁷ Sönmez, V. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 8.Bsk., Anı Yayıncılık, Ankara. 2015. s. 6.

⁴⁸ Tosun, 2012, s. 12.

⁴⁹ Unan ve Hacaloğlu, 1999: s. 517.

olmadığımız ve yetişkin olarak kullandığımız her şeyi bize eğitim kazandırmaktadır.” Kant ise; “İnsan yalnızca eğitim ile insan olabilir. O, eğitimin ondan yaptığından başka bir şey değildir” demektedir. Onların bu ifadelerine karşılık Niemeyer: “Eğitim, kelimenin esas anlamı itibarı ile insanların büyük çoğunluğunun insan olmasında sadece çok küçük bir hisseye sahiptir; Çünkü bu konudaki büyük hisse, öğrenciye kasıtlı veya kasıtsız etki eden dış şeyler ile diğer insanlara aittir”⁵⁰ ifadelerini kullanmaktadır.

Buna göre eğitim, bireyin kişisel yeteneklerinin (zihinsel, sosyal ve beceriye dayalı) toplumun kültür ve değerlerine uygun olarak geliştirilmesi ve onların gelecekteki toplumsal ve mesleki rollere hazırlanması için girişilen bütün çabalara denir.⁵¹

1.2. Öğretim

Öğretim, “belli amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, tedrisat, talim”; diğer bir anlamıyla öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işi.”⁵² Aynı zamanda “içsel bir süreç ve ürün olan öğrenmeyi destekleyen ve sağlayan dışsal olayları planlama, uygulama ve değerlendirme sürecidir.” Öğretim: teşkilatlı ve düzenli olarak genellikle bir öğretim kurumunda (okul vs.) öğretmenler tarafından, öğrencilere, araç gereç kullanılarak bilgi aktarılması ve öğretilmesi çalışmalarının tümüdür. Başka deyişle öğretim, öğrenmenin gerçekleşmesi için girişilen düzenli, teşkilatlı, plânlı çabaların tümüdür ve bazen örgün eğitim olarak da adlandırılır.

Eğitim ve öğretim; insanın bilgilendirilmesi, yeteneklerinin verimli şekilde kullanma becerisine kavuşturulmasıdır. Bununla birlikte eğitim ve öğretim; kişinin kendisi, ailesi, toplumu ve fiziksel çevresiyle uyumlu bir insan olmaya yönlendirilerek zihnen, ruhen ve bedenen geliştirilmesi faaliyetidir.

⁵⁰ Wolfgang Brezinka, Grundbegriffe der Erziehungswissenschaft, Ernst Reinhardt verlag, 4. Bak., Münih. Basel 1981. s. 34-35. Akt. Tosun, a.g.e., s. 13.

⁵¹ Eskicumalı, A., *Eğitim, Öğretim ve Öğretmenlik Mesleği, Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, 2–31, Edt. Yüksel Özden, Pegema Yayıncılık, Ankara. 2002.

⁵² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fa77b9ce66eb4.6821924, 10.08.2019.

1.3. Strateji

Strateji sözlükte, önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol diye tanımlanır. Bir başka tanımda ise strateji, mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesinde ise hedeflere ulaşmayı sağlayan ve yöntemin seçimine yön veren genel bir yaklaşımdır.

Bu çalışmanın temel kavramı olarak strateji; Kur'an-ı Kerim'de öğretimin genel bir yaklaşım amacıyla aktarılan bilgiler ve o bilgileri Kur'an-ı Kerim'de Allahuteala hangi türde veya tarzda kullanarak aktarmıştır.

Öğretim strateji, ilke ve yönteminin belirlenmesine yön veren temel unsur hedeflerdir. Öğretmenin, hedef ve davranışlarını belirledikten sonra yöntem ve tekniklerin seçimine geçmesi öğretimin etkililiğini artıracaktır. Öğretme stratejileri, dersin amaçlarına ulaşmak için öğretmenler tarafından kullanılan her türlü yöntem ve teknik olarak adlandırılabilir.⁵³ Aynı zamanda öğretim stratejileri, öğretmenlerin öğrencileri dersin hedeflerine ulaştırmak için ortaya koydukları oldukça genel bir yol denilir.⁵⁴

Öğretimi stratejileri, “nasıl öğretilim?” sorusuna yanıt aramak için uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesine öncülük eden bir yoldur.

1.4. Yöntem

Öğretim yöntemleri, öğrenciyi hedefe ulaştırmak için izlenen yoldur. Yöntemle, belli öğretim teknikleri ve araçları kullanılarak öğretmen ve öğrenci etkinliklerinin bir plana göre düzenlenmesi amaçlanır.⁵⁵ Bir tanıtım verirken önce sözlükten başlamak gerektiği için yöntem “Bir amaca ulaşmak için izlenen, tutulan yol, usul, sistem; ve bilimde belli bir sonuca erişmek için, bir plana göre izlenen yoldur” diye açıklanabilir.⁵⁶

Etkili bir öğretim ortamı oluşturmak ve eğitimin amaçlarına ulaştırmak için öğretmenlerin temel öğretim yönetimi becerilerine sahip olmaları gerekir. Günümüzde

⁵³ Güven, M., Programda Öğretim- Öğrenme Süreci. B. Duman (Ed) Öğretim ilke ve yöntemleri. Maya Akademi. Ankara. 2008. s. 17.

⁵⁴ Özcan Demirel, *Öğretim İlke Ve Yöntemleri Öğretim, sanatı*, pegema yayıncılık, 12. Baskı, Ankara. 2007. s. 96.

⁵⁵ Ahmet Doğanay vd., Öğretim ilke ve yöntemleri, 11. bsk., Pegeme Akademi yayınları, Ankara. 2017. s. 176.

⁵⁶ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fa77b9ce66eb4.6821924, 10.08.2019

din öğretiminde kullanılabilecek öğretim yöntemleri ve etkileri üzerine çalışmalar artmış olmasına rağmen yeterli düzeyde değildir.⁵⁷ “Öğretim yöntemi; öğretimde amaçlara ulaşabilmek için, tekniklerin, işlenecek konuların, araç gereç ve kaynakların bir bütünlük oluşturacak biçimde düzenlenerek hizmete sunulmasında izlenen bir öğretme yoludur.”⁵⁸ Öğretim yöntemleri, öğretim amaçlarına ulaşmak için öğretmenlerin öğretim araçlarını, materyallerini, konuyu, öğretim tekniklerini kullanmalarını ve bunları organize etme biçimlerini ifade etmektedir.⁵⁹

Kur'an-ı Kerim’de kullanılan eğitim yöntem ve ilkeleri, insanın tabiatına, ihtiyaç ve özelliklerine göre şekillenmektedir. Bu yöntem ve ilkelerle insanın zaaflarını, iyi ve faydalı yöne analize ederek var olan kabiliyet ve eğilimlerini geliştirip en üst düzeye çıkarmak suretiyle “iyi insan” amacına ulaşmak hedeflenmektedir.⁶⁰

1.5. Teknik

Öğretim teknikleri, öğretim yöntemini uygulamaya koyma biçimi ya da sınıf içinde yapılan işlemlerin bütünüdür. Daha geniş bir anlamda yöntem, öğrenme-öğretme sürecini planlama, öğretim tekniği ise bu planı uygulamaya koymada izlenen yoldur.⁶¹

Öğretim teknikleri, uygulandığı yere göre sınıf içi ve sınıf dışı etkinlikler için uygun olan teknikler ile tekniğin uygulandığı kişi sayısına göre bireysel ya da gruplar için uygun öğretim teknikleri açısından sınıflandırılmıştır. Ayrıca, öğretmenin seçmiş olduğu öğretim yöntemini uygulamaya koyma tarzı olarak düşünülebilir. Öğretmenlerin öğretim teknik dağarcıkları ne kadar geniş ise seçtikleri öğretim yöntemlerini o kadar farklı tarzlarda uygulamaya koyarak öğrenme yaşantılarını zenginleştirebilirler. Bu açıdan öğretmenlerin öğretim teknik bilgisinin geniş olması önem taşımaktadır. Alan yazında öğretim teknikleri ile ilgili değişik sınıflamalarla karşılaşilmektedir.⁶²

Öğrenci, derste işlenen tüm konuları somut olarak görebilmeli; bu mümkün olmuyorsa resmini, sesini, grafiği, modelini vs. görsel-işitsel olarak algılayabilmelidir.

⁵⁷ Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, Dem Yayınları, İstanbul. 2004 s. 99.

⁵⁸ Mehmet Zeki Aydın, *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, 2. Bsk., Nobel Yayınları, Ankara. 2005. s. 10.

⁵⁹ Clark, L. H., Starr, I. S., *Secondary and Middle School Teaching Method*. New York, USA: MacMillan Publishing Co. 1981. s. 25.

⁶⁰ Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2. Bsk., Pınar Yayınları, İstanbul. 2004. s. 266.

⁶¹ Doğanay vd., a.g.e., s. 176.

⁶² Tuğba Yanpar Yelken vd., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Anı yay. 4. Bsk., Ankara. 2016. s. 258.

Eğer öğretmen sadece sözel anlatıma dayalı olarak ders işliyorsa, öğrencinin anlayacağı kelime ve cümle yapıları ile son derece açık ve anlamlı bir ders işlemelidir. Öğrencileri doğrudan doğaya ve olay yerine götürüp gözlem yaptırarak; ders konusu ile ilgili hayvan, bitki vs. örneklerini sınıfa getirerek; balıkları akvaryumda, kuşları kafeste veya dondurulmuş, bitkileri kurutulmuş olarak, bazı şeylerin plastik kalıplarını kullanarak, bazı olayları fotoğraf, film, plân, harita, grafik, ses kaydı vs. şeklinde anlamayı daha kolaylaştıran unsurlarını kullanarak yapılırsa bunların hepsi öğretimde bir teknik sayılır. Öte yandan öğretmen ders konusunu ve düşüncelerini anlatırken, öğrencinin seviyesine uygun olarak, onun bildiği kelimelerle ve onun hemen kavrayabileceği cümle yapıları ile onun yakın çevresinden ve geçmiş bilgi ve tecrübelerinden faydalanabilir. Öğretim konuları ve öğretmenin kullanacağı yöntem ve teknikler, ne kadar çok duyu organını etkilerse öğretimde açıklık da o derece artar. Bu sebeple, öğretim konularının işlenmesinde gözlem, deney gibi birçok duyuya hitap eden yöntemler kullanıldığı takdirde öğrenme kolaylaşacaktır.⁶³

Strateji, yöntem ve teknik kavramları şu örnekle daha iyi açıklanabilir. Bir kişinin amacı İzmir'den, İstanbul'a seyahat etmektir. Bu hedefi gerçekleştirmek için ilk önce deniz, kara, hava ve demiryolu şeklinde genel bir tercihi yapar. Bu tercih onun ulaşım stratejisinin temelini teşkil etmektedir. Eğer bu birey karayolunu tercih etmişse; otomobille mi, yoksa otobüsle mi seyahat edeceğine karar vermesi gerekir. Genel karar yolu stratejisi içerisindeki bu karar daha spesifikdir. Bu duruma da yöntem denilmektedir. Kişinin belirlemiş olduğu hedefi gerçekleştirmesi bunlara da sınırlı değildir. Bireyin hangi gün ve saat kaçta gitmek istediği gibi özelde kararlar vermesi gerektir.⁶⁴

1.6. İlke

İlke, temel düşünce, temel inanç, unsur ve prensip anlamında kullanılmaktadır. İlke kullanıldığı alana uygun olarak farklı anlamlar taşıyabilmektedir.

Öğretim ilkesi, eğitim öğretim sırasında devamlı göz önünde bulundurulması gereken, ona zıt iş yapılmasına müsaade edilmeyen prensiplerdir. İlkeler, konu ve

⁶³ Mustafa Ergün - Ali Özdaş. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, İstanbul 1997. s. 8.

⁶⁴ Doğanay vd., a.g.e., s. 176 - 177.

yöntem seçiminde de etkili olur. Öğretimde başarıya ulaşmak için, uygun yöntem kullanmak kadar; bu faaliyetlerde bazı ilkelere de uymak gereklidir.⁶⁵

Öğretim ilkeleri, başarılı bir öğretim süreci için gerekli olan davranışları ve sürecin etkin bir şekilde yürütülmesi hakkında bilgi verirler. Öğretim yöntemi, öğretim ilkelerinin verileri ışığında seçilir ve yine bu veriler yardımıyla devam ettirilir. Bir öğretim yöntemi, öğretim ilkelerine ne kadar uygun bir yapıda ise, başarılı olma şansı o kadar yüksektir.⁶⁶

Öğretim ilkeleri, öğrencileri öğretim yoluyla belli eğitim amaçlarına ulaştırmada öğretmenlere yol gösteren ilkelerdir. Öğretim süreci, öğretmenin, öğretim sırasında göz önünde bulunduracağı bu genel ilkelerle gerçekleşir. Bu ilkeler ışığında ve eğitim-öğretim şartları düşünülerek öğretim yöntemleri belirlenmelidir. Öğretim yöntemi belirlenirken, mutlaka bu ilkelerin göz önünde bulundurulması gerekir. Aksi takdirde öğretim etkinliğinden amaçlanan sonuçlara ulaşılması zorlaşacaktır. Bu ilkeler, öğretim sürecini kolaylaştırmanın ve öğretilen bilgileri kalıcı hale getirmenin yollarını gösterir.⁶⁷

Her eğitim kurumu veya sistemi, kesinlikle eğitimde bazı ilkeleri ve kuralları belirlemek zorundadır. Öğretmenler öğrencileriyle ilk karşılaştıklarında sınıf içi kuralları ve öğrencilerden beklenen davranışları, yani dersin hedeflerini belirtmelidirler. Günümüzde okulların nerede yapılacağı, içinde kaç sınıf olacağı, bu sınıfların tüm özellikleri, okulda başka nelerin bulunacağı, kural ve koşulların neler olduğu belirlenir. İnsanların toplu yaşamaya başladıkları andan itibaren, günümüze kadar devam eden süreçte sistemli hale gelen eğitim kurallarının Kur'an-ı Kerim'de nasıl tanımlandığı üçüncü bölümde verileceği şekilde sıralanabilir.

2. ÖĞRETİMSEL BİR SÜREÇ OLARAK ÖĞRETİM STRATEJİ VE YÖNTEMLERİ

Eğitim bir süreç olarak toplumun tümünü ilgilendiren bir olgudur. Öğretmenler ile öğrenciler arasında onu sınırlandırmak imkânsızdır. Aileler ile özel eğitim kurumu

⁶⁵ Ergün, a.g.e., s. 3.

⁶⁶ Münevver Yalnız, *12. Sınıf Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatının Hikâye Yöntemi İle Anlatımı*, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum. 2012. s. 8.

⁶⁷ Eğri, Osman., *Liselerde İslâm Dininin Öğretiminde Tümevarım Yönteminin Uygulanması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara. 2001. s. 49

işletenler ile başlayarak ve okul yöneticileri, program geliştirme uzmanları, yayın evi sahipleri, iş gücü planlayıcıları, siyasi sorumluluğu olanlar olarak düşünüldüğünde toplumda yaşayanların herhangi bir şekilde eğitim programlarıyla ilişkileri olmaktadır. Program geliştirme ve uygulama süreci ülke genelinden bölge, okul ve sınıflara doğru uzanan işlemler hiyerarşisidir.

2.1. Öğretim Stratejileri

Öğrenmeye karşı istekli ve öğrenme için gerekli yeteneklere sahip olma, öğrenmede başarıyı etkileyen en önemli etmenlerden biridir. Ancak, bazı yetenekli öğrencilerin yeterince gayret gösterdikleri halde bekledikleri verimi alamamaktan şikâyet etmeleri görülmektedir. Bu durum genellikle çalışma yöntemlerini kazanamamış olmaktan ileri gelmektedir.⁶⁸ Çünkü öğretim stratejisinin öğrenme üzerindeki etkisi, en az öğrencinin hazır bulunuşluk düzeyi kadar büyüktür. Bir konuyu öğrenmek kadar etkili nasıl öğreneceğini bilmek de önemlidir.

Belirli ölçüde strateji, sınıf içi öğretim etkinliklerinin belirlenmesinden değerlendirilmesine kadar dersle ilgili öğretim sürecine yön verir. Bu anlamda strateji dersin hedeflerine ulaşmasını sağlayan, yöntem, teknik ve araç-gereçlerin belirlenmesine yön veren genel bir yaklaşımdır.⁶⁹ Belirlenen stratejiye göre yöntem ve teknik belirleneceği için strateji, öğretim programının temelini oluşturur.

Strateji kavramını iki boyutta ele almak uygun olabilir. Birincisi, eğer bir stratejiden bahsediliyorsa seçilen yol tek biricik seçenek değildir. Bir hedefe ulaşmak için birden çok yol aynı strateji içinde olabilir. İkincisi, strateji kavramı uzun vadeli hedeflerimizin nasıl gerçekleşeceğini açıklamak için kullanılır. Bu anlamda strateji seçeceğimiz yolun ana doğrultusunu ve sınırlarını belirtir.⁷⁰

Veysel Sönmez ise stratejiyi; bir amacı gerçekleştirmek için işe koşulan yöntem, teknik ve taktiklerin tutarlı ve direk bir örüntüsü olarak tanımlamaktadır.⁷¹ Öğretim stratejisi oldukça genel bir bakış açısı olarak öğretim ortamı için etkinliklerin

⁶⁸ Dornbusch S, Rltter P, Reynaud R, Chen Z, 1990, "Family Decision Maling and Academic Performance In A Diverse High Scgool Population" Psychological Abstracts, vol 77, No:9 p 23-51.

⁶⁹ Ali Murat Sünbül, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Eğitim Kitabevi Yay. 2011, s. 105.

⁷⁰ Sünbül, a.g.e. s. 107.

⁷¹ Sönmez, a.g.e., s. 281.

belirlenmesinden değerlendirilmesine⁷² kadar olan sürece yön verir.⁷³ Başka bir anlatımla öğretim stratejisi; öğretim süreçlerinde öğretmenin ve öğrenenin rolünü tanımlayan genel bir yoldur.⁷⁴

Strateji, genel olarak, bir şeyi elde etmek için izlenen yol ya da amaca ulaşmak için geliştirilen bir planın uygulanmasıdır.⁷⁵ Bu bağlamda Pintrich (1988) öğrenme stratejileri bilgisini üç başlık altında toplamaktadır: Stratejilerin ne olduklarını ve içeriklerini bilmeye yönelik ‘tanımlayıcı bilgi’, nasıl kullanıldıklarını bilmeye yönelik ‘süreç bilgisi’ ve neden ve ne zaman kullanıldıklarını bilmeye yönelik ‘koşul bilgisi’.

Bir öğretme süreci içinde;

- ✓ Öğrenciyi istedik hedefler doğrultusunda yönlendirme ve güdüleme,
- ✓ Uygun öğrenme yaşantıları sunarak bu hedeflere ulaşmayı kolaylaştırma,
- ✓ Öğrencinin bir bütün olarak -örneğin tutumlar, değerler, uyum gibi kişisel yönleriyle-gelişimine katkıda bulunma gibi işlemler yer almalıdır.⁷⁶

Öğrenme stratejileri, bireyin öğrenme sürecinde gelen uyarıcıları zihinde işleyen ve bu uyarıcıların uzun süreli belleğe aktarılmasını sağlayan işlemleri barındırmaktadır. Strateji; hem kişinin zihinsel özelliklerini hesaba katarak hazır bulunuşluğu hesaplar hem de öğrenme ortamı ve yöntemini belirleyerek kalıcı öğrenmeyi sağlar.

Öğretim stratejisi, yöntem ve teknikleri içermektedir. Öğretim tekniği ise, bir öğretme yöntemini uygulamaya koyma biçimi ya da sınıf içinde yapılan işlemlerin bütünüdür. Dolayısıyla izlenecek tekniği de öğretim yöntemi belirlemektedir. En iyi yöntem, dersin hedeflerine, öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyine, dersin süresine ve öğrenci mevcuduna göre seçilerek başarılı olarak kullanılan yöntemdir Yöntemin tekniğe etkisi, öğrenmenin bir süreç olarak tasarlanmasını beraberinde getirmiştir.

⁷² Bilen, M. Plandan Uygulamaya Öğretim, 7.Bsk., Anı Yayıncılık, Ankara. 2006.s. 24.

⁷³ Dick, W., Carey, L. and Carey,J.O. (2001). The Systematic Designh of Instruction. New York: Longman.

⁷⁴ Fer, S. *Öğretim Tasarımı*, Anı Yayıncılık, Ankara. 2009.

⁷⁵ Pintrich, P.R. (1988) “A process-oriented view of student motivation”, In J. Stark & L. Mets (Eds.), Improving teaching and learning through research: New directions fo r instructional research (Vol.57: 65-79), San Francisco: JosseyBass.

⁷⁶ Erdem, A. R. (2006). Nasıl öğretmeliyim: Öğretim stratejileri, Yöntem ve Teknikleri, Üniversite ve Toplum, 6 (2).

Öğretme ve öğrenme stratejileri genel yollar olup, önerilen etkinlik türlerinden seçilen bir çizgi izlenerek öğretim yöntemlerini belirler.⁷⁷

Çizilmiş bu çerçevede öğrenme ve öğretme stratejilerini, öğretmen ve öğrenci açısından iki grupta ele alabiliriz:⁷⁸

Tablo 1. Öğretmen ve Öğrenci Açısından Öğretim Stratejileri

ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ
Öğretim Stratejileri	Öğrenme Stratejileri
• Sunuş yoluyla öğretim stratejisi • Buluş yoluyla öğretim stratejisi • Araştırma ve inceleme yoluyla öğretim stratejisi • Tam öğrenme ve etkili öğretim stratejisi • İşbirliğine dayalı öğretim stratejisi • Tartışma stratejisi	• Tekrar stratejisi • Örgütlenme stratejisi • Anlamlandırma stratejisi

Tablo da görüldüğü gibi öğretim stratejileri şunlardır:

1. Sunuş yoluyla öğretim stratejisi.
2. Buluş yoluyla öğretim stratejisi.
3. Araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi.
4. Tam öğrenme ve etkili öğretim stratejisi.
5. İşbirliğine dayalı öğretim stratejisi.
6. Tartışma stratejisi.

2.1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim

Genelleme ve sınıflama yeni bilgi düzeyindeki hedef davranışların öğretiminde kullanılan bir yöntemdir. Bilgi vermeyi amaç edinen bir öğretim programında sunuş yoluyla öğretim stratejisi izlenmesi, zaman açısından fayda sağlayabilir. Fakat sunuş yoluyla öğretim stratejisinin ezberden ziyade anlamlı bir öğrenmeyi ortaya çıkarması

⁷⁷ Bilen M. 2006, s. 24.

⁷⁸ Sünbül, 2011, s. 105.

için başlangıçta öğretmenin öğrenilecek bilgileri kendi içinde anlamlı ve organize bir bütün haline getirmesi gerekir. Aynı şekilde öğrencinin de anlamlı öğrenme için hazırlanması gerekir.⁷⁹

2.1.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi

Bruner tarafından geliştirilen stratejide öğretim sürecinin merkezinde öğrenci vardır. Ampirik çalışmalara ağırlık veren Bruner, bilimin temel bir kuralını daima ön planda tutmuştur; hangi verilerden sonuçlara varılacaksa, o veriler üzerinde gözlem yapılmalıdır. Bruner'in kuramının dört ana ilkesi vardır: motivasyon, yapı, sıra, pekiştirme.⁸⁰ Birinci ilkesi bireyi öğrenmeye hazır duruma yöneltten koşulları belirler. İkinci ilkesinde; herhangi bir konunun ya da bilgi bütünlüğünün, bir öğrenciye iletilebilir ve onun tarafından anlaşılabilir nitelikte ve bütüncül bir biçimde düzenlenebileceği görüşüne yer vermektedir. Üçüncü ilkesinde; bir çocuğun belli bir konuyu öğrenmede ne oranda güçlük çekeceği büyük ölçüde konunun sunuluşundaki sıralamaya bağlıdır. Bir problem, bilgi ya da belirsizlik durumu öğrencinin onu tanıyabileceği biçimde sunulmalıdır. Dördüncü ilkesi ise öğrenme pekiştirmeyi gerektirir. Herhangi bir konuda beceri kazanabilme için geriye bildirim yani başarılı olup olmadığımız konusunda bilgi almamız gerekir. Senemoğlu(1997) buluş yoluyla öğrenme adımlarını şöyle sıralar:⁸¹

- Öğretmenin örnekler sunması
- Öğrencinin örnekleri betimlemesi
- Öğretmenin ek örnekler vermesi
- Öğrencilerin ek örnekleri betimlemesi ve öncekilerle karşılaştırması
- Öğretmenin ek örnekleri ve örnek olmayanları sunması
- Öğrencilerin zıt örnekleri karşılaştırmaları
- Öğretmenin, öğrencilerin teşhis ettiği özellikleri, ilişkileri ya da ilkeleri vurgulaması
- Öğrencilerin tanımlamaları, ilişkileri ve özellikleri ifade etmeleri

⁷⁹ Sünbül, 2011, s. 106.

⁸⁰ Sünbül, a.g.e., s. 113-114

⁸¹ Sünbül, 2011, s. 115.

- Öğretmenin öğrencilerden ek örnekler istemesi.

2.1.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi

Konu alanı içeriğinde problem ya da çözülmesi gerekli bir durum varsa en etkili stratejidir.⁸² Bu strateji, bir problemin varlığı tanımlandıktan sonra bilginin hazır olarak sunulması yerine öğrencilere konu hakkında araştırma yaptırmayı amaç edinir. Yapılan araştırma ve inceleme neticesinde öğrenci bilgi edinme ve edindiği bilgiyi yorumlama aşamalarını tamamlar. Bu sayede öğrencinin bilgiyi kodlayarak öğrenmesi sağlanmış olur.

2.1.4. Tam Öğrenme ve Etkili Öğrenme Stratejisi

Tam öğrenme, öğrencilerin tümünün amaçlanan davranışları öğrenebileceğini ifade etmektedir. Tam öğrenme yaklaşımına göre, öğrencilere planlı bir öğretim hizmeti verilmeli ve öğrenme güçlüğü yaşayan öğrencilere yardım edilmelidir. Ayrıca öğrencilerin belirlenen öğrenme hedeflerine ulaşabilmeleri amacıyla onlara ihtiyaç duydukları zaman verilmeli ve hemen hemen tüm öğrencilerin yüksek düzeyde öğrenmeleri sağlanmalıdır.⁸³

2.1.5. İşbirliğine Dayalı Öğretim Stratejisi

Aktif öğrenme yöntemlerinin temelindeki konuşma, dinleme, yazma ve yansımanın kullanıldığı, bilişsel ve duyuşsal öğrenme ürünleri üzerinde olumlu etkileri kanıtlanmış, işbirliği becerilerinin ön plana çıktığı, temelinde sosyal etkileşim olan, öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilen, zihinsel yeteneklerini kullanmasını sağlayan, kendi öğrenmeleri ile ilgili kararlar almasına olanak veren bir öğretim yöntemidir.⁸⁴

⁸² Sünbül, a.g.e., s. 118.

⁸³ Bloom, B. S. (1976). Human characteristics and school learning; Özçelik, D. A. (Çeviren), İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme. Pegem Akademi. Ankara. 2012.

⁸⁴ Vesile Yıldız, “İşbirlikçi Öğrenme İle Geleneksel Öğrenme Grupları Arasındaki Farklar”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16-17, 1999. s. 155.

2.2. Strateji İle Öğretim Arasındaki İlişki

Öğretim tasarımının nihai amacı ise eğitim teorilerinin uygulamalarından çıkarılan stratejilerin kullanılarak öğrenmenin niteliğinin artırılmasıdır.⁸⁵ Bu amaçla bilişsel öğrenme süreçleri hakkında birçok çalışma yapılmış, yapılan bu çalışmalar neticesinde de strateji ile öğretim arasındaki ilişki tanımlanmıştır. Belirlenen öğretim stratejileri uygulandığında elde edilen başarı, modern eğitim anlayışının yöntem ve tekniği benimsemesine neden olmuştur.

Öğrenme ve öğretimle ilgili ilkeleri öğretim materyalleri, öğretim etkinlikleri, bilgi kaynakları ve değerlendirme planlarına sistematik ve yansımali bir biçimde transfer etme süreci olarak tanımlanan öğretim tasarımı, öğrenme ve öğretim kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Öğretim tasarımcısının öğrenme ve öğretime farklı yaklaşımları öğretim tasarımları arasındaki farklılıkların da bir kaynağıdır. Bu alanın pek çok disiplinden etkilenmesi, alanla ilgili farklı yaklaşım ve modellerin gelişmesine neden olmaktadır.⁸⁶ Modern eğitim anlayışının sarmal eğitim modelini benimsemesi ve birçok bilim dalının eğitime katkı sunması da farklı yaklaşım modellerine olan ilgiyi artırmıştır.

Bu noktada Lenz'in söylediklerine ayrı bir parantez açmakta fayda vardır. Lenz, öğrenme stratejileri programında olması gereken sekiz özelliği şöyle sıralamaktadır:⁸⁷

1. Öğrenme stratejisi, basit kurallar ya da yönergeler listesi olarak değil, belirli bir konudaki öğrenme etkinliğini başarıyla tamamlamada izlenecek aşamaların anlamlı bütünü olarak ele alınmalıdır.
2. Bu süreç belirli koşullarda öğrencinin öğrenme etkinliğini en yetkin biçimde tamamlamasını sağlayacak yaklaşım ve yöntemleri içermelidir.
3. Gerekli bilişsel ve biliş yönlendirici stratejiler bu öğrenme sürecinin işlevsel bir parçası olmalıdır.
4. Bu süreç öğrenciye öğrenme etkinliğinin gerçekleştirilmesinde gereken yöntem, kural ve becerilerin ne zaman ve nasıl seçileceğini doğrudan tanıtmalıdır.

⁸⁵ Elif Esmer, Öğretim Tasarımında Bir Model: Dick, Carey ve Carey, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 8, Sayı 2 Ocak 2018. s. 275.

⁸⁶ Esmer, a.g.e., s. 275.

⁸⁷ Lenz, B.K. (1992) "Self-managed learning strategy systems for children and youth" , *School Psychology Review*, 21(2), s. 218-219.

5. Öğrenci süreç boyunca gerçekleştirilen eylemler üzerinde sürekli olarak düşünmeye yönlendirilmelidir.
6. Stratejileri kullanmada harcanılan zaman mümkün olduğunca kısa olmalıdır. Bir saatten daha uzun zaman alan öğrenme etkinliğinin (ödevler, projeler gibi) başarıyla gerçekleştirilebilmesi için önce alt stratejiler öğretilme ile daha sonra bunlar birbirleriyle ilişkilendirilmeli ve hepsinin birlikte nasıl kullanılacağı üzerinde durulmalıdır.
7. Stratejinin içeriği anlamlı bir bütün oluşturmalıdır. Stratejinin aşamaları, öğrenme etkinliğini gerçekleştirmek için izlenmesi gereken sürecin kilit noktaları üzerinde yoğunlaşmalıdır. Öğrenciye sunulan ön bilgi, onun detaylara takılmadan bu kritik süreci açıkça görmesi ve kavramasını kolaylaştıracak nitelikte olmalıdır. Öğrencinin stratejiyi kullanma deneyimi arttıkça süreç daha anlamlı hale gelecek ve detayları kendiliğinden öğrenilecektir.
8. Stratejinin neden ve nerede kullanılması gerektiğine ait bilgi ya da yönlendirme stratejinin bir parçası olmalıdır. Strateji kullanımıyla ilgili bu koşul bilgisi, öğrencinin öğrenme yaklaşımını oluşturmada en az stratejinin aşamalarını bilmesi kadar önemlidir.

2.3. Eğitim Öğretimde Kullanılan Stratejiler

Klasik anlayışın aksine öğretmenlerden hem öğretim yöntem ve tekniklerini en iyi şekilde kullanmaları hem de çağdaş eğitimin gereksinimi olan daha modern sınıf yönetimi ve bunları öğrenme ortamları ile bütünleştirebilmeleri beklenmektedir.⁸⁸ Çünkü eğitim bilişsel süreçler, çevre, hazır bulunuşluk, kültür vb. pek çok unsurun birleşmesiyle oluşan bir süreci kapsamaktadır. Klasik eğitim anlayışında bahsi geçen faktörlerin çoğu dikkate alınmazken modern eğitim, bireyin öğrenme sürecine etki eden her detaya özel ilgi gösterir.

Eğitim ortamının düzenleyicisi öğretmenler sadece bilgi öğretmekle değil, karşılaşılan sorunlara eleştirel bakabilmeyi, yaratıcı ürünler ortaya koyabilmeyi, pratik düşünüp problemlere çözümler getirebilmeyi sağlayacak şekilde düşünmeyi de

⁸⁸ Kahyaoğlu, M ve Yangın, S. (2007) İlköğretim Öğretmen Adaylarının Mesleki Öz Yeterliklerine İlişkin Görüşleri, Kastamonu Eğitim Dergisi, 15, 83-105.

öğretebilmelidirler.⁸⁹ Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilgiye ulaşmak kadar ulaşma yolu da önem kazanmıştır. Birey, doğru düşünebilme ve bilgiye nasıl ulaşacağını da öğrenmeli ve aldığı eğitim de bunu desteklemelidir. Bu açıdan öğretmen, yol gösterici kimliğinin yanı sıra doğru düşünme becerilerini de aşılayan, bilginin öğrenilme sürecini yöneten, bireysel farklılıklara uygun yöntem ve tekniklerle öğrenmeye teşvik eden kişi konumundadır.

Sınıf içerisinde öğretme-öğrenme sürecinin etkili olabilmesi, uygun öğretim yöntem ve tekniklerinin seçimiyle doğru orantılıdır⁹⁰ Bilişsel öğretim yaklaşımına ve hümanist anlayışa göre bireysel farklılıklara dikkat edilmeli ve öğrenme sürecinde öğrenci aktif rol almalıdır. Bu sebep neticesinde sınıf içerisinde hedeflerin gerçekleştirilmesi için uygun öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerekmektedir.

2.4. Öğretimde İlkesel Yaklaşımlar

Bilginin doğal kaynağının akıl yürütme ve düşünme yoluyla keşfedilmesi olarak açıklayan akılcılık ve bilginin kaynağının gözlem ve deney olduğunu savunan deneycilik; öğrenme yaklaşımları üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir⁹¹ Son yüzyılda tartışılmakta olan davranışçı, bilişsel ve yapılandırmacı yaklaşımlar, bu bakış açısı doğrultusunda gelişim göstermiştir. Etki-tepki olarak açıklanan öğrenme yaklaşımı, zaman içerisinde çok boyutluluk kazanmış ve farklı bilim dalları ile desteklenmiştir.

Öğrenme yaklaşımları, insan öğrenmesinin nasıl gerçekleştiğine dair bilgiler veren açıklayıcı yaklaşımlardır.⁹² Bu yaklaşımlar, öğrenmenin hangi koşullar altında oluşup oluşmayacağını ifade etmektedir. Bireylerin; bilgi, beceri, hazır bulunuşluk, inanç ve davranışları nasıl edindiğine odaklanmaktadır.

20.yy ortalarında (1950) baskın olan davranışçı öğrenme yaklaşımından 1970'lerde bilişsel öğrenme yaklaşımına doğru bir değişim başlamıştır. 1980'lerde ise

⁸⁹ Bilal Duman - Özkan Çelik, İlköğretim Öğretmenlerinin Düşünme Stilleri İle Kullandıkları Öğretim Yöntemleri Arasındaki İlişki, National Educational Programs and Instruction Congress held in Balıkesir-Ayvalık/Turkey on 13-15 May 2010, s. 787.

⁹⁰ Demirel, 1999. s. 328 –335.

⁹¹ Schunk, D. H., Learning theories. New Jersey: Printice Hall Inc. 1996.

⁹² Reigeluth, C. M., What is instructional-design theory and how is it changing. Instructional-design theories and models: A new paradigm of instructional theory, 2, 1999. s. 5-29.

yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı eğitim ve öğretim alanını etkilemeye başlamıştır.⁹³ Bu yaklaşımların detayları aşağıdaki gibidir:

2.4.1. Davranışçı Öğrenme

Davranışçı öğrenme yaklaşımı, Pavlov (1927)'un klasik koşullanma ve Thorndike (1913)'ın edimsel koşullanma üzerindeki çalışmaları ile başlamıştır. Öğrenme yaklaşımlarının temelini oluşturan bu iki davranışçı yaklaşım, bireyde istendik davranışları oluşturmak için çevrenin düzenlenmesini baz almaktadır. Ayrıca bireyin davranışında meydana gelen gözlenebilir ve ölçülebilir değişikliklerle ilgilenmektedir. Bu iki davranışçı yaklaşım öğrenmeyi, uyarıcı ile tepki arasındaki ilişki ile açıklamaktadır.⁹⁴

Bu iki kuramın ortak özelliği, uyarıcıya verilen tepkileri davranışsal olarak ele almalarıdır. Öğrenmenin etkiye verilecek tepki ile ölçülmesi, bu kuramın temel prensipleri arasında yer alır. Davranışçı kuramı baz alan çalışmalara örnek olarak; Pavlov'un klasik koşullanması, Thorndike'in edimsel şartlanması, Skinner'in geliştirdiği programlı öğretim, Guthrie'nin bitişiklik kuramı verilebilir.

Bu noktada Bloom'a ayrıca değinmekte fayda vardır. Bloom (1971) tam öğrenme kuramında, uygun ortam sağlandığı takdirde bütün öğrencilerin öğrenebileceğini savunmuş ve kalabalık sınıflarda etkili öğretimin mümkün olduğunu iddia etmiştir. Sınıf ortamında bütün öğrencilere pekiştireç vermenin zor olması ve her öğrencinin bireysel hızının birbirinden farklı olması sebebiyle Skinner öğretimin bireyselleştirilmesi gereğini savunmuştur. Skinner'in ortaya koyduğu programlı öğretim, öğretim hedeflerini başarmak için belli basamakların takip edilmesi durumunda başarısız olma olasılığının az olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilere anında dönüt vererek onlara kendi hızında öğrenme imkânı sunulması gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁵

⁹³ Alessi, S. M., & Trollip, S. R., Learning principles and approaches. In Multimedia for learning: Methods and development (3 ed.). (16-47). Boston: Allyn & Bacon. 2001. s. 22.

⁹⁴ Driscoll, M., Constructivism. Psychology of Learning for Instruction, 2005.ss. 384- 410.

⁹⁵ Saettler, P. Behaviorism and educational technology. The evolution of American educational technology, 1990. 286-317.

2.4.2. Bilişsel Öğrenme

Öğrenmenin meydana gelmesi için çevreden alınan bilginin işlenip depolanması gerekmektedir. Bilişsel kuramcılar; uyarıcı ile tepki arasında bir mekanizmanın olduğunu ve bunun da bilgi işleme süreci olduğunu belirtmektedirler.⁹⁶ Bilgi işleme sürecinde alınan bilgi, depolanana kadar çeşitli basamaklardan geçer (duyusal bellek, kısa süreli bellek, uzun süreli bellek). Çevrede bellek kapasitemizin üzerinde ve dikkatimizi çekenden daha fazla uyarıcı vardır.⁹⁷

Bir bilginin öğrenilmesi için bazı aşamaların olduğu ve bu sayede öğrenmenin gerçekleştiği ifade edilmiştir. Kodlama, bellek, kavrama, aktif öğrenme, motivasyon, zihinsel modeller, üst biliş, öğrenme transferi, bireysel farklılıklar, algı ve dikkat üzerine bilişsel öğrenme yaklaşımı çerçevesinde birçok çalışma gerçekleştirilmiş ve bir çok ilke ortaya konulmuştur.⁹⁸

Ayrıca bilişsel yaklaşımdan yararlanılarak öğrenme çıktılarının ölçülebilir olması, anlamlı öğrenmeyi desteklemesi ve bilişsel yükün kontrol altına alınması noktasında birçok çalışma yapılmıştır. Mantıksal düşünme, problem çözme ve bilgi işlem süreci gibi daha karmaşık öğrenme durumlarını açıklamak için bilişsel teorilerin ve zihinsel yapıların daha uygun olduğu da belirtilmektedir.⁹⁹

2.4.3. Yapılandırmacı Öğrenme

Yapılandırmacı yaklaşım, öğrenenlerin öğrenme esnasında kendi inanç, deneyim ve ön bilgilerine dayalı olarak anlamlarını oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁰ Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğrenme ortamları, öğrenenlerin yeni bilgi ve becerileri ön bilgilerine dayandırarak inşa edebileceği şekilde tasarlanmalıdır.¹⁰¹ Öğrenme

⁹⁶ Driscoll, M., a.g.e., s. 389.

⁹⁷ Silber, K. H., & Foshay, W. R. Designing instructional strategies: A cognitive perspective. Handbook of human performance technology, 2006. s. 400.

⁹⁸ Alessi, S. M., & Trollip, S. R., a.g.m. s. 28.

⁹⁹ Schunk, D. H. Learning theories. New Jersey: Printice Hall Inc. 1996.

¹⁰⁰ Driscoll, M. a.g.e., s. 396.

¹⁰¹ Jonassen, D. H., Designing constructivist learning environments. Instructional design theories and models: A new paradigm of instructional theory, 2, 1999. 215-239.

ortamlarının öğrenenlerin öğrenme süreçlerine aktif olarak katılabilecekleri, gerçek dünyayla ilişkili problemler çerçevesinde oluşturulması gereği vurgulamaktadır.¹⁰²

Genel olarak yapılandırmacı öğrenme; insanların, kendi davranışlarının amaca yönelik olduğu kadar bilginin ve anlamın pasif değil, aktif yapılandırıcıları olmasını baz almıştır.¹⁰³

Öğrenenin etkin rol aldığı yapılandırmacı öğrenmede sadece okumak ve dinlemek yerine; tartışma, fikirleri savunma, hipotez kurma, sorgulama ve fikirler paylaşma gibi sürece etkin katılım yoluyla öğrenme gerçekleştirilir. Bilginin anlamlı hale getirilmesi ya da keşfedilmesi öğrenenle alakalıdır. Bu noktada bireylerin etkileşimi önemlidir. Öğrenenler, bilgiyi olduğu gibi kabul etmezler, bilgiyi oluşturur ya da tekrar keşfederler.¹⁰⁴

2.5. Yöntem

Öğretimin temel taşı olan yöntem, sözlükte “bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür, politika” ve “bilimde belli bir sonuca erişmek için bir plana göre izlenen yol, metot” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁵ Öğretim yöntemi, “öğrenciyi hedefe ulaştırmak için izlenen yol” olarak tanımlanır.¹⁰⁶ Öğretim yöntem ve teknikleri, bir sorunu çözmek, bir deneyi sonuçlandırmak, bir konuyu öğrenmek ya da öğretmek gibi amaçlara ulaşmak için bilinçli olarak seçilen ve izlenen düzenli yoldur.¹⁰⁷

Öğretimin belirlenen hedeflere ulaşabilmesinde, mevcut öğretim yöntemlerinin kullanılması yanında, bu alanda geliştirilen yeni yöntemlere de açık olmak gerekmektedir. Bu gereklilik iyi bir yöntemin nasıl olması gerektiği hususunu sürekli gündemde tutmaktadır. Öğretmen en geçerli bilgi ve becerilerle donanmış olsa da, öğretim yöntemi bilgisi yetersiz olduğunda hiçbir şekilde başarılı bir öğretim yapması

¹⁰² Cunningham, D., & Duff y, T., Constructivism: Implications for the design and delivery of instruction. Handbook of research for educational communications and technology, 1996. ss. 170-198.

¹⁰³ Cobb, P. Where is The Mind? Constructivism and Sociocultural Perspectives on Mathematical Development. Educational Researcher. 1994: (23), 13–20.

¹⁰⁴ Perkins, D.N. The Many Faces of Constructivism. Educational Leadership. 1999: 57(2), 354–371.

¹⁰⁵ <http://sozluk.gov.tr/> :13.08.2019.

¹⁰⁶ Fidan, N., (1986), Okulda Öğrenme, Öğretme. Kavramlar, İlkeler ve Yöntemler, Alkım Yayınevi: Ankara.

¹⁰⁷ Özcan Demirel, *Genel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: USEM Yayınları, 1996. s. 11.

beklenemez.¹⁰⁸ Çünkü bilginin aktarımı, eğitim ve öğretim hedeflerinin uygulanma başarısı, öğrenci ve zamanın doğru kullanımı gibi birçok etken; seçilen yöntem ve bu yöntemin uygulanması ile pratikte kendine yer bulmaktadır.

Eğitim ve öğretim süreçlerinde yöntem, öğretmen ile öğrenci arasında açık ve doğru öğretim öğrenim ilişkilerini düzenleyen kanal olarak bir işlev yüklenir. Yöntem kullanılarak öğrenmeye hazır olmayan öğrenciyi öğrenmeye hazırlamaya çalışır. Öğrenime hazırlama ve sistemli aktarım noktasında devreye giren yöntemler hem öğretmenin nasıl öğreteceğini düzenler hem de öğrenciye de nasıl öğreneceğini öğreterek öğrenmeye hazırlar.¹⁰⁹

2.5.1. Yöntemin Özellikleri ve Belirleyicileri

Yöntemin özellikleri konusunda üç önemli hususa dikkat edilmesi gerekir. Öğretmen, öğrenci ve konu seçilmesi gereken yöntemi belirler. Bazı yöntemin bazı konularda uygun olmayabilir ya da diğer bir yöntem daha uygun olabilir.

Bu konuda da Tan şöyle; “Her öğrencinin farklı şekilde öğrendiği ve araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin öğrenme biçimlerinin genellikle öğretmenlerin öğrenme biçimlerinden farklı olduğudur. Örneğin bazı öğrenciler en iyi, öğretmenleri ile yakın temas içinde bilgi alışverişinde bulunurken öğrenirken, bazıları da temel olarak okuma ve dinleme etkinliklerinin olduğu ortamlarda öğrenmeyi tercih ederler. Bir kısım öğrenci ise, dersin içeriğine uygun ödevleri kendi kendine yaparken en iyi öğrenir. Pek çok öğrenme tercihi ve birleştirilmiş öğrenme tercihleri vardır. Ancak en iyi öğretmenler, bu geniş tercih aralığındaki öğrencilerin öğrenme potansiyellerine uygun çeşitli yöntem uygulayanlardır. Rutin bir sınıf ortamı, bir gün ders anlatarak, diğer bir gün tartışma başlatarak, bir başka gün film izleterek ve benzeri etkinlikleri sürdürerek, çeşitlendirilebilir. Ancak bir ders saati içinde çeşitli yöntemlerden yararlanılması, dersin işlenmesi sırasında hem ilgiyi hem de heyecanı artıracaktır.”¹¹⁰ der.

¹⁰⁸ Memiş M Raşit - Erdem, M. Dursun, Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler, Kullanım Özellikleri ve Eleştiriler, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013. s. 298.

¹⁰⁹ Doğan Candemir, *Sistematik Yabancı Dil Öğretim Yaklaşım ve Yöntemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012. s.14.

¹¹⁰ Tan, a.g.e., s. 269.

Öğretim yönteminin özellikleri ile ders konusu ve öğrencilerin seviyesine uygun olmasında dikkat edilmesi hususlara Büyükkaragöz'ün sıraladığı özelliklere bakmakta fayda vardır.

- a. Eğitim faaliyetlerine yön verir: Eğitim programı ilgili okulun amaçlarını okutulacak dersleri ve konuları belirtmek suretiyle öğretmen ve öğrencilerin faaliyetlerini daha bilinçli ve anlamlı bir yönde yapmalarını sağlar.
- b. Aynı eğitim basamağındaki okullarda eğitimin aynı amaçlar çerçevesinde hemen hemen aynı yönde gerçekleşmesini sağlar: Okullar toplumun benimsediği değer ölçülerine uygun iyi vatandaşlar yetiştirmek vevatandaşlar arasında birlik ve beraberlik sağlamakta görevli kurumlardır.Eğitim programları okulların bu görevlerini yapmalarında önemli rol oynamaktadırlar. Çünkü aynı seviyedeki okullarda aşağı yukarı aynı eğitim programı uygulanmaktadır.
- c. Eğitimde verimi artırır: Öğretmenin eğitim faaliyetlerinin sadece kendi görüş ve anlayışına göre düzenlenmesi ve yürütülmesi bir takım hatalara yol açabilir. Bu hataları önlemek için öğrencilere kazandırılacak bilgi, beceri, alışkanlık ve değer-takdir duygularının onların yaş, ilgi ve yeteneklerine göre seçilmesi ve denenmesi gerekir. Eğitim programı bu şekilde seçilmiş ve denenmiş konuları kapsadığından gereksiz zaman, emek ve masrafı önlemektedir. Bunun yanında öğretmeni planlı, bilinçli ve düzenli bir çalışmaya yönlterek eğitimde verimi artırır.
- d. Mesleğe yeni başlayan öğretmenlere rehberlik eder: Yani eğitim programı meslekte yeterli tecrübeye sahip olmayan öğretmenler için önemli bir yardımcıdır. Aslında öğretmen ne kadar hazırlıklı olursa olsun yine de programsız bir öğretim kargaşası yol açabilir. Bu bakımdan hazırlıklı ve tecrübeli öğretmeler için de eğitim programı aynı ölçüde önemli bir rehberdir.¹¹¹

Özetleyerek, yöntem seçimini özelliğine göre etkileyen faktörler:

- * Öğrencinin gelişim özellikleri,
- * Öğrencinin hazırbulunuşluk düzeyi,
- * Öğretmenin yönleme yatkınlığı,
- * Zaman ve maliyet,

¹¹¹ Büyükkaragöz, a.g.e., s. 185.

- * Sınıf/öğrenci grubunun büyüklüğü,
- * Konunun özelliği,
- * Fiziksel imkânlar,
- *Öğretim sonucunda öğrencide geliştirilmek istenen nitelikler olarak sıralanabilir.

2.5.2. Öğretim Yöntemlerinde Temel Yaklaşımlar

Eğitim öğretim ortamında çok sayıda yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Program kapsamında öğretilecek konunun içeriği, kazanımları, bireylerin hazırbulunuşlukları vb. birçok etken; seçilecek yöntem ve tekniğin belirlenmesinde aktif rol oynar. Eğitim ortamında kullanılan yöntemlerden bazıları; anlatma, tartışma, örnek olay, gösterip yaptırma, problem çözme, yaratıcı drama ve bireysel çalışmadır.¹¹²

Eğitim ortamında en çok kullanılan teknikler ise grupla öğretim teknikleri (Beyin fırtınası, soru-yanıt, gösteri, benzetim, ikili ve grup çalışmaları, mikro öğretim, eğitsel oyunlar, altı şapkalı düşünme tekniği), bireysel öğretim teknikleri (bireyselleştirilmiş öğretim, programlı öğretim, bilgisayar destekli öğretim) ve sınıf dışı öğretim teknikleri (görüşme, gözlem, sergi, proje, ödev) olarak sınıflanmaktadır.¹¹³

¹¹² Özcan Demirel, *Türk Eğitim Sisteminde Öğretim Programlarının Geliştirilmesinde Bilimsel Yaklaşım ve 2000'li Yıllar İçin Öneriler*, Eğitimde Yansımalar: 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu, 25-27 Kasım. 1999. s. 328 –335

¹¹³ Aksu, G. - Doğan, N., Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, Kış 2015, s. 196.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖĞRETİM STRATEJİ VE YÖNTEMLERİ ÖRNEK ÂYETLER VE YORUMU

Bu bölümde öncelikle günümüz öğretim öğrenim süreç ve etkinliklerinde uygulanan bazı öğretim stratejisi ve yöntemleri hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra da konuyla ilgili olabileceği düşünülen âyetler belirlenerek yorumlanmaya çalışılacaktır. Şüphesiz Kur'an'ı Kerim insanlığı aydınlatmak için pek çok emir ve yasaklar, tavsiyeler içermektedir. Söz konusu içerikleri peygamberi vasıtasıyla insanlığa tebliğ etmede çeşitli strateji, yöntem ve teknikler kullanmaktadır. İşte bu bölümde Kur'an'ın bilgi, uyarı ve tavsiyelerini insanlığa aktarmakta kullandığı ve kullanılmasını tavsiye ettiği strateji ve yöntemler, günümüz öğretim strateji ve yöntemleriyle ilişkilendirilerek örnek âyetlerle işlenmeye çalışılacaktır.

1. Öğretim Stratejileri ve Kapsamı

Öğretim stratejileri; öğretim süreç ve etkinliklerinde, öğretimin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamalarında kullanılacak öğretim ilke, yöntem ve tekniklerin belirlenmesi ve bunlar arasındaki ilişki düzeylerini düzenlemek olarak tanımlanabilir.

Örgün eğitimde daha dar bir anlamda okulda ki öğretim etkinliklerinde kullanılan stratejiler genel olarak öğrencilerin ortak olan öğrenme düzeyine göre şekillendirilir. Öğrenme teorilerine göre farklılık göstermekle birlikte genelde öğretmenin görevi öğrencilerin kendi başlarına öğrenmelerini sağlamaktır. Bir bakıma öğretmen, öğrencilere nasıl öğreneceklerini bulduran ve kılavuzluk eden kişi olmalıdır.

Öğrenme ve öğretme üzerine çalışan eğitimciler genel olarak günümüzde yaygın kullanılan öğretim stratejilerini; sunuş yoluyla öğretim, buluş yoluyla öğretim ve araştırma inceleme yoluyla öğretim şeklinde sınıflandırmaktadırlar.¹¹⁴

¹¹⁴ Senemoğlu, N., *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi. 2001.s. 193.

Çalışmada bu sınıflandırma esas alınarak önce stratejiler; (kapsamı, özellikleri, üstün ve eksik yönleri, kullanımında dikkat edilmesi gereken ilkeler ile öğretim hedef, kazanım, yöntem ve tekniklerle ilişkisi vb.) hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi

Sunuş yoluyla öğretim bir strateji olarak Asubel tarafından oluşturulmuştur. Öğretmen ve konu merkezli öğretimin esas alındığı bu stratejinin temel özelliği; kavram, ilke ve fikirlerin öğretmen tarafından örgütlenerek sunulması, öğrencilerin de sunulan bilgiyi anlamlı biçimde öğrenmesidir. Sunuş yoluyla öğretim herhangi bir konu alanı ile ilgili ön öğrenmelerin yeterli olmadığı ve konunun yeni öğrenilmeye başlandığı durumlarda kullanılan etkili bir stratejidir.¹¹⁵ Sunuş yoluyla öğretim, açıklayıcı, yorumlayıcı bir yaklaşımla kavram ve genellemelerin öğretmen tarafından açıklandığı bir öğretme yoludur. Başka bir anlatımla "Sunuş yoluyla öğretim, bilgilerin çok dikkatli bir şekilde düzenlenmiş olarak ve öğrenci tarafından alınmaya hazır bir durumda verilmesi sürecidir."¹¹⁶ Özellikle kavram, genelleme ve sınıflamaların yani bilgi düzeyindeki hedef davranışların öğretiminde kullanılan bir stratejidir. Bilgi vermeyi amaç edinen bir öğretim programında sunuş yoluyla öğretim stratejisi izlenmesi, zaman açısından fayda sağlayabilir. Fakat sunuş yoluyla öğretim stratejisinin ezberden ziyade anlamlı bir öğrenmeyi ortaya çıkarması için başlangıçta öğretmenin öğrenilecek bilgileri kendi içinde anlamlı ve organize bir bütün haline getirmesi gerekir. Aynı şekilde öğrencinin de anlamlı öğrenme için hazırlanması gerekir.

1.1.1. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi Kapsamı

Sunuş yoluyla öğretim stratejisi öğretmenin veya öğretene rolünü üstlenen kişinin öğrenilmesi hedeflenen bir konu, olgu veya olayı sistemli bir şekilde sunmayı esas alan bir öğretim stratejisidir. Sunuş yoluyla öğretim stratejisinde; sözlü anlatıma dayalı(anlatım, soru-cevap, tartışma, söylev, konferans vb.) yöntem ve teknikler uygulanır. Amaç bilişsel olarak bilgi kazandırma, duyuşsal olarak alma, hislenme, psiko- motor olarak uyarmayı gerçekleştirebilmektir. Sunuş yoluyla öğretim

¹¹⁵ Savaş, B. (2007). Öğretim İlke ve Yöntemleri. (Ed: Mehmet Arslan) Ankara: Anı Yayıncılık. <https://www.researchgate.net/publication/282504117> 01.10.2019.

¹¹⁶ Fidan, N. (1986), <https://www.researchgate.net/publication/282504117> 01.10.2019.

stratejisinde uygulamada farklı görüşler olmakla birlikte genelde öğrenme ve öğretme etkinliğinin çeşitli araç-gereç ve materyal kullanılarak öğrencinin dikkatini konuya çekerek ve öğrenmeye katılımlarını sağlayabilen yöntemlerin seçilerek uygulanması şeklinde yürütülmesidir. Sunuş yoluyla öğretim stratejisinin uygulanmasında 3 temel aşamadan söz edilebilir:

1. Ayrıntılara girmeden kısa sözel ya da görsel ifadelerle öğrencinin bilgileri kodlamalarına imkân veren organize edicilerin sunulması yani **başlangıç**.

2. Öğrencinin etkin katılımının sağlanması ve dikkatinin sürdürülmesini sağlamak, bilişsel öğrenmenin sağlanması amacıyla bilgilerin sistematik ve örgütlenmiş şekilde yeni konunun materyalinin sunumunun gerçekleştirildiği **gelişme**.

3. Öğrencinin basamak, basamak genel kavramlardan özel bilgilere, somut örneklere doğru ilerlediği **sonuç**¹¹⁷ aşamaları.

Sunuş yoluyla öğretimin uygulaması mantıksal bir süreçtir. Bu strateji öğretmenler tarafından gerçekleştirilirken ilk aşamada öğrencilere soyutlama sunulur. Örneğin, “bugün evin çevresini öğreneceğiz” gibi. Öğrencilere öğrenilecek soyutlamanın tahtada ya da tepegözde sunumu öğrencilerin derse yönelmesini sağlar. Sonra ön örgütleyici olarak tanım yapılır. Bu durumda öğrenci yeni öğrendiği bilgiyle, eski öğrendiklerini bütünleştirir. Daha sonra öğrencilerin dikkati o derste işlenecek konuya çekilir sunuş yoluyla öğretim strateji uygulamasında yeni bir adım, dersin amaçlarına bağlıdır. Eğer olgusal bir ilişki öğrenilecekse, öğretmenin başlıca rolü bu gerçekleri anlamlı kılmaktır. Böylece unutmama gerçekleşmez. Gerçekleri anlamlı kılmak için konular anlamlı bir örgütsel yapı içinde sunulur. Gerçekler içindeki anahtar sözcükler, öğrenciler için açık ve anlaşılır olmalıdır. Bu sadece öğrenme için değil, unutmamak için de önemlidir.

Kavramı tanımladıktan sonra, ikinci aşamada tanımdaki terimlere açıklık getirmek ve alt kavramlarını tanımlamak gerekir. Bu, terimleri öğrencilere kendi sözcükleriyle anlatmalarını ve terimlere örnek göstermelerini isteyerek sağlanabilir. Üçüncü aşama (ve bu aşamada en kritik olan bir aşama sayılmaktadır) olumlu ve olumsuz örnekleri vermek kavramın ne olduğunu anlamalarına yardım eder. Bu örnekleri sunarken öğretmen, tanımdaki listelenmiş gerekli özellikleri öğrencilere

¹¹⁷ Senemoğlu, a.g.e., s. 198.

anlattırmalıdır. Bu uygulama öğrencilerin özellikleri anlamlı kılmalarına ve onların aklındaki örneklerle birleştirmelerine yardımcı olur. Öğretmen, öğrencilerin kavramı anladığını hissederse hem olumlu hem olumsuz olarak sınıflamaları için ek örnekler sağlar. Bunu öğretmen öğrenilen terimlerdeki listelenen özellikleri sınıflamaları için teşvik etmelidir. Böylece kavramın pekişmesi ve öğrencinin aktif katılımı sağlanır. Eğer öğrenciler kavramı öğrenmişlerse, öğretmen onlardan kavramla ilgili kendi örneklerini vermelerini ister, veremezlerse öğretmen ek örnekler verir.¹¹⁸

Sunuş yolu ile öğretim stratejisinin uygulama kolaylığı, ekonomiklik ilkesine uygun olması, soyut konuların öğretiminde etkin olması gibi faydalı taraflarının yanında bazı sakıncalı ve eksik yönleri de vardır. Bunlardan en yaygın olanı stratejinin salt bilgi aktarımı ile eş anlamlı algılanmasıdır. Çünkü bu tür bir anlayış öğrenciyi pasif bir alıcı ve katılımsız bir dinleyici yaparak öğrenmeyi olumsuz etkilemektedir. Sunuş yoluyla öğretim stratejisinin öğrenme-öğretme sürecini monotonlaştırdığı, dikkat düzeyini ve motivasyonu yükseltmede yetersiz kalması da stratejinin sakıncalı taraflarındandır. Ayrıca bireysel farklılıklara yönelik bir öğretim süreci ortaya koymaması da stratejinin eksikleri arasında sayılabilir.¹¹⁹

1.1.2. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi Örnek Âyetler ve Yorumu

Şüphesiz Kur'an'da yer alan âyetler Hz. Peygamber vasıtasıyla insanlığa sunuş yolu ile tebliğ edilmiştir. Allah insanlara herhangi bir şeyi vahiy yoluyla bildirirken yani öğretir iken genelde sunuş yolu stratejisini kullanmıştır, denilebilir. Ancak âyetlerin tamamının modern öğretim stratejisindeki uygulamalarla aynı şekilde anlamlandırmak veya tanımlamak zordur. Yukarıda anlatılan stratejiye örnek olabilecek âyetler genelde “de veya de ki” ifadeleri ile başlamaktadır. Bu âyetlerde bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

*“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları(zararları) yararlarından büyüktür." Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz”*¹²⁰ buyurulmaktadır.

¹¹⁸ Doğanay vd., a.g.e., s. 153.

¹¹⁹ Tuğba Yanpar Yelken vd., (2016), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 4. Bsk., Anı yayıncılık, Ankara. s. 188.

¹²⁰ Bakara suresi 2/219.

Dikkat edilirse âyetle öncelikle haram kılınan şeyi insanların anlamasını kolaylaştırmak için yasak edilmesinin nedenleri açıklanmaktadır.

*“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir”*¹²¹ buyrulur. Âyetlerde insanların merak ettikleri şeyleri Hz Peygamberden açıklanması istenmektedir.

Bu ve bunun gibi “De veya de ki” hitaplarıyla başlayan âyetlerde genellikle soru cümleleriyle başlandığı görülmektedir. Amaç mesajın kolay anlaşılmasını sağlamak için dikkatlerin konuya çekilmesidir, denilebilir. Örnek âyetlerde de görüleceği üzere Kur’an’da sunuş yoluyla öğretimde ağırlıklı olarak soru-cevap yöntemi kullanılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de güzel ahlakı teşvik eden, kötü ahlakı yasaklayan uyarı ve tehdit içeren birçok âyet sunuş yoluyla öğretim stratejine örnek olabilecek şekilde sözlü anlatım yöntem ve teknikleri kullanılarak yer almaktadır, denilebilir. Bu âyetlerde iyilik, doğruluk, ahde vefa, emanete riayet, yardımlaşma, affetme, hoşgörü, tevazu, gibi temel ahlaki ilkelere dikkat çekilmektedir: Örneğin *“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir”*¹²²buyurulmaktadır.

1.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi

Buluş yoluyla öğretim stratejisinin temsilcilerinden olan Bruner, öğrenmede konu alanı yapısını anlamının önemini vurgulamaktadır. Bu yapıyı doğru anlayabilmenin yolu ise, bireyin öğrenmede aktif olmasıdır. Ayrıca öğrenmede tümevarım, akıl yürütme yöntem ve tekniklerinin kullanılması gerekir. Bu stratejide öğrenciyi buluşa götüren etkinlikler öğretmen tarafından planlanır. Öğrenci

¹²¹ Bakara suresi 2/215.

¹²² Bakara suresi 2/ 177.

etkinliklerinde öğretmeninin rehberliği son derece önemlidir.¹²³Buluş yoluyla öğretim stratejisinde uygulanacak yöntem ve tekniklerde öğretmen rehberlik görevini üstlenir. Bu bağlamda öğretmen öğrencinin belirler, örnekleri değerlendirerek ek örnekler sunmalıdır. Öğrenci ek örnekleri betimler ve öncekilerle karşılaştırır. Öğretmen ek örnekler ve örnek olamayacak durumlar belirleyerek öğrencinin örnekleri karşılaştırmasına ve farklılıkları bulmasına, ilişkileri keşfetmesine yardımcı olur. Böylece öğrenci bilgiye ulaşır ve istenen tanımı, açıklamayı yapar.

Sönmez, buluş yolu öğrenme-öğretme süreci hakkında şöyle der; “Önce öğrencilere belli yaşantılar kazandırılır. Sonra da öğrencilerden bu yaşantıları üzerinde düşünerek verilen duruma bir açıklık getirmeleri, çözüm önermeleri, genellemelere varmaları vb. istenir. Sunuş yoluyla öğretim stratejisi; öğrenciler tarafından öğretmenin rehberliğinde konuyla ilgili örneklerin açıklanmasını, karşılaştırılmasını ve örnek olmayan durumların ayırt edilmesini, özelliklerin, ilişkilerin ve ilkelerin vurgulanmasını ve benzer etkinliklerle yeni örneklerin geliştirmesini içeren bir yaklaşımdır. Bu stratejiyi kullanan öğretmen; güdümlü tartışma ve örnek olay, küçük grup, büyük grup tartışması, soru-cevap, çember, zıt panel, münazara, açık oturum vb. yöntem ve tekniklerinden bir veya birkaçını birlikte uygulayabilir. Öğrenciye sorulacak sorular açık uçlu ve onların yanıtları ise gerekçeli olmalıdır. Ayrıca öğrenciler bilgi düzeyindeki önkoşul davranışları kazanmamışlarsa, bilgi düzeyindeki eksiklik giderilmeden bu strateji kullanılmamalıdır.”¹²⁴

1.2.1. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisinin Üstün Yönleri

Öğrenim ve öğretim stratejilerinde uygulanan yöntem ve tekniklerin de etkisiyle her stratejinin üstün ve sakıncalı tarafları olduğu gibi buluş yoluyla öğretim stratejisinin de üstün ve sakıncalı yönleri vardır. Buluş yoluyla öğretim stratejisinin üstün yönlerini;

- “- Dersin gelişme bölümünde etkilidir.
- Sınıf içi etkileşimi artırmada etkilidir.
- Öğrenme sürecinde öğrenci aktiftir.
- Öğrenmeyi öğretmede etkilidir.

¹²³ Nasip Demirkuş, *Fen Bilgisinde Öğretim Yöntemleri ve Uygulamalarının Verimli Hale Getirilmesi*, D.E.Ü., Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 11, 1999. s. 417.

¹²⁴ Sönmez, a.g.e., s. 107.

- Üst düzey bilişsel hedef davranışların (uygulama, analiz, sentez gibi) kazanılmasında etkilidir.

- Öğrenci etkinliğine dayalı olması, öğrenmenin kalıcılığını sağlar.

- Sorun çözme becerisini geliştirir¹²⁵ şeklinde maddeleştirmek mümkündür.

1.2.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisini Etkili Kullanım İlkeleri

Buluş yoluyla öğretim stratejisini öğretim etkinliklerinde daha başarılı ve etkili uygulayabilmek için dikkat edilmesi gereken bazı ilkeler vardır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

- Öğretmen rehber olmalıdır.
- Öğretmen konuya karşı merak uyandırmalıdır.
- Öğrenciyi öğrenmede aktif kılmak için çalışılacak konu alanının yapısının öğrenci için anlamlı, faydalı ve hatırlanabilir nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.
- Kazanımlar açık ve net belirlenmelidir.
- Öğretmen öğrencilere problemi açıklayarak öğrencilerin soru sormalarına, deney yapmalarına, keşfetmelerine imkân ve ortam hazırlamalıdır.
- Problemi çözmesi için zaman ve ipuçları vererek öğrencinin problemi kendisinin çözmesi sağlanmalıdır.
- Planlama yapılırken zaman faktörü dikkate alınmalı ve bu yolla öğrenmenin gerçekleştirileceği konulara daha fazla zaman ayrılmalıdır.
- Öğrenciyi çözüme ulaştıracak somut örnek durumlar ve örnek olmayan durumlar saptanmalı, örnekler basitten karmaşığa doğru sıralanmalıdır.¹²⁶

1.2.3. Sınırlılıkları ve Dikkat Edilecek Hususlar

Buluş yoluyla öğretim stratejisi sunuş yoluyla öğretim stratejisine göre daha zaman alıcıdır. Çünkü öğrencilerin örnekleri incelemeleri, karşılaştırmaları, örnekler arasında bağlantıları kurmaları ve sonuca ulaşmaları uzun bir zamanı gerektir. Buluş yoluyla öğretimde örnekler önemli bir yere sahiptir. Uygun örnekler seçilemediği veya

¹²⁵ Tan, a.g.e., s. 265.

¹²⁶ Doğanay, a.g.e., s. 155.

öğrenciler yeteri kadar örnek incelemeyi takdirde bilgiye ulaşamayabilirler. Bu nedenle konuyu yanlış anlamış olabilirler. Yukarıda da belirtildiği üzere buluş yoluyla öğretimde öğretmenin rehberliği oldukça önemlidir. Öğretmenin sadece örnek getirmesi yeterli değildir. Öğrenciler örnekleri incelerken yerinde ve zamanında müdahale ederek, uygun soruları sorarak öğrencilerin bağlantıları kurmalarına yardımcı olmalıdır. Bu durum bilinenin aksine öğretmenin iş yükünü artıran bir husustur.¹²⁷

Buluş yoluyla öğretim stratejisinin sınırlılıkları başka bir ifade ile sakınca yönleri;

- “Zaman alıcıdır.
- Kavram ve ilkelerin öğrenilmesinde uygundur ancak olguların öğretilmesinde etkili değildir.
- Sürecin sonunda öğrenciler istenen buluşa ulaşamayabilirler.
- Her konunun öğretimine uygun değildir.
- Öğretmenin ders öncesi kapsamlı bir hazırlığını gerektirir”.¹²⁸

Buluş yoluyla öğretim stratejisinin planlama aşamasında önce hedef davranışlar (kazanımlar) belirlenir sonra içerik oluşturulur. Konuyla ilgili olan ve olmayan çok sayıda örnek hazırlanarak öğrencinin merak ve motivasyonunun nasıl sağlanacağı belirlenir. Fırsat öğretimi için gerekebilecek süre tespit edilir.

1.2.4. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi ve Örnek Âyetler

Kur'an'da buluş yoluyla öğretim stratejisini çağrıştıran nazil oluşlar vardır. Başka bir ifade ile bazı âyetler buluş yoluyla öğretmeyi ve öğrenmeyi gerçekleştirecek biçimde nazil olmuştur, denilebilir. Örneğin En'âm Suresinin 75-79. âyetleri bu konuya örnek olabilir.

“İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümler ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. 'İşte Rabbim!' dedi. Yıldız batınca da, 'Ben öyle batanları sevmem' dedi. Ay'ı doğarken görünce de, 'İşte Rabbim!' dedi. Ay da batınca, 'Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse mutlaka ben de sapıklardan olurum' dedi. Güneşi doğarken

¹²⁷ Yeleken, a.g.e., s. 192.

¹²⁸ Tan, a.g.e., s. 265.

görünce de, 'İşte benim Rabbim! Bu daha büyük' dedi. O da batınca (kavmine dönüp), 'Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım' dedi. 'Ben hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.'"¹²⁹

Âyetlerde sembolik bir anlatımla Hz. İbrahim'in Allah'ı arayışı anlatılmaktadır. Âyetlerdeki arayış günümüz buluş yoluyla öğretim stratejini çağrıştırmaktadır. Yukarıda da açıklandığı üzere buluş yoluyla öğretim stratejisinde öğretmen veya belletmen tarafından, belirgin olmayan bir problem ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde muhataba hissettirilerek öğretim veya öğrenme başlar. Âyetlerde de Allah Teâlâ, Hz. İbrahim'e gökyüzü ve yeryüzündeki melekût (uçsuz bucaksız bir hükümdarlık ve saltanat) hakkında ona gösterdiği şeylerin nasıl var olduğunu araştırmaya ve düşünmeye sevk etmektedir. İbret nazarıyla gökyüzü ve yeryüzüne bakıldığında mutlaka onları yaratan bir ilâhın olması gerektiği ve bunların boş yere gayesiz bir şekilde abes olarak yaratılmış olamayacağı gerçeğini fark ettirmek amaçlanmıştır. Hz. İbrahim Allah'ın varlığı konusunda en ufak bir şüphesi olmadığı halde, sanki şüphe duyuyor gibi yaparak kavmine mantıklı düşünme yolunu göstermek istemiştir. Kavmi bunları yapan bir fail olması lazım kanısına varınca ikinci merhaleye geçip bu yaratıcının kim olabileceği hakkında akıl yürütme tekniğini kullanarak; üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü ve *"işte bu benim Rabbim!"* dedi. (Çünkü bu yıldız diğerlerinden daha büyük, onun içinde gizli bir kuvvet olduğunu düşünüyorum.) Çok geçmeden yıldız batınca da *"Ben böyle batanları sevmem"* dedi. (Kaybolup giden bir şey nasıl ilah olabilir dedi.) Daha sonra ayın doğuşu dikkatini çekince *"işte Rabbim!"* dedi. Bir müddet sonra ay da batınca, *kâinatın gerçek sahibine iltica ederek "andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse, mutlaka ben de yolunu şaşırırlardan olurdum"* dedi. Muhataplarda bir şüphe kalmasın diye akıl yürütmeye devam etti Güneşi doğarken görünce, *"işte bu benim Rabbim! Bu daha büyük"* dedi. O da gözden kaybolup ortalığı karanlık basınca, *görülen bütün bu şeylerin ardında hiçbir zaman kaybolmayan büyük bir yaratıcı olması gerekir sonucuna varmak için kavmine dönerek "Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım"* dedi. Daha sonra kelime-i tevhit söyleyerek Allah'tan, kavmini hidayete erdirmesi için dua etti. Hz. İbrahim'in yapmış olduğu bu akıl yürütme

¹²⁹ En'âm Suresi 6/75-79.

aşamalarına baktığımızda, günümüz öğretim sistemlerinde uygulanan buluş yolu ile öğretim stratejisinin tüm aşamalarının uygulandığını söyleyebiliriz. Şöyle ki; muhataplarda önce yeryüzünün bir yaratıcısı olması gerektiği düşüncesini oluşturdu. Düşünce bir problemin varlığı hissini uyandırdı. Herkesin dikkatini bir noktaya topladıktan sonra diğer aşamaya geçti. Çözüme ulaşmak için olabilecek alternatifleri gösterdi. Her bir ihtimalin doğru olduğu varsayarak incelemesini yaptı. Yanlış olduğu ortaya çıkanları eleyerek doğru sonuca ulaştı. Böylece bu strateji ile akla takılması muhtemel olan şüpheler giderilmiş ve sonuç pekiştirilmiş oldu.

“Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: "Ne kadar (ölü) kaldın?" O, "Bir gün veya bir günden daha az kaldım" diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: "Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." “Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. (Allah ona) "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır (inandım) ancak kalbimin tatmin olması için" demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları parçalayıp her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³⁰

“Sihirbazlar: 'Ey Mûsâ! Ya önce atmayı tercih edersin, ya da ilk atan biz oluruz' dediler. Mûsâ: 'Yok, (önce) siz atın' dedi. Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor. Bunun üzerine Mûsâ içinde bir korku hissetti. Şöyle dedik: 'Korkma (ey Mûsâ!). Çünkü sensin en üstün olan.' 'Sağ elindeki (değneğini) at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez.' (Mûsâ'nın değneği, sihirbazların ipleriyle değneklerini yutunca) sihirbazlar hemen secdeye kapandılar ve, 'Harun ve Mûsâ'nın Rabbine inandık' dediler.”¹³¹

¹³⁰ Bakara 259-260.

¹³¹ Taha Suresi 20/69.

Buluş yoluyla öğretim stratejisinin uygulanışını, daha geniş bir ifade ile bu stratejinin farklı yöntem ve teknikler kullanılarak uygulanışını yukarıdaki âyetlerde görmek mümkündür.

1.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi

Araştırma ve incelemeyi temel alan bu stratejide, öğrenme ve öğretme etkinliklerinde genelde problem çözme yöntemi uygulanır. Öğretmen buluş yoluyla öğretme yönteminde olduğu gibi, yine bir yol gösterici ve gerektiğinde yönlendirici konumundadır. Böylece öğrenci, araştırmalar ve incelemeler yaparak bir problemin nasıl çözümlenebileceğini öğrenmiş olur. Şayet planlama ve uygulama doğru yapılabilirse karmaşık problemler dahi kolaylıkla çözülebilir. Başka bir ifade ile problemler planlı ve düzenli bir şekilde ele alınırsa, sistemli bir süreç içerisinde olumlu sonuçlar elde edilebilir.¹³²

Araştırma inceleme stratejisini geliştiren Suchman'a göre; Öğrenciler bir problem ya da bilgi içeriğini ilginç bulurlarsa onu doğal olarak araştırırlar. Öğrenciler kendi düşünme stratejilerinin farkına varabilirler ve bunları yeni yaklaşımlarla geliştirebilirler. Yeni yaklaşımlar doğrudan öğretilebilir ve öğrencilerin var olan stratejilerine ilave edilebilirler.¹³³

Araştırma inceleme stratejisinin planlanması ve uygulanmasında dikkate alınması gereken aşamalar şu şekilde sıralanabilir. Daha somut bir deyişle ders bu strateji ile işlenecekse;

Problemin öğrenciler tarafından fark edilmesi, hissedilmesi,

Problem durumunun tanımlanması ve netleştirilmesi,

Problemle ilgili hipotezlerin kurulması,

Problemin çözülmesi için yöntemin seçilmesi ve verilerin, kanıtların toplanması,

Toplanan veri ve kanıtların analizi, analiz sonuçlarının karşılaştırılması, yorumlanması, hipotezlerin test edilmesi ve sonuca ulaşılması aşamalarına riayet edilmesi gerekir.¹³⁴

¹³² Sözer, E., Sosyal bilgiler öğretiminde ilke, strateji, yöntem, teknikler. Anadolu Üniversitesi. 1998.

¹³³ Toktaş, M., 2005, *Tıp fakültesi anatomi anabilim dalı ders notları*. www.eğitim.aku.edu.tr/bas2. ppt 19.08.2019.

¹³⁴ Senemoğlu, 2001, s. 204.

Yukarıda sistematize edildiği şekilde araştırmanın ilk aşamasında öğretmenin rolü problem durumunu seçmek, problemi seçme sürecinde anlaşmazlık olduğunda danışmanlık yapmaktır. 2. ve 3. aşamalarda problemin tanımlanması ve hipotezlerin kurulması gerçekleştirilir. Bir araştırmada en önemli bölümü, bahsi geçen aşamalar oluşturduğundan öğretmen ihtiyaç duyulması halinde ve gerekli gördüğünde müdahalede bulunmalıdır.

1.3.1. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Planlama Aşamaları

- Hedef davranışlar (kazanımlar) belirlenir.
- İçerik belirlenir.
- Hedef davranışa ve içeriğe uygun problem durumu belirlenir.
- Materyaller toplanır.
- Veri toplama ve verilerin analizi için zaman planlaması yapılır.¹³⁵

1.3.2. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Uygulama Aşamaları

- İlk adımda problem verilir. Problem önceden karşılaşılan bir durumun sonucu olarak kurulabilir ya da öğretmen tarafından sunulabilir.
- Problemler tahtaya yazılır ya da yansıtılır.
- Öğrencilere problem hakkında düşünceleri için süre verilir.
- Hipotezler formüle edilir.
- Hipotezleri test etmek için veri toplanır.
- Veriler analiz edilir, sonuçların hipotezleri destekleyip desteklemediği belirlenir.
- Hipotezler destekleniyorsa, etkinliklerin bir özeti yapılır, sonuçlar tahtaya yazılır.
- Sonuçlar hipotezleri desteklemiyorsa, hipotezler yeniden düzenlenir.

Araştırma-inceleme stratejisi kullanılırken, önce dersle ilgili temel kavramlar belirlenmelidir. Öğrencilerin bu kavramlarla ilgili olan ön bilgilerini ortaya koymaları sağlanmalıdır. Öğrenciler kazandırılacak hedef davranışlarla ilgili olumlu ve olumsuz örnekler oluşturmali ve bunlar üzerinde tartışmalıdırlar. Örneklerle ilgili değişik durumlar tümevarımsal bir sistematikte ortaya konulmalıdır. Eğer bu durumlarda eksik

¹³⁵ Tan, e.g.e., s. 268.

ve yanlışlar varsa, öğrenciler tarafından bunlar tespit edilmeli ve karşıt örnekler oluşturulmalıdır. Gerçekleştirmesi zor olan konular için, olası, kurgusal durumlar düşünülmeli ve sunulmalıdır. Bu durumlarla ilgili hipotezleri öğrenciler tartışarak kurmalıdırlar. Kurulan bu hipotezleri öğrenciler test etmelidir. Testlerin sonucuna göre hipotezler kabul ya da reddedilmelidir. Kısmen kabul edilebilecek hipotezler varsa bunlar öğrenciler tarafından onarılmalı, onarılamıyorsa yeni hipotezleri yine öğrenciler kurmalıdır. Böylece yanlışlar öğrencinin zihninden silinebilir, çelişkiler bulunabilir ve doğrunun ortaya çıkması sağlanmış olur.¹³⁶

1.3.3. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Etkili Kullanım İlkeleri

Öğrencinin araştırma becerilerini geliştirmek için kullanılan bu stratejinin daha etkili olabilmesi için;

- Öğrencilere araştırmaya başlamadan önce bu stratejinin adımları öğretilmelidir.
- Öğretmen, problemin çözümü için gerekli araç-gereçler ve kaynaklar hakkında yol gösterici olmalıdır.
- Öğrencinin problemi tanımlayabilmesi için gerekli örnekler dikkat çekici ve somut olmalıdır.
- Öğrenci için anlamlı olan gerçek yaşam problemleri seçilmelidir.
- Öğrencilere araştırma yapabilmesi için gerekli süre verilmelidir.
- Öğretmen yol gösterici ve yönlendirici olmalıdır.
- Öğrencilerin bu süreçte birbirleriyle işbirliği yapması sağlanmalıdır.
- Araştırmanın sınıf dışında da yapılmasına olanak verilmelidir.
- Öğretmen her adımda rehber olmalı, öğrenciyi araştırmaya teşvik etmeli ve onlara cesaret vermelidir.¹³⁷

1.3.4. Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Üstün Yönleri

Dersin sonuç bölümünde etkilidir.

- Bilişsel alanın uygulama-analiz-sentez-değerlendirme gibi üst basamaklarındaki davranışları kazandırır.

¹³⁶ Sönmez, e.g.e., s. 114.

¹³⁷ Doğanay, e.g.e., s. 157.

- Sınıf içi ve sınıf dışında uygulanabilir.
- Öğrenme sürecinde öğrenci aktiftir.
- Problem çözme becerisini kazandırır.
- Neden sonuç ilişkilerini belirleme becerisi kazandırır.
- Yaparak yaşayarak öğrenme olanağı sağlar.
- Bilimsel düşünme alışkanlığı kazandırır.
- Öğrenci etkinliklerine dayalıdır.¹³⁸

1.3.5. Sınırlılıkları ve Dikkat Edilecek Hususlar

Araştırma inceleme stratejisinde öğretmenin rehberliği önemli bir yere sahiptir. Öğretmen öğrencilerin yerine tüm kararları kendisi vermemeli, yine onların yapması gereken şeyleri kendisi yapmamalıdır. Aynı zamanda öğrencileri iyi bir problem çözücü olarak da kabul etmemelidir. Gerekli olan açıklamaları başta açık ve net bir şekilde yapmalı, öğrencilere sürecin başından sonuna kadar neyi nasıl yapacaklarına dair yönerge sunmalıdır. Her aşamada desteğini yavaş yavaş azaltarak sunmalıdır. Öğretmen öğrenciye her aşamada yeteri kadar rehberlik etmediği takdirde öğrenciler problemi çözemeyebilirler ve bunun neticesinde öz yeterlik inançları düşebilir.¹³⁹

Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisinin Sınırlılıklarının özeti şöyle ele alınır;

- Zaman alıcıdır.
- Her yaş düzeyi için uygun olmayabilir.
- Her konunun öğretilmesinde kullanılması uygun olmayabilir.

1.3.6. Araştırma İnceleme Yolu İle Öğretim Stratejisi ve Örnek Âyetler

Araştırma inceleme yoluyla öğretim stratejisi; problem çözme, örnek olay, gözlem, beyin fırtınası ve benzeri yöntem ve tekniklerle konuları öğrencinin bizzat kendisinin analiz etmesini sentezlerle genellemelere ulaşmasını hedefleyen bir stratejidir. Kur'an'da da düşünmeyi araştırmayı teşvik ve tavsiye eden pek çok âyet vardır. Bilhassa inançla ilgili konular genelde bu stratejiye uygun olarak kabul

¹³⁸ Tan, a.g.e., s. 267.

¹³⁹ Yelken, a.g.e., s. 196.

edilebilecek yöntem ve tekniklerle gönderilmiştir, denilebilir. Örneğin aşağıdaki âyetlerde Allah inancı kozmolojik deliller sunularak insanların düşünceleri amaçlanmaktadır.

“Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.”¹⁴⁰

Şöyle ki; bu âyette öncelikle insanların görerek kabul edebileceği, gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışı, gece ile gündüzün birbirini takip edişi vb. bir dizi gerçeklikler anlatılmaktadır. Sonra da bu gerçeklikler üzerinde insanların düşünceleri gerektiği, ancak düşünenlerin bu gerçeklikleri fark edebileceğine dikkat çekilmektedir. Böylece insanlar düşünmeye, araştırmaya ve incelemeye yönlendirilmektedir.

2. ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ VE ÖRNEK ÂYETLER

Araştırmada Kur’an öğretimi farklı yönleri ile ele alınarak bütüncül bir Kur’an öğretim tasarımı sunulmaktadır. Söz konusu öğretim modelinin temellendirilmesi açısından öncelikle Kur’an-ı okumanın mahiyeti, insanlar için önemi ve gönderiliş amacı ele alınmıştır.

Hemen hemen bütün dinlerin iman ilkelerinden biri kutsal kabul ettiği kitaba inanmaktır. “Vahye dayalı dinlerde ise kutsal kitabın daha özel bir anlamı vardır. Çünkü kutsal kitap Allah’ın sözüdür ve dinin temel inanç, ilke ve sınırlarını belirler. Bu nedenle dine inanma ile kutsal kitaba inanma eş değer tutulmuştur. İslam dinine göre kutsal kitap değerini vahiy kaynaklı olmasından alır. Bu nedenle vahiy kaynaklı dinleri ehl-i kitap olarak vasıflandırarak diğer dinlere göre onları kendisine daha yakın bulur. Bu ayrıcalıklı tutumun nedeni vahye verdiği önemden kaynaklanır. Vahiy, gaybın aşkınlığının insana açılan penceresi ve Allah’ın varlığının belgelerindendir. Kur’an’da vahiy olgusu ve kapsamı yalnızca insanlık dünyası ile sınırlı tutulmamıştır. Vahiy aynı zamanda, tüm varlık âleminin var olmasını, işleyişini ve düzenini sağlayan ilahi

¹⁴⁰ Bakara Suresi 2/164.

yönlendirme ve takdirdir.”¹⁴¹ Araştırmamızda Kur’an âyetleri bu anlamda yorumlanmaya çalışılacaktır. Araştırmanın yöntemi başlığında da belirtildiği üzere konunun işlenişinde önce yöntem ve özellikleri hakkında bilgi verilecek daha sonra konu Kur’an’dan örneklerle değerlendirilecektir.

2.1. Anlatım Yöntemi

Anlatım yöntemi öğretmenler tarafından en çok tercih edilen yöntemdir. Bu yöntem hemen hemen her derste kullanılır. Bilgileri etkin bir şekilde iletmesi, kalabalık sınıflarda iletişim kurmada etkin bir yol olması, istek-bağılılık ve heyecan gibi güçlü duygular uyandırabilmesi yöntemin tercih edilmesinin nedenlerindendir. Bu yöntemde öğretmen genel olarak etkin, öğrenci ise edilgen durumdadır. Öğretmenin konuyu aktif olarak anlattığı, öğrencinin ise pasif dinleyici olduğu yöntemdir. Bu yöntemle konu; rapor, hikâye-tasvir etme ve açıklama şeklinde işlenir. Daha açık bir ifade ile öğretme sürecinde bir konunun iyi bilinmesi kadar, öğretilecek yöntemin de iyi bilinmesi ve uygulanması önemlidir. Yöntem; enerji, emek ve araç-gereç açısından ekonomiklik sağlar. Ayrıca amaçlar önceden belirlendiği için, hedefe ulaşıp ulaşılmadığı kontrol edilebilir.¹⁴² Anlatım yöntemi ile öğretmenlerin sahip oldukları bilgiyi pasif alıcı konumundaki çok sayıdaki öğrencilere aynen aktarmaları kastedilir. Anlatım yöntemine, bununla birlikte konu ile ilgili bilgi aktarırken, konuya giriş yaparken ya da konuyu özetlerken başvurulur. Klasik bir öğretim yöntemi olan anlatım yöntemi, eğitimde öğretmen merkezli bir anlayışı temsil eder.¹⁴³ Bu yöntemde sunum kalitesi çok önemlidir. Öğretim elemanının dikkatleri canlı tutarak, anlatılan ve açıklanan konularla gerçek yaşamdaki uygulamalar arasında ilişkiler kurması, anlaşılmayan noktaları değişik biçimlerde örneklerle açıklaması yöntemin etkinliğini arttıran unsurlardır.¹⁴⁴

¹⁴¹ Ömer Demir, Kur’an Öğretiminde Temel Boyutlar, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 21 S. 72, (Güz 2017). s. 264.

¹⁴² Mehmet Taşpınar, *Öğretim Yöntemleri*, 2. Bsk., Nobel yayıncılık, Ankara. 2005. s. 15.

¹⁴³ Saban, A., *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti. s. 202. 2005. s. 185.

¹⁴⁴ Kamile ÜN Açıkgöz, *Etkili Öğrenme ve Öğretme*, 2. Baskı, Kan yılmaz Matbaası, İzmir. 1998. s. 292.

2.1.1. Anlatım Yönteminin Özellikleri

Her öğretim yönteminde olduğu gibi, anlatım yöntemini de diğer yöntemlerden ayıran özellikler vardır. Bu özellikleri,

1. Anlatım yöntemi, dersi yürüten kişinin bilgilerini, ders dinleyen pasif durumdaki dinleyicilere otokratik bir şekilde ilettiği geleneksel bir yöntemdir.
2. Anlatım yöntemi, tarihi bakımından en eski öğretim yöntemidir.¹⁴⁵
3. Anlatım yöntemi çok sık ve yanlış kullanılmasından dolayı aldığı olumsuz eleştiriler nedeniyle günümüzde en etkisiz öğretim yöntemi olarak da gösterilmektedir.¹⁴⁶
4. Bu yöntem, özellikle dinleyicilerin dinlemesi ve not alması etkinliklerini de içermektedir.¹⁴⁷ şeklinde maddeleştirilebilir.

2.1.2. Anlatım Yöntemin Faydaları

Tüm eleştirilere rağmen, anlatım yöntemini en yaygın olarak kullanılması eğitimin her kademesinde hemen hemen bütün öğretim etkinliklerinde dikkate alınırsa yöntem olumlu ve faydalı yönlerinin olduğunu göstermektedir.

Bunlar kısaca şöyle sıralanabilir.¹⁴⁸

1. Anlatma yönteminde konu mantıklı bir sıra ve düzen içerisinde verilir.
2. Çok miktarda doğru bilginin kısa zamanda verilebilmesini sağlayan bir yöntemdir.
3. Zaman, emek ve masraftan tasarruf sağlar.
4. Telkin yapmaya, bazı duygu ve düşünceleri vermeye uygundur.
5. Soyut kavramları vermeye uygundur. Bilgileri kalabalık gruplara iletmek için yararlıdır.
6. Oturumda sürpriz bir bilgi ile karşılaşmayacağı için öğretmene güven duygusu verir.
7. Konuşma ile yapılacak bir açıklama, öğrenme etkinlikleri sırasında öğrencilerin karşılaşacakları güçlüklerin giderilmesini sağlar.

¹⁴⁵ Kamile Ün Açıkgöz, *Aktif Öğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları. 2005. s. 329.

¹⁴⁶ Küçükahmet, L. *Öğretim ilke ve yöntemleri*, (25. Baskı), Nobel Yayınları. Ankara. 2011. s. 37.

¹⁴⁷ Açıkgöz, a.g.e., s. 329.

¹⁴⁸ Ergün, 1997: s. 31.

8. Öğrencileri sınıfta kontrol altında tutmak kolaydır.
9. İşitsel öğrenciler için etkilidir.¹⁴⁹

2.1.3. Anlatım Yönteminin Sınırlılıkları

Anlatım yöntemi, çağdaş eğitimciler tarafından genellikle çok kötü eleştirilmiş ve hatta yasaklanması bile istenmiştir. Eleştirilere katılmakla birlikte yöntemin uygulanmasının yasaklanmasının doğru olmadığına mümkün de görülmediğini belirtmek isteriz. Anlatım yönteminin genel kabul gören olumsuz yönlerini ve sınırlılıklarını şu şekilde sistematize etmek mümkündür.

1. Öğretmen coşkulu ve güdüleyici öğrencinin ilgisi kısa sürede azalır.
2. Öğretmen bir ders kitabında kolaylıkla bulunabilecek bilgileri ele alıyorsa zaman kaybına neden olur. Anlatma, kitabın tekrarı olmamalıdır. Kitaba bir şeyler katmalıdır.
3. Bu yöntemi uygularken konunun öğrenciler için çekici hale getirilmesi gereklidir.
4. Öğretim sırasında öğrencilere soru sorma izni verilmediği için geri dönüşü ortadan kaldırır, eksik iletişime neden olur.
5. Duyuşsal ve psiko-motor alanla ilgili hedefler çok ender oluşur.
6. Bu yöntemle öğretilen bilgilerin pratikte uygulanması güçtür.
7. Sadece anlatım yönteminin kullanılması öğretimin etkisini azaltır. Ezberciliğe teşvik eder.¹⁵⁰

2.1.4. Anlatım Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Anlatım yönteminin öğretim sürecinde etkin ve verimli uygulanabilmesi için bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Bu hususlar;

1. Öğretmenin amacı ve önemli noktaları açıkça öğrencilere gösterilmelidir.

¹⁴⁹ Gökhan ve Nuri Doğan Aksu, Öğretim Yöntem ve Tekniklerinin Öğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle Ölçeklenmesi, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 2015; 6 (2); s. 196.

¹⁵⁰ Firdevs Güneş, Öğretim İlke ve Yöntemleri Editör, Pegem Akademi, 2014, s. 113.

2. Anlatım sırasında öğretmen öğrencilerle devamlı göz iletişimi kurmalı ve sözsüz iletişim tekniklerini etkin olarak kullanmalıdır.
3. Öğretmenin konuyu çok iyi bilmesi, nelerin önce, nelerin sonra anlatılması gerektiği iyi hesaplanması gerekir ve planlama iyi yapılmalıdır
4. Anlatımda kullanılan dil, konuyu ve etkinlikleri açık bir biçimde öğrenciye ulaştıracak nitelikte olmalıdır. Anlatımın dili öğrencinin düzeyine uygun olmalıdır.
5. Konuşma sırasında eşya, resim, şema, grafik gibi araç ve malzemeler kullanılmalıdır.
6. Anlatımda yeterli sayıda ve nitelikte örneğe yer verilmeli, örnekler gerçekçi olmalıdır. Öğrencilerin örnek vermesine imkân sağlanmalı, her iki durumda da aşırılıktan kaçınılmalıdır.
7. Anlatımda bilinenden başlanıp, bilinmeyen olgu ve olaylara geçmeli ve yargılama yoluyla yeni gerçekler üretilmelidir.
8. Sorular kullanılarak anlatım yöntemi zenginleştirilmelidir.
9. Anlatım sırasında öğrencilerin kısa notlar almasına imkân verilmelidir.
10. Hedef ve davranışlar bilişsel alanın bilgi, duyuşsal alanın alma, devinişsel alanın uyarılma basamaklarından birinde olmalıdır. Davranışlar ezberden söyleme, yazma, tanıma ve hatırlama gibi özellikleri taşımalıdır şeklinde maddeleştirmek mümkündür.¹⁵¹

2.1.5. Anlatım Yöntemi ve Örnek Âyetler

Bu başlıkta genel öğretim yöntemleri çerçevesinde anlatım yöntemleri, özellikleri, faydaları, sakıncaları ve etkin Kullanımı ile ilgili bilgiler verdikten sonra, yöntem Kur'an-ı Kerimde nasıl uygulandığı hususlardan örnekler verilecektir.

1. Nûr Suresi'nin 31-33. âyetleri anlatım yöntemine örnek olabilir:

“Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut, kocalarının babalarından yahut oğullarından, yahut üvey

¹⁵¹ Abdulrahman Abdulselem Jamil, *Turuk et-tedris el-amma ve meharat tahtit ve tanfiz amaliyet et-tadris*, 3. Bsk., Yay. Dar 'l-menehij, Amman - Ürdün. 2002. s. 130.

oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz! Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden "mükâtebe" yapmak isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın. Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”¹⁵²

Sadece 33. âyetin tefsirine başvurulursa; “Evliliğin tek engeli yoksulluk değildir; engel ne olursa olsun evlenme imkânı bulamayanlar haram olan zina yoluyla cinsel ihtiyaçlarını gidermeye kalkışmayacak, Allah'ın rızasını bütün arzularının önüne geçirerek sabredip iffetlerini koruyacaklardır. Cariyelerin fuhuş yapmaya zorlanmalarını yasaklamayı murat eden Allah, buna geçmeden köklü çözümün, yani kölelerin ve câriyelerin hürriyete kavuşturulmasının yollarından birini daha devreye sokmayı uygun bularak, bedelini ödemek suretiyle hür olmak isteyen köle ve cariyelerin, mükatebe adı verilen bu sözleşme taleplerinin kabul edilmesini emrediyor. Bu emrin bağlayıcı mı, tavsiye ve teşvik mahiyetinde bir emir mi olduğu konusu tartışılmıştır. Sahâbe ve tâbîîn devri müctehidlerinin emri bağlayıcı olarak yorumlamaları dikkat çekicidir. Buna Taberî, Zâhirîler ve Şevkânî gibi daha sonraki bazı müctehidler de katılmışlardır. Sosyal ve ekonomik durum ile hâkim âdetin etkisi altında yorum yapan diğer müctehidler ise nasları zorlayarak, farklı durumları birbirine kıyas ederek emrin bağlayıcı olmadığını ileri sürmüşlerdir.”¹⁵³

¹⁵² Nûr Suresi 24/31-33

¹⁵³ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri C. 4., s. 77-78.

Bu âyet-i kerimelerin analitik incelenmesi hakkında şunlar söylenebilir. Bu âyetler tahlil edildiğinde Allah Teâlâ'nın müminlere gerekli olan bilgileri veya talimatları Anlatım yöntemiyle İlettiği söylenebilir.

- a) Allahuteala Hz. Peygamber'e (s.a.v.) *"Mümin erkeklere söyle"* buyurup onlara şu talimatı tebliğ etmesini emretmiştir. *"Gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar."* (Zinaya yaklaşmasınlar ve mahrem yerlerini korusunlar. Mubah olmayan bir şekilde göstermekten çekinsinler.) Daha sonra Allah Teâlâ bu talimatın sebep ve gerekçesini açıklıyor. Nitekim bu davranış onlar için daha nezih ve daha temiz bir tutumdur.
- b) Bu sefer Allahuteala Hz. Peygamber'e (s.a.v.) *"Mümin kadınlara söyle"* buyurup onlara şu direktifi iletmesini emretmiştir. *"Gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar."* (Zina ve benzeri şeylere yaklaşmasınlar.) Bilezik, kolye, halhal, gerdanlık, taç, fular ve küpe gibi ziynet (yer)lerini ortaya çıkartıp göstermesinler. Gösterme niyeti olmaksızın yüzük ve sürme gibi zorunlu olarak görünen şeyler bu emrin dışındadır. Daha sonra başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salmaları emredilmiştir. Göğüs, boyun ve saç kısmını örtmeleri talimatı verilmiştir. Sonrasında Allah Teâlâ, kadının mahremi olan kişileri sayıp ziynet yerlerinin bu kişilere gösterilmesinin caiz olduğunu bildirmiştir. Nikâh düşmeyen bu kişilerin o bölgelere cinsel olmayan bir tarzda bakabilecekleri câiz görülmüştür.
- c) Daha sonra evlilikten bahseden âyetler kapsamında, evlenmek için hangi kadınların daha evla olduğu açıklanır. Mü'minât, fakîrât ve sâlihât (dindar, fakir, ahlâklı, namuslu) gibi nitelikler sayılır. Kadınların mümin erkeklere hakkıyla zevce olabilmeleri için, tercih sebebi olan sıfatlar belirtilir. Ekonomik durumları evlenmeye elverişli olmayanlara hitaben, Allah kendilerini lütfuyla zengin edip evleninceye kadar iffetlerini korumalarını ve harama uçkur çözmemeleri emredilir.
- d) Bunların akabinde âyet-i kerime şunları da izah eder: Yasal olarak sahibi olunan kölelerden azatlık sözleşmesi yapmak isteyen olursa, kendilerinde iyi niyet görüldüğü takdirde bu sözleşmenin onlar için yazılmasını; eğer evlenerek iffetlerini korumak istiyorlarsa onların fuhşa zorlanmamasını ifade eder.

Burada anlattıklarımızı kısaca özetleyecek olursak şöyle diyebiliriz. Kur'an'da üç öğretim unsurunun (öğretmen, öğrenci ve yöntem) anlatım yöntemi kullanılmıştır. Kur'an'ın bu âyet-i kerimede yaptığı müthiş iltifatlardan (yani bir sözde beklenmedik bir şekilde şahıs, zaman ve üslup bakımından değişiklikler yapma yönteminden) biri de şudur. Harama bakmayı, zina fiilinden (rezil bir uygulama şeklinden) önce zikretmiştir. Çünkü harama bakmak ve örnek uygulama göstermek kişiyi zinaya sevk eden sebeplerden biri olup bu pis fiilin öncülleri davetçileri konumundadır. Kur'an iltifat (sözün gidişatını değiştirme) üslubu ile bu yöntemin bazı sakıncalarında kurtulmuştur. Öğretmen tarafından öğrencilere sunulan bilgilerde takdim ve tehir (öne alma ve sonraya bırakma) sebeplerindeki bilinmezlik durumu, öğrencinin konuyu anlamasını ve kavramasını zorlaştırır. Allah Teâlâ ise, bütün bu olumsuzluğunda uzak olarak Kur'an-ı Kerim'de bir konuyu birçok eksen üzerinde anlatırken yaptığı geçişler sayesinde muhataba bilgilerin direktiflerin olumlu gerekçelerini göstermiştir.

2. Kur'an'da anlatım yönteminin kullanılmasına Bakara Suresinin 183-187. âyetleri de örnek olabilir:

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidiye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) O kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. (O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an-ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir. Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler. Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize

yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikafta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar.”¹⁵⁴

- a) Âyetlerde Allah Müminlere hitaben ona ibadetler ile ilgili açıklayıcı bilgileri onların anlayabilecekleri bir şekilde anlatmaktadır. Allah Teâlâ, öncelikle müminlere orucu farz kıldığını bildiriyor. Bu beyanın ardından söz konusu bu farzın daha önceki ümmetlere de farz olduğunu ve onların da oruç tutmakla yükümlü olduklarını belirtiyor. Daha sonra orucun faydalarına geçiyor. Oruç, nefsin hoşuna giden pis şeylerden insanı koruyup güzel şeylere alıştırması suretiyle takvanın gereksinim duyduğu şeyleri karşıladığını belirtiyor. Orucun niçin farz kılındığı, yani öğretilmelerin, emirlerin, amacının ne olduğunu açıklıyor. Sonraki âyetlerde ise orucun ne zaman ve nasıl tutulacağı hususlarında bilgiler veriyor.
- b) Daha sonra orucun yıl boyu olmadığı sadece belirli günlerde tutulacağı ifade ediliyor. Sizden kim bu aya (yani Ramazan ayına) erişirse oruç tutsun talimatı veriliyor. Yani bu ayda ailesi ile birlikte bir yerde mukim olup orucun şartlarına haiz olan bir kimsenin oruç tutması gerektiği açıklanıyor. Hasta ve yolcuların bu emirden müstesna olduklarını ve onların şimdilik bu yükümlülüğün muaf tutulduklarını belirtiyor. Ancak daha sonra iyileştiklerinde veya yolculuk halleri bittiğinde tutamadıkları bu orucu Ramazan ayı dışında telâfi etmeleri gerektiği ifade ediliyor. Buna gücü yetmeyenler fidye vermeli, veremeyecekse istiğfar etmelidir. Daha sonra âyet oruç tutanların veya tutamayanların fıtır sadakası vermeleri gerektiğini ifade ediyor. Hali vakti yerinde olan zenginler, fıtır sadakasının miktarını artırmaları kendi maslahatlarına olacağından dolayı, ihtiyaç sahibi olan fakirlere ve miskinlere belirtilen miktardan (fıtır sadakasının) daha fazla vermeye teşvik ediliyorlar. Nitekim Allah, kulların tüm yaptıklarından haberdardır ve yapılan hiçbir iyilik boşa gitmeyecektir. Buna

¹⁵⁴ Bakara suresi 2/183-187.

karşın kötülük de cezasız kalmayacaktır. Sonraki âyette ise orucun ne zaman ve nasıl tutulacağı konusunda bilgiler vermektedir.

- c) Allah Teâlâ, bu ayda Kur'an indirildiği için bu ayın diğer aylardan daha faziletli olduğunu beyan ediyor. Daha sonra bir kez daha geri dönüp hasta ve yolcuların oruç tutmayabileceklerini ve Ramazan dışında diğer günlerde bunları telafi edebileceklerini ifade ediyor. Çünkü Allah kulları için zorluk çıkartmak istemiyor bilakis onlara birçok kolaylıklar sağlıyor. İnsan sağlığına çok önem veriyor.
- d) Âyet-i kerimenin işaret ettiği noktalardan biri, Ramazan ayının gündüzünde ve gecelerinde yapılan duanın daha faziletli olduğunu ve kabul edilme ihtimalinin daha fazla olduğu hususudur. Bu nedenle dua konusu oruç âyetleri arasında zikredilmiştir.
- e) Daha sonra Allah Teâlâ, Ramazan'ın mahiyetini, yeme, içme, cinsi ilişki ve diğer orucu bozan şeylerin oruç saatleri içinde oruçluya yasak olduğunu, her şeyi kapsayacak bir şekilde detaylı olarak etraflıca izah ediyor. Gün batımından tan yeri ağarana kadar zaman dilimi içinde yeme, içme ve kendi eşleriyle cinsi ilişkinin mubah olduğu ifade ediliyor. (Sizce beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar, şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar, tan yeri ağarana dek yiyin, için.) Bu esnada Allah Teâlâ camilerde itikâfa girenlerin uyması gereken hükümleri bildiriyor. Ramazan ayının fazileti ve bu ayda yapılması ve yapılmaması gerekenler sayılarak oruçla ilgili unsurlar pekiştirilmektedir.

Bu âyeti kerimelere baktığımızda; Kur'an'da uygulanan öğretim yöntemini ve konuya ilişkin yapılan ilâhî sunumun, günümüzdeki eğitim bilginlerinin anlatım yöntemi olarak tanımladıkları öğretim yöntemleri uygun olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi bu yöntemin bazı kusurları vardır. Bunlardan birisi öğrenciye bilgi akışı sağlanırken verilmek istenen bilgi bazen öğretmenin onaylamadığı bir şekilde öğrenci tarafından algılanır. Yani öğrenci ana temadan uzaklaşıp konuyu yanlış anlayabilir. İşte böyle bir kusura meydan vermemek için Kur'an konuya tekrar dönüp bazı noktaların altını çizmiştir. Hasta ve yolculara oruç tutmama ruhsatı verdiğini bir kez daha teyit ederek ruhsat vermiştir. Ve Ramazan dışında bunları telafi etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Böylelikle bu kişilerin oruçtan tamamen muaf tutulmadıkları anlaşılmıştır.

Konu sunumunun bitiminde yapılan özet mahiyetinde kısa teyitler konuyu hem pekiştirmiş hem de yanlış anlaşılmanın önüne geçmiştir.

Anlatım yöntemini olumlu özelliklerinden biri de şudur. Öğretmen tarafından verilen bilginin anlatılan o hakikatin açıklanma sebeplerine uygun olması gerekir. İşte bu durum Kur'an'ın konuya girişinde açıklanmıştır. Orucun neden Ramazan ayında tutulduğu ve neden bu ayın tercih edildiği belirtilmiştir. Gerekçe olarak bu ayda Kur'an'ın indirilmesi gösterilmiştir. Yani gerekçeli hükümler verilmiştir. Örneğin hasta ve yolcuya oruç tutmama ruhsatı verilirken gerekçe olarak zorluk çıkarmamak ve kolaylık sağlamak ifade edilmiştir. Sözelimi zenginlerin fakirlere fitır sadakası verirken belirtilen asgari miktardan daha fazla vermelerini tavsiye etmiş ve bunun gerekçesini açıklamıştır. Yapılan nafilelerin Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olacağı ifade edilmiştir. Daha buna benzer birçok ilahî hüküm saymak mümkündür. Verilen örneklerden anlaşıldığı üzere; Kur'an'ın konuyu sunum tarzı, öğretim tekniklerindeki anlatım yönteminin etkin kullanımı için ileri sürülen ilkeler uygun olduğu söylenebilir.

2.2. Tartışma Yöntemi

Modern öğretim yöntemlerinden birisi de genelde sözlü anlatıma dayalı olarak uygulanan tartışma (münakaşa) yöntemidir. Tartışma yöntemi, öğrencilerin, her hangi bir konuyu veya olayı kendi aralarında veya öğretmenleriyle tartışarak karara varıp sonuca bağladıkları bir öğretim yöntemidir. Tartışma: öğrencilerin hedef davranışları kazanmaları için bilgi ve görüşlerini paylaştıkları, öğretmenin gözetiminde yapılan grup kontrol sürecidir. Bu yöntemin okullarda uygulanmasındaki amaç, ders konuları üzerinde öğrencilerin belli şartlar ve ölçüler içinde tartışmaya sevk edilerek onlara bilgiler kazandırılmasıdır. Aynı zamanda bu yöntem ile öğrencilerin fikirlerini ifade etmeleri, başka fikirlere saygı duymaları ve demokratik ortama alışmaları sağlanmaktadır.¹⁵⁵

Tartışma yönteminin uygulamasında rehberlik edecek olan öğretmen çok dikkatli olmalı, bu yöntemi çok iyi bilmeli ve kullanabilme kabiliyetine sahip olmalıdır. Öğrencilerin ifade özgürlüğü kapsamında söz hakkı alması, sınıf ortamının buna uygun hale getirilmesi, tartışmanın kavgaya dönüşmemesi için etkili bir rehberlik faaliyeti

¹⁵⁵ Yalnız, 2012: s. 42.

yürütülmelidir. Bu yöntemin öne çıkan özellikleri ise; öğretmen ile öğrenciler arasında etkileşmeye olanak sağlaması, öğrencilerin önceki yaşantılarından örnek verme imkânı sunması ve onlara belirli bir konuda düşünme, konuşma ve yorum yapabilme fırsatı vermesidir.

Din eğitiminin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında, bir eğitim vasıtası olarak kullanılan tartışma yöntemine dair pek çok örnek dikkati çekmektedir. Burada Kur'an'da kullanılan tartışma yönteminin eğitsel boyutları çerçevesinde din eğitime yansımaları üzerine detaylı bir şekilde eğilmek gerekmektedir. Kur'an'da kullanılan tartışma yöntemi, din eğitiminde kullanılabilecek öğrenci merkezli yöntemlerden biridir. Çünkü tartışma yöntemiyle, din eğitiminde hedeflenen anlamlı öğrenmeler gerçekleşmekte, öğrenilen bilgilerin kalıcılığı artmakta, kişiler arası iletişim becerileri gelişmekte, eğitimde bireyi aktif kılacak etkileşim fırsatları sunulmaktadır. Ayrıca tartışma yönteminde bilgiye nasıl ulaşılacağı, problemin nasıl çözüleceği, sebep-sonuç bağlantısının nasıl tespit edileceği, toplumsal bilinç ve iletişim becerisinin nasıl kazanılacağı gibi birçok fayda bulunmaktadır.¹⁵⁶

Tartışma yöntemi de din eğitiminde bu imkânları sağlayabilecek en önemli yöntemlerden birisidir. Nitekim örgün eğitimde DKAB dersi öğretim programlarında da din ve ahlâk konularını öğrenme, aktif bir süreç olarak ele alınmıştır. Böylelikle öğrencilerin dinî bilgileri öğrenme sürecinde aktif olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda programda, öğrencilerin araştırma yapabilecekleri, keşfedebilecekleri, problem çözebilecekleri, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabilecekleri ortamların sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁷

Yukarıda da belirtildiği üzere “Tartışma yöntemi, öğrencilerin, bir konuyu kendi aralarında veya öğretmenleriyle tartışarak karara varıp sonuca bağladıkları öğretim yöntemidir.”¹⁵⁸ Bu yöntem başarıyla uygulanması durumunda öğrenciler bir yandan işlenen konuyu öğrenirken, diğer yandan düşünmeyi, konuşmayı, soru sormayı, cevaplamayı, eleştirmeyi, eleştirilere katılmayı, hoşgörüyü, övgüyü, eksikleri

¹⁵⁶ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 6. Basım, Nobel yayın evi. 2014. s. 146-150.

¹⁵⁷ Fatih Çınar, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğretim Amaçlı Teknolojiyi Kullanma ve Materyal Geliştirme. 2014. s. 117.

¹⁵⁸ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 6. Basım, Nobel akademik eğitim danışmanlığı yayın evi. 2014. s. 146.

tamamlamayıp bilgi ve ilgilerini geliştirmeyi öğrenirler. Böylece toplumsallaşma eğitimi de yapılmış olur.¹⁵⁹

Yöntemin özellikleri, olumlu ve sakıncalı yönlerinin bilinmesi, yöntemin uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda yöntemin olumlu ve sakıncalı tarafları sistematize edilmeye çalışılmıştır. Her yöntemde olduğu gibi tartışma yönteminde de olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır.

2.2.1. Tartışma Yönteminin Özellikleri

Tartışma yöntemi bazı eğitimci tarafından oldukça esnek bir öğretim yöntemi sayılıyor. “Pek çok konu alanında ve farklı yaş ve beceri gruplarında başarıyla uygulanabilir. Gerçek gücü ise, öğrencilere önceden öğrendikleri materyalleri daha iyi anlamalarına ve pekiştirmelerine fırsat vermesidir. Özellikle öğrencilerin uygulama basamağı düşünme becerilerini sözlü formda gösterebildikleri en uygun yöntemdir. Demokratik tutum ve değerlerin yerleştirilmesine imkân verir. Öğrencilerin konu Üzerinde kendi düşüncelerini söyleme ve yorum yapmasına imkân verdiği gibi, konuyla ilgili farklı görüşleri dinleme ve karşılaştırma yapma fırsatı da bulur. Uygun şekilde kullanılırsa eleştirel düşünmeyi sağlar. Böylece analiz, sentez ve değerlendirme becerilerini kazanır.”¹⁶⁰

2.2.2. Tartışma Yöntemin Faydaları

Tartışma yöntemi, günümüzde yaygınlaştırılmaya çalışılan yapılandırmacı öğrenme kuramının en etkin yöntemlerindedir. Ayrıca günümüzde son derece önemli hale gelen liderlik ve yöneticilik yeteneklerinin geliştirilmesine yardımcı olur. Tartışma yöntemini öğrencilerin Yönetmesi durumunda kazanacakları tecrübe ve yetenekler, onlara hayata atıldıkları zaman karşılaştıkları çeşitli iş kollarındaki, toplantı, oturum ve grupları rahatça yönetebilme becerisi kazandırabilir. Çünkü bir öğrencinin, öğretmen kürsüsüne çıkarak sınıf arkadaşları arasındaki tartışmayı yönetmesi, onun için büyük bir deneyim olacaktır. Tartışmaya katılan öğrenciler, rahat konuşma, görüş ve düşüncelerini ifade edebilme imkânını elde etmiş olurlar. Böylece öğrencilerin ders dışında da fikirlerini başkalarına aktarabilme cesareti kazanmaları sağlanmış olur, öğrencilerin

¹⁵⁹ Bilen, 2006. s. 40.

¹⁶⁰ Doğanay, 2017: s. 181.

tartışmada kendi içlerinden bir arkadaşlarının lider olması, sınıf içinde "biz duygusunun gelişmesine katkıda bulunacaktır."¹⁶¹

Öğrenciler, tartışma yoluyla kendi görüşleri üzerinde eleştiri ve değerlendirme yaparak bir anlamda fikirlerinin geçerliliğini denemiş olurlar. Böylece eleştirel düşünme yetenekleri gelişir. Bu yöntem ile bireysel öğretime kadar uzlaş fikrine sahip olan bireyler yetiştirilebilir.¹⁶²

Tartışma yönteminin özellikleri, olumlu ve sakıncalı tarafları öğretim ilke ve yöntemleri kitaplarında bilgiler mevcuttur. Yöntemde izlenmesinde standart bir teknik uygulanır.

2.2.3. Tartışma Yönteminin Sınırlılıkları

Tartışma yönteminde yukarıda bahsi geçen faydalarına rağmen olumsuz ve sınırlılıkları vardır. Yöntemin içinde geçen sıkıntılar öğretmen tarafından bilinirse öğretmenin sıkıntıları çözmesini kolaylaştırabilir.

Fazla zaman alması tartışma yönteminin eksik yönlerinin başında gelebilir. Özellikle takrir yöntem ile karşılaştırıldığında daha fazla zaman alan tartışma yöntemi, sistemli bir şekilde organize edildiğinde bu eksiklik azaltılabilir. Tartışmada, konuşmacıları konu üzerinde tutmanın zor olduğu, konuların uzamasıyla tartışmanın yönünün değişerek konudan ve amaçtan uzaklaşma, bu yöneme bir sakınca yaratabilir. Bütün bu olumsuzlukların çoğu, yanlış kullanımdan kaynaklanmaktadır. Dikkatli bir plânlama ve öğretmenin rehberliği ile tartışma yönteminin olumsuzlukları aşılabılır.¹⁶³ Aydın ise, "Her konuda tartışma yapılamaz. Bu yöntem, tarihi olayların, olguların öğretimine uygun değildir. Dikkatli kullanılmazsa sınıfta gürültüye ve kargaşaya sebep olabilir. Tartışmalar, bazen bir kaç öğrencinin katılımıyla devam ederken diğer öğrenciler dersten uzak kalabilirler. Bu durumu engellemek için öğretmen dikkatli olmalı, tüm sınıfın derse katılımını sağlamalıdır."¹⁶⁴ Soru hazırlamak zor ve uzmanlık

¹⁶¹ Mustafa Öcal, Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, TDV Yay, Ankara. 1990. s. 261.

¹⁶² Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din öğretimi*, Ankara. 1991. s. 128 -129.

¹⁶³ Bilgin ve Selçuk, 1991:130

¹⁶⁴ Aydın, 2004: s.115.

gerektiren bir iş olması bu yöntemin sınırlı yönlerinden sayılmaktadır. Yanıltı ve yanlışlar, zaman ve güven kaybına neden olabilir.¹⁶⁵

2.2.4. Tartışma Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken

Hususlar

Tartışma yöntemi uygulanırken bazı hususlar dikkate almak gerekir. O hususların da en önemlileri şu şekilde açıklanabilir:

1. Grup tartışması yapılacaksa aynı konu sınıfta oluşturulacak küçük gruplar içerisinde tartışılmalı daha sonra topluca tartışılmaya geçilmeli.
2. Tartışılacak konu ya da sorun önceden belirlenmeli.
3. Sınıfta topluca tartışma yapılacaksa öğretmen soruyu sorup bunu tüm sınıfın tartışmasını istemeli.
4. Bir konu bölümler halinde ayrı ayrı guruplarda tartışıldıktan sonra toplu tartışma çalışması ders sona ermeden mutlaka yapılmalı.
5. Tartışma yapılırken önemli hususlar tahtaya yazılmalı.
6. Tartışmaya dersin tamamı ayrılmamalı.
7. Öğrencilerin düşünce ve görüşlerini rahatça söylemelerine olanak sağlanmalı.
8. Bütün öğrencilerin tartışmaya katılmaları sağlanmalıdır.¹⁶⁶

2.2.5. Tartışma Yöntemi ve Örnek Âyetler

Allah insanın bireysel görev sorumluluklarını daha iyi anlayabilmeleri ve benimseyebilmeleri için zaman zaman âyetleri insanın tartışarak öğretebileceği şekilde vahyetmiştir. Aşağıdaki âyetler bunlardan bazılarıdır:

1. Bakara Suresinin 91. âyeti tartışma yöntemine örnek olabilir:

“Onlara, 'Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) iman edin' denilince, 'Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız' deyip, ondan sonra geleni (Kur'an-ı) inkâr ederler.

¹⁶⁵ Doğanay, 2017: s.179.

¹⁶⁶ Muhammet Ahmet Tokdemir, Ortaöğretim Tarih Dersinin Öğretiminde Tartışma Yöntemine İlişkin Öğretmenlerin Görüş Ve Uygulamaları (Ankara İli Örneği), *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı*, Doktora Tezi, Ankara. 2013. s. 38-39.

*Hâlbuki O ellerinde bulunanı (Tevrat'ı) tasdik eden hak bir kitaptır. De ki, 'Eğer inanan kimseler idiyse daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?'*¹⁶⁷

Bu âyet-i kerimede bir tür münakaşa vardır. Allah Teâlâ “Onlara, “Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) iman edin”, buyururken sözün başında kâfirlere varsayımli bir soru yöneltmiştir. Âyetin bu pasajı sanal bir soru olup kâfirlerin o andaki durumu ile realite edilir. Çünkü onlar “iman edin denilince” ifadesinden sonra bizzat cevap vermişler ve şöyle demişlerdir. “Dediler ki: Biz, bize indirilene (Tevrat'a, İncil'e ve Zebur'a) iman ederiz.” Bu cevabın ardından Allah Teâlâ söze ziyade yapıp “ondan sonra geleni (Kur'an-ı) inkâr ederler” buyurmuştur. Buradaki kitaptan maksat Kur'an'dır. Nitekim Kur'an aynı anda iki şartı birden yerine getirmektedir. (O, bir yönüyle her şeyi açıklayan bir hakikattir. Diğer yönüyle onların ellerinde bulunan semavî kitapları tasdik ve teyit edici olarak indirilmiştir.) İşin doğrusu onların kitapları Hz. Muhammed'in geliş vaktinin yaklaştığını haber vermişti. Aslında Kur'an onların bu konuda daha önce bilmediği bir şeyi haber verip sürpriz yapmadı. (Onlardan maksat Yahudi keşişleri ve Hristiyan rahipleridir.)

Bu farazi (yukardaki âyette geçen) soru hakkında şunlar söylenebilir. Allah Teâlâ gizli ve saklı ne varsa her şeyi biliyor olduğu için olayın perde arkasında hakikaten ne var elbette onu da bilmektedir. Kâfirlerin nasıl cevap vereceğini bildiği halde böyle bir soru sormasında başka bir maslahat vardır. Allah Teâlâ böyle farazi bir soru sormakla, Hz. Peygamber ve müminlerin buna benzer bir durumla karşılaştıkları zaman onlara ne yapmaları gerektiğini öğretiyor. Bunlardan birisi karşılıklı delil getirmektir. Örneğin onlara “Eğer gerçekten inanıyor idiyse, peki daha önce ne diye Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?” şeklinde bir soru yönetilir. Oysa onlar sizin sözde inandığınız semavi kitapları getirmişlerdi. Böylece Allah Teâlâ onların iddialarında yalancı olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Öğretmenin derse girmeden önce, işleyeceği konu hakkına öğrencilere bazı sorular sorup onları alıcı konuma getirmek için zihnen hazırlaması gerekir. Sonra doğruluk derecesine göre verilen cevapları tasnif edip sınıflandırır. Doğru olan cevapları bizzat kendisi de destekleyip geri kalan öğrencilerde bir kanaat oluşmasını sağlar. Hatalı

¹⁶⁷ Bakara Suresi 2/91.

cevapları ise ele alıp yanlış yönlerini delil ve burhanlarla mantıklı bir şekilde izah eder. Böylece ön hazırlık tamamlanır.

2. Bakara Suresinin 189. âyeti de tartışma yöntemine örnek olabilir:

“Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: 'Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah’a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.’”¹⁶⁸

Âyet-i kerimede bir çeşit müzâkere vardır. Allah Teâlâ, Hz. Muhammed’e hitaben *“Sana hilâlleri soruyorlar”* şeklindeki buyruğunda; Hz. Peygamber’in kendisine soru soranlara verebileceği kesin belirli bir cevabının olmadığını ve hatta kendisinden istenilen cevapları onlara takdim edebilmek için ilahî vahyi beklediğini gösteren açık bir delil vardır. Bu âyette Hz. Peygamber’e sorulan sorulara bir şekilde cevap verememe durumunu göstermekle birlikte, bu konuda herhangi bir fikrinin olmadığını ve bu meseleyi araştırması gerektiğini açık bir şekilde gösteren başka işaretler de vardır. Vereceği cevapların üzerine başka hükümler terettüp etmesin diye onlara, doğruluğundan emin olmadığı bir cevap vermek istememiştir. Çünkü O’nun tahmini vereceği cevap bir kimseye faydalı olurken, başka birisine zarar verebilir. Dolayısıyla bir öğretmen cevabını bilmediği bir soru ile karşılaşınca, bunu açık yüreklilikle söyleyip, araştırdıktan sonra cevap vermelidir.) Allah Teâlâ; *“De ki: Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir”* buyurarak doğru cevabı vermiştir. Cenap-ı Hak burada hilâllerin, hac ve oruç farızası gibi insanların hayatlarındaki dini işlerin vakitlerini bilmeleri için onun bir zaman çizelgesi olduğunu açıklıyor. Bu cevap bize ayrıca şunu gösterir. Dini hükümler delil olmadan tahmini bilgilerle yorumlanamaz. Biz işin sadece zahirini görürüz ama asıl olan cevherdir. Cümleler sadece birer kalıptır. Konunun özü cevherdedir. Buna göre Allah Teâlâ yoruma gerek kalmayacak bir şekilde bu meseleyi izah etmiştir.

Tartışma yönteminin uygulamasında öğretmen eksik bilgileri tamamlayarak yanlış bilgileri de düzelterek konuyu doğru öğrenilmesini sağlar. Bu âyette de Allah doğru cevabı vererek zihinlerde oluşabilecek istifhamları önlemiştir.

3. İsrâ Suresinin 85. âyeti tartışma yöntemine örnek olarak verilebilir:

¹⁶⁸ Bakara suresi 2/185.

“*Ve sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: 'Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.*”¹⁶⁹

Âyeti kerimeyi yorumlamadan önce tefsirine bakmakta fayda vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlatılan Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri adlı çalışmada “İslâm düşünce tarihinde ruhun gerçek bir varlık olduğunu kanıtlamak üzere çeşitli deliller ileri sürülmüştür. Bunlar;

1. İnsanın bedeni değişmekte, gelişmekte, başkalaşmaktadır; hâlbuki onun kişiliği daima aynı kalmaktadır. Bu değişmeyen kişilik ruhun varlığının dışa yansımasıdır.

2. Herkes, insanın ahlâkî, hukukî yönden sorumluluğunu kabul eder. Eğer ruh olmasaydı sorumluluktan söz etmek anlamsız olurdu. Nitekim ruh taşımayan nesneler için böyle bir şey söz konusu edilmez. Şu halde bizim ahlâkî ve hukukî kişiliğimizi oluşturan varlığımız bize ait ruhumuzdur.

3. İnsandaki bilinç, irade, seçme özgürlüğü gibi yetenek ve kapasitelerin bedene ait özellikler olmadığı açıktır. Bu yeteneklere sahip olan ve bunlarla bedeni hareket ettiren, durduran vb. işlevleri gerçekleştiren güç ruhtur.

4. İnsanın sırf maddî ve bedensel varlığı açısından bakıldığında kendisinden çok daha güçlü olan varlıklardan daha üstün olmasını sağlayan da akıl, zihin, muhakeme, irade, seçme ve karar verme özgürlüğü gibi ruha ait yeteneklerdir.

5. Ölüm olayının gerçekleşmesinden önce ortada gerçek bir insan varken ölümle birlikte artık cesedin insan olarak varlığının son bulduğunu herkes kabul eder; bunun da sebebi ruhun bedeni terk etmiş olmasıdır”¹⁷⁰ şeklinde sıralamak mümkündür.

Bu tespitlere rağmen ruhun varlığını bilimsel ölçülerle kanıtlamak ve mahiyetini tam olarak kavramak bugüne kadar mümkün olmamıştır.¹⁷¹ Nitekim âyette de ruh konusunda insanlara pek az bilgi verildiği belirtilmiştir. İnsana pek az bilgi verildiği ifadesini genel anlamda yorumlayarak, “*Bütün insanlara her konuda az bir bilgi verildi*” şeklinde açıklayanlar da vardır. Çünkü Allah’ın sınırsız ilmi dikkate alındığında insanın bilgisi daima az ve sınırlıdır.¹⁷²

¹⁶⁹ İsrâ Suresi 17/85.

¹⁷⁰ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, C. 3., s. 516-518.

¹⁷¹ Taberî, C. 15., s. 157.

¹⁷² Kurtubî, C. 10, s. 331.

Allah Teâlâ “*Sana ruh hakkında soru soruyorlar*” buyurarak açık ve belirli bir soru sorduktan sonra, ruhun Rabbin bilebileceği bir iş olduğunu haber vermiştir. Aslında bu kısa cevap yeterlidir. Çünkü onlar bunun daha fazlasını anlamak için gerekli olan bilgiye sahip değildirler. Bu konuda onlara azıcık bilgi verilmiştir. Bu bilgi ile daha ilerisine gidilemez. Bu âyet şöyle bir duruma işaret eder. Cevap veren kişi her ne kadar konuyu açıklamaya çalışsa da verdiği cevap bazen muhatabın akıl gücünün üstünde olabilir. Bu yüzden insanlara akılları ölçüsünde söz söylemek gerekir. Buna göre öğretmenin takip ettiği öğretim yönteminde bazen kısa cevaplar vermesi ve detaya inmemesi gerekir. Çünkü bir bilgi ne kadar kıymetli olursa olsun eğer muhatap onu anlayacak kapasitede değilse, onun kafasını karıştırır ve faydadan ziyade zarar verir. İşte bu nedenle bu âyette soru soranların sorularına çok kısa cevap verilerek konudan iltifat yapılmıştır. Daha sonra bunun detayları Allah’ın ilminde olduğu zikredilmiş ve açıklama yapılmamıştır. Çünkü bizim bilgimiz çok azdır ve açıklansa bile onu kavrayabilecek akıl kapasitemiz yoktur.

Tartışma yöntemine yoğun olduğu düşünülen âyet de Kehf Suresinin 34-37. Âyetleri; Âyetin mealı şöyledir.

4. “*Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: 'Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm. Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: 'Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum.' 'Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.' Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: 'Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun?'*”¹⁷³

Tartışma yönteminin uygulanmasında kullanılan bu tür muhavere (yani karşılıklı görüşme) bağlamında Allah Teâlâ (*büyük servet sahibi olarak*) konuşan bir kimse ile onun yanındaki (*arkadaşı olan*) şahıs arasında geçen tartışmayı zikrediyor. Sonra “*Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki*” buyurarak konuşma türünü (muhavereyi) zikrediyor. Bunun ardından, malıyla övünerek konuşan bu kişinin yaptığı kıyaslardan bahsediyor. (“*Ben, malca senden daha zenginim ve insan sayısı bakımından da daha güçlüyüm.*” Yani benim takipçilerim senden daha fazla.) Daha sonra malıyla böbürlen

¹⁷³ Kehf Suresi 18/34-37.

bu kişinin kuvvet olarak dayandığı şeyleri zikrediyor. Bu arada Allah Teâlâ onun gerçek halini “*derken kendine zulmederek*” şeklinde beyan ediyor. Şımarık zenginlik halinin bir neticesi olarak “*Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da zannetmiyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum...*” sözlerini aktarıyor. Allah Teâlâ, kendine zulmeden bu kişinin bir tartışma başlattığını bildiriyor. Dolayısıyla muhatabı olan arkadaşı da haliyle onun iddiasına karşı bir cevap vermesi gerekirdi. Nitekim (*Arkadaşı, ona cevap vererek dedi ki: Seni topraktan, sonra bir damla spermadan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah’ı inkâr mı ediyorsun?*) diyerek cevap verdi. Malı ve gücüyle övünen bu kişiye arkadaşı cevaben; bütün bunların insanı meniden yaratıp sonra ona insan şekli veren Allah’ın bir hibesi olduğunu ifade etti.

Bu tartışmada dinleyici olan kişi cevap vermekte acele etmez. Muhatabının fikrini iyice öğrenmek ve zayıf yerlerini tespit etmek için ona konuşması için zaman tanır. Sonra söze girip nokta atışı yaparak muhatabının tezini çürütür.

Tartışma yöntemi ve uygulanmasına bir başka örnek de Şuara suresinin 10-39. âyetleri verilebilir. Âyette de bu hususa dikkat çekmektedir, denilebilir.

5. “*Hani Rabbin Mûsâ’ya, "Zalimler topluluğuna, Firavun’un kavmine git! Başlarına geleceklerden hâlâ korkmuyorlar mı?" diye seslenmişti. Mûsâ şöyle dedi: "Ey Rabbim! Muhakkak ki ben, beni yalanlamalarından korkuyorum." "Göğsüm daralır. Akıcı konuşamam. Onun için, Hârûn’a da peygamberlik ver (ve onu bana yardımcı yap." "Bir de onlara karşı ben suçlu durumundayım. Bu yüzden onların beni öldürmelerinden korkarım." Allah dedi ki, "Hayır, korkma! Mucizelerimizle gidin. Çünkü biz sizinle beraberiz, (her şeyi) işitmekteyiz." "Firavun’a gidin ve deyin: "Şüphesiz biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz", "İsrailoğullarını bizimle beraber gönder." Firavun şöyle dedi: "Seni biz küçük bir çocuk olarak alıp aramızda büyütmedik mi? Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin." "(Böyle iken) sen o yaptığın işi yaptın (adam öldürdün). Sen nankörlerdensin." Mûsâ şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir halde iken (istemeyerek) yaptım." "Sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım. Derken, Rabbim bana hüküm ve hikmet bahşetti de beni peygamberlerden kıldı." "Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte)*

İsrailoğullarını köleleştirmenin neticesidir." Firavun, "Âlemlerin Rabbi de nedir?" dedi. Mûsâ, "O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir." Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile) "dinlemez misiniz?" dedi. Mûsâ, "O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir" dedi. Firavun, "Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir" dedi. Mûsâ, "O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir" dedi. Firavun, "Eğer benden başka bir ilah edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim." Mûsâ, "Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı?" dedi. Firavun, "Doğru söyleyenlerden isen haydi getir onu," dedi. Bunun üzerine Mûsâ, asasını attı, bir de ne görsünler asa açıkça kocaman bir yılan olmuş. Elini koynundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş. Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, "Şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır" dedi. "Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?" Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder." "Sana bütün usta sihirbazları getirsinler." Böylece sihirbazlar, belli bir günün belirlenen bir vaktinde bir araya getirildiler. İnsanlara da "Siz de toplanır mısınız?" denildi."¹⁷⁴

Allah Teâlâ bu âyetlerde sembolik olarak Hz. Musa ile Firavun 'un arasındaki görüşmeyi aktarıyor. Bu görüşmede geçen bazı ifadeler şöyledir:

Hz. Musa (a.s.) Firavun' a şöyle diyor: İsrail oğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder.

Onun bu talebine bir cevap olarak Firavun iyilik adına Hz. Musa için yapmış olduğu bazı şeyleri sayıyor.

- Biz seni küçük bir çocuk olarak alıp aramızda büyüttük.
- Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin.
- Hal böyle iken sen o yaptığın işi yaptın (yani adam öldürdün). Sen kâfirlerden birisin. Yani sen sana yapılan iyiliği görmeyen bir nankörsün.

¹⁷⁴ Şuara suresi 26/10-39.

Hız. Musa şöyle cevap verdi: Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir hâlde iken (istemeyerek) yaptım. Bu fîlden sonra sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım. Derken, Rabbim bana hüküm ve hikmet bahşetti de beni peygamberlerden kıldı.

Hız. Musa sözlerine şunu da ekledi: Senin başıma kaktığın bu nimet (gerçekte) İsrail oğullarını köleleştirmen (’in neticesi) dir.

Firavun: Âlemlerin Rabbi de nedir?

Hız. Musa: O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız (yani sözümü anlarsanız) bu böyledir.

Firavun, etrafındakilere (alaycı bir ifade ile): Duyuyor musunuz? (Bu adam ne diyor. Aklı sıra bana cevap veriyor.) Firavun, Hız. Musa’ya mantıklı bir cevap vereceği yerde aşırı küfründen dolayı etrafındakilere dönüp onun anlattıklarını tamamen inkâr etmeleri için algı yönetimi yapmak istedi.

Hız. Musa şöyle devam etti: O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir.

Firavun Hız. Musa’ya hitaben ve halkı ona karşı kışkırtarak şöyle dedi: Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir.

Hız. Musa delil sunma ve açıklamaya devam etti: O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüp akıl ediyorsanız bu, böyledir. Hız. Musa verdiği bu cevapta Firavun’ un “*deli*” ithamına karşı “*eğer aklınız varsa*” diyerek ona üstü kapalı cevap vermiştir. Hız. Musa böyle bir cevap vermekle haklı olan tarafın onlar değil bizzat kendisi olduğu hususunda ısrar etmiştir.

Hız. Musa’nın getirdiği delillere karşı diyecek bir şey bulamayan Firavun, bu tartışmadaki acizliğini gizlemek ve Hız. Musa’yı susturmak amacıyla tehditler savurmaya başladı. Şöyle dedi: “*Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim.*”

Hız. Musa sözün gidişatını mantıklı bir tartışmaya yeniden döndürmek maksadıyla şöyle dedi: Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı?

Dar bir köşeye sıkışan Firavun bu konuda cevap vermek zorunda kaldı. Dedi ki: Eğer doğru sözlü biriysen, haydi çıkar ortaya o dediğini de görelim.

Bunun üzerine Musa elindeki asasını yere attı, bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş.

Hız. Musa ile Firavun arasında geçen bu tartişmayı Allah Teâlâ, Kur'an'a tabi olan mûminler bu olaydan ibret alsınlar ve buradaki yöntemlerden istifade edip gûnlûk hayatlarında kullansınlar diye detaylı bir şekilde bize aktarmıştır.

Nuh Peygamber ile oğlu arasında ki tartişmayı içeren Hud Suresinin 40-43. âyetlerini de yine tartişma yöntemi için örneğ gösterbiliriz. Âyette de;

6. “Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hükûm verilmiş olanlar dışındaki ailen ile iman edenleri ona yükle." Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.(Nûh), "Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. şüphesiz Rabbim çok başışlayandır, çok merhamet edendir." dedi. Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götüriüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma" diye seslendi. O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nûh, "Bugûn Allah'ın rahmet ettikleri hariç, onun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.”¹⁷⁵

Allah Teâlâ bu âyetlerde Hız. Nuh ile oğlu arasında geçen mûnakaşayı aktarıyor. Böylece bilgiye ısrarlı tartişmaların problemleri çözmeye yetmeyeceğine sonuçlarının olacağına da vurgu yapılmaktadır. Âyetlerde bir taraftan karşılıklı mûnakaşa şeklinde tartişma yönteminin uygulanmasında kullanılan bir tekniğe dikkat çekilirken diğer taraftan da gereksiz tartişmaların olumsuz sonuçları olacağı vurgulamaktadır diyebiliriz.

2.3. Problem özme Öğretim Yöntemi

Eğitim öğretim süreçlerinde problem çözme yöntemi, problem olan durumun belirlenerek, çözüm yollarının aranması ve problem durumunun aydınlatılması süreci olarak tanımlanır. Bu yöntem, eğitim incelenmesi; düşünme, mantıksal ve bilimsel veya probleme dayalı öğretim süreçlerinde öğrencilerin sorun çözme becerilerini geliştirmek ve öğretim konularının kalıcılığını sağlamak için öğretmenler tarafından kullanılan bir yöntemdir.

¹⁷⁵ Hud Suresinin 11/40-43.

2.3.1. Problem Çözme Yönteminin Aşamaları

Problem çözme kaynağını bilimsel yöntemden alan ve öğrenenin bazı yeni durumlara çözüm üretmesi esasına dayanan bir yöntemdir. Bu yöntemin aşamaları şunlardır:

1. Problemin Farkında Olma-Hissetme-Anlama: Problem çözmede ilk aşama bir güçlüğün olması ve bu güçlüğün hissedilmesidir. Öğrenme-öğretme sürecinde öğretmen bu sürece rehberlik etmeli, problemin ne olduğu konusunda öğrenciye yol göstermelidir.
2. Problemi Tanımlama ve Sınırlandırma: Problemin anlaşılmasından sonra problemin ne olduğu açıkça tanımlanır. Problemin genel çerçevesi çizilir. Problemin sınırlandırılması, veri toplama ve çözüm için çok önemlidir. Sınırlandırılmayan problemin çözümü güçleşir.
3. Problemle İlgili Veri Toplama: Problemin çözümü için çeşitli kaynaklar incelenir. Bilgiler toplanır. Bilgilerin nasıl toplanacağı konusunda öğretmen yine rehberlik eder.
4. Çözüm İçin Denenseler (Hipotezler) Üretme: Bu aşamada problemi nasıl çözebiliriz sorusuna yanıt aranır. Bu soru ile beraber alternatif çözüm üretme süreci başlar. Öğretmen bu süreçte neden bu çözüm yolunu denemek istediklerini öğrencilere sorup bilgi isteyebilir.
5. Hipotezleri Test Etme: Belirlenmiş çözüm önerilerinin problemi çözüp çözmeyeceği denenir. Bu aşama yöntem içinde bir uygulama sürecidir.
6. Çözüme-Sonuca Ulaşma ve Değerlendirme Yapma: Varsayımlar test edilmesinden sonra problemin çözümüne ilişkin bir değerlendirme yapılabilir. Kullanılan çözüm yolunun problemi çözüp çözmediği, çözemedi ise nedenleri rapor edilir.¹⁷⁶

Kasıtlı bir öğretim sürecinden geçen öğrenciler düşünme yetilerinden olan problem çözmeyi beceri haline dönüştürmek zorundadır. Çünkü problem çözme eğitsel bir edim sonucunda olduğundan problem çözmenin bir yeti veya yetenek olduğu kadar beceri olarak da ele alınmasının haklı gerekçesi olabilir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Şahin Çavuş, Problem Çözme Becerisinin, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Temel Felsefesi, Yıl: 2014. S.10. ss. 160 -171. s. 162-163.

¹⁷⁷ Nurdan Kalaycı, (Çev), *Problem Çözme*, Gazi Kitabevi. Ankara. 2001. s. 18 -19.

Problem çözme bilimsel yöntem, eleştirel düşünme, karar verme, sorgulama ve yansıtıcı düşünme gibi terimleri içermektedir. Problem çözmede izlenen yöntem tümevarım ve tümdengelimdir.

2.3.2. Probleme Dayalı Öğretim Yöntemin Faydaları

Probleme Dayalı Öğretim Yönteminin diğer yöntemler gibi olumlu ve faydalı yönleri mevcuttur. Faydalı yönlerden bazıları şunlardır:

1. Öğrencilere, karar- vermede acele edilmemesi gerektiği düşüncesini benimsetir.
2. Öğrenmeyi daha mantıklı ve sağlam bir temele dayandırır.
3. Öğrencilerin problemleri cesaretle karşılamalarını ve bilimsel yaklaşımla ele almalarını sağlar.
4. Öğrenmeye karşı ilgi ve istek uyandırır.
5. Öğrencileri planlı ve düzenli çalışmaya alıştıırır.
6. Öğrencilerde cesaretle önerilerde bulunma veya hipotezler ileri sürme yeteneğini geliştirir.
7. Öğrencilere başkalarıyla yardımlaşmanın ve başkalarının fikirlerinden yararlanılmasının gerektiği görüşünü benimsetir,
8. Öğrencilerde sorumluluk duygusunun geliştirilmesine yardım eder.
9. Öğrencilerin bilimsel görüş ve düşünüş kazanmalarını sağlar,
10. Öğrencilerin öğrenme-öğretme etkinliklerine aktif olarak katılmalarını sağlar.¹⁷⁸

2.3.3. Probleme Dayalı Öğretimin Sınırlılıkları

PDÖ yönteminin birçok faydası olmakla birlikte bazı sınırlılıkları vardır. Hazırlık süreci öğretmenler için zaman alıcı olabileceği gibi öğretmenler ve öğrenciler PDÖ yöntemine uyum sağlamakta zorlanabilirler. Ayrıca öğrenciler grup çalışmaları içerisinde iletişim problemi yaşayabilirler ve öğrencilerin bilgiyi oluşturmaları için gerekli kaynaklara ulaşması zor olabilir. Bunların dışında öğretmenler senaryoları hazırlarken öğrenci seviyesine uygun hazırlayamayabilir veya senaryolar, hazırlanırken önemli öğrenme hedeflerini kapsayamayabilir. PDÖ yönteminin sınırlılıkları bulunmasına rağmen yararlarında belirtilen özelliklerin kazanılmasının kısa sürede

¹⁷⁸ Büyükkaragöz ve Çivi, a.g.e., s. 87-88.

olması beklenilmemelidir. Hem öğretmenlerin hem öğrencilerin PDÖ'ye uyum sağlaması zamanla sınırlılıkları da azaltacaktır.¹⁷⁹

2.3.4. Problem Çözme Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi

Gereken Hususlar

“Son yıllarda yapılan araştırmalar, öğrenci merkezli öğrenme uygulamalarının öğrenme başarısının yanı sıra derse yönelik ilgi, tutum ve motivasyonlarını artırdığını, sosyal özelliklerinin gelişimine olumlu yönde katkı sağladığını göstermektedir. Buna karşın literatürde öğretme yönteminin öğrencilerin belirtilen nitelikleri kazanmaları için gerekli öğrenme ortamını sağlayamadığını gösteren çalışmalar mevcuttur. Problem senaryoları hazırlanırken gazete haberleri, fotoğraflar, bilimsel makaleler, simülasyonlar, deneysel ya da laboratuvar sonuçları gibi yaşamın içinden olan bilgiler konunun içeriğine göre kullanılabilir. Senaryoda tanımlanan problemin çözümü için anahtar sorular belirlenir. Problem senaryolarının ezbere yönelik problemlerden oluşmamasına dikkat edilir. Sorular çok sayıda olmayıp öğrencilerin analiz ve sentez yeteneklerini geliştirecek nitelikte kurgulanmalıdır.¹⁸⁰

Bu durum bilginin öğrencilere hazır halde sunulduğu geleneksel programların aksine, öğrencinin ön bilgilerini dikkate alan ve öğrencinin bilgiye kendisinin ulaşmasına olanak sağlayan, yani öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katıldıkları ve öğrenmede sorumluluk aldıkları yeni müfredatlarını hazırlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.¹⁸¹

İşaret edildiği gibi problem çözme, oldukça değişiklik gösteren bir işlemdir. Problem çözen bir kimse önceden hiç tahmin edilmeyen bir tarzda bu basamaklar arasında ön–son değişimi yaparak çalışabilir. Problemin alanına ve problemle ilgili konuyu bilip bilmemesine göre ya basamaklardan ikisini veya üçünü birleştirir, ya da bunların bazılarını atlar. Bununla birlikte sürecin çeşitli yönleri hakkında bilgi sahibi olmak, problem çözme alışkanlığını geliştirmek için sarf edilen bilinçli dikkate bir esas

¹⁷⁹ Yunus Yıldırım, Probleme Dayalı Öğretim Yöntemi İle Doğrusal Denklemlerin Grafiğinin Öğretiminin Ortaokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Erzurum. 2016. s. 19.

¹⁸⁰ Tuğba Yelken vd., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 4. Bsk., Anı yayıncılık, Ankara. 2016. s. 196.

¹⁸¹ Aka, a.g.e., s. 46.

teşkil eder. İşlemin geliştirilmesi, daha etkili çözüm yollarının ortaya çıkmasını sağlar.¹⁸²

2.3.5. Problem Yöntemi ve Örnek Âyetler

Probleme dayalı öğretim yönteminin uygulanmasına uygun olduğu düşünülen âyetlerden birisi Enfâl Suresinin 26-29 âyetleridir. Âyette de;

“O vakti hatırlayın ki siz yeryüzünde güçsüz ve zayıf idiniz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz. Ey iman edenler! Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin. Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır. Ey iman edenler! Eğer Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız o size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir.”¹⁸³

Daha önce belirtildiği üzere problem çözme yönteminde; öğretmen veya belletmen hangi öğretmen olursa olsun öncelikle öğrencilerin dikkatini çekip bir problemin var olduğunu göstermesi gerekir. Bu âyetlerde meydana gelen olay tamamen bundan ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ onların dikkatini bazı kimselerde meydana gelen hainliğe çekti. Fakat Cenap-ı Hak onların dikkatini bu konuya çekmeden önce onlara (müminlerin) daha önce az, zayıf, düşkün ve ürkek olduklarını hatırlattı. Daha sonra Allah onların endişe ve korkusunu emniyet ve güvenle, zayıflıklarını zaferle, azlıklarını çoklukla ve fakirliklerini bol rızıkla değiştirdiğini hatırlattı. Allah onlara yaptığı ekstra iyilik ve ihsanı hatırlattıktan sonra onları hainlik etmekten sakındırdı. Az önce zikredildiği gibi problemleri çözme yöntemi konusunda öncelikle muhataba bir problemin var olduğunu hissettirmek gerekir. Ta ki muhatap alternatif çözüm yollarını bulmak için düşünmeye başlasın. Muhatap fikir jimnastiği yaptıktan sonra bu darboğazdan çıkmak için doğru olan alternatif yol seçilip ona uymaya çalışılır.

Burada (hıyanet) problem sunumu yapıldıktan ve muhataplar ondan sakındırıldıktan sonra birinci adım muhtemel alternatifleri çıkarmak olmuştur:

¹⁸² Doğanay, a.g.e., s. 193.

¹⁸³ Enfâl Suresi 8/ 26-29.

Hıyanet nedir? Böyle bir sorudan sonra bu konu hakkında düşünme gereksinimi veya zihne gelmesi muhtemel olan alternatif yolların ne olduğu fikri doğmuştur.

(1) Mâsiyet (itaatsizlik) konusunda aşırıya gitmek veya itaatlerden endişe etmek hıyanet çerçevesinin içinde girer mi?

(2) Bazı müminler (sebepler ne olursa olsun) hıyanet konusunun kapsamına girerler mi?

(3) Birinin sırrını ifşa etmek ona karşı bir hıyanet sayılır mı? İşte böyle akla gelen sorular birbirini kovalar. Dolayısıyla bir konu hakkında fikir alış veriş yapılr.

Son bölümde Allah Teâlâ bu “hıyanetlik” probleminden çıkış yolunu gösteriyor ve bunun “takva” olduğunu beyan ediyor. Allah’a karşı gelmekten sakınarak takvalı olan bir kişiye Allah, iyiyi kötünden ayırt edecek bir anlayış ve basiret verir. Bu sayede daha önce göremediği şeyleri görür, vaktiyle anlayamadığı şeyleri kolaylıkla kavrar ve problemleri daha rahat çözer.

Aslında bu âyetin sebebi nüzulü Ebû Lübabe isminde bir sahabe etrafında dönen olaydır. Müslümanlar tarafından kaleleri kuşatılan Kureyza Yahudileri, hakem olarak Sa’d b. Muaz’ı seçtiler. Çünkü onun çoluk çocuğu Yahudilerin yanında idi. Daha sonra onun vereceği hüküm hakkında bir fikir edinmek için Ebû Lübâbe ile konuşmak istediler. Ebû Lübâbe onların yanına gidince “Ey Ebû Lübâbe! Biz teslim olursak sence Sa’d bize ne yapar?” diye sordular. O da gayr-i ihtiyarî elini boğazına götürerek, kesileceklerini ima eden bir işaret yaptı. Bu işaret onlara yapılan bir uyarı ve Sa’d’ın hükmü ile kaleden inmemelerini gösterir mahiyette idi. Ebû Lübâbe yaptığı hatayı hemen anladı. Allah’a ve Rasûl’üne hainlik ettiğinin farkına vardı. Çok pişman olup tövbe etti. Sonra tövbesi kabul oluncaya kadar çözülmemek üzere kendisini mescidin direğine bağlattı. Bu süre zarfında yiyip içmeyeceği hakkında yemin etti. Yedi gün sonra Allah Teâlâ onun tövbesini kabul edince onu, Peygamber Efendimiz bizzat kendisi mübarek elleriyle çözdü. Ebû Lübâbe hatasını düzeltmek için malının üçte birini infak etti.¹⁸⁴

Neml Suresinin 20-22. âyetleri de problem çözme yönteminin uygulanışına örnek göstermek mümkündür. Çünkü âyette de;

¹⁸⁴ Şâfiî, 2001, c. I, s. 367.

“Süleyman kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: 'Hüdhüd niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?' Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım ya da kafasını keseceğim.' Derken hüdhüd çok beklemedi, çıkageldi ve (Süleyman'a) şöyle dedi: 'Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe'den sana sağlam bir haber getirdim.'”¹⁸⁵

Problemleri çözme yöntemlerine dair Kur'an'da birçok uygulama vardır. Bu örneklerden birisi Hz. Süleyman ile Hüdhüd kuşu kıssasıdır. :

Problem çözme yöntemi ve uygulanış bağlamında âyeti şu şekilde tahlil edebiliriz.

(1) Problemin Varlığı:

- Hüdhüd kuşunun kaybolması

(2) Problemi Sınırlamak:

- Problem hüdhüd kuşu ile sınırlanması?

(3) Varsayım Kalıpları:

- Hüdhüd kuşunun görülememesi.

- Hüdhüd kuşunun kaybolduğu.

- Hüdhüd kuşunun geri dönüp dönmeyeceği

(4) Varsayımların Doğruluk Testi:

- Etraftaki varlıkları gözlemlemek. Hüdhüd'ün yokluğundan emin olmak için herkesin dikkatini bir noktaya çekmek.

- Hüdhüd'ün bulunması muhtemel olan yerleri herkese sorup araştırmak.

- Hakkında soruşturma başlatmak.

- Hemen karar vermeyip sabretmek. Hüdhüd ortaya çıkıncaya kadar bekleyip ifadesini almak.

(5) Sonuç: Hüdhüd var ama Hz. Süleyman onu göremiyor şeklindeki birinci varsayım hatalıdır. Hüdhüd mevcut fakat onun varlık mahiyeti gizli olup Hz. Süleyman'ın görüş açısının dışında bulunuyor şeklindeki ikinci varsayım da hatalıdır. Hüdhüd kesinlikle ortada yok şeklindeki üçüncü varsayım doğru bir sonuçtur.

¹⁸⁵ Neml Suresinin 27/20-22.

Allah Teâlâ: “*Derken Hüdüh çok beklemedi, çıkageldi ve (Süleyman’a) şöyle dedi: “Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim”* buyuruyor.

Genelleştirme: Hz. Süleyman’ın ile Hüdüh hakkında başlattığı problem üzere yönteminden bazı sonuçlar çıkarıp genelleştirmek mümkündür. Nitekim Hz. Süleyman doğru cevaptan emin olmak ve son karara varmak için Hüdüh’ü Sebe halkına göndermişti.

2.4. Soru - Cevap Yöntemi

Soru-cevap yöntemi, eğitimin her kademesinde kullanılan ve yeni bilgiler kazandırmada etkili olan öğretim yöntemlerinden birleridir. “Soru-cevap yöntemi günümüzde farklı şekilde tanımlanmaktadır.”¹⁸⁶

“Soru cevap yöntemi, sınıf etkinliklerinde soru sorulması ve cevap verilmesi yoluyla tartışmanın yürütüldüğü bir öğretme yöntemidir. Öğretmenin formül ettiği soruları öğrencilerin sözel olarak cevaplamalarına dayanan bir öğretim yöntemidir.”¹⁸⁷ Soru cevap yöntemi: öğretmenin bir konuyu öğrencilerine konuyla ilgili cevaplaması şeklinde işlemesidir.¹⁸⁸

Cebeci’ye göre soru cevap ‘teknikten’ ziyade bir yöntem sayılır ve soru cevap yöntemi Kur’an-ı Kerim’de belli hususları zihinlere iyice yerleştirmek için sıkça kullanılır.¹⁸⁹

Soru sormak her türlü öğrenmenin başıdır. Zihninde herhangi bir konu hakkında soru oluşturan kişi, artık meselenin farkına varmış, onun çözüm yolunu aramaya başlamış demektir. Ona, rasyonel ve bilimsel yolla soruya cevap arama yolu öğretilirse, o problemi güzel bir yöntemle çözebilecek demektir.

Soru-cevap yönteminde öğretme etkinliklerinde önce aktif olarak devam eder. Ancak sürecin sıkıcı hale getirilmemesi eğitimcinin formasyon tecrübesine bağlıdır. Soru-cevap yöntemi iyi bir iletişimin sağlanmasını zorunlu kılar. Çünkü sorunun alıcıda kastedilen anlamda anlaşılması doğru cevap açısından önemlidir.

¹⁸⁶ Aydın, 2014: s. 285

¹⁸⁷ Küçükahmet, 2011: s. 44.

¹⁸⁸ Suat Günden, *Genel Öğretim Bilgisi*, Ankara. 1978 s. 253.

¹⁸⁹ Cebeci, 2005: s. 64

Soru cevap yöntemi eğitim tarihinde çok kullanılan yöntemlerden birisidir. Birçok eleştiri almasına rağmen hala okullarda kullanılan ve kullanılacak olan bu yöntem değişik şekillerde anlaşılmış ve uygulanmaktadır.¹⁹⁰ Bu yöntem, geçmişte bilginin keşfi ve kullanımını sağlamada da kullanılmıştır. Nitekim “Sokrates yöntemi” ya da “bulduru yöntemi” olarak da adlandırılır. Bu, Sokrates’in önceden düzenlenmiş birtakım sorularla karşısındakinin zihninde saklı olan doğruları açığa çıkarma ve böylelikle ona gerçeği buldurma temeline dayanan bir öğretim yöntemidir.¹⁹¹

Bu yöntem genelde öğretmenin soru sorması, öğrencinin cevap vermesi şeklinde uygulanır. Öğretmen tarafından soru sorulması yöntemin esasını teşkil eder. Çünkü sorulan sorularla öğrencilerin düşünme melekeleri geliştirilmiş olur. Ancak soru sormadan maksat, öğrencileri imtihan etmek değildir. Bu sorular bazen işlenmekte olan konuyu öğrencilerin iyi düşünerek kavramalarına hizmet eder bazen de derse karşı ilgilerini uyarmaya ve dikkatlerini canlı tutar. Bunun için bu yöntemde geliş güzel soru sormak söz konusu değildir. İyi düşünülerek, eğitici ve öğretici niteliği olan sorular sormak esas olmalıdır. Bu yöntemle sorulacak sorular, öğrencilerin bilgi, ilgi ve kabiliyetlerinin keşfinde, dikkatlerini ders üzerine toplamada ve bilgilerini değerlendirerek, onların tanınmasında fayda sağlar.¹⁹²

Bilişsel davranışların aşamaları bilgi, bilginin kavranması, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirmeden oluşur.¹⁹³ Bu süreçlerle ilgili soruların sorulması ve değerlendirme zihinsel faaliyetlerdir. Bu yöntem insanın farkındalığını artırmakta ve içselleştirerek, konu hakkında farklı bakış açıları kazandırmaktadır.

Soru-cevap yöntemi, hatırlama, karar verme, değerlendirme, yaratıcı düşünme etkinliklerinin ortaya çıkmasına yardım eder.¹⁹⁴ Olağan düşünmeden farklı olarak eleştirel, kritik düşünerek konunun anlaşılmasına ve insanın anladığını özümsemesine katkı sağlayarak eğitimin amaçlarından biri olan doğru düşünmeyi gerçekleştirir.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Aydın, 2014: s. 284.

¹⁹¹ Akyürek, 2009: s. 129.

¹⁹² Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yayınları, Ankara. 2007. s. 210.

¹⁹³ Taşpınar, A., *Kuramdan Uygulamaya Öğretim Yöntemleri*, (2. Baskı), Ankara: Nobel yay.. 2006. s. 56.

¹⁹⁴ Küçükahmet, 2011: s. 65.

¹⁹⁵ Bayraktar, 2010:s. 41.

2.4.1. Soru-Cevap Yönteminin Özelliği

Bu yöntemin özelliği, öğretmenin derste öğrencilerine konuyu anlatırken zihinlerinde dolaşan soru işaretlerin gidermek. Öğrenci, öğretmenin istediği ve sorularının izin verdiği ölçüde düşünür. Ders öğretmenin katı yönetimi altında bulunur. Öğrencinin edilgen bir halde kaldığı bu yöntemde bağımsızca düşünme olanakları elinden alınmış olur ayrıca öğrencide iç gerginlik yaratır. Geleneksel ve modern yöntemde sorular öğrencilere daha önce verilen bir konu üzerinde bilgi edinmelerinin ardından uygulanır. Böylelikle öğrencilerin öğrenme çalışmalarını düzenleme bakımından önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁶

2.4.2. Soru-Cevap yönteminin Faydaları

Soru-cevap yönteminin öğrencilere sağladığı avantajlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Düşünme yeteneklerini geliştirir,
2. Anlamayı kolaylaştırır,
3. Öğrenme ve öğretmede geri dönüt sağlar,
4. Gözden geçirme stratejisi sağlar,
5. Fikirler arasında bağlantı kurulmasını sağlar,
6. Merakı artırır.¹⁹⁷

2.4.3. Soru-Cevap Yönteminin Sınırlılıkları

Soru-cevap yönteminin sınırlılıkları ve olumsuz yönleri de vardır. Zaman açısından anlatım yöntemine göre süresi daha fazladır. Dersin tamamında soru sorup cevap beklenilmesi sıkıcı bir durum getirir. Sorulara gerektiği biçimde cevap veremeyen öğrencilerin kendilerine güvenleri azalır ve öğrenci öğretmenin sorduğu soruya cevap arayınca serbest düşünmesi engellenir. Öğretmenin, öğretimin yetersiz olduğu

¹⁹⁶ Hesapçıoğlu, M., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Beta Basım Yayım, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul.1998.

¹⁹⁷ Filiz, S.B., *Soru-Cevap Yöntemine İlişkin Öğretimin Öğretmenlerin Soru Sorma Düzeyi ve Tekniklerine Etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. 2002. s. 13 – 14.

düşüncesine kapılmasına ve zaman kaybına neden olanlardan biri de öğrencilerden sık sık yanlış cevaplar almasıdır.¹⁹⁸

2.4.4. Soru-Cevap Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken

Hususlar

Her yöntemde olduğu gibi soru cevap yönteminde de bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Dikkat edilmesi gerekenler ise; soru, öğrenci, öğretmen ve konudur. Kısaca bir soruda bulunması gereken özellikler göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Soruların hazırlanmasında dikkat edilecek noktalar bazıları “Her zaman sorular sadece bir kelime ile ya da “evet”, “hayır” şeklinde cevaplandırılmaya uygun olmamalıdır. Sorular açık, anlaşılır ve sınırlı olmalıdır. Sorular öğrencileri düşünmeye zorlamalıdır. Sorular öğrencilerin seviyelerine uygun olmalıdır. Her soru sadece bir fikrin açıklanmasını gerektirmelidir. Soru dil kurallarına uygun olarak sorulmalıdır. Her soru belli bir amaca yönelik olarak sorulmalıdır. Sorular ders kitabından aynen alınarak sorulmamalıdır. Öğrencilerden beklenen cevabın ne olduğu bilinerek Soru sorulmalıdır. Cevabı içinde soru sorulmamalıdır. Sorular çok kolay ya da çok zor olmamalıdır”¹⁹⁹ şeklindedir.

Öğretmen soru sorarken nasıl sormasına gelince, Soruların cevapları hep aynı öğrencilerden istenmemelidir ve cevap sadece parmak kaldıranlardan değil bütün sınıfa sorulmalıdır. Öğrencilerin düşünmeleri için bir süre beklendikten sonra cevap istenirken cevap veremediği zaman fazla ısrar edilmemeli, başka bir öğrenciden cevap istenmelidir.

Sorular sorulurken öğretmen tatlı bir dille samimiyet göstererek sormalıdır, öğrencilerine güveni olduğunu belirten tavırlar takınmalıdır.

Büyükkaragöz soru-cevap yönteminin etkin kullanılmasında dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde sıralıyor:

1. “Öğrencilerin sorulara verdikleri cevapların sınıftaki bütün öğrenciler tarafından işitilmesi sağlanmalıdır.
2. Sorular sık sık tekrar edilmelidir. Çünkü sorunun tekrarlanacağını bilen öğrenci ilk sorulduğunda dikkatle dinlemez.

¹⁹⁸ Büyükkaragöz, 1994: s. 85.

¹⁹⁹ Büyükkaragöz, 1994, s. 84.

3. Doğru cevap veren öğrencinin cevabı “doğru”, “iyi”, “tamam” “güzel” gibi sözlerle pekiştirilirken, yanlış ya da eksik cevap veren öğrencilerin de sınıf karşısında utanmasına neden olacak davranışlardan ve sözlerden kaçınılmalıdır. Öğretmen öğrencilerin cevaplarındaki eksiklikleri kendisi tamamlamalıdır.
4. Sorulan soru sınıfta cevapsız kalırsa, soru birkaç parçaya ayrılarak yeniden sorulmalı, böylece öğrencilerin soruyu cevaplandırmalarına yardımcı olunmalıdır.
5. Öğrenciler soru sormaya cesaretlendirilmeli ve isteklendirilmelidir. Böylece öğrencilerin derslere daha aktif olarak katılımları sağlanmış ve ilgileri artmış olur.”²⁰⁰

2.4.5. Soru-Cevap Yöntemi ve Örnek Âyetler

Soru-cevap yöntemi Kur'an sık sık kullanan yöntemlerden biridir. İmana ve güzel ahlaka davet etmenin çeşitli üslupları Kur'an'da yer aldığı gibi soru-cevap yöntemi de görülmektedir. Âyetlerden de örnek olarak şunlar verilebilir:

1. Bakara Suresinin 28. âyeti soru-cevap yönteminin uygulanışına örnek olabilir. Âyette;

*“Siz cansız (henüz yok) iken sizi dirilten (dünyaya getiren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda ona döndürüleceksiniz.”*²⁰¹

Sorgulama yöntemi, (tartışma, soruşturma, problem çözme ve beyin fırtınası yapma yöntemleri gibi) soru sormaya dayanan diğer yöntemlerden farklıdır. Çünkü bu üslupta (gensoru ve ifade verme tarzında) sorulan bütün sorular, tek bir yönden yürütülür. Soru soran kaynak sadece öğretmen olur. Buradaki âyet-i kerimede Hz. Peygamber Allah'ın kelâmını naklediyor. Bu etrafındaki insanların hidayete ermelerine vesile olma amacıyla, bir dizi soru sorarak dikkatlerini bir yere topluyor. Bu konuda bir kanaate varmalarını sağlıyor. İstinkar-i istifham (inkâr ettiğini bildirir şekilde olumsuz soru sorma) formatında şöyle diyor: “Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz!?...” Onların bir cevap vermesini beklemeden Allah'ın onlara verdiği nimetleri saymaya başlıyor.

²⁰⁰ Büyükkaragöz, a.g.e., s. 85.

²⁰¹ Bakara Suresi 2/28.

Böylece onlara reddedilmesi imkânsız olan kesin bir argüman sunarak, Allah'ı inkâr etmek için haklı bir gerekçe olmadığını gösteriyor.

2. Ankebût Suresinin 61. âyeti de soru-cevap yönteminin uygulanmasına örnek olabilir. Âyette;

*“Andolsun, eğer onlara, 'Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?' diye soracak olsan mutlaka, 'Allah' diyeceklerdir. O halde nasıl(haktan) döndürülüyorlar?’”*²⁰² buyurmaktadır.

Bu âyete bakılınca; “Onlar, bir yandan sorulduğunda yeri göğü yaratan, değişmez yasaları uyarınca ay ve güneş gibi gök cisimlerinin hikmetli ve amaçlı bir düzen içinde işleyişlerini sağlayan, keza gökten su indirip ölü toprağı canlandıran gücün Allah olduğunu söylüyor; fakat öte yandan Allah'ı bırakıp adi nesnelere tapıyorlardı.”²⁰³ 61. âyette bu tutumun haktan yüz çevirme anlamına geldiği, 63. âyette de akılsızlık olduğu bildirilmektedir.

Soru ve cevap yöntemine başka bir örnek verebiliriz. (Buradaki sorular da aynı şekilde tek bir yerden sorulmaktadır.) Fakat bu defaki sorular varsayımlardır. Cevabın yanlışlığını ve mantıklı olmadığını açıklayıp göstermek için, bu soruların karşılığında verilmesi beklenen muhtemel cevaplar sunuluyor. Aslında buradaki maksat, onların verdiği bu cevapların yanlış olduğunu değil, kendi durumları ile uygun olmadığını göstermektir. Bunun için bir noktaya odaklanıp onlara soru soruluyor. *“Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan...?”* Onların cevabı mutlaka “Allah yarattı” olacaktır. Fakat bu cevap doğru olmasına rağmen yine de onlar bunu kabul etmiyorlar. Allah'ın yarattığını bizzat kendileri söyledikleri halde maalesef başka varlıklara ibadet etmeye doğru gidiyorlar. Bu halleri ise onların apaçık bir dalâlette olduklarını gösterir.

3. Ankebût Suresinin 63. âyeti soru-cevap yöntemine örnek olabilir:

Ankebût Suresinde geçen soru cevap yöntemi bağlamında az önce verildiği örneği tamamlayıp pekiştirir mahiyettedir. Âyette;

²⁰² Ankebût Suresi 29/61.

²⁰³ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, C. 4., s. 284-285.

*“Andolsun, eğer onlara, 'Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?’ diye soracak olsan, mutlaka, 'Allah’ diyeceklerdir. De ki: 'Hamd Allah’a mahsustur.’ Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.”*²⁰⁴

Allah Teâlâ onlara soru sormaya devam ediyor: *“Andolsun, eğer onlara, “Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?” diye soracak olsan, mutlaka, “Allah” diyeceklerdir.”* Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar. Bütün her şeyi yaratanın “Allah” olduğunu ikrar ettikten sonra başkasına ibadet etmeye devam ediyorlar.

4. Lokman Suresinin 25. âyeti de soru-cevap yöntemine bir örnek teşkil eder.

Âyette;

*“Andolsun, eğer onlara, 'Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, mutlaka 'Allah’ derler. De ki, 'Hamd Allah’a mahsustur.’ Fakat onların çoğu bilmezler.”*²⁰⁵

Bu âyet, evrenin yaratıcısı hakkında detaylı olarak sorulan bir dizi sorunun en sonunda gelen bitiş cümlesidir. Bu soruları (gökyüzü, yeryüzü ve arasında bulunan şeylere) onlara bizzat sorsan hepsi de bir ağızdan “Allah” diye haykıracaklar. Şuurlu olmayan varlıklar dahi kendi dilleri ile “Allah” derken, akıllı olduğunu iddia eden bir insanın “Allah” dememesi ne kadar da acı bir durumdur! Öyleyse insanların çoğu akıllarını doğru yerde kullanmazlar.

5. Nebe Suresinin 1-5. âyetleri soru-cevap yöntemini örnek ele aldığı neyi soruyorlar diyerek başlıyor. Ancak karşı taraftır soran görünse bile; aslında soruya Allah kendisine havale ediyor. Bu da (soruları cereyan tarafı) soru-cevap yöntemin özelliklerindendir. Âyetin yer alması da şu şekildedir:

*“Birbirlerine neyi soruyorlar? Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi (mi)? Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır; ileride bilecekler.”*²⁰⁶

Bu âyette soru cevap yöntemine başka bir örnek vardır. Buradaki sorular yine tek bir taraftan sorulur. Fakat bu defa soru soran taraf, diğer tarafın kafasında dönmesi mümkün olan soruları ona aktarır. Tasnif ve analiz ettikten sonra hepsini birer birer cevaplar. Bu âyette de kâfirleri endişelendiren büyük bir haber (Kur’an) hakkındaki şüpheleri izah eder.

²⁰⁴ Ankebût Suresi 29/63.

²⁰⁵ Lokman Suresi 31/25.

²⁰⁶ Nebe Suresi 78/1-5.

2.5. Drama Yöntemi

Drama ve rol oynama eğitim içerisinde yer alması kesindir, ancak drama yöntemi teknik midir bazen tartışma konusu olabilir. Literatür taramada eğitimciler Draman'ın kesin bir öğretim yöntemi olduğunu savunuyorlar.²⁰⁷

“Eğitimde dramatizasyon, oyun biçiminde eğitim anlamına gelir. Bir başka deyişle, eğitimin oyunlaştırılmasıdır.”²⁰⁸

Oyunlaştırma yöntemi “Drama” etkinliklerinde gruba katılanların kronolojik yaşı değil, herhangi bir etkinliğe dikkatini yoğunlaştırması, ilgi göstermesi, taklide dayalı hareketleri tekrarlayarak yapabilmesi gibi isteklilik ve gelişim seviyesi önemlidir.²⁰⁹ Drama etkinliğine katılanların, en başta grup içi bir çalışmaya hazır olmaları, kendilerini rahat ve güvenli hissetmeleri, kendilerinde yeni ve değişik şeyler keşfetmeye hazır olmaları gereklidir ve bu bir bakıma dramaya katılmak için ön koşuldur.²¹⁰ Drama etkinliğine katılanlar arasında iyi bir işbirliği ve iyi bir grup ortamı yaratmak için, zamana karşı yarıştırmamalı, zaman stresine girilmemelidir. Çocuklarda yaratıcı ve geliştirici kaynaklar harekete geçirilmek isteniyorsa, bu koşul dikkate alınmalıdır. Bunun için, dramaya ayrılan sürenin, aşağı yukarı ne kadar zaman aldığı, denemeler yolu ile belirlenmelidir.²¹¹

Eğitimde drama açısından karakteristik olan, drama liderinin kişiliğidir. Her toplumda var olan ve vakit geçirmeye, dinlenmeye ya da topluluk içinde bir yer kazanmaya yönelik oyunlar için formasyon gerekmez ve profesyonel bir oyun yönlendiricisine de gereksinim duyulmaz. Oysa çocukta var olan oyun oynama yetisini koruyarak ya da yeniden ortaya çıkararak ve geliştirerek üzerinde düşünülüp tartışılan ve sorumluluk duyulan bir oynamaya dönüştürülmesi için; pedagojik formasyonu olan bir kişiye ihtiyaç vardır.²¹²

Drama liderinin mesleki formasyonunu; eğitim psikolojisi, gelişim psikolojisi, tiyatro, müzik, plastik sanatlar, oyun ve tiyatro pedagojisi gibi alanlarda tamamlaması;

²⁰⁷ Doğanay, a.g.e., s. 187-192; Tan, a.g.e., s. 298-302; Yeleken, Tuğba Yelken vd., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 4. Bsk., Anı yayıncılık, Ankara. 2016. s. 240-242.

²⁰⁸ Murat Özbay, *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Kitap. 2006. s. 140.

²⁰⁹ Aral, N. vd., *Eğitimde Drama*, Ya-Pa Yayın Pazarlama San. ve Tic. A. İstanbul. 2000. s. 99.

²¹⁰ San, İ., *Yaratıcı Drama-Eğitsel Boyutları*. Yaratıcı Drama, 1985–1995 Yazılar. Ankara: Naturel Yayıncılık, 2002. ss. 81–90. s. 81.

²¹¹ Önder, A., *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama: Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, (4. Bsk.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık. 2002. s. 99.

²¹² San, a.g.e., s. 76-77.

disiplinler arası kendisini yetiştirmeli, yaratıcı, değişime ve gelişime açık bir kişiliğe sahip olmalıdır. Gerektiği durumlarda farklı meslek uzmanları ile iletişime geçerek işbirliği kuran, kendini eksik hissettiği alanlarda kaynaklara ulaşabilen, uygulama esnasında aktif rol alan bir kişi olmalıdır.²¹³ Çocuklarda görülen bu farklı kişilik niteliklerinden dolayı drama lideri katılımcıları kendi bütünlükleri içinde ele alıp değerlendirmeli, katılımcıların bireysel ilgilerini, ihtiyaçlarını ve farklılıklarını kabullenip gerekli önlemleri almalıdır.²¹⁴

Drama yönteminin çeşitlerinden biri de rol oynama öğretim yöntemidir. Bir olgu veya olayı, bir fikir veya durumu bir grup öğrencinin farklı bir kişiliğe girerek yine bir grup önünde dramatize etmesidir. Bu teknikte iletişim sözden çok harekete dayanmaktadır. Daha çok öğrenmenin kavrama ve üstündeki bilişsel alan kazanımlarının gerçekleştirilmesinde kullanılır.²¹⁵

2.5.1. Drama Yönteminin Özellikleri

Aydın; “Drama yöntemi kaynaklarda değişik adlarla anılır. Rol oynama, rol yapma, toplumsal oyun (sosyo-drama), canlandırıcı oyun (dramatik oyun) denilen bu öğretim yöntemi, drama üzerine kurulmuştur. Dramatizasyon, oyunlaştırma, canlandırma, rol yapma anlamlarına gelmektedir.”²¹⁶

Drama, öğrencilere insan ilişkileri konusunda daha çok bilgi, beceri ve anlayış kazandırmayı öngören ve oyundan yararlanma temeline dayalı bir öğretim yöntemidir. Din öğretiminde, “özellikle İslâm tarihinde geçen olayların, Kur'an ve hadislerde anlatılan kıssaların dramatize edilerek öğretilmesi mümkündür. Ahlâk öğretiminde, iyi ve kötü huyların açıklanmasında dramatizasyon yöntemi başarıyla uygulanabilir. Örneğin, kıskançlığın, yalanın, lüks ve israfın kötülüğünün açıklanmasında, anne-baba ve büyüklere saygı, küçüklere sevgi, yoksullara yardımın güzelliğinin gösterilmesinde dramatizasyon yöntemi ahlâk öğretiminin kuru bilgiler olarak kalmasına engel olabilir.

²¹³ Adıgüzel, H. Ö., *Eğitimde Yeni Bir Yöntem ve Disiplin: Yaratıcı Drama*. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri: 28-30 Nisan, Adana. 1994. c. 2, s. 522-532.

²¹⁴ Akyol, K. A. Okul Öncesi Eğitimi Öğretmeninin Yetişmesinde Dramanın Önemi ve Okul Öncesi Eğitimde Drama Dersini Veren Öğretim Elemanlarında (Liderde) Olması Gereken Özellikler. N. Aslan (Ed.). Türkiye 6. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri. Ankara: Oluşum Yayınları. 2004.s. 43.

²¹⁵ Kutlu, O. - Aldağ, H., *Öğretim Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 60-61.

²¹⁶ Aydın, 2004: s. 142. Bilen, 1990: s. 96; Çebi, 1985: s.133; Demirel, 1992: s. 41-42.

Aynı şekilde, zekat vermenin ve yoksullara yardım etmenin öneminin vurgulanmak istendiği bir derste, yoksul bir ailenin hayatından bir kesintinin sunulduğu bir dramatizasyon sayesinde bazı öğrenciler maddi sıkıntı içerisinde yaşayan insanların duygularını,”²¹⁷ düşüncelerini anlama ve yaşama imkanına sahip olabilirler.

2.5.2. Drama Yönteminin Faydaları

Drama çocukların hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını destekleyen, yaşantı yoluyla öğrenmelerini sağlayan bir yöntemdir.²¹⁸ Bu yöntemin bazı faydaları şu şekilde belirlenebilir.

1. Oyunlaştırma yönteminin “Drama” onların gelişimini bütüncül olarak destekleme özelliği vardır. Çocuk bir duyguyu, düşünceyi, olayı doğaçlama, rol oynama gibi teknikleri kullanarak sergilerken tüm gelişim alanları olumlu yönde desteklenmiş olur.²¹⁹
2. Çocukların kendileri ve içinde yaşadıkları çevreleri ile ilgili bilgilerini artırır, kendilerine ve çevreye karşı duyarlı olmaları ve olumlu tutum oluşturmalarına destek olur, yaşanan çevreye karşı duyarlılık kazandırır. Drama alternatif dünyaları çocuklara tanıtır ve farklı bakış açılarına saygı geliştirir.²²⁰
3. Okul öncesi dönemindeki çocukların gelişim açısından özel bir dönemde oldukları düşünüldüğünde, bu dönemdeki çocukların drama ile desteklenmesinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır.²²¹

Bu nedenlerle okul öncesi eğitim alanında çalışan öğretmenlerin programlarında drama yöntemini kullanmalarının gerekli görülmektedir.²²² Değerlendirme yetisini geliştirme, etkileşimi sağlama, paylaşımda bulunma, yapıcı eleştiri yapabilme, drama çalışmasından olumlu duygularla ayrılma, yaşantıların ifade edilmesini sağlamaktadır. Katılımcıların drama ortamından neşeli yaşantılarla ayrılmasını sağlayan bir aşamadır.

²¹⁷ Aydın, a.g.e. s. 143.

²¹⁸ Cottrell, J. Creative drama. in the classroom grades 4-6, National Textbook Company. Illions. 1987.

²¹⁹ Fazlıoğlu, Y., *Dramanın çocuk gelişimine etkisi. İlköğretimde Drama.* (Ed. Aysel Köksal Akyol). Kriter Yayınları. İstanbul. 2011.s. 23.

²²⁰ Hendy, L. and Toon, L. Supporting Drama and imaginative play in the early years. Open University Press. Philadelphia. 2001.

²²¹ Mages, W. Drama and imagination: a cognitive theory of drama,,s effect on narrative comprehension and narrative production. Research in Drama Education, 11 (3), 2006. s. 333.

²²² Szecsi, T. Creative drama in preschool curriculum: teaching strategies implemented in hungary. Child Education, 85(2), 2008. s. 120.

Drama grubundaki diğer katılımcıların duygularının farkında olunmasına fırsat vermektedir.²²³ Liderin kendi değerlerinin olması gerekmektedir. İnsana saygı duyan, değer veren, drama ile ilgili bilgileri araştırmaya istekli olan, iyi bir gözlemci, yaratıcı, kendini yetiştirmede sorumluluk duyan bir birey olmalıdır. Gözlemlerinin sonuçlarını tutarlı bir şekilde yorumlamalı, değerlendirme sonuçlarını dikkate almalıdır.²²⁴

2.5.3. Drama Yönteminin Sınırlılıkları

Drama yöntemi her yöntemde olduğu gibi bazı yetersiz ve olumsuz yönleri vardır. Fazla zamana ihtiyacı duyulmaktadır ve büyük grup öğrenciler arasında uygulanması zordur. Bazı öğrenciler olayları ya da karakterleri anlatmakta güçlük çekebilir. Öğrenciler rolleri oynarken sık sık aşırıya kaçarlar. Bu durum sınıf atmosferini olumsuz etkileyebileceği gibi öğrenmeyi de zorlaştırabilir. Drama ile öğrenciler ve ders arasında iyi ilişki kurulamazsa yöntem amacından uzaklaşabilir.²²⁵

2.5.4.Özel Olarak Rol Oynama Öğretim Yönteminin Faydaları

Rol oynama öğretim yönteminin diğer öğretim yöntemlerinde olduğu gibi incelemesi yapılmış ve faydaları şu şekilde sıralanmıştır:

1. Öğrencilerin kişisel, duysal ve toplumsal gelişmelerine uygundur. Zira ilgileri hareket noktasını belirler.
2. Soyut kavramların anlaşılmasında etkilidir.
3. Toplum ve öğrencilerin arasındaki ilişkilere açıklık kazandırır.
4. Sadece kavram değil öğrencilere hissettirme verir.
5. Öğrenciler karşılaşılacak olumsuz olaylar karşısında soğukkanlı olmayı öğrenirler.
6. Öğrencilerin karşılaşacakları gerçek durumlar için önceden hazırlıklı olmalarına zemin hazırlar.
7. Öğrencilerin yaratıcı yönlerinin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlar.²²⁶

²²³ Üstünda, T., *Yaratıcı Drama, Öğretmenin Günlüğü*. Pegem Yayıncılık. Ankara. 2000.

²²⁴ Aral vd., 2000. s. 91.

²²⁵ Küçükahmet, 1989: s. 55.

²²⁶ Doğanay vd., a.g.e., s. 187-190.

2.5.5. Drama Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Drama yöntemin etkili olarak kullanılabilmesi için öncelikle öğrencilere dramaya katılmalarına güvenli bir sınıf ortamı oluşturmak gerekir. “Öğrencilere dramanın amacı ve nasıl yapılacağı anlatılmalıdır. Yaratıcılığı geliştirmek için mümkün olduğunca birkaç sahne donatımı kullanılmalı ve oyuncuların aşına olduğu sahne donatımı yapılmalıdır. Dramada inandırıcı ve kolay karakterler yaratılmalı hikâye temaya ve çocukların yaş durumuna uygun olmalıdır. Öğrencilerin karakterlerin amaçlarını, duygularını tartışarak anlamaları sağlanmalıdır. Drama, metne bakarak ya da bakmadan yapılabilir. Genel olarak, metinden okumamak en iyisidir. Drama tüm sınıfın önünde sunulmadan önce prova edilmelidir. Dramatizasyonda güvenli bir ortam yaratmak, tüm katılımcıların kendini rahat hissetmesi için önemlidir. Gönüllüleri teşvik etmeden önce onlardan ne istenildiğini açıklanmalı, kimse katılmaya zorlanmamalıdır. Bazı dramalar ileri düzeyde hazırlığı gerektirir. Öğretmen rolleri belirlemede ve rolleri tanımlamada rehberlik yapılmalıdır. Dramada kuklalar kullanılabilir. Çoğu öğrenci kuklayla rolleri oynamayı daha kolay bulabilir. Kostümler, şapkalar, maskeler oyun için öğrencilerin şevkini artırabilir. Drama yabancı dil öğretiminde, sosyal ve çevresel konularda, ünlü bilim adamları, sanatçılar ve kahramanların vb. başarılarının tanıtımında kullanılabilir.”²²⁷

Rol oynama ve drama kavramları bazen birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak ikisi arasındaki fark, rol oynamanın dramada kullanılan etkinliklerden biri olmasıdır.” Ancak her iki yöntemde, öğrencinin kendi kimliğini bulmalarına, ayrıca başkalarının ne bildiğini ve hissettiğini açıklamalarına yardım eden, onların sosyal becerilerini geliştiren yöntemlerdir.’ Dramada roller, rol oynama yönteminden daha çok tanımlanır.

²²⁷ Doğanay, 2017: s. 190-191.

2.5.6. Drama Yönteminin Genel Amaçlar

1. Yaratıcılık ve estetik gelişimi sağlama,
2. Bireyler arasındaki farklılıklara hoşgörüyle bakabilmeyi sağlama,
3. Eleştirel düşünme yeteneği kazandırma,
4. Olaylar ya da durumlar arasında ilişki kurabilme,
5. Toplumsal gelişim ve birlikte çalışma alışkanlığı kazandırma,
6. Yaşanılan dünyayı daha somut olarak görmeyi sağlama,
7. Kendine güven duyma ve karar verme becerileri kazandırma,
8. Karşılaşılan sorunları yeni bir bakış açısıyla çözebilme becerisi kazandırma,
9. Sözcük dağarcığını geliştirme yoluyla dil ve iletişim becerileri kazandırma,
10. Farklı olay, olgu ve durumlarla ilgili deneyim kazandırma,
11. İmgelem gücünü geliştirme,
12. Özdeşim (empati) becerilerini geliştirme.²²⁸

2.5.7. Drama Yöntemi ve Örnek Âyetler

Bakara Suresinin 31-33. âyetleri Drama yönteminde örnek göstermek mümkün olduğu düşünülebilir. Âyetlerde Allah bir insan yaratacağını söylüyor. Melekler o insanın yeryüzünde bir bozgunluk çıkaracağını düşünürce âyetler;

"Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti. Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. Allah şöyle dedi: 'Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.' Âdem, meleklere onların isimlerini bildirince Allah, 'Size, göklerin ve

²²⁸ Ali Öztürk, *Eğitim-Öğretimde Yeni Bir Yaklaşım: Yaratıcı Drama*, Kurgu Dergisi S: 15, 2001. s. 257.

*yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?’ dedi*²²⁹ buyurulmuştur.

Bu âyette, temsil (hikâyeleştirme) yönteminin öğretimde (oynadığı rolü) açık bir şekilde görmek mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ, hikâyeci anlatım tarzına bir örnek olarak önce içlerinde meleklerin olduğu bir dizi yaratıkları yaratıyor. Daha sonra meleklerle yeryüzünde bir halife (Hz. Âdem’i) yaratacağını haber verince onlar, “*Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamt ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz*” dediler. Melekler, bu mahlûk bizim bilgi seviyemize ulaşamaz deyince Allah Teâlâ Hz. Âdem’e bütün isimleri (ilimleri) öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “*Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin*” dedi. Bazı âlimler ve müfessirler burada ilimlerin meleklerle sunulması meselesi mecazî bir iştir. Bütün ilimleri kapsamaz; onlara sadece birkaç numune gösterilmiştir. Çünkü melekler bütün ilimleri belleyip özümsemekten acizdirler. Buradaki olay sırasıyla şöyle cereyan etmektedir:

1. Allah Teâlâ, meleklerle Hz. Âdem’i yaratacağını (ve yeryüzüne halife olarak göndereceğini) bildirdi.
2. Melekler cevap olarak “Orada (yeryüzünde) bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler.
3. Allah Teâlâ, Hz. Âdem’i yarattı ve ona bütün isimleri (ilimleri) öğretti.
4. Allah Teâlâ, Hz. Âdem’e öğrettiği şeyleri (ilimlerden bir numune) meleklerle gösterdi ve bazılarının isimlerini sordu.
5. Meleklerin hepsi bu isimleri bilmekten aciz kaldılar ve bunu açıkça ilan ettiler.
6. Allah Teâlâ, Hz. Âdem’e bu isimleri (ilimleri) onlara bildirmesini emretti.
7. Melekler hatalarını itiraf ettiler ve “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler.

İşte bu şekilde Allah bize, bir konunun nasıl sunulacağını öğretiyor. Biz bu yönteme bugün drama veya temsil diyoruz.

Bakara Suresinin 204-207. âyetlerine gelince insanların bazıları kendi kimlik ve ya özelliklerin gizleyerek farklı bir şekilde görünmek isterler. Bu hususta dramayı

²²⁹ Bakara Suresi 2/31-33.

temsil eden Bakara Suresinden örnek göstermek mümkün olabilir. “İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah’ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanlıkta en amansız olandır. O, (senin yanından) ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez. Ona "Allah'tan kork" denildiği zaman gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır! İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah kullarına çok şefkatlidir.”²³⁰

Allah Teâlâ’nın bize haber verdiği, bu meselde; tüm hayatlarını yalan dolan ve başkasını aldatmakla geçiren şahıslardan bahsediyor. Bu tür insanlar münafıklık yapıyorlar; oldukları gibi görünmüyorlar. Önündeki kimseleri sözlerine ikna edebilmek için bin bir tane yalan söyleyip içlerindeki gizli planlarını onlardan saklıyorlar. Bu tür insanların gerçek yüzleri insanlara gösterdiklerinin tam tersidir.

Kur’an’ı Kerim’de de görüldüğü haliyle; bilginin aktarımında, ilk kez açıklanıp öğretilmesinde oyunlaştırma yöntemi fayda sağlamaktadır. Yaparak yaşayarak öğrenme esaslı bir yöntem olması sebebiyle de drama, kalıcı öğrenme oluşturma konusunda önem arz etmektedir.

2.6. Benzetim Yöntemi

Öğretimde benzetim yöntem mi teknik mi sorusu tartışma konusu olabilir. Aynı anda tek taraflı benzetimi sadece yöntem ya da teknik olduğunu düşünenler asla tartışma konusu olamaz diyorlar ve kendi bakışlarına göre konuyu ele alıyorlar. Literatür taramasında da bu çalışmada ele alınan tarzda aynı bakış açısında olanlar vardır.²³¹ Yöntem ile teknik olmasının önemli özelliklerinden biri bir öğretmen bir konuyu açıklarken her hangi bir strateji ya da bir yöntem kullanıyorsa; ara sıra bir benzetim yapıyorsa o zaman benzetim bir tekniktir. Fakat konunun tamamını öğrencinin bildiği bir şeyin özelliğine vurgulayarak bilmediği bir şeyinin özelliğine karşılaştırarak bir hükme varıyorsa o zaman benzetim yöntemden başka bir şey olamaz.

²³⁰ Bakara Suresi 2/204-207.

²³¹ Bkz. Güneş, a.g.s., s. 134-139; Zeki Kaya. Uzaktan Eğitim, Pegem A Yayıncılık, 1. Bsk., 2002, Ankara. s. 214-217.

Kelime olarak, herhangi bir şeyin benzerini sunmak ya da tasvirini yapmak, teşbih etmek anlamındadır.²³² Temsil yöntemini eğitim ve öğretimde kullanılmasının, anlatılan konunun kapalı yönlerini açıklaması, zihinlerde kalıcı bir etki bırakması, soyut konuları somutlaştırması gibi yararları bulunmaktadır. Bir eğitimci olan Hz. Peygamber Kur'an-ı olan temsil yöntemini birçok konuda uyguladığı gibi merhamet konusunda da uygulamıştır. Buna örnek olarak Hz. Peygamber'in ümmeti hakkındaki merhametini, kendisi şöyle dile getirmiştir: “Benimle ümmetimin misali, ateş yakmış kimsenin hali gibidir. Hayvanlar ve kelebekler gelip o ateşe düşerler. Ben de kemerinizden tutarak ateşe düşmekten sizi uzaklaştırıyorum. Siz ise kendinizi ateşe atmak istersiniz.”²³³ Hz. Peygamber bir tebliğcidir. Allah'tan almış olduğu vahiyleri insanlara ulaştırmak, insanları uyarmakla görevlidir. Ateş yakmış insanın durumunu örnek vermesi insanların zihinlerinde kalıcı olması açısından son derece önemlidir. Hz. Peygamberin temsil yöntemini kullanmasıyla kendisi ile ümmeti arasındaki konumunu, anlatılanları dinlemeyip sadece dünyevi arzularının peşinden koşanların, kelebek gibi hayatlarına zarar verdiklerinin farkında olmadığını en güzel şekilde ifade etmiştir.²³⁴

Benzetimi sınıf içerisinde kullanma her öğretmenin görevinin bir parçası sayılır. Her eğiticinin bırakmadığı en önemli hususlardan da biridir. Ancak benzetim yöntemidir, teknik midir eğitimci arasında tartışılmaktadır. Bize göre benzetim yöntemi anlatım yönteminin uygulanmasında başvuru modellerinden birisidir. Bu anlamda ayrı bir yöntem olarak kabul edilebilir.²³⁵

2.6.1. Benzetim Yönteminin Özellikleri

Öğretmenin ve öğrencinin benzetimdeki rollerine değinilmiştir. Benzetimde grupların oluşturulması kritik bir aşamadır. Bu sebeple rastgele seçim, bireysel seçim ve yöneten seçim grup belirleme yöntemlerine de değinilmiştir. Benzetimde önemli bir unsur olan ortam konusu da ele alınmıştır. Benzetim, farklı disiplinlerde kullanılan bir öğretim yöntemidir. Benzetim ile öğretimin amacı; öğrencilere gerçek ortama en benzer

²³² Sâmî Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî*, (1.Baskı), İstanbul: Karakuşak Basın ve Yayın. 1986. s. 1343; Özbek, A., *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed*, Konya: Esra Yayınları. 1991. s. 165.

²³³ Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Nevevî Şerhi ile birlikte), I-XIX, Haz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. 1995. s. 6.

²³⁴ Şen, 2011: s. 20.

²³⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Güneş, (2014),s. 134-139.

ortamda gerçek hayat durumlarını sunmak, öğrencilerin aktif olarak gerçek hayat durumlarını yaşamasını, değerlendirmesini ve tecrübe edinmesini sağlamaktır.²³⁶

“Eğitimde benzetim, sınıf içinde bir olay, durum ya da problemin gerçeğe uygun olarak geliştirilen bir model ya da yakın koşulları oluşturularak öğrenmenin gerçekleştiği bir öğretim yöntemidir.”²³⁷ Güzel (2010) ise eğitimde benzetimi, “Gerçek araç ve olaylara ulaşmanın güç olduğu, tehlike ve maliyetin fazla olduğu durumlarda, gerçeğe uygun olarak geliştirilen modeller kullanılarak, öğrencilerin bir olayı gerçekmiş gibi ele alıp eğitici çalışma yapmalarına olanak sağlayan bir öğretim yöntemidir.”²³⁸

2.6.2. Benzetim Yönteminin Faydaları

Benzetim yönteminin tespit edilen bazı faydaları şu şekilde sıralanabilir:

1. Gerçeğe uygun olarak geliştirilen yapay bir ortamda ya da model üzerinde yapılan bir öğretim yaklaşımıdır.
2. Öğrencilerin gerçek uygulamalarında tehlikeli ve maliyet gerektiren durumlarda kullanılır. Benzetimler yoluyla öğrencilerin gerçek yaşam durumlarında nasıl davranacağı ve gerçek yaşam durumlarındaki önemli unsurları anlamaları ümit edilir. Örneğin; pilotların uçuş öncesi yapay koşullarda eğitim görmeleri, tıpta kadavra kullanımı.
3. Benzetim Yönteminin Amacı ise gerçek sistemi, kurulan model üzerinden tanıyıp araştırmak, değişik kararları ve seçenekleri gerçek sistemde hiçbir değişiklik yapmadan deneyebilmek.²³⁹

2.6.3. Benzetim Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken

Hususlar

Benzetim etkili uygulanabilmesi için; öğrencilere dersin amacının ne olduğu açıkça anlatılmalıdır. Aksi halde yapay bir ortamda modeller üzerinde çalışmak,

²³⁶ Gürkan Tabak - Ali Göçer, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Benzetim Tekniği, *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ISSN 1308 – 8971, C. 05, S. 10, 77 – 102 İzmir-Türkiye. 2014. s. 78.

²³⁷ Çakaloğlu, B., Lojistik yönetiminde simülasyon temelli eğitim yaklaşımları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2008. s. 69.

²³⁸ Güzel, A., *İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi (Almanya örneği)*, (2. baskı). Öncü Kitap evi. Ankara. 2010. s. 147.

²³⁹ Güneş, a.g.e., s. 134-135.

öğrencilere bir oyun gibi gelebilir ve dikkat etmeleri gereken kısımları kaçırabilirler. Uygulamada öğretmen öğrencilerin serbest çalışmalarını, yaratıcılıklarını ve kendi kendilerine karar vermelerini desteklemeli, ancak hataları da anında belirtmelidir. Yöntem ile ilgili önemli sınırlılık, benzetimleri tamamlamak için gerekli olan zamandır. Bazı uygulamalar bir ders saatinde tamamlanırken, bazıları bir kaç saat veya daha fazla zaman gerektirebilir. Bu yüzden öğretmen bu yöntemle işleyeceği konuları seçerken bu zamanın harcanmasına değer olanları dikkatlice seçmeli ve öğrencilere kazandıracığı becerilerin, ancak bu yöntemle kazandırılabilceğinden emin olmalıdır.²⁴⁰

Benzetimlerde öğrenciler rollerini benimser ve o rollerin getirdiği seçimlerde bulunur. Tek bir olaya odaklanan rol oynamadan daha karışıktır. Başarılı bir benzetimde öğrenciler rollerini yerine getirirken inandırıcı olmalı, gerçek yaşamda o pozisyondaki birey gibi davranmalıdır.²⁴¹

2.6.4. Benzetim Yöntemi ve Örnek Âyetler²⁴²

Teşbih (benzetme sanatı) bir öğretmenin öğretim yönteminde sıkça uyguladığı bir yöntemdir. Öğretmen, öğrencinin bilmediği bir şeyi bildiği başka bir şeye benzeterек anlamasını sağlar.

Bu mesele veya mahlûk yahut örnek ya da herhangi başka bir şey, falancaya göre şöyledir der ve onun görüşlerini arz eder. İşte bu nedenle her bölümdeki ve sahadaki ilim, eşyaları tasnif etmeye doğru yönelir. Sözelimi canlılar ünitesinde (kuşlar, sürüngenler, omurgalılar, omurgasızlar, balıklar, memeliler vb. gibi) birçok sınıflandırma vardır. Aynı şekilde madde ünitesinde de (katı, sıvı, gaz vb.) birçok sınıflandırma vardır. İşte bunlar (sınıflandırmalar) öğretmenin teşbih (benzetme) yapmasında yardımcı olur. Öğretmen bu sayede öğrencinin bilemediği maddeleri bildiği diğer şeylere benzeterек onu algılamasında yardımcı olur. Daha sonra öğrenci bu maddelerle nasıl çalışıp uygulama yapacağını öğrenir.

Az önce zikrettiğimiz âyette Allah Teâlâ, örnek vermekten çekinmediği hatta bu örnek sivrisinek veya ondan daha küçük yahut daha hakir bir varlık dahi olsa, onu da

²⁴⁰ Tan, 2013: s. 304.

²⁴¹ Tok, 2007: s. 193.

²⁴² Kehf Suresi'nin 54. âyeti “Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Fakat insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür. (54)” Kur'an'ın her şeye bir örnek taşıdığını anlatıyor.

misal olarak vermekten çekinmediğini bildiriyor. Bu âyet-i kerimede Allah Teâlâ, sivrisineği örnek vermekle kalmıyor dahası insanları teşbih yapmaya teşvik ediyor. İman edenler bu örneğin, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, Allah bu misalle neyi kastetti diye düşünüp dururlar. Yani Allah Teâlâ bu âyette teşbihi iyi karşılayanları övmüş, yadırgayanları ise yermiştir. Oysaki teşbih algılamayı kolaylaştıran bir sanattır. Allah Teâlâ bu âyette bize, bilgiye ulaşmak için teşbihin model bir yöntem olduğunu bildirmektedir.

Eğitim açısından yukarıda verilen benzetim öğretim yöntemleri ile ilgili aşama, görüş ve faydaları dikkate alınarak; aşağıda verilecek örneklerle eğitim açısından açıklanması örneklerden önce verildi. Onlar da şu şekilde sıralanabilir;

- a. İnsanların tanıyıp bildikleri bir konu ve ya nesne vardır;
- b. Ortada farkına varılmayan bir olgu ve ya olay mevcuttur;
3. İnsanların tanıyıp bildikleri konu ile Ortada farkına varamadıkları olgu ve ya olayın ortak özellikleri tespit edilmektedir;
4. Durumun ortak taşıdığı özellikler nedeni ile bezemekte olan aynı benzetilen gibi olacağına vurgulanıyor.

Bu da eğitim-öğretimde benzetim (teşbih, temsil, örnek verme vs.) yönteminin temellerindedir. Her örnekten sonra eğitim açısından açıklamada tekrara düşmemek nedeni ile açıklama yukarıda örneklerden önce verildi.

1. Bakara Suresinin 26. âyeti benzetim yöntemine örnek olabilir:

*“Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı **örnek olarak vermekten çekinmez.** İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, 'Allah örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?' derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.”*²⁴³

Teşbih (benzetme sanatı) bir öğretmenin öğretim yönteminde sıkça uyguladığı bir yöntemdir. Öğretmen, öğrencinin bilmediği bir şeyi bildiği başka bir şeye benzeterek anlamasını sağlar.

Bu mesele veya mahlûk yahut örnek ya da herhangi başka bir şey, falancaya göre şöyledir der ve onun görüşlerini arz eder. İşte bu nedenle her bölümdeki ve

²⁴³ Bakara Suresi 2/26.

sahadaki ilim, eşyaları tasnif etmeye doğru yönelir. Sözelimi canlılar ünitesinde (kuşlar, sürüngenler, omurgalılar, omurgasızlar, balıklar, memeliler vb. gibi) birçok sınıflandırma vardır. Aynı şekilde madde ünitesinde de (katı, sıvı, gaz vb.) birçok sınıflandırma vardır. İşte bunlar (sınıflandırmalar) öğretmenin teşbih (benzetme) yapmasında yardımcı olur. Öğretmen bu sayede öğrencinin bilemediği maddeleri bildiği diğer şeylere benzeterek onu algılamasında yardımcı olur. Daha sonra öğrenci bu maddelerle nasıl çalışıp uygulama yapacağını öğrenir.

Az önce zikrettiğimiz âyette Allah Teâlâ, örnek vermekten çekinmediği hatta bu örnek sivrisinek veya ondan daha küçük yahut daha hakir bir varlık dahi olsa, onu da misal olarak vermekten çekinmediğini bildiriyor. Bu âyet-i kerimede Allah Teâlâ, sivrisineği örnek vermekle kalmıyor dahası insanları teşbih yapmaya teşvik ediyor. İman edenler bu örneğin, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, Allah bu misalle neyi kastetti diye düşünüp dururlar. Yani Allah Teâlâ bu âyette teşbihi iyi karşılayanları övmüş, yadırgayanları ise yermiştir. Oysaki teşbih algılamayı kolaylaştıran bir sanattır. Allah Teâlâ bu âyette bize, bilgiye ulaşmak için teşbihin model bir yöntem olduğunu bildirmektedir.

2. Neml Suresinin 80-88. âyetleri:

“Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağrıyı duyuramazsın. Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin. Ancak âyetlerimize inanıp da Müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin. (Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına gelince onlar için yerden kendilerine bir dâbbe (canlı bir yaratık) çıkarırız. O, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler Her ümmetten âyetlerimizi yalanlayanlarından bir grubu toplayacağımız ve bunların (topluya hesap yerine) sevk edilecekleri günü hatırla. Hesap yerine geldiklerinde Allah şöyle der: "Siz benim âyetlerimi, onları ilmen kavramamışken yalanladınız öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz ki?!" Zulümlerinden dolayı sözü edilen azap tepelerine iner de artık konuşamazlar. Onlar görmüyorlar mı ki biz geceyi içinde rahat etsinler diye, gündüzü de (her şeyi) gösterici (aydınlık) olarak yarattık. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette (Allah varlığını gösteren) deliller vardır. Sûr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. Hepsi de boyunlarını bükerek O'na gelirler. Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket

ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁴⁴

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimelerde çok dikkat çeken bir dizi benzetme yapıyor. Bu teşbihler herkesin dikkatini bu noktaya çekiyor ve bu konuyla daha fazla ilgilenmesini sağlıyor. Bunlardan birisi, “*Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın...*” cümlesidir. Yani sen, iman edenler dışında sana arkasını dönüp giden kâfirlere sesini duyuramazsın. Senin hidayet çağrılarına Müslüman olmaya layık olanlardan başkası icabet etmez. Zira müminler yüzlerini rablerine gönmüş, O’na teslim olmuş ve O’nun emrine boyun eğmişlerdir. Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede Rasulullah’ın çağrılarını kulak asmayan, O’nu dinleyip sözlerini anlamak istemeyenleri her ne kadar canlı da olsalar yaşayan ölümlere benzetmiştir. İkinci bir teşbih olarak Allah Teâlâ, onların görme ve işitme duyu organları sağlam ve fonksiyonel bir halde de olsa, onları kör ve sağırlara benzetmiştir. Bu âyetten maksat; bu kâfirler ölü, sağır ve kör gibidirler. Tüm organları sağlam da olsa, onlar hakikati görmezler, işitmezler ve anlamazlar. Ne Kur’an âyetlerini okuyup düşünürler ne de kâinat kitabına ibret nazarıyla bakarlar. Hakikati anlamak için hiçbir gayret sarf etmezler.

Bu âyeti takip eden diğer âyetlerde Allah Teâlâ, onlar için yerden kendilerine bir dâbbe (canlı bir yaratık) çıkaracağını, bu yaratığın insanlarla konuşacağını ve onlara Allah’ın âyetlerine kesin olarak inanmadıklarını söyleyeceğini zikreder. Bu teşbih kendi içinde başka bir teşbihi barındırır. Allah’ın yeryüzünden çıkaracağı dâbbe (canlı bir yaratık) sözü, insanın aklına hemen bildiği diğer kara hayvanlarını getirir. Bu çağrışım sayesinde o dâbbenin sıfatları ile bildiği hayvanların özelliklerini karşılaştırır. Fakat bu durumu anlamakta bocalar. Çünkü insanın bildiği hayvanlar konuşmaz ve bir şeyi akıl edemezler. Fakat Allah Teâlâ, bu yaratığın (dâbbenin) onlarla konuşacağını ve Allah’ın gönderdiği hakikatleri birçok insanın anlamadığını söyleyeceğini bildiriyor. Bu noktada âyet-i kerime insan aklını, söz konusu bu dâbbeyi konuşan ve başlarına rehberlik eden bir insana benzetmeye sevk ediyor. Âyet-i kerimede ki benzetme hem içerik hem de eda itibarıyla çok güçlüdür. Allah’ın teşbih yaptığı dâbbe (hayvan) akıllı bir varlık olmadığı halde başkalarına yol gösteriyor. Buna rağmen doğru yolu bulamayan kâfirlerin seviyesi en alçak hayvandan daha alçaktır. Bu beyanda (hakikatleri akletmeyen) kâfirlerin

²⁴⁴ Neml Suresi 27/80-88.

durumu mûbalağalı bir şekilde anlatılıyor. Çünkü onlar hakikat karşısında gözlerini kapatıp akıllarını devre dışı bırakıyorlar. Peygamberlerin getirdiği ibretlerden istifade etmiyorlar. Bu durumda olan kâfirleri hayvanlara benzetmek hayvana bir hakaret gibi olur. Çünkü akıllı olduklarını iddia eden kâfirler akılsız hayvanlardan daha alçak bir seviyededirler.

Daha sonra âyet-i kerime başka bir teşbih yapıyor. Bu bölüm “Onlar görmüyorlar mı ki, biz geceyi içinde rahat etsinler diye, gündüzü de (her şeyi) gösterici (aydınlık) olarak yarattık” cümlesidir. Yani âyetlerimizi yalanlayan bu kâfirler, gündüz vaktindeki yorgunluktan sonra oturmak, uyumak, rahat etmek ve dinlenmek için geceyi yarattığımızı bilmiyorlar mı? ! Gündüzü de çalışmak, kazanmak, maişeti sağlamak, iş seyahatlerine çıkmak ve insanların diğer ihtiyaçlarını görmeleri için gündüzü aydınlık yarattığımızı bilmiyorlar mı? ! İşte bu yaratma ve yoktan var etme konusunda, Allah’ın insanları öldükten sonra dünyada yaptığının karşılığını vermek ve hesaba çekmek için tekrar diriltmeye kâdir olduğunu gösteren deliller vardır. Allah’ın tevhidine inanan insanlar Allah’a ve Resul’üne iman ederler. Bu âyet-i kerimedeki gece ve gündüz kavramlarını düşünen bir insan bunların hayat ile ölüme benzediğini anlar. Çünkü uyku ölümün küçük kardeşidir. Bilir ki insan ölüm kaçınılmaz bir sonudur ve mutlaka kıyamet kopacaktır. Allah kabirdekileri tekrar diriltecek ve mahşere sevk edecektir. İşte bu noktada iki tane teşbih vardır. Birincisi; geceleyin yatıp uyuyan bir kimsenin kabirde yatan bir ölüye benzetilmesidir. Başka bir deyişle gece, insanı sarmalayıp örtmesi ve dinlendirmesi itibariyle bir eve benzetilmiştir. İkincisi; aydınlığı vesilesiyle eşyaların görülmesini sağlayan gündüz, açık görüşlü olup başkasına yol gösteren bir insana benzetilmiştir.

İçinde bir dizi teşbih sanatı olan bu âyetlerin son kısmı başka bir benzetme ile bitiyor. İnsanın cansız ve hareketsiz zannettiği dağlar, bir yerden başka bir yere biteviye hareket halinde olan bulutlara benzetilmiştir. Dağların hareket tarzı bulutların yürüyüşüne benzetilmiştir. Benzeyen dağlar, benzetilen bulutlar ve benzetme yönü harekettir.

Âyetlerde bulunan bir grup teşbih sanatından, öğretim yöntemleri açısından istifade etmek mümkündür. Âyet-i kerimenin dağlar örneği ile başlaması gibi, öğretmen de derste yeni bir kavramı anlatmaya başlar. Âyet-i kerimenin bulutlar ve hareketlerinin detaylarına inmesi gibi, öğretmen de öğrencilere bu yeni kavramla ilişkisi olan ve

herkes tarafından bilinen bir şeyi akıllarına getirmelerini ister. Daha sonra öğretmen öğrencilerden bu her iki kavram arasında benzerlik yönlerini çıkartıp farklı taraflarını göstermelerini ister. Bu noktada öğretmen iki kavrama ait belirli görsel bir materyal, anlaşılır bir obje veya bir şekil kullanırsa daha da iyi olur. Bu sayede öğrenciler görsel hale getirilen kavramları daha iyi algılar. Arasındaki benzerlikleri veya farklılıkları daha rahat görebilir.

2. Zâriyât Suresinin 23. âyeti:

*“Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki o (size vadolunanlar), sizin konuşmanız gibi gerçektir”*²⁴⁵

Bu âyet-i kerime²⁴⁶ kasemle (yemin ederek) başlamıştır. Daha önceki söz, Allah’ın kulları arasında bölmüş olduğu rızık konusu etrafında dönüyordu. Allah her mahlûka rızık vermeye kefildir. Rızkını vermezse ruhunu alır. Bu söz ve ahit, Kur’an’ın kıyamet kopana dek okunacağını haber veriyor. Nitekim o, hak ve doğru bir kelâmdır. İşin garip tarafı insanın bu kelâmı iyice anlamak için yeteri kadar gayret etmemesidir. İnsan konuşurken kendinin doğru veya yalan söylediğinin farkındadır. Yani insan sözünün doğru veya yanlış olma ihtimali vardır. İlâhî kelâm ise devamlı doğrudur. Bu Kur’an insanlara doğru yolu göstermek için indirilmiştir. Kur’an’ın muhatabı insandır. Öyleyse insan kendisiyle konuşan Kur’an’ı dinlemelidir. Bu durumda Kur’an’da ahdedilen şeyler de mutlaka gerçektir. Teşbih belagati bireyin söylediklerinin güvenilirliğine inandığı gerçeğinde yatar. İnsan duyduğu bir şeyin doğruluğu hakkında şüphelendiği zaman onun gerçekliğini araştırmak için bütün yolları dener. Konuşan bir durumda ise muhatabını anlattığı şeylere inandırmak için bazen yemin eder, Bazen kanıtlar getirir. Aklî ve mantık ile açıklamalar yapar. Bu bağlamda âyet önce kendine yemin ederek dikkatleri üzerine çekmiştir. (Her birey kendi iç dünyasına baksın ve ne

²⁴⁵ Zâriyât Suresi 51/23.

²⁴⁶ Tefsirlerin desteklediği alam; “Yüce Allah vahiy ile bildirilenlerin ne kadar gerçek olduğuna yemin ederken, insanların bunu iyice kavramaları için en yakınlarındaki bir hakikati, onların temel özelliklerinden olan konuşma yeteneğini örnek göstermiştir. Âyetin sonunda fiil halinde geçen “nutk” kavramı, “konuşma” yanında “düşünme” anlamını da içermekte olup doğru düşünmenin yöntemlerini gösteren mantık terimi de bu kökten gelmektedir. Şu halde buradaki yemin ifadesinin, konuşan varlık olmanın aynı zamanda muhakeme eden ve gözlemlediklerinden sonuçlar çıkaran varlık anlamına geldiği bilincini taşıyan ve bunun gereğini yerine getiren insanların onuruna onur kattığı söylenebilir. Nitekim Resûlullah’tan rivayet edilen bir hadiste, âyetteki yemine rağmen konumunun ve kendisine verilen değer inşuuruna varamayan ve O’nu inkârda direnen kimseler ağır bir dille eleştirilmiştir. Bu söz Arap diline yapılmış bir atıf gibi de düşünülmüştür.” Bu şekilde yer almaktadır. Ayrıca bkz. Taberî, C. XXVI, s. 206-207; İbn Atıyye, C. V, s. 176-177.

kadar doğru olduğunu görsün diye) âyet kendi güvenilirliği üzerine yemin etmiştir. Siz nasıl ki kendi sözünüzün doğruluğundan emin oluyorsunuz, aynen öyle de Kur'an kelâmının doğru olduğundan şüphe etmeyin. Bilin ki O, gerçek bir söz ve apaçık bir beyandır.

3. Zümer Suresinin 27. âyeti:

*“Andolsun, öğüt alsınlar diye biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik.”*²⁴⁷

Allah Teâlâ bu âyet-i kerimede *“Andolsun, biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik”* buyurarak Kur'an'da her türlü örneğin numunesini verdiğini, insanlara düşen vazifenin bu ibretlik kıssalara dikkatlice bakıp kendilerine dersler çıkarmak olduğunu hatırlatmaktadır.

4. Son olarak Bakara Suresinin 17-20. âyetleri bu hususta örnek olabilir:

*“Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır. Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler. Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileyseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*²⁴⁸

Bu Âyet-i kerimelerde kâfirlerle yapılan sert tartışmalar bağlamında onların ne denli inatçı ve isyankâr oldukları beyan ediliyor. Bunun ardından Allah Teâlâ onlar hakkında birtakım örnek ve teşbih zikrediyor. Bu benzetmelerin başında onların durumunu etraflarını görmek için geceleyin ateş yakan kimselerin durumlarına benzetiyor. Ateş tam çevrelerini aydınlattığı bir sırada istedikleri bir şeyi almak için ellerini sundukları anda Allah onların ışığı yok ediverince, kör gibi etrafı göremez bir şekilde karanlıklar içinde ortalıkta kalıyorlar. İstedikleri şeye ramak kala ışık

²⁴⁷ Zümer Suresi 39/27.

²⁴⁸ Bakara Suresi 2/17-20.

kaybolunca onlar bütün duyu organlarını kaybetmiş bir halde (hak ve hakikate karşı) sağır, dilsiz ve kör oldular.

Bunun ardından gelen diğer âyette teşbihte biraz daha derinleşip başka bir örnek veriliyor. Bu kâfirlerin durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumlarına benzetiliyor. Bu kâfirler gök gürültü ve şimşekli bir kasırganın ortasında sağanak yağmur altında ortalıkta kala kaldılar. Ölüm korkusundan ödleri patladı. Sesleri duymamak için parmak uçlarını kulaklarına tıkadılar. Şiddetli gürültüden o kadar çok korktular ki neredeyse parmaklarının tamamını kulaklarına sokacaklardı. Sonraki âyetlerde Kur'an bu sahneyi anlatmaya devam ediyor. Kâfirlerin durumlarıyla ilgili olan teşbihi tamamlıyor. Nitekim onlar bir ışık istemişti. Allah onlara öyle yüksek bir ışık gönderdi ki neredeyse bu ışık (şimşek) onların gözlerini alacaktı. Her şeye rağmen onlar şimşek önlerini her aydınlatışında onun ışığında birazcık yürüdüler. Karanlık çökünce dikilip ortada kaldılar. Fazla ilerleyemeyince de geri döndüler.

Bu âyetlerdeki teşbih gruplarına genel olarak baktığımızda, soyut kavramların daha iyi anlatılması için herkes tarafından bilinen somut objeler kullanıldığını görüyoruz. Âyetin verdiği bu teşbih örneklerinden çok ince manalar vardır. Öğretmen ve öğrenci her ikisi de bu teşbihlerden istifade edebilir. Buradaki teknikler incelenip formüle edilebilir ve öğretim yöntemlerinde rahatlıkla kullanılabilir. İşin başında öğretilmesi veya öğrenilmesi çok zor gibi görünen birçok konu, doğru teşbih örnekleri sayesinde çok kısa zamanda algılanır. Teşbih, çetrefilli birçok meseleyi tereyağından kıl çeker gibi çözen bir sanattır.

2.7. Örnek Olay Yöntemi

Örnek olay gerçek yaşamla öğrencileri yüz yüze getirerek kuram ile uygulama arasındaki bağı kurulmasını sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemde kullanılan teknikler sayesinde gerçekleşir.²⁴⁹

²⁴⁹ Sami Şahin vd., Öğretmen Eğitiminde Örnek Olay Yöntemi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2010 9(2): s. 260. (<http://sbe.gantep.edu.tr>) 28.08.2019.

2.7.1. Örnek Olay Öğretim Yönteminden Elde Edilen Kazanımlar

Öğretmenin örnek olay yöntemini uygulaması ile öğrencilerin çeşitli öğrenme kazanımlarına ulaşılabilmesi mümkündür. Bu kazanımlar üç boyutta ele alınabilir:

- **Bilgi kazandırma:** Kuramsal bilgilerin uygulamada nasıl kullanılacağı bilgisi (kuram-uygulama ilişkisi), bilgi transferi, duruma-özel bilgi edinme;
- **Beceri geliştirme:** Problem-çözme becerisi, eleştirel düşünme ve yansıtma becerisi, duruma dayalı çıkarsama becerisi, karar verme becerisi, tartışma ve savunma becerisi, sorgulama becerisi, yansıtma becerisi, iletişim becerisi
- **Tutum ve farkındalık oluşturma:** Çok yönlü bakış açısı, profesyonellik bilinci, empati, ortak anlayış kurabilme, demokratik etkileşim, olaylara tarihi ya da güncel perspektiften bakabilme, çoklu-kültür bilinci, sosyal dinamikler.²⁵⁰

2.7.2. Örnek Olay Yönteminin Faydaları

Örnek olay yöntemi hayata en yakın olan öğretim yöntemlerinden biridir. Öğrenci merkezlidir. Günlük hayattaki birçok olay etrafındaki kültürel, sosyal ve bilimsel eğitim-öğretim bu yöntem yardımıyla kolaylıkla yapılabilir. Öğrencilerin hepsi bir olayda veya konu üzerinde yoğun bir zihinsel çaba gösterirler; bilgi ve tecrübelerini burada uygulamaya koymaya çalışırlar. Soyut düşünceleri pratiğe, uygulamaya dönüştürülebilir. Öğrenciler belli bir sorunla ilgilendikleri için ilgi ve güdülerini genellikle yüksektir. “Öğrencilerin bağımsız düşünme, orijinal fikir üretme ve bunu ortaya koyma ve tartışma özellikleri gelişir. Problemi çözmeyi, analiz edip sonuçlandırmayı öğrenirler. Öğrencilere diğer öğrencilerle çalışma imkânı sağlanır. Sorunları tartışarak çözme yeteneğini geliştirir. Öğrenciler ders kitabı dışındaki materyallerden de yararlanma imkanına kavuşurlar.”²⁵¹ Tüm öğrencilerin tartışmalara katılmaları sağlanır.

2.7.3. Örnek Olay Yönteminin Sınırlılıkları

Olay ya da problem çözümü örnek olay yönteminde uzun zaman alır. Öğretmen tartışmaları yönetme ve değerlendirmeden önceden çok iyi hazırlanmasını gerektirir.

²⁵⁰ Şahin vd., a.g.m., s. 259-260.

²⁵¹ Birol Vural, Öğretim Faaliyetlerinde Yöntem-Teknik Etkinlikleri, Hayat yay. C. 3. Bsk. 1. İstanbul. 2004. s. 99.

Olayın sınıfı ilgilendiren nitelikte olmaması nedeniyle öğrencilerin bazıları etkinliklere katılmayabilirler. Öğretmenin grup liderliği yapamayacağı durumlarda olayların ayrıntılarını bilen bir lidere ihtiyaç duyulur.²⁵² Kalabalık sınıflarda uygulanması zordur. Eğer örnek olaylar iyi seçilmez veya iyi ortaya konmaz ise, olaydaki çatışma ve tartışmalar sınıfa da aktarılabilir. Olaylar öğrenci seviyesine uygun seçilmez ise, öğrenciler sağlıklı fikir üretmezler ve tartışamazlar. İncelenmesi düşünülen olaya tam olarak uyan bir örnek olay yazmak bazen güç olabilir. Öğrenciler yeterli bilgi ve tecrübelerle sahip değil iseler katılım az olabilir ve değişik fikirler ortaya konamaz.²⁵³

2.7.4. Örnek Olay Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Örnek olay yönteminin kullanmasında etkili olması için bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Ana tema ve ayrıntılar iyi saptanmalıdır. Örnek olaydaki ortak görüşler tahtaya yazılmalı ve öğrencilerin not alması sağlanmalıdır ve benzer olaylardan nasıl yaralanacağı tartışılmalıdır. Olay özet rapor halinde öğrenciye verilir veya film olarak önceden gösterilebilir. Olayla ilgili tartışma açmadan önce ana sorular belirlenmelidir.²⁵⁴ Kısaca dikkat edilmesi gerekenler; Olmuş ya da olması muhtemel öğrencilerin ilgisini çekecek bir örnek olay belirlenmelidir. Örnek olayın dersin konusu ile ilgili olması gereklidir. Olayı yazıldıktan sonra dikkat çekici bir anlatım tarzı benimsenmelidir. Olayın tartışılacağı soruları dikkatlice seçilmeli. Olayı mümkünse soruları ile birlikte önceden öğrencilere verilmeli. Böylelikle hazırlanarak gelmelerini sağlamış olur. Tartışma dikkatlice yönetilmelidir.²⁵⁵

2.7.5. Örnek Olay Yöntemi ve Örnek Âyetler Ankebût Suresinin 41-43. Âyetleri:

“Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi! Şüphesiz Allah, onların, kendini bırakıp da başka ne tür şeylere taptıklarını

²⁵² Salih Uşun, Öğretim İlke ve Yöntemleri, 1. bsk., Kriter yay. İstanbul. 2008. s. 166.

²⁵³ Vural. a.g.e., s. 100.

²⁵⁴ Tahsin Doğan, Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerine Rehber, Seçkin yay. Ankara, 2003: s. 167-177.

²⁵⁵ Mehmet Taşpınar, Kuramdan uygulamaya Öğretim ilke ve yöntemleri, Data yay. Ankara. 2010. s. 132.

*biliyor. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.*²⁵⁶

Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerimede Allah'tan başkalarını kendilerine dost edinen birtakım insan olduğunu ve onların bu durumu kendine bir ev edinen örümceğin durumuna benzediğini ancak bu evin çok dayanıksız olduğunu haber veriyor. Burada anlatılan hakikat örümceklerin aile hayatına bakıldığında daha iyi anlaşılır. Evi yapan erkek örümcek değil dişi örümcektir. (Bir atasözünde “yuvayı yapan dişi kuştur” denir.) Âyet-i kerime buradaki fiilde “ittehazet beyten” diyerek müennes fiil çekim eki getirmiştir. Erkek örümceği kastetseydi “ittehaze beyten” derdi. Buradaki “beyt” (ev) sözcüğü aynı zamanda “yuva” anlamına gelir. Dolayısıyla örümcek ağı, zayıf aile hayatı konusunda verilebilecek en tipik örnektir. Çünkü ailenin ilk kuruluş esnasında aralarında ölümcül bir ilişki vardır. Baba örümceğin ilişkiden sonra sağ kalma şansı çok zayıftır. Ya hemen ölür ya da eşi tarafından yenilir. Dışının önünde hazır bir lokma gibi duran erkek örümceğin ondan kaçabilecek dermanı yoktur. Erkeğini yok eden dişi örümceğin de geleceği pek parlak değildir. Çünkü yumurtladıktan kısa bir süre sonra yavrularını göremeden ölür. Yumurtadan ilk çıkan yavru örümcek şayet yiyecek bir şey bulamazsa henüz yumurtadan çıkmamış olan kendi kardeşini yer. Örümceğin aile hayatında her bireyi kapsayan ölümcül ilişkiler yumağı vardır.

Bu âyet-i kerime mucizevi bir ifadeyle bu duruma işaret eder. Verdiği örnek ile bahsettiği hakikat çok uyumludur. Nitekim Allah'tan başkasını kendisine dost edinip işini ona havale eden, ondan bir iyilik ve medet uman bir kimse, beklediğinin tam tersi ile karşılaşır. Böyle bir ilişkiden çıkan sonuç ya yutmak ya da yutulmaktır. Örümcekler arasındaki aile ilişkisi en kötü aile hayatını gösterir. Kur'an'ın indiği dönemde yukarıda verdiğimiz bu bilgi henüz bilinmiyordu. Burada Allah Teâlâ, kendisi dışında başkalarını ilah edinenlerin durumunu örümceklere benzetmiştir. Çünkü onlar da kendi elleriyle hurmadan put yapıyorlar, bu putu yolculuğa çıkarken yanlarına alıyorlar ve yiyecek bir şey bulamayınca da bu putu yiyorlardı. Tabii ki bunlar birer sembolik anlatımdır. Diğer olaylara da uyarlanabilir. Âyetin verdiği mesel ile benzer olaylar arasında çok ince nükteler vardır. Daha sonra Kur'an, Allah'ın dışında insanların kendisine dost edindiği her şeyin (bırak başkasına yardım etmeyi) kendisine dahi yararının olmadığını haber

²⁵⁶ Ankebût Suresi 29/41-43.

veriyor. Kendisine faydası olmayan bir kimseden yarar beklemek beyhudedir. Âyetin devamında bu tür örneklerin ibretlik olaylar olduğunu ifade ediyor. İbret alan var mı?

1. Nur Suresinin 11-20. âyetleri de örnek olay yöntemine örnek olabilir

“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu apaçık bir iftiradır" deselerdi ya! Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirsellerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir. Eğer size dünya ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap dokunurdu! Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah katında büyük bir gûnahtır. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, "Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu çok büyük bir iftiradır" deseydiniz ya! Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. Allah size âyetleri açıklıyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Allah'ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı haliniz nice olurdu?”²⁵⁷

Nur Suresindeki bu âyetler müminlerin annesi olan Hz. Aişe (r. anh) hakkında beraat vermektedir. Bu âyet detaylı olarak birçok konuyu içermektedir. Ancak biz, bizim konumuzla ilişkisi olana değineceğiz. Kur'an Hz. Aişe'nin başına gelen bu olayla buna benzer diğer olaylara da işaret etmiştir. Başa gelen kötü olayları tamamen şer olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü şer gibi görünen şeylerin içinde bizim göremediğimiz hayırlar olabilir. Bir kişinin karşılaşmış olduğu iftiralar onun Allah katındaki derecesini yükseltebilir veya günahlarına kefarete olabilir. Diğer taraftan bu iftiralar onu ortaya çıkartan ve yayanların büyük bir azap ile karşılaşmasına sebep olur. Nitekim bu olayda olduğu gibi, müminler (ispatsız) bir töhmet duydukları zaman olayın

²⁵⁷ Nur Suresi 24/11-20.

içyüzünü bilmeden bu konuda yorum yapmamalıdır. Ey Allah'ım! Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur, demelidirler. Müslümana düşen şey, kardeşi hakkında devamlı hüsnü zan ve iyi niyet beslemektir. Kuru iftiradan kaçınmalıdır. Allah Teâlâ bu âyetler doğrultusunda müminlerin geçmiş olaylardan ibret almalarını ve aynı hataya düşmemelerini emretmektedir.

2.8. Gezi – Gözlem Yöntemi

Gezi – gözlem yöntemi ana bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntem kendi içinde ikiye ayrılmaktadır:

2.8.1. Gezi Yönteminin Özellikleri

Gögebakan²⁵⁸ gezi-gözlemi; fen eğitiminin ruhuna uygun öğrenme ortamındaki birçok ilişkili öğelerin birlikte incelenmesine olanak sağlayan eğlenceli bir yöntem olarak tanımlamıştır.

Gözlem, insanların sahip olduğu doğal yeteneklerden biridir. Bu yetenek eğitimle daha da fazla geliştirilebilir ve daha faydalı hale getirilebilir. Eğitim öğretimde gözlem; olay, durum, davranış veya varlık gibi unsurların kendi doğal ortamlarında amaçlı ve bir plan dâhilinde gözlenmesidir. Bunun için de gözlem gezileri önemli olanaklar sunar.²⁵⁹ Gezi-gözlem, belli eğitsel amaçları gerçekleştirmek için herhangi bir olayı, önceden hazırlanmış bir plân dahilinde incelemektir.²⁶⁰ Bir başka tanıma göre de, gezi gözlem yöntemi sınıf içi çalışmaları daha anlamlı hâle getirmek ve tamamlamak amacıyla, bir varlığı, olayı veya olguyu bulunduğu doğal koşullar içerisinde bir rehber denetiminde, plânlı ve amaçlı olarak gözlemleyerek; bu olay ve varlıkları derinliğine inceleme ve değerlendirme yapmayı sağlayacak bir yöntemdir.²⁶¹

²⁵⁸ Gögebakan, Y., Sanat Tarihi Öğretiminde Gösteri Yöntemi ile Gezi-Gözlem Yönteminin Bilginin Kalıcılığı Açısından Karşılaştırılması. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 2009.

²⁵⁹ Mehmet Kaan Demir, Sınıf Öğretmeni Adaylarının Gözlem Gezisi Yöntemine Bakış Açılarının İncelenmesi, GÜ, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 3, 2007. s. 84.

²⁶⁰ Ballı, A., 9. Sınıf Fiziki Coğrafya Konuları Öğretiminde Gezi Gözlem Yönteminin Önemi, (Bağcılar İlçesi Örneği), yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. 2009. s. 13.

²⁶¹ Garipağaoğlu, N., Gezi-Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi Ve Öğretimindeki Yeri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 4, 2001. s. 17; Aycan, D., Gezi-Gözlem Yönteminin Biyoloji Öğretimindeki Önemi Ve Diğer Öğretim Yöntemleri Arasındaki Yeri, yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara. 2008. s. 4.

Bu yöntem en esnek yöntemlerden biridir. Her derse, her türlü dinleyici grubuna, her mekâna ve zamana kolaylıkla uydurulabilir. Küçük gruplarla yapıldığında gerektiğinde bir sohbet tekniğine dönüştürülebilir. Grup büyüklüğü 50-60'ı geçince de konferans tekniği ile ders yapılabilir. Bazen yüzlerce resimle anlatılamayacak bir bölge, orayı gezmiş, oralarda yaşamış bir öğretmenin "ağızdan bal damlayan" anlatımı ile tekrar oraları geziyormuş, bazı önemli olayların içinde yaşıyormuşçasına öğrenilebilir. Burada öğretmen, gerektiğinde veya ilginin dağıldığını görürse, öğretim plânı üzerinde esnek değişiklikler de yapabilir.²⁶²“Yaşantıların, olayların ve varlıkların oldukları yerde ve kendi doğal şartlarında gözlenmesi ve incelenmesi suretiyle onlara ilgili bilgilerin öğretilmesidir. Hangi olayın veya varlığın inceleneceğini öğretim amaçlarına uygun olarak tespit edilerek, öğrencilerin nesnel gerçekle yüz yüze gelmeleri onu bütün yönleriyle kavramları ve ondan kullanılabilir sonuçlar çıkarmaları sağlanır. Gözlem yapan kişiler aktif öğrenme çabası içine girerek kendi gayreti ile bilgiye ulaşırlar, gördüklerini kendi ön bilgileri ile karşılaştırarak yeni bilgi ve duygular kazanırlar, ibretle hikmetler sezerler. Dini yönden gözlem, yaratana, varlığın yaratılışı hikmetlerini kavramanın ve hayatı anlamlandırmanın tabii bir yoludur. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de insanların olayları ve varlıkları gözleyerek onlardan ibretler ve hikmetler çıkarmaları öğütlenir”²⁶³

2.8.2. Gezi Yönteminin Faydaları

Öğrencilerin kapalı kapılar ardından, sınıfın sıkıcı havasından kurtuldukları için, sevinerek katıldıkları ve doğrudan bilgi ve tecrübeye ulaştıkları bir eğitim ortamıdır. Öğrencinin birçok duyu organı devreye sokulduğu için, daha sağlam ve kalıcı bilgiler oluşturulur. Kullanım alanı çok geniştir; hemen her derste gezi ve gözlem yöntemi ile işlenecek birçok konular bulunmaktadır. Bu yöntem kullanıldıkça, okul-çevre ilişkisi daha iyi gelişir. Çevredeki birçok insan okul ve öğrencinin faaliyetlerini tanır. Okulun öğrencileri da çevrelerini daha iyi gezme, gözleme ve öğrenme fırsatı bulurlar.²⁶⁴

²⁶² Ergün ve Özdaş, 1997: s. 30.

²⁶³ Cebeci, 2005: s. 66-67.

²⁶⁴ Ergün ve Özdaş, a.g.e., s. 50.

2.8.3. Gezi Yöntemini Sınırlılıkları

Gezi – gözlem yönteminde bazı uygulamalar karşılaşılabılır ve bunlar da:

1. Bazı durumlarda gözlem gezisi yapılacak yerler için ilgili makamlardan izin alınmalıdır. Üstelik eğer o bölgede tehlikeli durumlar varsa, gerekli güvenlik önlemlerinin de alınması gerekebilir.
2. Gözlem yerine gidiş-geliş konusunun da önceden ayarlanması gerekir. Bazen uzun öğrenci kuyruklarıyla şehir içinde bir takım yerlere gidilmesi, istasyonda dolaşılması, kırlara çıkılması, bir takım fabrikaların gezilmesi bir dizi önlemin alınmasını gerektirebilir.
3. Öğrencilerin gidiş gelişleri ve gözlemleri sırasında kargaşa çıkmaması için çok ayrıntılı bir organizasyonun yapılması gerekir. Eğer bu yapılmazsa, faaliyetin pedagojik değeri sıfıra inebilir.
4. Gözlem yeteneği, öğrencinin yaşı arttıkça gelişir. Gözlemde algı ve dikkatin gelişmesi çok önemlidir. Bunu geliştirmek için yazma, çizme vs. şeklinde sürekli alıştırmalar yapılmalı; öğrenciler gözleme kişisel olarak da hazırlanmalıdır.
5. Öğretim düzeyi arttıkça gözlem ve gözlemle yapılacak işlerde ayrıntıya gidilebilir, yorumlar yaptırılabilir. Gidiş gelişler de zaman alacağı için, bu yöntemi kullanacak öğretmenin çok ince bir plânlama yapması, zamanı çok dikkatli kullanması gerekir.²⁶⁵

Bunun için, gezi yapılacak yer veya konu hakkında önceden ayrıntılı bilgi sahibi olunmalı, hatta önceden bir kez görülmeli, gözlem sırasında gerekli ses ve fotoğraf kayıtları alınmalı, mümkünse numuneler toplanmalı ve bunlar daha sonra sınıfta yeniden değerlendirilmelidir.²⁶⁶

2.8.4. Gözlem Yönteminin Etkin Kullanılmasında Dikkat Edilmesi Gereken

Hususlar

Öğretimde gözlem yönteminin kullanması etkili olması isteniyorsa bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Bu bağlamda da bir ihtiyacın doğması gerekir.

²⁶⁵ Süleyman Çelenk, *Öğretim İlke Ve Yöntemleri*, Pegem Akademi, 1. Bsk. Ankara. 2016.

²⁶⁶ Ergün ve Özdaş, a.g.e., 51-52.

İhtiyaçtan doğmayan ve amacı öğrenciler tarafından açık ve iyi biçimde anlaşılmadan yapılan gözlemler, eğitimde çok az yarar sağlar. Genelde gözleme başlamadan önce bir hazırlık yapılmalıdır. Bu amaçla öğretmen gözlem yerini önceden görmeli, üzerinde durulacak noktaları önceden belirlemeli, en uygun zamanda öğrencilere gözlem yaptırmak üzerine gerekli tedbirleri almalıdır. Gözlem planı hazırlanırken öğretmen gözlem konusunu belirterek, öğrencilerin dikkatlerini çektikten sonra kendisinin yaptıklarını anlatmalıdır. Bu konuda öğrencilerin düşüncelerini ve isteklerini de dikkate alarak bir plan hazırlanır. Gözlem amacıyla yapılacak gezinin planlanması ve uygulanması sırasında öğrencilere geniş ölçüde görev verilmesi yerinde olur.²⁶⁷ Gözlem yerinde değerlendirme yapılamıyorsa sınıfa dönüldüğünde yapılmalıdır.

2.8.5. Gezi Gözlem Yöntemi ve Örnek Âyetler

1. Bakara Suresinin 158. âyeti gezi yöntemine örnek olabilir:

*“Şüphesiz, Safa ile Merve Allah’ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâ’be’yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse şüphesiz, Allah onu bilir, karşılığını verir.”*²⁶⁸

İbadet; (huşu, takva, yakîn vb. gibi) kalp ile yapılan ibadetler, (namaz, oruç vb. gibi), sadece beden ile yapılan ibadetler, (hac, zekât, cihat vb. gibi) hem beden hem de mal ile yapılan ibadet şeklinde birçok kısma ayrılır. Türü ne olursa olsun her ibadetten maksat; ruh, beden ve nefis terbiyesi yapmak ve gerektiği şekilde insanı eğitmektir. Az önce zikredilen âyette ibadetin bu yönüne işaret edilmiştir. Hac ibadeti esnasına Müslümanın yapması gereken Kâbe etrafında tavaf, Safa ile Merve arasında say gibi rükûlardan bahsedilmiştir. Aynı şekilde namaz ruh ve cesedin bir kalıba girmesi ve insana nefis terbiyesi yaptırmasıdır. Hac da aynı hedefi güder. Mümin, haccın farzlarını uygulama konusunda Allah’ın emirlerini yerine getirirken aynı şekilde nefis terbiyesi yapar. Benliğini itaat potasında eritip belli bir kıvama erişir.

2. Ankebût Suresinin 20. âyeti:

²⁶⁷ Gürbüz Ocak vd., Öğretim ilke ve yöntemleri, 1. Bsk., Pegem yay. Ankara. 2007. s. 231-232.

²⁶⁸ Bakara Suresi 2/158.

*“De ki: 'Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır) Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”*²⁶⁹

Bu âyet-i kerimede, insan yeryüzünde gezip dolaşırken etrafına ibret nazarı ile bakması konusunda Allah tarafından bir yönlendirme vardır. İnsan, Allah bütün bunları ne kadar mükemmel bir şekilde yaratmış diye düşünürken zihnen yaratışın başlangıç ve sonunu düşünür. Her şeyi yoktan ver eden Allah'ın, bunları tekrar yaratmaya kadir olduğunu anlar.

3. Kureyş Suresinin 1-4. âyetleri:

*“Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.”*²⁷⁰

Allah Teâlâ bu âyette özel manada Kureyş kabilesine genel anlamda tüm insanlara bir nimetten bahsetmektedir. Kureyş kabilesinin kış mevsiminde Yemen'e, yaz mevsiminde ise Şam diyarına ticari yolculuk yaptığı bildirilmiştir. Allah insanların rızıklarını farklı zamanlarda değişik yerlere koymuştur. İnsana düşen görev, rızkının peşine düşmektir. Fakat bu arada dini rotasını kaybetmemeli ve ibadetini aksatmamalıdır. Çünkü buradaki âyetler iş seyahati bahsinin hemen ardından “Bu Beytin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsinler” buyurmaktadır. Buradaki “fe” harfi ara vermeden takip etmeyi ifade eder. Dolayısıyla Allah'ın verdiği rızık ve güvenlik nimetlerine karşı ibadet ederek hemen şükretmek gerekir.

4. Tevbe Suresinin 122. âyeti:

*“(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değildir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.”*²⁷¹

İslâm'da cihadın yeri çok büyük ve şehitlik makamı çok yüksek olmasına rağmen Allah Teâlâ, bu âyette topyekûn herkesi cihada çağırmamış ve genel bir seferberlik ilan etmemiştir. Müslümanlardan bir grubun savaşa gitmeyip dinî hizmetler için geri kalmasını ve çalışma, araştırma, inceleme yapıp dinî konularda

²⁶⁹ Ankebût Suresi 29/20.

²⁷⁰ Kureyş Suresi 106/1-4.

²⁷¹ Tevbe Suresi 9/122.

uzmanlaşmalarını istemiştir. Bunun gerekçesini, mücahitler savaştan döndükleri zaman özellikle şehit ailelerine dinî hizmetler vermek ve toplumu yeniden bilinçlendirmek olarak açıklamıştır. Böyle bir iş taksimi vesilesiyle toplum içindeki her grup kendi tarafındaki eksikliği gidermiş ve gediği kapatmış olur.

5. Kehf Suresinin 65-82. âyetleri de bu yöneme örnek olabilir:

"Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona, 'Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?' dedi. Adam şöyle dedi: 'Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin.' İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?' Mûsâ, 'İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim' dedi. O da şöyle dedi: 'O halde eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın.' Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Mûsâ, 'Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın.' dedi. Adam, 'Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?' dedi. Mûsâ, 'Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma!' dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında adam (hemen) onu öldürdü. Mûsâ, 'Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!' dedi. Adam, 'Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?' dedi. Mûsâ, 'Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilenecek son) özre ulaştın (bu son özür dileyişim)' dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Mûsâ, 'İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın' dedi. Adam, 'İşte bu birbirimizden ayrılmanız demektir' dedi. 'Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım.' 'O gemi, denizde çalışan bir takım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.' 'Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk.' 'Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik.' 'Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini

*çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur.”*²⁷²

Bu âyetler Hz. Mûsâ ile Hızır kıssasından bahsetmektedir. Bir şahıs Hz. Mûsâ’ya gelip “yeryüzünde en bilgili olan kimdir” diye soru yönetti. (Hz. Mûsâ kendi şahsını kastederek) “ben” diye cevap vermişti. Bu cevabın karşılığında Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’ya uygulamalı bir eğitim vermek istedi. Bu amaçla onu bir bilge şahsın yanına gönderip onun elinde yetişmesini istemiştir. Hz. Mûsâ o bilge şahsı (Hz. Hızır) ile görüşmek için yola çıktı. İlk başta Hz. Hızır onunla beraber yolculuk yapmak istemedi. Buna gerekçe olarak ta onun bazı şeylere sabredemeyip fevri davranacağını söylemiştir. Hz. Mûsâ çok ısrar edip yolculuk esnasında tamamen ona uyumlu ve itaatkâr olacağına dair söz verince onun bu isteğini kabul etmiştir. Böylece birlikte yola çıktılar. Bazen bir gemiye binip denizde ilerlediler bazen de bir bineğe binip karada yol aldılar. Sürekli Hz. Hızır ona yeni bir şeyler öğretti. Bu yolculuğu anlatan âyet-i kerimelerde birçok ibret ve dini yönlendirmeler vardı. Yola çıkmanın ve bir yerden diğer yere geçmenin tek gayesi Hz. Mûsâ’ya olayların perde arkasındaki birtakım hikmetleri ona öğretmek ve uygulamalı bir şekilde eğitim yapmaktır. Bu durumu Kur’an, âyette açık bir şekilde bizlere haber vermektedir.

6. A'râf Suresinin 57. âyeti gözlem yöntemine örnek olabilir:

*“O, rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklediği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.”*²⁷³

Âyetin tefsirde açıklaması; “Her biri bir harika olan, fakat devamlı tekerrür etmesi sebebiyle alıştığımız ve bu yüzden dikkatten kaçırdığımız tabiat olaylarının arkasındaki yüce kudretin tanıtılmasına devam edilmektedir. Bu arada âyetin sonuna, Allah’ın ölü topraktan türlü türlü canlı bitkiler çıkarması gibi kıyamet gününde ölüleri de kabirlerden diriltilip çıkaracağı şeklinde bir bilginin eklenmesi özellikle ilgi çekicidir. Buna göre tabiattaki sürekli canlanma ve yenilenme bir yandan onu canlandıran Allah’ın varlığına ve hükümlerine, bir yandan da öldükten sonra yeniden dirilmenin mümkün olduğuna delâlet etmektedir. Âyetin sonunda bütün bu bilgilerin, insanlar ibret

²⁷² Kehf Suresi 18/65-82.

²⁷³ A'râf Suresi 7/57.

alsınlar, düşünüp kendilerine gelsinler diye verildiğine işaret buyurulmuştur. Çünkü Kur'an bir tabiat bilgisi veya astronomi kitabı değildir; onun temel gayesi insana rehber olmak; onu, akıl ve bilgi dünyasını sağlıklı temeller üzerine kurmaya, böylece itikadî ve amelî hayatını her türlü sapmalardan korumaya yönlendirmektir. Bu bakımdan Kur'an'da verilen çeşitli konulara dair bilgilerin, düzenlemelerin, uyarıların asıl hedefi, insanlığın, Allah tarafından kendisine lâıyk görülen seçkin konumuna ulaşacağı biçimde eğitilmesi ve geliştirilmesidir.”²⁷⁴ Şeklinde yer almaktadır.

Bu âyet-i kerimede Allah Teâlâ, rüzgârları nasıl gönderdiğini ve yağmur yüklü ağır bulutları nasıl çekip yürüttüğünü ifade ediyor. Böylelikle bulutlar bir bölgeden diğer bölgeye taşıyor. Yağmur yüklü bu bulutlardan rahmet iniyor ve bu yağmur vesilesiyle yerden bitkiler çıkıp yeşeriyor. Su döngüsü olayını anlatan bu âyet bir taraftan Allah'ın canlılara nasıl rızık verdiğini gösterirken diğer taraftan ölümden sonra yeniden dirilişe işaret etmektedir. Ancak bunu bir normal tabiat olayı diye görmemek ve mantıklı düşünerek bundan ibret almak gerekir. Nitekim Allah Teâlâ bu âyetin sonunda “Ola ki ibretle düşünürsünüz” buyurmaktadır.

7. Fâtır Suresinin 27-28. âyetleri:

*“Görmüyor musun ki Allah gökten su indirdi. Biz onunla türlü türlü ürünler çıkardık. Dağlardan da beyaz, kırmızı (birbirinden farklı) çeşitli renklerde yollar (katmanlar) var, simsiyah taşlar da var. İnsanlardan, (yeryüzünde) hareket eden (diğer) canlılardan ve hayvanlardan yine böyle çeşitli renklerde olanlar vardır. Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”*²⁷⁵

Bu âyet-i kerimede insanın gökyüzü, yağmur, yeryüzü, dağlar, türlü türlü canlılar ve hayvanlara bakıp onları incelemesi konusunda ilahi bir yönlendirme vardır. Çevresine ibret nazarıyla bakan bir insan, Allah'ın azameti hakkında düşünmeye başlar.

8. Ayrıca Gâşiye Suresinin 17-20. âyetleri de bu konuya örnek gösterilebilir:

*“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğ'e bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır!”*²⁷⁶

²⁷⁴ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, C. 2. s. 539.

²⁷⁵ Fâtır Suresi 35/27-28.

²⁷⁶ Gâşiye Suresi 88/17-20.

Bu âyet-i kerimede Cenabı Hak, Allah'ın yarattığı mahlûkata ibret nazarıyla bakılıp ibret alınmasını istiyor. Sonra bunlardan birkaç örnek veriyor: “Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir!” Bütün bu varlıklar onları yaratan büyük bir ilahın olduğunu göstermektedir. Bu durum gizli değildir, her akıllıya aşikâr olan bir gerçektir. Ancak bunu görmek için onlara ibret nazarıyla bakmak gerekir. Bu sebeple hatırlatmak, uyarmak, yeniden bakmak ve Allah'ın mükemmel işlerinden ders çıkarmak için birçok âyet gelmiştir.

“Âyetlerden de anlaşılacağı üzere gözlem yöntemi, bilgi öğrenmenin ötesinde inanç, duygu ve anlayış geliştirme bakımından din eğitiminde kullanılacak önemli bir yöntemdir”.²⁷⁷

2.9. Hikâye Yöntemi

İnsanlarının en çok ilgilerini çeken, dinlerken de okurken de zevk aldıkları şeyler, hikâye ve roman türü eserlerdir. Değişik zaman, karakter ve yaşamların bir olay örgüsü içinde ilgi çekici bir üslupla anlatımı insanları her zaman cezbetmiştir.²⁷⁸ Dini hikâyelerde iyi-kötü, haklı-haksız, adil-zalim, dürüst-yalancı, alçakgönüllü-kibirli karakterler sürekli mücadele ederler. Eski insanlara ait bu mücadeleler sözlü ve yazılı gelenekler içinde korunmuşlar, bütün zamanları aşarak insanlığın ortak mirası haline gelmişlerdir. Hangi zamanda olursa olsun, onları okuyanlar veya dinleyenler, onlardan kendi hayatları için yardım sağlayabilirler.²⁷⁹

Hikâyeler öğrencileri günlük hayattanmışçasına tanıdık gelen kahramanların dünyasına çekmektedir. İnsanın hikâye ile bu tür ilişkisinden dolayıdır ki, hikâye okuyan ya da dinleyen kimse oradaki kahramanların rolleri ile çok hızlı bir empati kurmakta, kahramanların yerine kendini koyup mizaç ve vasıfları itibarıyla kendine uygun veya en yakın görünen biriyle özdeşleşmektedir. Hikâyenin eğitimde etkin ve önemli bir yöntem olması da bu özdeşleşmeden kaynaklanmaktadır.²⁸⁰

²⁷⁷ Cebeci, a.g.e., s. 67.

²⁷⁸ Hasan Tan, *Psikolojik Yardım İlişkileri*, MEB Yayınları, İstanbul. 1992. s. 103.

²⁷⁹ Beyza Bilgin, *Ahlak Terbiyesinde Dini Hikayeler*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Altın Kalem Matbaacılık, S. 1, İstanbul. 1994. s. 51.

²⁸⁰ Muhittin Okumuşlar, *Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye*, *SÜİF Dergisi*, S. 21, Konya.2006. s. 21.

Hikâye yöntemi, din eğitiminde etkin bir yöntem olmasına karşın hak ettiği ilgiyi görmemektedir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitabının müfredatında bulunan her konuyla ilgili en az bir menkıbe, bir hikâye veya bir kıssa bulunmasına rağmen derslerin işlenişinde bu zengin kaynak ve birikimin kullanılmadığını görmekteyiz. Bu çalışmada sınırlı konularda da olsa bir örnek teşkil etmesi bakımından hikâye yöntemiyle ders işlenişlerine yer verilmiş, konularla ilişkilendirilmiştir. Bunun sonucunda dersin zenginleştiği, doğası itibariyle soyut kavramlardan oluşan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin somutlaştırıldığı görülmüştür. Somutlama yani insan zihninde canlandırma, soyut derslerin anlaşılabilmesi için gereklidir. Bu gereklilik, hikâye yöntemini ders işlenişinde göz ardı edilemez bir yere oturtmaktadır.²⁸¹

2.9.1. Hikâye Yönteminin Eğitim-Öğretimdeki Yeri Ve Önemi

Teorik olarak anlatılan pek çok konunun anlaşılması zor olmaktadır. Bilgilerin iyi kavranması ve özümsemesinde örneklerin büyük önemi vardır. Hikâyeler, çoğunlukla gerçek hayatı yansıtan örneklerdir. Hikâyelerde anlaşılması zor konular, kapalı problemler ve soyut kavramlar göz önüne getirilir ve detaylarıyla zihinde yer eder. İnsanlar kapalı meseleleri ve soyut kavramları anlamada güçlük çektikleri için, her zaman somut ve açık ifadelerden hoşlanırlar. Bizzat yaşanmış, uygulanmış olaylar insanları etkiler.²⁸² Çocukların veya gençlerin bir konuyu soyut olarak anlaması çok güçtür. Çünkü bu, belli bir seviyede çaba ve birikim gerektirir. Konunun etkili olabilmesi anlatılan şeylerin yaşanabilir olmasına bağlıdır. Çocuk veya genç, kendisinden istenen davranışları bir başkasında görürse onu örnek alır ve bunları daha kolay gerçekleştirir. Bu noktada ilk örnek aile ve çevredir.²⁸³

Çocuğa taklit ve özdeşimde bulunabileceği hikâyelerin anlatılması, bu hikâyelerdeki güzel örneklerin çocuğa takdim edilmesi öğrenmeyi daha etkin ve kalıcı yapar. Özdeşim, bir kimsenin çocukluk döneminde beğendiği bir yetişkinin davranışlarını farkında olmaksızın taklit ederek toplum içinde kendilerine özgü toplumsal rolleri öğrenmesi, kendini başkalarıyla bir tutması, taklit ettiği davranışları

²⁸¹ Yalnız, 2012: s. 3.

²⁸² Adem Akıncı, *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, Feza Yayınları, İstanbul. 2001. s. 31.

²⁸³ Muhiddin Okumuşlar, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Kitap, Konya. 2002. s. 241.

kendi davranışı haline getirmesidir.²⁸⁴ Çocuklara ve gençlere anlatılan hikâyeler onların manevi hayatını ve ruhi tecrübelerinin gelişimini etkiler. Hikâyede geçen kahraman, gencin ruhuna işleyerek onun benliğinin bir parçası haline gelir. Bu nedenle çocuk veya genç, hikâyenin kahramanına özenerek onun gibi davranmaya çalışır.²⁸⁵

Hikâyeler çocuğun ve gencin hayal gücünü geliştirirken, eğer titizlik ve dikkatle seçilmişlerse, eşyanın içerisinde ve ötesinde gizli bir takım güçlerin olduğu düşüncesini de geliştirir. Böylece çocuk veya genç, somuttan soyuta ve dolayısıyla gözle görülmesine imkân olmayan bir Allah'ın varlığı inancına geçiş yapabilir.²⁸⁶

2.9.2. Kur'an Kıssalarındaki Temel Amaç

Kur'an kıssalarındaki temel amaç; geçmiş dönemlerde yaşamış insanlardan örnekler vererek insanlara doğruyu göstermek, onları arzularına kapılıp gitmekten korumaktır. Bahsi geçen insanların düştüğü durumların anlatılması, aynı hatalara düşülmesinin önüne geçilmesi konusunda önem arz etmektedir. Kıssalardan hareketle hazırlanacak olan çocuk kitaplarının ahlaki değerlerin işlenmesinde de etkili olacağı mutlaklıdır.

Kur'an, insanlara öğütlerini çeşitli biçimlerle verir, hidayetini doğrudan anlattığı gibi, 'kıssadan hisse' yöntemi ile de ifade eder. Örneğin; insanların maddi refahtan dolayı şımarıp haktan sivrulmamaları için Karun anlatılmıştır. Malın, servetin ve iktidarın Allah yolunda kullanılmasının yüceliğini anlatmak için Hz. Süleyman'dan örnekler verilir. Allah'ı unuttuğunda gücün, insanı nasıl saptırdığını göstermek için Firavun' a dikkat çekilir, Sahip olduğu güçle haddini aşan ve insanlara zulmeden kimselere karşı mücadeleye örnek olarak ise Hz. Musa örnek gösterilmektedir.

2.9.3. Hikâyeleri Kullanırken Dikkat Edilecek Hususlar

Hikâyeler örgün eğitimde planlı ve programlı bir şekilde kullanılmamaktadır. Hikâyelerin etkinliği bir program ve yöntem işidir. Öğrenciler hikâyenin niçin anlatıldığını, onu dinlerken neleri düşünmeleri gerektiğini bilmelidirler. Hikâye, dersin bütününe doldurmamalı, öğretmen öğrencilerle hikâyenin muhtelif bölümleri üzerinde

²⁸⁴ Akıncı, a.g.e., s. 34.

²⁸⁵ Mehmet Emin Ay, Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza, Yay. (y. k.) İzmir. 2006-A. s. 65.

²⁸⁶ Öcal, 2007: s. 63.

konuşup tartışmaya zaman ayırmalıdır. Ayrıca hikâyenin ana fikri öğrenciye verilmelidir. Bu yapılmazsa, yan öğeler dikkatleri dağıtabilir ve öğrenciler zihinlerinde meydana gelen boşluklara takılıp hikâyenin bütünlüğünü kaybedebilirler. Hikâye üzerinde konuşulmadan gereken etkiyi bırakmak mümkün olmamaktadır.²⁸⁷ “Dinî konuların anlatıldığı hikâyelerde, ana kaynaklardaki bilgi ve değerlerle çelişen kimi bilgiler yer almaktadır. Kasıtlı olmazsa da bu tür bilgiler, hikâyeyi okuyanın dinî bilgisini oluşturacağı için oldukça sakıncalıdır.”²⁸⁸ Bu nedenle dinî hikâyeler, dinî metinlerde yer alan şekliyle öğrenciye verilmelidir.

Anlatılan hikâyelerde çocuklar ve gençler için hayalî olmayan ifadeler bulunmalıdır. Çocuklara ve gençlere peygamberlerin ve din büyüklerinin hayatlarının anlatılması çocukları etkiler. Fakat her türlü etkinin dışındaki ideal insanlardan söz etmek onları, gerçek insan imajı kazanmaktan alıkoyabilir. Öğrenciler kendilerine anlatılan hikâyelerdeki ideal örneklerle çevredeki insanların hayatı arasında farkı gördükçe şüpheli bir tavır almaya başlarlar.²⁸⁹

2.9.4. Hikâye Yöntemi ve Örnek Âyetler

1. Bakara Suresinin 67-68. âyetleri hikâye yöntemine örnek olabilir:

“Hani Mûsâ kavmine, 'Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor' demişti. Onlar da, 'Sen bizimle eğleniyor musun?' demişlerdi. Mûsâ, 'Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım' demişti. 'Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın.' dediler. Mûsâ şöyle dedi: 'Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolunduğunuz işi yapın.’”²⁹⁰

Kur'an'daki kıssalar farklı şekillerde gelmiştir. Bu kıssalardan bazıları, Hz. Mûsâ ile kavmi arasındaki inek kesme olayında olduğu gibi tartışma yapma şeklindedir. Nitekim kavmi öldürme günahını bizzat kendileri işlediklerini itiraf etmeyince Allah onlara hem bunu ispat etmek hem de taptıkları ineğin ne kadar aciz olduğunu göstermek için bir inek kesmelerini istedi. Kesilen ineğin kemiği ile ölüye dokunulunca dirilip katilin kim olduğunu söyleyecekti. Fakat bu işi yapmamak için bir sürü bahane

²⁸⁷ Bilgin, 1994: s. 53.

²⁸⁸ Okumuşlar, 2002: s. 246.

²⁸⁹ Aydın, 2014: s. 241.

²⁹⁰ Bakara Suresi 2/67-68.

uydurdular. En sonda başka çıkış yol bulamayınca ineği kesmek zorunda kaldılar. Böylece hakikat ortaya çıktı. Kur'an herkes bundan bir ibret alsın ve böyle bir hataya düşmesin diye bu olayı detaylı olarak anlatmıştır.

2. Ayrıca Kehf Suresinin 34-44. âyetleri de bu konuya örnek olabilir:

“Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: 'Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm.' Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: 'Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum.' 'Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.' Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: 'Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun?' 'Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam.' 'Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya! Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak haline geliverir.' 'Ya da suyu çekiliverir de (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile.' Derken bütün serveti helak edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş haldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: 'Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım...' Onun, Allah'tan başka kendisine yardım edebilecek kimseleri yoktu. Kendi kendini kurtaracak güçte de değildi. İşte bu durumda velâyet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah'a mahsustur. Onun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayırlıdır.”²⁹¹

Bu âyet-i kerimedeki kıssa iki şahıs arasında geçer. Öyküleyici anlatımın içerdiği hususlardan bazıları şunlardır: Olay kahramanlarının bazı sıfatları zikredilmiştir. Buradaki olay kahramanı iki kişidir. Birincisi, iki bahçe sahibi olup bu bahçelerden Allah'ın izniyle devamlı farklı meyveler almaktadır. Ancak bu adam çok kibirlidir. İkincisi ise, fakir bir adamdır ama Allah'ın kendisine verdiği rızka kanaat eder. Bu âyet-i kerimelerdeki kıssa bu iki insan tipinin arasındaki bir tartışmaya başlar.

Birinci İnsan Tipi: Ben dünyada malca ve insan bakımından senden daha güçlüyüm. Dünyada sahip olduğum bu malların yok olacağını zannetmiyorum.

²⁹¹ Kehf Suresi 18/34-44.

Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Kıyamet kopsa bile rabbimin huzuruna vardığımda beni buradaki mallarımdan daha fazla bir malın beklediğini düşünüyorum.

İkinci İnsan Tipi (Allah'ın verdiği kanaat eden mümin): İstinkârî bir soru edasıyla arkadaşına şöyle bir soru sorar: Seni önce topraktan sonra spermadan yaratan sonra da sana şekil verip insan suretine sokan Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Ama ben senin adına Allah'a dua ediyorum. Sana verdiği malı daha da artırmasını istiyorum. Senin Allah'a hamt ve şükür etmen gerekiyordu. Bağına girdiğinde “Maşallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır” deseydin ya! Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru bir toprak hâline geliverir.

Bu kıssada Allah Teâlâ bize ne zaman ve nerede olduğunu bilmediğimiz geçmişte yaşanan bir olayı aktarmaktadır. Öyküleyici bir anlatım kullanırken aynı zamanda betimleme ve açıklama yapmaktadır. Olay sahnesini zihnimizde canlandırmakta ve bu iki şahsın akıbetini haber vermektir. Bütün bunlar insanlar bu tip olaylardan ibret alsınlar diye anlatılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEYEN İLKELER ve EĞİTİM ÖRNEKLERİ

1. KUR'AN'DA İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEYEN İLKELER

İslam'ın asıl amacı mutlu bir birey huzurlu bir toplum oluşturmaktır. Başka bir ifade ile insanları kendi hür iradeleri ile hem bu dünyada hem de ahrette mutlu olmalarını sağlamaktır. Yüce Allah bu amacını gerçekleştirmek için Hz. peygamber vasıtasıyla insanlara anlatmak ve açıklamak üzere Kur'an'ı vahiy etmiştir. Bu bağlamda Kur'an'da insan davranışlarını düzenlemek üzere indirilmiş emirler, yasaklar, tavsiyeler, örnekler vb. hükümler yer almaktadır. Yine Kur'an bu hükümleri insanlara anlatabilmek, açıklamak, benimsetmek ve hür iradeleri ile kabullendirmek için de çeşitli ilkeler içermektedir. Bu ilkeler zamanın ve mekânın ötesinde evrensel düzeyde bir özellik arz etmektedir. Zaman geçse de mekânlar değişse de bu özellikler, benimsendiği ve uygulandığı toplumlarda huzurun, dayanışmanın ve sevginin teminatı olacaktır. İşte bu bölümde söz konusu ilkelere bazıları örnek ayetlerle ele alınacaktır.

1.1. Sorumlu Olma

Sorumlu olmanın anlamı nedir sorusuna verilen cevap; “Sormak fiilinden türetilen yeni bir kelime olan sorumluluk hukukta “uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme, tazminatla yükümlü tutulma, işlenmiş bir suçun gerektirdiği cezayı çekme” ve daha özel kullanımıyla “alacaklının hakkını elde edebilmesi için el koyacağı mal varlığının hukukî durumu” anlamlarına gelir. Ayet ve hadislerde “sorumlu” mânasında mes’ûl kelimesi yanında aynı kökten türeyen “sorguya çekilme, sorumlu tutulma” anlamındaki fiiller sıkça geçer. Ehliyet şartlarını taşıyan kişilerin din, ahlâk ve hukukun yüklediği görevlerden dolayı sorumlu tutulmaları bu alanların temel

ilkelerinden olup insanın görevlerinden dolayı sorumlu tutulmuştur.”²⁹² Gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse hadislerde bu ilkenin önemi üzerinde durulmuştur.²⁹³

Kur’an’da yeryüzünün imar konusunda insanı sorumlu tutması defalarca ele alınmaktadır. Başka canlılar içerisinde sadece insana verilen görevler de vardır. Hûd Suresi’nin 61. ayeti “*Semûd kavmine de kardeşleri Salih’i peygamber gönderdik. Dedi ki: ‘Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin ondan başka hiçbir ilahınız yok. O sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise ondan bağışlanma dileyin; sonra da ona tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir*”²⁹⁴ şeklindedir. Salih peygamberin kavmine öğüt verirken onlara: “*O sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı*” demesi, peygamberin olumlu ifadelerle insanlara uyarılarda bulunmasını göstermektedir.

Ebu-İshak, Hûd Suresi’nin 61. ayetinin tefsirinde, Kur’an’da bazen insanlara eşyaların ve olayların olumlu tarafını hatırlatır. Bunda da amaç, insanların anlamalarını kolaylaştırmak ve inançlarını daha yüksek seviyeye pekiştirmektir.²⁹⁵

Öte yandan sadece yeryüzünün imarının görevi değil, din de haberi olmayana ya da din kendisine ulaşmayanlara da ulaştırmak ve din de gelen kuralları yerine getirmek sorumluluğu ayette şu şekilde “*Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir*”²⁹⁶ ifade edilmektedir.

1.2. Rızkının Peşinden Koşma

Çoğu zaman insanların rızık kelimesine yanlış anlam yüklemeleri ve tevekkül anlamı ile bir kargaşa içine düşmemeleri için rızık ne anlama geldiğine bir açıklama yapmak gerekir. “Sözlükte yiyecek vermek, rızıklandırmak anlamındaki “rezk” kökünden türeyen rızık kelimesi yiyecek, giyecek ve faydalanılacak her şey; yağmur;

²⁹² Kemal Yıldız; <https://islamansiklopedisi.org.tr/sorumluluk>.

²⁹³ meselâ bk. “el-A’râf 7/6; en-Nahl 16/93; el-İsrâ 17/34, 36; el-Furkân 25/16; el-Ankebût 29/13; el-Ahzâb 33/15; et-Tekâsür 102/8; Buhârî, “Cum’a”, 11; Müslim, “İmâre”, 20; Ebû Dâvûd, “İmâre”, 1; Tirmizî, “Kıyâmet”, 1; Müsned, VI, 371.”

²⁹⁴ Hûd Suresi 11/61.

²⁹⁵ Ahmed bin Muhammed bin İbrahim et-Telebi Ebu İshak, (V. 427 H.), *el-Keşf vel’beyan an tefsir el-Kur’an (Kur’an’ın açıklama tefsiri)*, Tahkik: İmam Abi Muhammed İbn Aşour’un, 1. Bsk., Yay. ihya et-turas el-Arabi, Beyrut - Lübnan. 2002. c. 5, s. 176.

²⁹⁶ Ahzap Suresi 33/72.

bağış; pay, nasip gibi manalara gelir. Terim olarak Allah Teâlâ'nın canlılara yeme içme ve başka hususlarda yararlanmak üzere verdiği her şeyi ifade eder. Rızkı yaratan, veren ve ona sebep olan anlamında Allah'a râzık denildiği gibi rızka ulaşmaya vesile olan insanlara da bu ismin verilebileceğini, ancak esmâ-i hüsnâdan olup bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren mânasındaki rezzâk isminin sadece Allah'a nisbet edilebileceğini belirtir.²⁹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de 123 yerde geçen rızık kavramı ve rızıklandırma fiili ekseriyetle Allah'a izâfe edilirken bazı âyetlerde buna aracı olması dolayısıyla kula da nisbet edilmiştir.²⁹⁸ Kur'an'da ayrıca, hayatiyetini sürdürecekt hiçbir imkâna sahip bulunmayan varlıklar dahil olmak üzere yeryüzündeki bütün canlıların rızkını verenin Allah olduğu vurgulu ifadelerle anlatmıştır.²⁹⁹ Câhiliye Arapları'nın fakirlik korkusuyla kız çocuklarını öldürdüğü kaydedilerek rızık konusunda endişeye düşülmemesi gerektiği belirtilir.³⁰⁰ Ancak insanın yanlış bir tevekkül anlayışına sığınmak yerine karada ve denizlerde rızkını araması emredilir,³⁰¹ helâl ve temiz rızıklardan faydalanılması ve şeytana uyulmaması istenir.³⁰² Kur'an'da rızık olarak verilen nimetler hayatın vazgeçilemez unsuru olan sudan ve gıdalardan ibaret sayılmamış, başta din, hidayet ve nübüvvet olmak üzere Allah'ın mânevî lutufları da rızık olarak nitelendirilmiştir.³⁰³

Müslümanın çalışmak zorunda olduğunu hissetmesi Kur'an'da yer alan ayetler dikkat çekmektedir. Tevbe Suresinde yer alan ayeti “*De ki: Çalışın, yapın. Yaptıklarınızı Allah da, Resûlü de, Müminler de göreceklerdir. Sonra gaybı da, görülen âlemi de bilen Allah'ın huzuruna döndürüleceksiniz. O da size bütün yapmakta olduğunuz şeyleri haber verecektir*”³⁰⁴ ifadeleri ile Allah, çalışmayı emreder. Bu emir doğrultusunda da insanlar, çalışmayı kendilerine görev kabul ederler.

²⁹⁷ Şerafettin Gölcük; <https://islamansiklopedisi.org.tr/rizik>.

²⁹⁸ el-Bakara 2/233; en-Nisâ 4/5, 8; el-Kehf 18/19.

²⁹⁹ Hûd 11/6; el-Ankebût 29/60.

³⁰⁰ el-En‘âm 6/151; el-İsrâ 17/31.

³⁰¹ Fâtır 35/12; el-Mülk 67/15.

³⁰² el-Bakara 2/168; en-Nahl 16/114.

³⁰³ el-Bakara 2/3; Âl-i İmrân 3/169; Hûd 11/88; Meryem 19/62.

³⁰⁴ Tevbe Suresi 9/105.

Âlimlerin birçoğu bu ayetin açıklamasını “Dünya ve ahiret için çalışmak gerekir.” şeklinde izah etmektedir. Sadece ahiret için çalışıldığı zaman bile dünyadaki nasibin unutulmaması gerektiği hatırlatılmıştır.³⁰⁵

1.3. İyiden Yana Olma

Hız. Peygamber güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş bir peygamber olduğu gibi, ümmeti de, bu ahlâkı yaşamak ve insanlığa öğretmek için görevlendirilmiş en hayırlı ümmettir. Bu ayetlerde anlatılan vasıfların en hayırlı ümmetin belirgin vasıfları olduğunda şüphe yoktur. Gerçek müminler de bu vasıfları taşımaktadırlar. Bu sebeple Allah, insanlığı hakka davet gibi önemli ve şerefli bir görevi onlara vermiştir.³⁰⁶

İyiliği emretmek ve kötülükleri men etmek Kur'an'ın her suresinde görülmektedir. Sadece Kur'an ve ya ilahi kitaplarla sınırlanmazsa bile ve herkese göre kendi inancı en iyilere emretmektedir iddiasını üstlense bile Kur'an'da yer alan Âl-i İmrân Suresindeki ayeti “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir.”³⁰⁷ ile en hayırlı ümmet olmanın gereği; iyiliği emredip kötülüğü men etmektir. Kutup, bu konuda, insan, Allah'ın kendisiyle ilgilendiğini ve yardım ettiğini bilip, bu düşünce ile zihnen rahatlamalıdır,³⁰⁸ demiştir.

Başka bir ayette de “Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır.”³⁰⁹ Dosdoğru iman edenlere mükafatlar sunmaktadır.

³⁰⁵ Ebu 'l-Kasim Mahmmud bin Ömer ez-Zemehşeri el-Havarizmi, *el-Keşşaf an hakayik et-tenzil ve üyun el-akavil fi vujud et-tavil*, tahkik: Abdul-Razzak el-Mehdi, Yay. Dar 'ihya' et-turas el-arabi, Bayrut – Lübnan. (t.y.), c. 2, s. 293.

³⁰⁶ Muhammed ibn el-Hüseyin ibn-i Muhammed ibn Musa - en-Nisaboori, -ibn Halid ibn-i Salim - Ebu Abdulrahman el-Selemi, *tefsir elselemi vehva hakayik et-tefsir*, Tahkik: Seyid Imran, 1. Bsk., Dar el-Kutub el-ilmîye Yay., Beyrut- Lübnan. 2001. c. 1, s. 291.

³⁰⁷ Âl-i İmrân Suresi 2/110.

³⁰⁸ Syed Kutub, *Hasayis et-tesevur el-İslâmi ve mükavvîmetih*, (İslâm Kavramının Özellikleri ve Unsurları), Dar eş-Şuruk Yay., Beyrut – Lübnan. 1980. s. 177.

³⁰⁹ Zümer Suresi 39/33-34.

1.4. Yardımlaşma (Dayanışma)

Toplu halde yaşayan insanların da birbirlerinin yardımına ihtiyaç duyması sebebiyle İslâmî literatürde yardım ve yardımlaşmaya dair çok sayıda kavram bulunmaktadır. “Yardım etmek anlamındaki “avn” kökünden türeyen teâvün ve muâvene “yardımlaşma” mânasında en sık rastlanan kelimelerdendir. İâne ve maûnet kelimeleri de “yardım etmek” mânasında kullanılır. Yardım eden kimseye ve genellikle işe yarayan her şeye muîn, birinden yardım istemeye istiâne, kendisinden yardım istenen kişiye müsteân denir. Yine aynı kökten gelen mâûn insanlara faydalı olan şeyleri anlatır.”³¹⁰ “Yardım etmek mânasına gelen bir başka kelime de nasrdır. Nasr “mazluma yardım etmek”, nusret ise “yardım etmenin güzelliği (hüsnü’l-maûne)” diye açıklanır. Aynı kökten nâsır ve nasîr “yardımeden”, tenâsur “yardımlaşma”, müstansır “yardım isteyen” mânasındadır. Nasîrin çoğulu olan ensâr kelimesi Mekke muhacirlerine yardım eden Medineli Müslümanlar hakkında kullanılmıştır. Bunların yanında sözlükte “birinin bakımını, ihtiyaçlarını üzerine almak” anlamındaki “kefl” kökünden türeyen “tekâfül” “birbirine kefil olmak, birbirinin ihtiyacını karşılamak” demektir. Bir kimsenin bakımını üzerine alana kâfil ve kefil denir. Modern Arapça’da “et-tekâfülü’l-ictimâî” sosyal dayanışmayı ifade eder. İslâmî kaynaklarda ayrıca “teâdud, tesânüd, tevâsul, ülfet/teâlûf, ihsan, infak” gibi kavramlar da yardımlaşma bağlamında kullanılmaktadır.”

311

Müslümanlar kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışma hususunda uyarılmışlardır. Bunun da isteğe bağlı olmadığı, bir emir olarak vurgulanmıştır. Yardımlaşmanın bir emir olarak farz kılındığı ve bu emri yerine getirmeyenlerin (Allah’a karşı gelmekten sakının!) şiddetli cezaya maruz kalacakları kesin olarak ifade edilmiştir.³¹² Mâide Suresinin “... *İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir*”³¹³ şeklinde ayeti yardımlaşmayı yerine göre zorunluluk ve ya farz kılındığı yerler de vardır.

³¹⁰ Taberî, XII, 709

³¹¹ Mustafa Çağrıçı; <https://islamansiklopedisi.org.tr/rizik>.

³¹² Abdul-kerim bin Havazin bin Abdul-Malik el-Küşeyri, (V. 465 H.), *Latayif el-işarat - tefsir el-Kuşeyri, Tahkik: İbrahim el-Bassiouni*, Yay. Mısır Genel Kitap Örgütü, Mısır. (t.y.), c. 1, s. 397.

³¹³ Mâide Suresi 5/2.

1.5. Adil Olma

Adâlet kelimesi, “denk olmak, adaletle hükmetmek, doğru davranmak, istikamet üzere olmak”³¹⁴ anlamındaki fiilinden türemiştir. Bu kökten mastar olan (Adl) kelimesi de adâlet ile eş anlamlıdır. Bu bağlamda adâlet; bir şeyi yerli yerine koymak, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, kişinin kendi mülkündeki tasarrufu³¹⁵, insaf ve eşitlik anlamında bir terimdir. İslam literatüründe de eşitlik ilkesi adâlet kavramıyla ifade edilmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki eşitlik, her zaman adâlet kavramını karşılamamakta, fakat onun bir cüzünü teşkil etmektedir. Söz gelimi “Çocuklarınıza verdiklerinizde adaletli davranınız.”³¹⁶ hadisinde adâlet, eşitliği ifade ederken sosyal adâleti emreden hükümlerde adâletten kasıt dengedir. Şer’i ve hukuki manada ise bu kavram; dinen mahzurlu işlerden kaçınmak, doğru yola yönelmek, adâleti temin etmek, büyük günahlardan kaçınma ve küçüklerinde ısrar etmemek anlamlarında kullanılmaktadır.³¹⁷ Kişisel arzu ve isteklerden etkilenmeyen adâlet, ahlak ve hukukun en temel kavramıdır. Zıddı zulümdür ve cevirdir.

Kur’an’da Müminlere verilen emirlere göre insanın karşısındaki insan ne olursa olsun kendisi adil davranmak zorundadır. Nisâ Suresinde yer alan ayet “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında **hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi** emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir”³¹⁸ bunu açıklıyor. Emanetleri ehline vermek adalet ile ilgisi bahsi geçen ayetin nüzul sebebinde belirtiliyor. Önce tefsirlerde yer alan ve bu ayetin indirilme sebebine dair aktarılan Kâbe’nin anahtarı hikâyesini anlatmakta fayda vardır: Osman bin Talha, Mekke’de Kâbe Kayyımlığı ile vazifelidir. Sülâlesi cahiliye devrinde Kâbe’nin hicâbet vazifesini yapardır, yani kapı anahtarını taşırdı. Peygamber Efendimiz, hicretten önce Osman’ı da bizzat imana davet etti. Osman; “Yâ Muhammed! Sen kavminin dinine aykırı davranmış ve ortaya yeni bir din çıkarmış bulunuyorsun. Doğrusu, benim sana tâbi olacağımı ümit etmen şaşılacak şeydir” diyerek iman etmedi. Bir defasında Resûlullah efendimiz, iman edenlerle

³¹⁴ İbnManzur, Lisanu’l-Arab, Dar Sader, Beyrut 2003, c. 10, s: 62-65.

³¹⁵ Demir, Ömer, Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, Ankara 1991, s.20.

³¹⁶ Buhari, Hibe, 12.

³¹⁷ Cerrahoğlu, İsmail, “Kur’an-ı Kerim’in Öngördüğü Adalet Esasları”, Diyanet İlmi Dergi, Nisan-Mayıs-Haziran 1993, Cilt:29, Sayı:2, s.17.

³¹⁸ Nisâ Suresi 3/58.

birlikte Kâbe'ye girmek istemişlerdi. Osman, Resulullah'ı Kâbe'ye de sokmak istemediği gibi sert de davrandı.³¹⁹

Hız. Ali, anahtarları alarak, Peygamber Efendimiz'in yanına gelir. Hız. Peygamber'e anahtarları uzatır. Hız. Peygamber anahtarları Hız. Ali'den teslim alır. Hız. Muhammed, anahtarı tekrar Hız. Ali'ye uzatır: "Ali, bu anahtarları git Osman Bin Talhâ'ya teslim et!" der. Hız. Ali şaşırır ve sorar: "Ey Allah'ın Resulü! Az önce emrinizle gittim, anahtarları aldım, getirdim size teslim ettim. Şimdi de emrinizle aynı şahsa anahtarları teslim etmemi emir buyurdunuz. Bunun hikmeti nedir?" Peygamber Efendimiz şöyle söyler: "Ya Ali, sen anahtarları yolda bana getirirken, Yüce Allah, dostum Cibril ile bana vahiy gönderdi: *"Emaneti Ehline Veriniz!"*"³²⁰

1.6. Tevazu

Sözlükte "kendi itibar ve derecesini düşük görmek, birine boyun eğmek anlamındaki vaz' kökünden türeyen tevâzu' kibrin karşıtı olup kişinin başkalarını aşağılayıcı duygu ve davranışlardan kendini arındırmasını ifade eder. Türkçe'de alçak gönüllülük sözüyle karşılanmaktadır."³²¹ "İslâm İnançları Sözlüğü" adlı eserde bu ayetin meali ile tevazu kavramını tanımlanmaya çalışılmıştır.³²² DİB tarafından hazırlanan Dinî Kavramlar Sözlüğü'nde de tevazu kavramı, "kişinin nefsinin Hakkın huzurunda kulluk mevkiine koyması, insanlara karşı kibirli ve gururlu olmaması" şeklinde tarif edilmektedir. Yapılan tanımlamaya göre Müminin hem alçak gönüllü hem de vakar sahibi olması gerektiği hatırlatılarak, zillet ve meskenete düşürecek derecedeki tevazu dinin özüne aykırı olduğu ifade edilmektedir.³²³

Tevazu, alçak gönüllülük, başkalarını küçük görmemek ve Kendi. Genelde bütün insanların olumlu davranışlarındandır. Özeldede her eğitimci bulunması gereken özelliklerdendir. Bu konuda da Furkan Suresinin 63. ayetindeki "*Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman,*

³¹⁹ Abu Muhammed el-hüseyin bin maseud el-bagavi, *Maalim et-tenzil fi tefsir el-Kur'an (tetefsir el-Bagavi)*, Tahkik Muhammed Abdullah el-nemir, 4. Bsk., Yay. dar tiybe. 1997. c. 2, s. 238.

³²⁰ Alaa ed-din Ali bin Muhammed bin İbrahim el-Bağdadi el-hazin, *Tefsir el-hazin (el-taavil fi maani et-tenzil)*, Dar el-fikir Yay., Beyrut - Lübnan. 1979. c. 1, s. 584.

³²¹ Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi. Yazar: Mustafa Çağrıci.

³²² Orhan Hançerlioğlu, İslâm İnançları Sözlüğü, Remzi Kitapevi yay., İstanbul. 1984. s. 647.

³²³ Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Md. , DİB yay, Ankara. 2006. s. 657.

‘selâm!’ der (geçer)ler’’³²⁴ ifadesi ile genel olarak insanların başkalarına karşı davranışlarında kibirden kaçınıp alçakgönüllü olmaları gerektiği belirtilmektedir.³²⁵ Ayetteki hevn kelimesi, tefsirlerde genellikle “sekînet, vakar, rıfk (yumuşaklık), tevazu” ve bu anlamların hepsini içeren “hilm” kavramlarıyla açıklanmış; bu kavram Kur’an’ın atıfta bulunduğu, Cahiliye dönemi insanların temel karakteri olan “kibirli, gururlu, zorba” anlamındaki “müstekbir” kelimesinin zıddı olduğu belirtilmiştir.³²⁶ Ayette müminlerin, kendilerine sözlü sataşmada bulunanlara, “selâm” diyerek, yani esenlik dileğiyle karşılık verdikleri bildirilmektedir. Buna göre sözlü sataşmalarla sergilenen alaycı ve küçümseyici tavırlar, Cahiliye zihniyetinin kendini beğenmişlik, küstahlık, hoyratlık, saldırganlık gibi tutumlardan oluşan barbarlık ahlâkını; Müslümanların bu sataşmalara selâmla karşılık vermeleri de onların barışçı ilkelere dayalı uygarlık ahlâkını göstermektedir. Nitekim bazı araştırmacılar, cahiliye terimini kısaca “barbarlık”, İslâm terimini de (hilm kavramıyla bağlantılı olarak) “uygarlık” şeklinde açıklamaktadırlar.³²⁷ 64-66. ayetlerde işaret edildiği üzere, belirtilen uygarlık ahlâkının temelinde Müslümanların, Allah’a olan inançları, ve buna bağlı olarak kazandıkları saygı ve ilahi adalet üzerine şekillene ahiret kaygıları bulunmaktadır.

Tevazu sahibi kimsenin, kendini başkalarından aşağı görmediği, zelil ve miskin olmadığı vurgulanmaktadır. Böylece tevazu kavramını dünya rütbelerinde kendinden aşağı olanlara büyüklük göstermemek diye tanımlamaktadır. Çünkü kulun eline geçenler, Allah Teâlâ’nın lütfu ve ihsanı olarak değerlendirilmekte ve bunun dışında kendi elinde bir şey olmadığı savunulmaktadır.³²⁸

“Hz. Peygamber, Cenabı Hak katındaki yüksek mevkiine rağmen insanların en alçakgönüllü olanıydı. Kibri yoktu, büyülenmezdi. Böyle olduğu için de merkebe biner, terkisine adam alır, yoksulları ziyaret eder, fakirlerle birlikte olur, kölelerin davetlerine icabet eder, sahabenin arasına karışır, bir mecliste kimseyi rahatsız etmeden boş olan yere oturur, evinde ailesinin işleriyle ilgilenir, koyun sağlar, elbisesini yamar,

³²⁴ Furkan Suresi 25/63.

³²⁵ Bkz.: Ebu el-Abbâs ve Abdul-Daim, 1996. c. 4, s. 266-267.

³²⁶ Bkz. Taberî, C. 19, s. 33; Zemahşerî, C. 3, s. 103.

³²⁷ Bkz. Izutsu, Kur’an’da Allah ve İnsan, s. 187-207; a.mlf., Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, s. 53-62; Mustafa Çağrı, “Cehâlet”, DİA, VII, 218-219

³²⁸ Muharrem Demir, *Kur’an’da Tevazu Kavramı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, (Tefsir) Anabilim Dalı, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara. 2010. s. 20.

ayakkabısını tamir eder, kendiışleriyle uğraşır, evini temizler, devesini yemler, hizmetçiyle beraber yemek yedi.³²⁹ Hz. Peygamber ümmeti için de “Yüce Allah, bana mütevazı olmanızı ve hiç kimsenin diğetine karşı böbürlenmemesini emretmektedir”³³⁰ örneğin hadiste; “*Kim Allah için alçak gönüllülük yaparsa, Allah onun kadrini yükseltir. Kim de Allah’a rağmen kibirlenirse, Allah onu aşağıların aşağısına indirir*”³³¹ “*Cehennemlikleri size haber vereyim mi? Onlar katı yürekli, malını hayırdan esirgeyen kibirli kimselerdir*” şeklinde buyurmuştur.³³²

1.7. Sözünde Durma

Sözünde durmanın genel anlamı “verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak.”³³³ İnsan davranışını düzenleyen temel ilkeler arasında yer verilen sözünde durma Kur’an’da yer almaktadır. Nitekim Kur’an’-ı Kerimde de insan davranışlarını düzenleyen temel ilkeler arasında sözünde durmaya bazen emir olarak ve bazen de sözlerini yerine getirenleri överek özel bir yer ayrılmıştır. Birçok ayette akitlere, ahitlere, sözleşmelere ve verilen sözlere uyulması ısrarla emredilmiştir. Bazı ayetlerde de verdiği sözü yerine getirme, müminin vasfı olarak zikredilmiş³³⁴ ve “*Onlar emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet edenlerdir*”³³⁵ denilmiştir. Böylece ahde vefasızlığın ve verilen sözde durmamanın, müminin vasfı olamayacağına dikkat çekilmiştir.³³⁶

Bir başka hadiste de verdiği sözü bozan veya yanına emanet olarak bırakılan bir mâla hainlik eden kişinin hıyanetinin, hainliğinin alâmeti ve şâhidi olarak ahirette o emanetin sahibi yanında bir sancak şeklinde dikileceği ve böyle bir kişinin teşhir edileceği bildirilmiştir. Nitekim Abdullah İbnu Mes’ûd ile Enes İbnu Mâlik (r.a.)’den nakledildiğine göre Nebî (s.a.v.): “Ahdini bozan her kişi için kıyamet gününde (halk

³²⁹ İhsan Arslan, Hz. Peygamber Örneğinde Hoşgörülü Olmanın Şartları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8 S. 37, Nisan. 2015. s. 1027.

³³⁰ Müslim b. Haccâc, Ebu’l-Husyn el-Kueyrî en-Neysâbü’rî, *Sahihu Müslim*, stanbul: Çarı Yayınları. 1992. s. 64.

³³¹ Müslim, a.g.e., s. 69.

³³² * Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Smail, *Sahihu’l-Buhârî*, Çarı Yayınları, İstanbul. 1992. s. 9.

** Tirmizî, Ebûİsâ Muhammed b. İsâ b. Servâ, *Sünenü Tirmizî*, stanbul: Çarı Yayınları. 1992. s. 13.

³³³ TDK sözlüğü.

³³⁴ Bakara, 2/177.

³³⁵ Müminûn, 23/8; Meâric, 70/32.

³³⁶ Adem Dölek, Hadîsler IşığındaHıyanetin Boyutları Ve Sosyo-Kültürel Açından Zararları, *Erzincan Üniversitesi, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 11, S. 1, 2011. s. 122.

arasında teşhir olunmak üzere) bir alâmet vardır.” buyurmuştur. Râvîlerden birisi: “O alâmet gaddarın yanına dikilir” diye rivayet etmiş, başka bir râvî de “O alâmet gaddarın / vefasızın yanında görülür, onunla bilinir” şeklinde beyan etmektedir.³³⁷

İsrâ Suresinin 34. Ayeti sözünde durma “*Rüştiñe erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur*”³³⁸ şeklindedir. “*Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.*” uyarısı önemlidir. Çünkü verdiği sözde duran kişiler, Kur’an-ı Kerim’de övülüyor: “*Müminler içinde Allah’a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir, kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir.*”³³⁹

1.8. Doğruluk, Dürüstlük

Doğruluk ve dürüstlük kelimesinin tam anlamına vakıf olmak için sıdk kelimesinin anlamına bakmak gerekir. “hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek anlamında masdar; hakikati ifade eden, gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik anlamında isim olarak kullanılır. Bir şeyin objektif gerçekliği hak, bunun aslına uygun biçimde anlatılması sıdk kavramıyla ifade edilir. Hak doğrunun nesnel yanı, sıdk ise sözün nesnel doğruya uygunluğudur. Sıdk ayrıca “sözün hem objektif gerçeğe hem de sözü söyleyenin zihnindeki bilgiye uygunluğu” şeklinde tanımlanır. Buna göre bir kimsenin sözü -aslında gerçeği ifade etse bile- o kişi kendi zihninde yalan söylediğini düşünüyorsa bu söz yalan sayılır.”³⁴⁰

Sıdk iki âyette (ez-Zümer 39/32-33) Kur’ân-ı Kerîm’in isimlerinden biri olarak kullanılmıştır. Yûnus sûresinin 2. âyetindeki “kademe sıdk” ifadesi “hakiki menzil, yüksek derece, üstün şeref” gibi mânâlarla açıklanır. Hasan-ı Basrî bu tabirle Hz. Muhammed’in yüksek şahsiyetinin, Hakîm et-Tirmizî onun makâm-ı mahmûddaki

³³⁷ Buhârî, 1992, Cizye: 22.

³³⁸ İsrâ Suresi 17/34.

³³⁹ Ahzâp suresi 33/23.

³⁴⁰ Mustafa Çağrııcı; <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidk>

mevkiinin kastedildiğini, Mukâtil b. Süleyman ise bunun hayattayken öbür dünyaya gönderilen amelleri ifade ettiğini söyler.³⁴¹

Dürüstlük, Kur'an'a göre bir Müminin taşıması gereken temel vasıflardan biridir. İnsanlar arasında dürüstlüğü ile bilinen kişiler, aynı zamanda güvenilir kimselerdir.

Furkân Suresinin 31. ayeti “*Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir*”³⁴² ifadesi ile insanların aralarının açılıp birbirlerine düşmanlık beslemelerine, toplumdaki denge ve ahengin ortadan kalkmasına ve böylece sosyal barışın bozulmasına sebep olan fiillerin çirkin bulunduğu belirtilmiştir. Yüce dinimiz İslâm, yalan söylemeyi ve yalancı şahitlikte bulunmayı haram kılmış; dünyada da ahirette de huzur, mutluluk ve kurtuluşun doğrulukta olduğunu bildirmiştir. Tevbe Suresindeki ayeti “*Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun!*”³⁴³ şeklinde duyurmaktadır. Ayet iyilik yolunda insanlığa önder ve örnek olmayı hak eden Müslümanların başlıca niteliklerini göstermektedir. Buna göre onlar Allah'a iman ederler. Bunun gereği olarak peygambere, kitaba, ahiret gününde hesap vereceklerine ve diğer iman esaslarına inanırlar. İslâm'ın öğrettiği güzel ahlâka sahiptirler; iyiliği emreder, kötülüğü engellerler ve imanlarının gereğini yerine getirirler. Onlar iyi amel sahibi olmaları, aşırılık ve sapkınlıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, mutedil ve dengeli tutum ve davranışları sebebiyle insanlığa örnek ve rehber olurlar.³⁴⁴ “(Bunlar), “*Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru*” diyenler, Sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir”³⁴⁵ en mükemmel insanlar sayılırken dürüstler başta olmak üzere adları geçiyor. Diğerinde de iman ehli Allah'tan sakınanları sıralarken “*Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır*”³⁴⁶ dürüstler ile başlamaktadır. Nitekim doğruluk ve dürüstlüğün modeli Hz. Muhammed de güzel

³⁴¹ Taberî, VI, 527-529; Şevkânî, II, 480-481

³⁴² Furkân Suresi 2/31.

³⁴³ Tevbe Suresi 9/119.

³⁴⁴ Bkz. Mualla Selcuk ve diğerleri, *Kua'an ve birey*, İnternet yayınları . Ankara– Türkiye. 2009. s. 49 – 50.

³⁴⁵ Al-i İmran Suresi 3/17.

³⁴⁶ Zümer Suresi 39/33.

ahlâkı tamamlamak ve güzel ahlakın temeli olan doğruluk ve dürüstlüğü insanlara öğretmek için gönderilmiştir. Kur'an peygamberinin daha peygamberliği kendisine tebliğ edilmeden önce lakabı "el-emin", yâni güvenilir idi. Bu, kendisinin dürüstlüğünden, emanete sahip çıkmasından ve yalana tevessül etmemesinden mütevellit kendisine yakıştırılmış bir sıfattı. İnsanlara ve inananlara dürüstlüğü ile örnek olan Hz. Muhammed, karakterini Kur'an'ın şekillendirdiği bir şahsiyet olarak dürüstlikle ilgili birçok ayet tebliğ etmiştir. Bu ayetler vasıtasıyla insanların dürüstlük değeri ile donatılması amaçlanmıştır.³⁴⁷

1.9. Tefekkür

Kur'an'da tefekkür konusu farklı kelimeler ile anlatılmaktadır. Bazen "düşünmeyi ifade eden kelimelerin başında nazar, tefekkür, tedebbür, i'tibâr ve taakkul (akl) gelmektedir. Asıl anlamı "gözle bakmak" olan nazar, "kalp gözüyle bakmak, düşünmek" mânasında kullanıldığı gibi "bir şey hakkında tefekküre dalmak, nazarî araştırmalarda bulunmak" anlamına da gelir. Fıkır kökünden türeyen tefekkür de aynı anlamdadır. Buna göre nazar ve tefekkür "bir işin âkıbeti konusunda düşünmek", tedebbür ise "bir işin sonucunu başından hesap etmek" anlamına gelir. Aynı kökten gelen tedbir, tedebbürün sonucu olarak "gereken önlemi almak" demektir. İ'tibârın da tedebbürle hemen hemen aynı mânayı ifade ettiği anlaşılmaktadır. Düşünme, tedebbürde olduğu gibi geleceğe değil de geçmişe yönelikse tezekkür adını alır ve "hatırlama, anma" anlamına gelir."³⁴⁸

Tefekkür, tefe'ül kalıbındandır. Tefekkür, taakkül, tedebbür, tezekkür gibi kelimeler bahsedilen kalıbın fiile sağladığı anlam içeriği münasebetiyle bir kendine dönüş, failin eyleminin kendine doğruluğu durumunu anlatır. Tefekkür, fikir edenin fikir ettiğinin kendi bilincine yansması ve buradan yayılması demektir.³⁴⁹

³⁴⁷ Ali Galip Baltaoğlu - Abdülkerim Diktaş, *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kur'an'da Yer Alan Değerlerle Karşılaştırılması*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/28, 2018. s. 132 – 133.

³⁴⁸ İlhan Kutluer, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dusunme>.

³⁴⁹ Abdurrahman Çetin, *Örneklerle Peygamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul. 2006. s. 11.

İçinde yaşanan gerçekliği dine göre kavramaya “İslami Tefekkür” adını almaktadır. Tefekkürün bizzat kendisi, muhtelif şekillerde ve muhtelif alanlarda tahakkuk ettiği için, başlı başına bir konudur.³⁵⁰

Akıllı varlık olan insana hitap eden Kur'an, tefekküre büyük önem vermektedir. Düşünmeyen, aklını ve kalbini kullanmayan gafillerin, hayvanlar gibi olduklarını, hatta hayvanlardan daha şaşkın durumda bulunduklarını bildirir.³⁵¹ Kur'an-ı Kerim'de sürekli olarak “bakmıyorlar mı, görmüyorlar mı, duymuyorlar mı?”³⁵² şeklinde dikkat çeken ifadelerle tefekkürün önemine vurgu yapılmaktadır. Aynı imkân ve donanıma sahip insanlar arasında belirgin bir farkın oluşmasına etken tefekkürdür. Tefekkür eden insanın kendisine verilen aklı, duyuları ve imkânları doğru kullanarak gerçek bilgiye ulaştığı aşikârdır. Mezkûr ayette de ifade edildiği üzere bakmak, görmek ve duymak aslında tefekkür edilmesi konusunda baskın bir vurgudur.

Yüce Allah, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den sonra peygamber Hz. Muhammed'e kadar gelip geçen insanlığa birçok peygamberi rehber olarak göndermiştir. Böylece, zaman zaman ve yer yer düşünme yeteneğini yitirmiş, yolunu şaşırmış ve adeta robotlaşmış toplumlar, akıllarını başlarına toplamaları için uyarılmış, insan oldukları hatırlatılmış ve kendilerine mutluluk yolu gösterilmiştir.³⁵³

Fakat ez-Zerkani'nin vurguladığı üzere, “ne yazık ki, son zamanlarda Kur'an'ın ön gördüğü tefekkür terkedilmiş, İslâm dünyasında şekilcilik hakim olmuş, hurafeler almış yürümüş ve batıl inançlar yaygınlaşmıştır. Müslümanlar taklitçiliğe yönelmiş ve geri kalmış, başkalarına muhtaç duruma düşmüşlerdir. Bu olumsuz durumun temelinde, tefekkür eksikliği yer almaktadır. Müslümanlar Kur'an üzerinde düşünecekleri, manasını anlamaya çalışarak hükümlerini uygulayacakları yerde, onu yalnız kabirlerde ve matem günlerinde okunan bir kitap durumuna getirmişlerdir.”³⁵⁴ “Halbuki bu, apaçık hüsrânın ta kendisidir.”³⁵⁵

³⁵⁰ Tahsin Görgün, İslami Tefekkür Geleneği Ve Önemi, bilim name VI, 2004/3, s. 101.

³⁵¹ Araf, 7/179.

³⁵² Gâşiye Suresi 88/17.

³⁵³ Mustafa Çetin, Kur'an'da Tefekkür Kavramı, C.E.Ü., ilahiyat Fakültesi Dergisi, S. V/JI, İzmir. 1994. s. 43.

³⁵⁴ Muhammed Abdülazim ez-Zerkani, *Menahilü'l-Irfan fi Uliimi'I-Kur'an*, 1. Bsk., Mısır, 1952. s. 474 – 475.

³⁵⁵ Zümer, 39/15; Hac, 22/21.

1.10. Önyargılı Yaklaşmama

Sû-i zan; her hangi bir sebep ve delil olmaksızın kişiyi suçlamak veya bir kişi hakkında insanın içine doğan kötü zannı tasdik ederek o zannın peşine düşmek ve düşünceyi fiiliyata dönüştürmektir. ve Aynî (v.855/1451); zannın, sadece söylenilen bir yalan söz olmadığını tam aksine kalbî bir iş olduğunu da ifade etmektedir.³⁵⁶

Hucurât Suresinin 12. ayeti “*Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin giybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir*”³⁵⁷ şeklinde buyrulmuştur.

Ayette sû-i zan açık bir şekilde yasaklanmış ve bu yasaklamanın gerekçeleri de belirtilmiştir. Böylece ayetteki “*zannın bir kısmı günahtır*” ifadesine de açıklama getirilmiştir. İnsanın içinden geçirdiği iyi olmayan bir zannı “en yalan söz” denilmekte ve içten geçirilen zannın söylenmesi hâlinde böyle olacağına işaret edilmektedir. Bu görüşü, “Kişiye, işittiği her şeyi söylemesi yalan olarak yeter” hadîsi de desteklemektedir.³⁵⁸

Hattâbî (v.388/998)’de, hadisteki zannın yasaklanmasını; bir zannın kalbe gelmesi değil, kalbe gelen kötü hissin araştırılmasının, peşine düşülmesinin ve bunun söylenmesinin yasaklanması olarak açıklamaktadır.³⁵⁹ Çünkü insanın içine gelen “sû-i zan”, ekseriyetle gerçeğe uymayan sanılar olduğundan bu tür zanna tâbi olmanın câiz olmadığı ifade edilmektedir.³⁶⁰ Yine böyle bir zannı da, şeytanın insana attığı bir telkin olarak da yorumlanmaktadır.³⁶¹

Nerede insan varsa orada “dil” de vardır.³⁶² Dil bir çağrı, mübadeledir. Sese dayalı bir olgudur. İnsanlar sayısız yoldan iletişim kurar ve bunu yaparken tüm

³⁵⁶ Aynî, t.y. s. 133.

³⁵⁷ Hucurât Suresi 49/12.

³⁵⁸ el-Hüseyn b. Mesud Beğavî, *Şerhu’s-Sünne* (thk: Şuayb elArnavut), Beyrut. 1983. s. 319.

³⁵⁹ Hamed b. Muhammed Hattabî, (v.388/998) *Meâlimu’s-Sünen*, (I-IV), Beyrut. 1991. s. 105.

³⁶⁰ Sehârenfûrî, Halil Ahmed b. Mecid, (v.1346/1927) , *Bezlü’l-Mechûd fî Halli Ebî Davud* (I-XX), Beyrut. t.y., s. 158.

³⁶¹ Mubarekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim (v.1353/1934), *Tuhfetu’l-Ahvezî bi Şerhi’t-Tirmizî* (I-X), Beyrut. 1990. s. 106.

³⁶² Mermi Uygur, *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 2015. s. 12.

duyularını kullanabilirler. El kol hareketleri, yüz mimikleri gibi birçok yoldan iletişim kurulsa da esas iletişim dil ve dili duyuran tane tane sesler ile olur.³⁶³

Dedikodu kavramı toplumsal süreç içerisinde geçmişten günümüze kadar bir takım anlam değişimi ile gelmiştir. Değişikliğe uğrayan dedikodu kavramının yakın tarihte ise birçok kültürde benzer anlamlar taşıdığını görmek mümkündür.³⁶⁴

Yasal olarak dedikodunun tam bir cezai hükmü olmamasına rağmen insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip dinlerde dedikoduyu kötülenmiş, yasaklanmış ve dedikodu yapmak büyük günahlardan sayılmıştır. Dedikodunun dinler tarafından lanetlenmesine yönelik ortak kanaat; dedikodunun, aynı dine inanan insanların ortak değer etrafında şekillenen birlik ve beraberliklerini erozyona uğratmasıdır. Bu yüzden İslâm dininde olduğu gibi Hristiyanlık ve Yahudilikte de dedikodunun önüne geçilmesi için bir takım yasaklar ve yaptırımlar getirilmiştir.³⁶⁵

1.11. İtidalli Olma

İtidalli olma insanın hayatında her yönden dengeyi kurması anlamına gelir. İtidal kelimesine gelince “adl kökünden masdar olup klasik sözlüklerde “iki aşırı tutum ve davranış arasındaki orta hal” şeklinde tanımlanan i’tidâl bu genel tanım çerçevesinde “orta halde bulunma, ölçülü ve ılımlı olma, soğukkanlılık, denge, düzgünlük, doğruluk” şeklinde açıklanmıştır; ayrıca adâlet kelimesinin bir anlamının da “itidal ve istikamet” olduğu belirtilir. Felsefe kültürünün İslâm dünyasında gelişmesiyle birlikte itidal kelimesi “mizaç, karakter ve ahlâkta aşırılıklardan uzaklık, ılımlılık, denge” mânasında ahlâk ve psikoloji terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır.”³⁶⁶

İnsanın tek bir yönde ilerlemesi ve diğer yönlerini terk etmesi kendi hayatının devamlılığın engeller. O yüzden ruh ve beden başta olmak üzere her şeyi dengeli tutmak gerekir. Kur’an’ı kerimde de bazı ayetlerde dengeden bahsedilmektedir. de örneğin Bakara Suresinde “*Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve*

³⁶³ Ong, Walter J, (2010), Sözlü ve Yazılı Kültür, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul. s. 18-19; Ellul, Jacques, (2015), Sözü Düşüşü, (Çev. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul. s. 21.

³⁶⁴ Emek Çaylı, “Popüler Bir Tecrübe”/ Tahakküm ve Direnişin Aracı Olarak Dedikodu: Türkiye Televizyonlarında Dedikodunun Söylemsel Analizi” *Kültür ve İletişim Dergisi*, 11(2), 2008. s. 12-13.

³⁶⁵ Çaylı, 2008: s. 16.

³⁶⁶ **Mustafa Çağrıci**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/itidal>.

Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık”³⁶⁷ bu dengelemede belirtilmiştir.

“Sırât-ı müstakîm” “her türlü eğrilik, aşırılık ve sapıklıktan uzak, dosdoğru, adaletli, ölçülü, ılımlı ve dengeli bir yol, bir inanç ve yaşama biçimi” anlamına gelmektedir. Vasat ümmeet is “ifrat ve tefritlerden korunarak inancında, ahlâkında, her türlü tutum ve davranışlarında doğruluk, dürüstlük ve adalet çizgisinde kalmayı başaran dengeli, sağduyulu, ölçülü, insafî ve uyumlu nesil, toplum” anlamına gelir. Buradaki “vasat” kelimesi, “hem maddî ve bedensel tutkulara kapılmaktan, zevk ve sefahate dalmaktan hem de bedensel ve dünyevî ihtiyaçları büsbütün reddederek bir tür ruhbanlık hayatına kendini kaptırmaktan korunan” şeklinde de açıklanmıştır.”³⁶⁸ İslâm’dan önceki dönemlerde genellikle Yahudiler ve müşrik Araplar gibi bazı toplumlar maneviyattan büsbütün uzaklaşarak dünyevileşmişler, materyalist bir hayat anlayışına sapsmışlardır. Hristiyanlar, Mecusiler ve çeşitli Hint tarikatlarına mensup olanlar gibi bazı topluluklar da dünyevî ve bedensel lezzetlere büsbütün sırt çevirerek kendilerini koyu bir ruhaniyete kaptırmışlardır. İşte İslâm dini bütün bu aşırılıkları reddederek ılımlı ve dengeli bir din ve dünya anlayışı getirmiş ve bu anlayışa uygun bir toplum yapısı gerçekleştirmiştir. Böyle bir topluma “vasat ümmet”, onun izlediği yola da “sırât-ı müstakîm” denir. İbn Atıyye’nin naklettiğine göre bazı eski âlimler de, Muhammed ümmetinin –İsrâiloğulları’nın aksine– din konusunda itidalden sapıp aşırılığa kapılmamaları sebebiyle vasat ümmet diye nitelendirildiğini belirtmişlerdir.³⁶⁹

Genelde insanlar ve özelde öğrenciler, bedensel ve ruhsal kuvvetler (düşünce, duygu, irade gibi) bakımından bir bütün olarak ele alınmalı ve her yönü dengeli olarak eğitilmelidir. Zaten bedensel ve ruhsal kuvvetler sürekli olarak birbirlerini etkilerler ve birbirine bağılırlar. Bu nedenle sadece bedeni geliştirip zihni ve ahlâkî yönleri geliştirilmezse veya bunun tersi durumlarda dengesiz; hem topluma hem de kendine zararlı olabilecek insanlar yetirici olacaktır. Nitekim Kur’an’ın ayetlerini dikkatli takip eden, Kur’an’daki sosyal hayatı gerçeğe aktarabilen insanlar huzuru elde edebilirler.

³⁶⁷ Bakara Suresi 2/143.

³⁶⁸ Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri C. 1., s. 229-231

³⁶⁹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr*, Daru’l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut. 1999. C. II., s. 4-5.

Çünkü Allah denge kurma ilkesini insan hayatının düzeni için emretmiştir.³⁷⁰ Şimdi Kur'an'da yer verilmiş itidalli olma ilkelerine değinilecektir.

1.11.1. Dünya ve Ahiret Dengesini Kurma

Kur'an'da yer alan emirlere göre insanı dünya ile ahiret arasında denge kurması her iki dünya için elinde geleni yapması gerekmektedir. Kasas Suresinin 77. ayeti *“Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez”*³⁷¹ ifadesi ile ahiret için olsa bile dünyayı tamamen bırakmasına izin verilmemektedir.

Tekin'in hazırladığı mealde, *“Allah'ın sana verdiği servet ve imkânlar içinde, Allah yolunda faaliyet göstererek, âhiret yurdunu, ebedî yurdu kazanmaya çalış. Ama dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın, sana lütuf ve ihsanda bulunduğu gibi, sen de iyiliği, iyi niyetleri, dinin, ahlâkın ve kamu vicdanının emirlerini, devamlı davranışlarına, ilişkilerine, görevlerine, hayatına yansıtan, samimiyetle ibadet eden, aktif olarak iyiliğe, iyi uygulamaya, iyileştirmeye örnek olan, işlerinde mükemmellik, dürüstlük ve başarı için dikkat harcayan bir Müslüman olarak hayırlı icraatlar, kalıcı hizmetler yap. Yeryüzünde, ülkede bozgunculuğu, fesadı arzu etme. Allah bozguncuları sevmez”*³⁷² şeklinde ayetin detaylarını açıklamıştır.

Kasas Suresinin 77. ayetinin tefsirinde konu iki şekilde ele alınmıştır.

- a) Asıl amaç âhiret yurdunu kazanmaktır, ancak dünya nimetlerinden de meşru şekilde yararlanmak gerekir.
- b) Dünya hayatı, ebedî âlemdeki hayata göre çok kısadır; kul bunu unutup dünya ebedî imiş gibi kendini ona vermemeli, dünyasını ahireti için değerlendirmelidir.³⁷³

Hız. Muhammed'in yaşamış olduğu bir olay dünya ve ahiret dengesini kurma ile ilgili yaklaşımın açık bir şekilde koymaktadır. Enes bin Mâlik'in naklettiğine göre;

³⁷⁰ Majid Zaki ej-jelled, Tadrîs 'l-tarbiat 'l-İslâmiye / el'üsüs en-nazariat vel-esaliyy el-amallia (Kuramsal Temelleri ve Uygulamalı Yöntemler), Dar Al - Masirah Yayıncılık ve Dağıtım, Amman – Ürdün. 2004. s. 83-87.

³⁷¹ Kasas Suresi 28/77.

³⁷² Kasas Suresi 28/77.

³⁷³ Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri C. 4., s. 245-246.

Peygamber Efendimizin nâfile ibadetlerini öğrenmek üzere, sahabeden üç kişilik bir grup, Peygamber'imizin hanımlarının evlerine geldiler. Kendilerine Efendimiz'in ibadetleri bildirilince, onlar bunu azımsadılar ve "Allah'ın Resûlü nerede biz neredeyiz? Onun geçmişteki ve gelecekteki günahları bağışlanmıştır" dediler. İçlerinden biri; "Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım." dedi. Bir diğeri; "Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim." dedi. Üçüncü sahâbe de; "Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim." diye söz verdi. Bir müddet sonra Peygamberimiz onların yanına geldi ve kendilerine şunları söyledi: "Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve O'na en saygılı olanınızım. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir."³⁷⁴

1.11.2. Davranışta İtidalli Olma

Kur'an'da emir ile başlamasa bile davranışında bir tarafa kaymadan davranışlarını itidalli olan kişi övülmüştür. Örneğin Mülk Suresinin 22-23. Ayetleri de *"Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi De ki: 'O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!'"*³⁷⁵ açıkça bir örnektir. Ayetlerde şeytanlara uyararak, manevi körlük içinde bâtil yollarda giden inkârcı nankör ile hak yolda yürüyen mümin temsili olarak karşılaştırılmakta, bunlardan hangisinin hedefine daha güvenli olarak ve şaşmadan ulaşacağı soru-cevap yöntemiyle anlatılmaktadır. Doğduğunda hiçbir bilgiye sahip olmayan insana bilgi vasıtalarından kulaklar, gözler ve kalpler (akıllar) verildiğinin hatırlatılması, insanın en değerli ve ayırıcı niteliğinin gözlem ve düşünme kapasitesi olduğuna ve bu nimetleri verene şükretmek gerektiğine işaret eder. Bu nimetler aynı zamanda Allah'ın eşsiz sanatını ve sonsuz kudretini göstermesi bakımından da önemlidir. Muhatabın sağduyusuna hitap edilerek onun yanlış inanç ve tutumlardan kurtulması, Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmesi istenmektedir.

³⁷⁴ Sahih Buhari, Nikah, 67/1. c. VI, s. 116.

³⁷⁵ Mülk Suresinin 67/22-23.

Yûsuf Suresinin 23. ayetinde “Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek ‘Haydi gelsene!’ dedi. O ise, ‘Allah’a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler’ dedi”³⁷⁶ şeklindedir.

Yûsuf’un köle olarak bulunduğu evin hanımı Zeliha ona âşık oldu ve onunla birlikte olmak için planlarını hazırladı. Eşinin evde bulunmadığı bir sırada bütün kapıları kilitledi ve “haydi gel!” diyerek kendisini ona teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak kadının aklını başından alan bu tutkusuna karşılık Hz. Yûsuf, iradesine ve duygularına hâkim oldu, peygamber namzedine yakışır bir şekilde cevap verdi ve Allah’ın haram kıldığı bir şeyi yapmayacağını bildirerek teklifi reddetti. “O, benim velinimetimdir, bana güzel davrandı” mealindeki ifadede Hz. Yusuf’un bu davranışı, Allah korkusundan değil de efendisine karşı saygısızlık olur, endişesiyle yapmadığı anlaşılmamalıdır. Zira o, önce Allah’a sığındığını ifade etmiş, sonra da ev sahibinin kendisinin efendisi olduğunu, dolayısıyla ona karşı da böyle bir ihanetin olamayacağını vurgulamıştır. Nitekim devamında zalimlerin iflah olmayacaklarını bildirmek suretiyle bu fiili işleyenlerin zalimler olduğuna işaret etmektedir. Bunu izleyen ayette de kadın ona meylettiği halde onun, Allah’tan gelen bir ilham sayesinde kadına meyletmekten korunduğu bildirilmiştir.”³⁷⁷

İki ayet birbirini tamamlamakta ve bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Birincisi, genel bir sözden, herkese uyan ve herkesin farkına varabileceği bir konudur. İkinci ayet ise daha özel bir durumu anlatmaktadır. Fakat her iki durumda da akıl dengesinin kurulmasının şart olduğu vurgulanmıştır.³⁷⁸ Bu nedenle inanan insanların her zaman davranışların itidalli olması bir zorunluluktur.

1.11.3. Cimrilik İle İsrâf Arasında Denge Kurma

Aslında Kur’an ile sünnette belirlenen cömertlik, israf ile cimrilik arasında yer almaktadır. Cimrilik sözcüğüne gelince “Adi, alçak, soysuz” anlamındaki Farsça cimrî kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “pintilik, hasislik” mânasında kullanılır.

³⁷⁶ Yûsuf Suresi 12/23.

³⁷⁷ Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri C. 3., s. 226

³⁷⁸ Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Karji el-Kasab, (V. 360 H.) Tahkik: Ali bin Ghazi et-tvairi, (2003), *en-Nüket ed-dâlet ala el-beyan fi 'anvaa el-ulum vel'ahkam*, 1. Bsk., Dar el-Qayyim ve Dar Ibn Affan Yay., Kahire –Mısır. C. 1, s. 611-612.

Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın bu bencil duygudan kurtulması ve bunun yerine cömertlik duygusunu geliştirmesi her vesile ile öğütlenmektedir: “Allah... cimrilik edenleri, başka insanların da cimri olmasını isteyenleri ve Allah’ın kendi kereminden verdiğini saklayanları sevmez”³⁷⁹ Âl-i İmrân suresiini 180. Ayetindeyse cimrilüğün insanın kendi yararına bir davranış olmayıp aksine tam aleyhine bir sonuç doğuracağı belirtilmiştir.

Dengeli olmak hem cimrilikten hem de israftan sakınmakla mümkün olur. “Cimrilik de savurganlık da aşırılıktır, bu sebeple haramdır. İkisinin ortası cömertliktir. Ahlâk kitaplarında savurganlık ifrat, cimrilik tefrit olarak nitelenir. İfrat, aklın ve dinin uygun gördüğü ölçünün ilerisinde veya uygun bulmadığı yollarda harcamayı; tefrit de gerekli yerlere gerektiği ölçüde harcamaktan kaçınmayı ifade eder. İsrâf da cimrilik de erdemsizlikler arasında sayılır. İkisinin ortası (itidal, vasat) ise cömertliktir.”³⁸⁰

İsrâ Suresinin 29. ayeti “*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın.*”³⁸¹ “Yani ne öyle ellerini boynuna bağlamış gibi cimri ol; ne de malını saçıp savur” diyerek “ölçülü davranarak dengeyi sağla!” öğüdünü vermektedir.³⁸² Aynı surenin 26. ve 27. Ayetlerinde de “Akrobaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir.”³⁸³ buyrularak infak ve harcama emredilirken tüketim sınırının ölçüsüzce aşılması yasaklanmıştır.

“*Savurganlar şeytanların dostlarıdır*” ifadesi, Razi’ye göre: “Kötü iş yapmak bakımından onlarla şeytanlar arasında bir benzerlik gerçekleşir. Ayet metninde şeytanın niteliği olarak geçen “kefûr”dan maksat, şeytanın varlığını isyana adaması, yeryüzünde bozgunculuk yapıp insanları yoldan saptırmasıdır. Bunun gibi Allah’ın kendisine mal ve mevki nasip ettiği kimse bunu Allah rızasına aykırı yollarda kullanırsa o da şeytanın niteliği olan kefûr sıfatıyla nitelendirilir”³⁸⁴ şeklinde açıklanmıştır.

³⁷⁹ Nisâ suresi 4/37.

³⁸⁰ Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri C. 3., s. 479.

³⁸¹ İsrâ Suresi 17/29.

³⁸² Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat (Milliyet Bsk.) İst-Türkiye. 1995. C. 3, s. 1526.

³⁸³ İsrâ Suresi 17/29.

³⁸⁴ Razi, C. XX., s.194.

2. İNSAN DAVRANIŞINI DÜZENLEMEDE KURANDA YER VERİLEN EĞİTİM ÖRNEKLERİ

2.1. Kur'an'da Davranış Kazandırma Sürecinde Yaklaşım İlkeleri

Günümüzde davranışın kazandırılması ile ilgili farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerimi incelediğimizde de duruma, konuya, zamana göre farklı yaklaşım metotların olduğu görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise herkes için her zaman aynı yöntem uygulanabilir olmadığının; psikolojik özelliklerin dikkate alındığının ayetler incelendiğinde tespit edilmiş olmasıdır. Bu süreç sadece ödül ve ceza üzerinde kurgulanmış insandan insana konudan konuya değişebilen metotlara yer verilmiştir. Şimdi Kur'an'da bu yaklaşım ilkelere ayetler bağlamında bahsedilecektir.

2.1.1. Özendirme

Bireylerin günlük yaşantılarında gösterdikleri birçok davranışın hızı, şiddeti ve sürekliliğini belirleyen bir takım etkenler vardır. Bu etkenler, içten (bireyin kişisel özellikleri) ya da dıştan (çevre) gelen çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Ancak günlük yaşamda sıradan davranışlardan farklı olarak eğitimde, kasıtlı davranış kazanma ve kazandırma dikkate alındığında; bireyin davranışı kazanıp ve sürdürmesinde rol oynayan etkenlerin kontrol edilmesi ve etkin kullanımı önem kazanmaktadır. Eğitim kurumlarında öğrencilerin bazılarının derse, konuya ya da karşılaşılan probleme çözüm üretmede istekli oldukları gözlenirken, diğer bazı öğrencilerin ise derslerde isteksiz oldukları, karşılaştıkları problemlere çözüm üretmede mücadele etme yerine daha çok kaçmayı seçtikleri görülmektedir. Öğrenciler arasındaki bu farkın oluşumuna etki eden etkenlerin başında isteklendirme gelir. Motivasyon, bireye enerji verip, davranış için istekli hale gelmesinde etkili olduğundan, öğrenme-öğretme etkililiğini ön plana çıkaran en önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁸⁵

Bakara Suresinin 25. ayetindeki *“İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, 'Bu (tıpkı) daha önce (dünyada iken) bize verilen rızık!'*

³⁸⁵ Sırrı Akbaba, Eğitimde Motivasyon, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2006 S. 13 Eğitimde Motivasyon, s. 343.

diyecekler. Halbuki bu rızık onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedi kalacaklardır”³⁸⁶ ifadesiyle insanların iyi, güzel ve faydalı davranışlarda bulunduklarında karşılaşacakları durumdan bahsedilerek; insanların iyi, güzel ve faydalı davranışlarda bulunmaları hususunda motive (güdülenmekte) edilmeleri amaçlanmıştır. bilgiye ulaştığında veya davranışı kazandığında, kazanımlarının neler olacağını açıklayarak öğrenciyi motivasyon öneli bir yere sahiptir.³⁸⁷

Aynı zamanda Beyyine Suresinin 7-8. ayetleri “Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısıdır. Rableri katında onların mükafatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu mükafat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur”³⁸⁸ söz konusu ilkeye birer örnektir. Ayetlerde “cennet” kelimesi üzerinde açıklamalar yapılmış ve bu kelimenin, ağaçları iç içe girmiş, her yeri kaplamış bahçeler anlamına geldiği, ağaçlarının altından ırmaklar akmasının da oraya ayrı bir güzellik kattığı ve sularının bozulmasına engel olduğu söylenmiştir.³⁸⁹

Eğitimde, öğrenciyi güdüleme farklı alanlarda ve değişen miktarlarda olsa da her insanın doğasında olan bastırıldıkça körelen ve ortaya çıktıkça gelişen bir değerdir. Öğretim yöntemleri ve teknikleri bu değere olabildiğince işlerlik kazandırmalıdır. Bu da öğrencilere özgüven vererek hatalarını bir güven kaybı olarak değil başarıya giden yoldaki öğrenme adımları olarak görmesini sağlayarak, cesaretlendirip, motive ederek mümkündür.³⁹⁰

2.1.2. Aşamalılık

Tedriç, azar azar, derece derece ilerlemek, birisini bir şeye yavaş yavaş vardırarak anlamlarına gelir.³⁹¹ Eğitim bir anda gerçekleşecek bir durum değildir.

³⁸⁶ Bakara Suresi 2/25.

³⁸⁷ Bkz. el-Hanbeli, 2009: c. 1, s. 72-73.

³⁸⁸ Beyyine Suresi 98/7-8.

³⁸⁹ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut. 1999. C. 10, s. 474.

³⁹⁰ Salih Zeki Genç - M. Yunus Eryaman, Değişen Değerler Ve Yeni Eğitim Paradigması, *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, (interne yanları makele) Çanakkale. 26.08.2019. t.y., s. 98.

³⁹¹ Yeğin, 1991: s. 698.

İnsanın gelişim sürecine baktığımızda her yaşın kendine göre olgunlaşma özellikleri vardır. Gelişim özelliklerine göre eğitim verilmesi, öğrencinin ruhsal ve psikolojik davranışlarının göz önünde bulundurulması, kısaca seviyeli, planlı ve şuurlu olması³⁹² tedrici metotla eğitimi zorunlu kılar. Bu metotla bilgi verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasını ve üzerinde derinlemesine düşünmeyi sağlar.

Eğitimde önemini gösteren Kıyamet Suresinin 16-19 ayetlerinde³⁹³ eğitim etkinliklerinde acele davranılmaması gerektiği belirtmektedir.³⁹⁴ Hz. Peygamber, nazil olan ayetleri unutmama ve korumaya yönelik hassasiyetiyle ilgili o ayetleri ezberlemeye çalışırdı.³⁹⁵ Bu ayet açıkça şunu anlatmaktadır: Kur'an, Hz. Peygamber'e dıştan içe doğru seyreden bir süreç halinde sözlü olarak yahut daha doğru bir söyleyişle hem anlam hem de lafız olarak indirilmiştir. Hz. Peygamber önceleri, kendisine indirilen Kur'an lafızlarını hemen ezberine almak için bir gayretin içine girmiş, hatta Cebrail'in Kur'an ayetlerini kendisine okumasının ardından Hz. Peygamber bu okuyuşu aynen almak için kelime ve cümleleri tekrar etmiş ve bu maksatla dudaklarını kıpırdatmaya başlamış, ancak Allah Teâla Kur'an-ı Hz. Peygamber'in kalbine yerleştirmeyi garanti etmiş ve ardından oldukça anlamlı bir şekilde "Biz onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et" buyurmuştur.³⁹⁶

Ayrıca Furkan Suresinin 32. ayetinde "*İnkâr edenler, 'Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!' dediler. Biz Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk*"³⁹⁷ ifadesiyle vahyin içeriğinde peygamberin yaşadığı toplumsal şartların gerçekliği (realizm) hem de bu toplumsal şartları aşma arzusu (idealizm) birlikteliği vardır. Bu ideal ve reel yapı işbirliği gerçekleşmezse, başarının gelmesi zordur. İdeal yapı ve bunu gerçekleştirme arzusu, vahyin aşama aşama (tedrici) gelmesini gerekli kılmaktadır. Bu süreç 23 yılda tamamlanmıştır. Kur'an'ın inişinin bir sürece yayılma gerekçesi de, Peygamberin

³⁹² Günay, 1992: s. 20.

³⁹³ Kıyamet Suresi 75/16-19 "(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize aittir".

³⁹⁴ et-Tayibi ve bin Abdullah, 2013: s. 251.

³⁹⁵ Muhammet Karaosman, *İlahî Kelamın Muhafazasına Farklı Bir Yaklaşım Konu ve Anlam Merkezli Hafızlık Önerisi*, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2017, C.1, S.1. s. 40.

³⁹⁶ Mehmet Soysaldı H., Kur'an Vahyinin Oluşum Şekli, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10 S. 1, Elazığ. 2000. s. 182.

³⁹⁷ Furkan Suresi 25/32.

kalbine güç vermek ve onu bir düzene koymak olarak gösterilmektedir. Bu ayet eğitim açısından değerlendirildiğinde ise gelişim özelliklerinin süresinin ve tekrarın, bilgiyi işlemede ve öğrenmenin kalıcılığında etkili bir yol olduğu görülmektedir.³⁹⁸

Davranışların kademeli olarak ilerlemesine kanıtlardan biri, Mekke’de nâzil olan Nahl Suresinin 67. ayetidir: “*Hurma üzüm ağaçlarının meyvelerinden de hem içki, hem de güzel bir yiyecek elde edersiniz. Şüphesiz ki, bunda aklını kullanan bir topluluk için kesin bir ibret vardır*”³⁹⁹ ve Bakara Suresinin 219. ayeti “*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: 'Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.'* Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: 'İhtiyaçtan arta kalanı.' Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz” bu görüşü desteklemektedir. Ayrıca Nisâ Suresinin 43. ayeti “*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanuncaya kadar namaza yaklaşmayın*” şeklindedir. Bahsi geçen ayetlerin vurguladığı, belirttiği ya da işaret ettiği yasaklar farklı olsa da temel nokta, iyi ya da kötü davranışların yavaş yavaş kazanıldığı ve kademeli olarak pekiştirilmesidir.

Kur’an’ın peyderpey nüzulünün en önemli hikmetlerinden ve sebeplerinden birisi de “Hz. Peygamber’in kalbini sürekli olarak takviye etmek” ve “O’nu teselli etmek” olarak ele alınmıştır.⁴⁰⁰

İçki alışkanlığı ve bağımlılığı insanlık tarihi kadar uzun bir maziye ve hemen hemen her dönem ve toplumlar bir yaygınlığa sahiptir. Eski Romalılarda, Farslarda, İbranîlerde olduğu gibi genelde başta Araplar olmak üzere özelde diğer milletlerde de çok yaygın şekilde tüketilmekteydi.⁴⁰¹ İçki içme alışkanlığı Cahiliye devri Arapları arasında çok yaygın bir gelenek olduğundan, Kur’an-ı Kerîm bu alışkanlığın birden yasaklanması yerine, insanların belli bir süreç içinde içki alışkanlıklarından vazgeçmelerini amaçlamış ve yasaklama noktasına, dört aşamada varmıştır.⁴⁰²

³⁹⁸ Şaban Ali Düzgün, Kur’an-ın Oluşumu (Vahiy Süreci), *Kelam Araştırmaları Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi*, 5: 2| 2007. s. 11.

³⁹⁹ Nahl Suresi 16/67.

⁴⁰⁰ Zeki Halis, Hz. Peygamberi Tesellî ve Kalbini Takviye Bağlamında Tencîmu’l-Kur’ân, *Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Nisan 2012. s. 88.

⁴⁰¹ Ali Cevâd vd., *El-Mufasssal*, Beyrut - Lübnen. 1980. C. IV s. 664.

⁴⁰² Salim Özer, İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahanın Esas Aldığı Ölçüler, *Erciyes Ü. İlahiyat F. bilimname*, XVIII, 2010/1, s. 57.

Eğitim etkinliklerinde bilgilerin kademeli olarak verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu belirlemelere baktığımızda eğitimde öğrencilerin istenilen bilgileri ve davranışları kazanabilmeleri için öğrencinin bilgi düzeyine, yaşına, fiziki özelliklerine göre programlar yaparak eğitim etkinliklerinin düzenlenmesi gerektiği sonucuna varabiliriz.⁴⁰³

2.1.3. İkaz

Eğiticilerin önemli görevlerinden biri öğrencilerin farkına varamadıkları, bilmedikleri, unuttukları ve önemsemedikleri şeylere dikkat çekmek ve onları karşılayabilecekleri şeyler konusunda uyarmaktır. Bu üslup, Kur'an'da da geçerli ve yaygın olarak kullanılmaktadır. Örneği bir ayette; *“Allah'a karşı gelmekten sakının ve her hâlde onun huzuruna varacağınızı bilin. (Ey Muhammed!) Mü'minler'i müjdele.”*⁴⁰⁴ Başka bir ayette de *“Zülkarneyn, 'Her kim zulmederse, biz onu cezalandıracağız. Sonra o Rabbine döndürülür. O da kendisini görülmedik bir azaba uğratar' dedi”*⁴⁰⁵ ifadesiyle kişilerin olumsuz davranışlar sonrası karşılaştıkları durum açıklanarak olumsuz davranışta bulunmamaları konusunda ikaz (uyarılma) edilmektedir.

Başka bir örnek ise Nûh Suresinin 1-4. ayetleri arasında geçen ifadelerdir: *“Şüphesiz biz Nûh'u, kavmine, 'Kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar' diye peygamber olarak gönderdik. Nûh şöyle dedi: 'Ey kavmim! Şüphesiz, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.' 'Allah'a ibadet edin. Ona karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte kadar ertelesin. Şüphesiz, Allah'ın belirlediği vakit gelince ertelenmez. Keşke bilseydiniz”*⁴⁰⁶ ve En'âm Suresinin 147. ayeti *“Eğer seni yalanlarsa, de ki: Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. (Bununla beraber) suçlu bir toplumdansa onun azabı geri çevrilmez”*⁴⁰⁷ aynı anlamı taşımaktadır.

Eğitimde öğretmen, öğrencinin istenmedik (olumsuz) davranışlarda bulunduğu karşılaşılabileceği durumları (sonuçları) açıklayarak, onu uyarması karşılıklı bir iletişim doğmasına tarafların bir birini anlamasına ve sonuçları bilinen bir

⁴⁰³ en-Nisaboori eş-Şafei, 1430 H.: c. 16, s. 488.

⁴⁰⁴ Bakara Suresi 2/223.

⁴⁰⁵ Kehf Suresi 18/87.

⁴⁰⁶ Nûh Suresi 71/1-4.

⁴⁰⁷ En'âm Suresi 6/147.

sürçte doğru davranışın ortaya çıkmasına motivasyon itkisini yapar. öğrencinin istenmedik davranışlar bulunmasını ikaz (uyarı) edebilir.⁴⁰⁸ Nerdeyse Kur'an'ın her suresinde bu tür uyarılar bulunmaktadır.

2.1.4. Anında Müdahale

İlk olarak anında müdahalenin ne olduğunu açıklamadan “Eğitimde ceza var mıdır?” sorusu üzerinde durmak gerekmektedir.

Eğitimde ceza konusunda batılı aydınların (bazıları) tam anlamıyla cezanın bütün derecelerine karşı olmalarından ziyade daha çok dayak, fiziksel şiddet, kötü söz ve hakaret gibi aşağılayıcı cezalara karşı çıktıklarını görmekteyiz.⁴⁰⁹ Örneğin M. Fabius Quintilianus (MS. 35-96) Romalı pedogogtur veeğitimde dayak anlayışına ilk karşı çıkan eğitimci olarak bilinmektedir. “Dayağın çocuğu yüzsüz ve korkak yapacağını, uyarı ve azarlama ile uslanmayan çocuğun esirler gibi dayağa da alışabileceğini savunarak dayak cezasına başvurmayı öğretmenlerin kayıtsızlığına bağlamaktadır. Quintilianus ise, disiplin metodu olarak çocukları bir şeylerde meşgul etmek ve bu meşguliyetleri esnasında onları devamlı denetim altında tutmak yolunu tavsiye etmektedir.” Antik kültür ile Hristiyanlık arasında ilk önemli sentezi yapan Aurelius Agustinus (354-430), o devrin okullarında verilen cezaları hatırlayarak, “Tekrar çocuk olması teklif edilse, herkesin dehşetten irkileceğini ve ölümü tercih edeceğini” ifade etmektedir. Desiderus Erasmus (1467-1536): Erasmus, öğretimin özel hocalar yoluyla değil, bir kamu kuruluşu olan okulda herkes için ortak olarak yapılmasını istemektedir. Diğer hümanistler gibi, o da bedeni cezalar verilmesine karşıdır.⁴¹⁰ Eğitimde cezaya karşı çıkanlar kadar savunan batılı aydınlar vardır. Bu aydınlar, cezalandırmada diğer manevi cezalar ile birlikte, fiziksel cezayı ve dayağı da savunurlar.⁴¹¹

Örneğin Ignatus Van Loyola (1451-1556) Cizvitler tarikatının kurucusudur. Cizvit okullarında “dayakçı” denilen ve Cizvit topluluğuna mensup olmayan fakat gerektiği zaman cezaları uygulamak ve dövülmek istemeyenlere zor kullanarak, bunu

⁴⁰⁸ Bkz. Muhammad el-Javzi, Jamal ed-Diyn abu el-Faraj abd'er-Rahman bin Ali (V. 597 H.), (1422 H.), Zad el-mesir fi ilm el-tafsir, Tahkik: abd-er-razzaq elmehdi, Bsk. 1., Yay., Dar el-kitap el-arabi, Beyrut – Lübnen. c. 3, s. 104-107.

⁴⁰⁹ Naciye Aksoy, Sınıf Yönetimi ve Disiplin Modellerinin Dayandığı Temel Yaklaşımlar, 20 Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Kış, 2001 sayı:25, s. 11.

⁴¹⁰ Bkz. Gültekin, 2013: 18-21.

⁴¹¹ Bkz. Ay, 2006-A, s. 47-53.

gerektiği şekilde tatbik eden biri bulunurdu. John Wesley (1703-1791), Şeytanın devamlı olarak musallat olduğuna inandığı ruhları kurtarma kaygısındadır. “Çocuğun mahvolmasını istemiyorsanız iradesini kırıınız. Onu günde on defa kırbaçlamak zorunda kalsanız dahi, emrettiğiniz şeyleri yapmaya zorlayınız. İradesini kırıınız ki, ruhu yaşasın” demektedir. Herbert Spencer (1820-1903), cezaların işlenen suçlar ölçüsünde olmasını ve çocuğun hayatta sert, katı ve şiddetli bir disiplin bulunduğuna inanmasını istemekteydi. Bu yönüyle Spencer disiplinde cezaya taraftardır. Ancak onun disiplin teorisi gerçekte koruyucu bir mahiyet arz etmekte, bir başka ifadeyle çocuğu fenalıklardan sakındırma yolunu araştırmaktır.⁴¹²

Çocuğa yumuşak davranma ve sevgi ile yaklaşma, istenilen davranışları kazandırma konusunda olumlu etkiye sahiptir. Çünkü sevgi, çocuk eğitiminin temel ilkelerinden birisidir.⁴¹³ Bir çocuğun, doğduğu andan itibaren güçsüz ve himayeye muhtaç olmasından dolayı en önemli ihtiyacı sevgi ve şefkattir. Bugün bilimsel araştırmalar, çocukların gelişmelerini sağlamak için en kusursuz fiziksel itinanın dahi yeterli olmadığını, sevgi ve şefkat görmeyen çocukların yaşam enerjilerini kaybettikleri, buna karşılık şefkat ve merhametle büyüyen çocukların gıda bakımından kısmen yoksun olsalar bile, yine de kuvvetli ve sağlıklı olarak yetiştiklerini ortaya koymuştur.⁴¹⁴

Sevgi, çocuğun en temel ihtiyaçlarından birisi olup, hava ve su kadar gereklidir. Çocuk hem sevmeye hem de sevmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sevmeye ve sevmeye muhtaç olan bir varlığa, barış, sevgi ve hoşgörü anlamına gelen ve içten ve samimi bir inanma esasına dayalı olan İslâm dininin eğitimi ve öğretiminde, baskı ve zorlamanın olması düşünülemez.⁴¹⁵

Âl-i İmran Suresinin 159. ayeti “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever”⁴¹⁶ şeklinde buyrulmuştur. Âl-i

⁴¹² Gültekin, a.g.e. s. 22-24.

⁴¹³ Abdulrahman Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, Timaş Yay. evi, İstanbul. 2010. s. 49.

⁴¹⁴ Robert E. Clark, (Elementary-age Children), *Christian Education: Foundations for the Future*. Ed. Robert E. Clark, Lin Johnson and Alyn K. Sloat, Chicago: Moody Press. 1991. s. 179.

⁴¹⁵ Mustafa Köylü, *Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü, Çağımız Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları–Milletlerarası Tartışmalı İlim Toplantı*. Ed. Hüseyin Sarioğlu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009. s. 394.

⁴¹⁶ Âl-i İmran Suresinin 3/159.

İmran Suresinin 159. Ayeti de bireylerin eğitiminde sevgi temelli bir yaklaşımın ne kadar çok etkili olduğunu önemli ayetlerden biridir.

Öğrenci başarısızlığı gündeme geldiğinde akla ilk önce motivasyon gelir. Yeterli motivasyona sahip olamama derse karşı ilgisizliği, dikkatsizliği dolayısıyla başarısızlığı beraberinde getirmektedir. Her öğretim kademesinde, başarıda önemli bir faktör olan motivasyon farklı şekillerde tanımlanmasına rağmen, temelde “bireyi harekete geçiren güç, hedefe ulaşmak için çalışmaya istekli olma” olarak ele alınmaktadır. Motivasyon doğrudan davranışın kaynağı ile ilgilidir. Bireyin davranışlarının değiştirilmesi ya da yeni davranışların kazandırılması söz konusu olduğunda motivasyon aktiviteleri ön plana çıkmaktadır.⁴¹⁷

Davranışın kazandırılmasında öğretimin yaklaşımı kadar olumsuz davranışın anında düzeltilmesi ve doğru olanı yansıtılması önem arz etmektedir. Nitekim bu yaklaşım (anında müdahale) Kur'an'da görülen bir ilkedir. Örneğin Adese suresi; “ Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, Yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendini muhtaç hissetmeyene gelince; Sen, ona yöneliyorsun. (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla korku içinde koşarak sana geleni ise bırakıp, ona aldırmiyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır”⁴¹⁸ şeklinde hemen müdahale edilmiştir.

2.1.5. Ertelenmiş Ceza

Kur'an'da davranışın kazandırılması ile ilgili yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımda belirlenmiş ilkelerin dışında davranış gösterenlerin, davranışlarının sonucu olarak cezalandırılacakları ve bu cezanın ahirete ertelenmiş olanıdır. Örneğin Nisa Suresinin 56. ayetindeki “*Şüphesiz âyetlerimizi inkar edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz, Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*”⁴¹⁹ ifadesi ile dünya yaşamında cezası olmayan bazı suçların (davranışların) ahirette cezalandırılacağı

⁴¹⁷ Şengül Ilgar, Motivasyon Aktiviteleri Ve Öğretmen, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* S. 2, 2004, s. 212.

⁴¹⁸ Adese suresi 80/1-12.

⁴¹⁹ Nisa Suresi 4/56.

belirtilerek bazı suçların (davranışların) işlenmemesi Kur'an'da belirtilmiştir. Eğitimde bu kuraldan faydalanmak amacıyla bazı öğrencilere sınıf içerisindeki olumsuz davranışlarının (derse ilgi göstermemesi, ödevlerini yapmaması vb.) sonucu olarak öğretim yılı sonu sınıf tekrarı yaptırılması örnek verilebilir.

2.2. Örnekler

2.2.1. Öğüt Verme

Öğüt, Arapçada nasihat anlamına gelmektedir. ‘nasihat’ kelimesi, ‘n-s-h’ kökünden gelir. Nasaha fiili; balı süzmek, elbiseyi dikmek, aldatmamak, saf, temiz, samimi ve doğru olmak anlamlarında kullanılır. ‘Nush’ ise kalpteki bulanıklığın zıddını, yani kalp temizliğini ve saflığını ifade etmektedir. ‘Nasihat’, ‘nush’ ile aynı kökten gelmektedir. Samimi olarak yapılan (tevbeye nasûh) tevbesi denir.⁴²⁰ Ayrıca bir şey saf, hâlis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak ve başkasının iyiliğini istemek anlamlarına da gelir. Nitekim Kur'an'da içten gelerek yapılan samimi tevbeler için ‘Tevbe-i Nasuh’ ifadesi kullanılmıştır. Yani sahibini bir daha günaha götürmeyen hâlis tevbedir.⁴²¹ Hz. Peygamber'e ‘tevb-i nasûh’un ne olduğu sorulduğunda, ‘Sahibini bir daha günaha sevk etmeyen hâlis tevbedir’⁴²² diye cevap vermiştir. Ayrıca Arapça'da bir kimsenin aldığı bir kumaş parçasını bedenine uygun bir elbiseye dönüştürdüğünü ifade etmek için de ‘nasaha’ fiili kullanılmıştır. Bu sebeple Arapçada dikiş iğnesinin bir adı ‘minsah’ tır. Aynî'nin de belirttiği gibi kelimenin bu anlamını esas alacak olursak nasuh kelimesinin içten ve gönülden yapılan samimî tevbelere sıfat olmasının sebebi görülür.⁴²³

Başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt, başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret manalarına da

⁴²⁰ İbn Manzûr, Ebu'l-fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, DarusSadr, I-XIV, Beyrut. 1993. s. 615.

⁴²¹ et-Tahriim: 66/8

⁴²² Ahmed b. Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad- Sudiye-Arabustan. c. IV: 2004. s. 375. Ve Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed Tahavî, *Şerhu Me'ani'l-Asar*, Matbaatu'l-Envar'il Muhammediyye, Kahire-Mısır. 1386 H. C. IV. s. 290.

⁴²³ Bedruddîn Aynî, (v.855/1451), *Umedtu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-XXV), Beyrut. t.y. s. 321.

gelir.⁴²⁴ Öğüt ile eğitimin Kur'an-ı Kerimde en güzel ve net olan örneklerinden birini Hz. Lokman oğluna verdiği öğütlerdir.⁴²⁵ Ayetlerde Hz. Lokman'ın oğluna öğüt verirken ki yaklaşımı kullandığı üslup oluşturulmuş sevgi temelli ortam bu eğitim yöntemlerinin ilkelerini yansıtmaktadır.

Hz. Peygamber hiç şüphesiz insanlığa gönderilmiş en büyük öğretmendir. Kur'an'ın tabiriyle O, "hem bir uyarıcı ve hem de bir hidayet rehberidir". Misyonu gereği İslâm'ı insanlığa tebliğ etmiştir. Bu ilâhî görevi yerine getirirken; her fırsatta müminlere öğütlerde bulunmuş, bununla birlikte zaman zaman kendisine yöneltilen öğüt taleplerini de en uygun biçimde değerlendirmiştir.⁴²⁶

Nahl Suresinin 90. ayetindeki "Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı ,yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"⁴²⁷ ifadesi ile insanları olumlu davranışa yönlendirilirken olumsuz davranışları da yasaklanmıştır. Ayette görüldüğü üzere önce olumlu davranışlar özendirilmiş sonra olumsuz olanlardan bahsedilmiştir. Bu yaklaşım öğüt vermenin ilkelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Bütün kutsal kitaplar, (Kur'an-ı Kerim dâhil olmak üzere), insanlara nasıl daha iyi yöneticilik yapılacağına ilişkin öğütler vermektedir. Aynı zamanda tarihten bilinen büyük düşünürler, devlet adamları, yöneticiler, komutanlar, filozoflar da yönetim ve yöneticilikle ilgili görüş ve düşüncelerini çeşitli vesilelerle, çeşitli kaynaklarda

⁴²⁴ Mucteba Uğur, *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs*, AÜİF'der, XXVIII: Ankara. 1986. s. 292.

⁴²⁵ Lokman Suresinin 12-19. ayetleri: "Andolsun, biz Lokmân'a "Allah'a şükret" diye hikmet verdik. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır. (12) Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür." (13) İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır." (14) "Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim." (15) (Lokmân öğütlerine şöyle devam etti:) "Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde, yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah en gizli şeyleri bilendir, (herşeyden) hakkıyla haberdar olandır." (16) "Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir." (17) "Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmez." (18) "Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini herhalde eşeklerin sesidir!" (19)" Öğütlere bir örnek olmaktadır.

⁴²⁶ Recep Gözelceoğlu, *Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum. 2013. s. vi.

⁴²⁷ Nahl Suresi 16/90.

belirtmişler, bu görüş ve düşünceler günümüze kadar gelmiştir. Nitekim Aristo'nun Politikası, Eflatun'un Cumhuriyet'i, Nizamülmülk'ün siyasetnamesi, Machiavelli'nin Prens'i, Sarı Mehmet Paşa'nın Devlet Adamlarına Öğütleri, Farabi'nin el-Medinetül Fazıla'sı, Gazali'nin İhya'sı, İbni Haldun'un Mukaddime'si vb. eserler yönetim biliminin teorisyenlerinin etkilendiği önemli eserler arasında gösterilmektedir.⁴²⁸ Din eğitimi ve öğretimi yapılırken gençler iyi tanınmalıdır. Gençlere yaklaşılmalı ve onlarla ilgilenilmelidir. Konular hikmetle, güzel öğütlerle anlatılmalı ve tartışılmalıdır. Kolaylaştırıcı ve müjdeleyici olunmalıdır.⁴²⁹

2.2.2. Rol Modellerle Öğretme

Birey gelişimi gereği doğduğu günden itibaren çevresini taklit eder. Bireylerin keline rol model olarak davranışlarını düzenler. Kur'an'da bu özellik gereği rol modeller sunulmuş ve Hz. Peygamber bu modellerin en önemlisi olarak vurgulanmıştır. Buna en güzel örnektir Hz. Peygamberin örnekliğine işaret eden örnek bir ayet Ahzab Suresinin 21. ayeti “*Andolsun, Allah'ın Resulü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır*”⁴³⁰ şu şekildedir.

İslam tarihine baktığımızda, Allah Teâlâ her kavme kendi içlerinden peygamberler göndermiştir. Bunun en önemli sebebi, Peygamberin kendi kavmine tebliğ yükümlü olmasından dolayı onların dilinden konuşuyor olmasıdır. Böylece gönderilen peygamber içlerinden biri olarak ve onlar için güzel bir örnek olacaktır. Peygamber efendimizin de durumu bu şekildedir. Bir Arap toplumunun içinde yetişmesi ilk öncelikli olarak kendi kavmine onların diliyle vahyi tebliğ etmesi ve şahsında o topluma örnek teşkil etmesi önemli bir rol model olduğunun delilidir. “Kur'an kıssalarında başta peygamberler olmak üzere okuyucunun kendileriyle özdeşim kurabileceği çok farklı rol modeller ve örnek yaşantılar anlatılmaktadır. Bu anlatımların tamamında İslâm'ın öngördüğü şahsiyetin temel özellikleri işlenmektedir. Aynı

⁴²⁸ Mehmet Okutan, *Eğitim Yönetimi Ve Denetiminde Örnek Olaylar*, Pegem Akademi yay. Ankara. 2012. s. 4.

⁴²⁹ Öcal, 2007: s. 120-122.

⁴³⁰ Ahzab Suresi 33/21.

zamanda İslami şahsiyet profiline yakışmayan özellikler de bazı rol modellerin şahsında görüldüğü tespit edilmiştir.”⁴³¹

Peygamberin uyulabilir bir model, bir örnek olabilmesi, tebliğ ettiklerinin muhatapları tarafından kabul edilebilmesi her şeyden önce onun gönderildiği varlık cinsinden olmasını gerektirmiştir.⁴³² Bu, onları anlaması ve kendilerine bir şeyler açıklayıp aktarabilmesi yani tebliğ ve tebyîn açısından çok önemlidir. Çeşitli ayetlerde geçen “kendi nefislerinden/canlarından olan” ifadeleri peygamberlerin kavimleriyle empati kurabilecek bir yapıya sahip olduğunu da anlatmaktadır.⁴³³

Peygamberlerin tebliğ ve tebyîn görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri ve inananlara örnek olmaları ise herkesten önce tebliğ ettiklerine başta kendilerinin inanması ile mümkün olmuştur. Bu manada peygamberler inananların ilkidir. Peygamberler vazifeleri karşısında herhangi bir dünyevi menfaat, makam-mevki ve ücret beklentisi içinde olmamış, yaptıkları işin karşılığını ancak Allah’tan umduklarını ifade etmişlerdir. Peygamberler hakkında zikredilen bu özellik, tüm insanlık için, özellikle dini tahsil ve tedrisle meşgul olanlar için örnek teşkil eder. Peygamberin Risalet görevini yerine getirdiği takdirde tebliğ yükümlülüğünü de yerine getirmiş olur, artık sorumluluk muhataplardadır.⁴³⁴

Günümüzde ise Hz. Peygamber’in örnekliliği konusunda farklı görüşler söz konusudur. Sünnetin bir ölçü olarak değil, bir model olarak alınması gerektiği aynen uygulamaktan ziyade, arka planını tahlil ederek günümüzdeki problemlere çözüm aranmasını⁴³⁵ öneren düşünceler bunlardan bazılarıdır. Sünnetin olduğu ortamın değerlendirilerek günümüze aktarılması, Müslüman toplumun sorunlarına çıkış yolları aranması açısından doğru bir yol olarak kabul edilebilir. Ancak sünnetin ölçü olarak değil de sadece model olarak alınması problemlili bir netice doğurabilir. Zira sünnetin ölçü olma özelliği bütünüyle reddedildiğinde; namazın vakitleri ve kılınışı, haccın yapılışı gibi şekli ibadetler ve ahlaki değerlerin karşılıksız kalma ihtimali

⁴³¹ Yusuf Batar, *Kur’an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değer*, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, 2016. s. 184.

⁴³² Araf 7/35; Tevbe 9/ 128; Yûnus 10/47; İbrâhim 14/4; Nahl 16/113; Tâhâ 20/ 113-114; Şuarâ 26/193-195; Secde 32/3, 44; Zuhuf 43/2, 3; Ahkâf 46/12; Cum’a 62/ 2.

⁴³³ Mehmet İlhan, *Kur’an’da Peygamberin Görev Ve Özellikleri*, Cbü Sosyal Bilimler Dergisi, C. 13, S. 3, Eylül 2015. s. 90.

⁴³⁴ İlhan, a.g.e., 2015. s. 98.

⁴³⁵ Ahmet Akbulut v.d., *Nübüvvet Meselesi Üzerine, Birleşik Dağıtım*, Ankara. 1992. s. 89.

bulunmaktadır.⁴³⁶ Bu nedenle olmalı Hz. Peygamber, namazdan muaf olmalarını teklif eden sakif elçilerini, “ibadeti olmayan dinde hayır yoktur” diyerek reddetmiştir.⁴³⁷ Diğer bir problemde Hz. Peygamber'in sünnetinin hangisinin ölçü, hangisinin model olarak alınmasını günümüzde kim, hangi ölçülere ve neye göre belirleyeceği konumudur. Bu sebeple, iyi niyetli olduğuna kanaat getirmekle beraber böyle ucu açık değerlendirmeleri ihtiyatla karşılamak gerektiği kanaatindeyiz.⁴³⁸

Değişim ve dönüşüm sağlamak isteyen insan, fıtratı gereği bu yolda kendisine rehberlik edecek uygulamaları görmeyi arzu eder. İnsan, önemli olan ve uygulamayı gerektiren hususlarda daima bir öndere muhtaçtır. Bu nedenle Allah, sadece kitap indirmekle yetinmemiş, aynı zamanda bu kitabın içeriğini kendilerine öğretecek ve günlük uygulamalarda onun pratik örneklerini ortaya koyacak bir peygamber de göndermiştir. Hz. Peygamber'in, kendisini bir peygamber olmanın yanında aynı zamanda bir öğretmen olarak takdim etmesi, meselenin öneminin kavranması açısından oldukça önemlidir.⁴³⁹

2.2.3. Akran Desteğinden Yararlanma

Okul ve ona benzer öğretim yerleri, öğretmenlerle öğrencilerin bir araya geldikleri öğretim ve öğrenme ortamlarıdır. Burada öğrencilerin öğrenme gereksinimleri ve toplumun eğitim istekleri karşılanır. Bu açıdan bakıldığında okulların temel işlevleri aynıdır. Ancak her ortamın tek ve kendine özgü bir niteliği vardır.⁴⁴⁰ Etkili okulun en önemli niteliği ise diğer okulların aksine eğitimsel etkililik düzeyinin yüksek olmasıdır. Bu da öğrencilerin eğitimsel başarı düzeyleri ile ölçülür.⁴⁴¹ Başka bir ifadeyle okulun başarısı ve etkililiği öğrencilerin bilgi, beceri ve davranışlarındaki

⁴³⁶ Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Eleştirel Bir Yaklaşım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara. 1999. s. 185.

⁴³⁷ Abdülmelik, İbn Hişam - Ebu Muhammed (V. 218/833), *es-Siretü'n-nebeviyye*, Bsk. 1. , Beyrut-Lübnan. 1971. s. 184.

⁴³⁸ Yaşar Kurt, Kur'an'da Hz. Peygamber'in Örnek İnsan Oluşu, *Üsve-İ Hasene Giriş, İslâmi İlimler Dergisi*, Yıl, 1, S. 1, Bahar 2006. s. 158.

⁴³⁹ Süleyman b. Ebu Davud et-Tayalisi, (V. 204/819), *Müsned, Daru'l-Marife*, Beyrut is., 298; ed-Darimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (V. 255/869), Sünen, Daru'l-K:itabi'l-Arabi, 1-11, Beyrut 1407H, I, III; İbn Mace, Muhammed b. Yezid (V. 275/888), Sünen, (thk., Muhammed Fuad Abdülbaki), Daru'l-Fikr. I-II, Beyrut ts., I. s. 83.

⁴⁴⁰ Burns, L.T. and Howes, J.(1988). “Handing Control to Local Schools”, *Education Dipest*, Vol:54, No:3, Nov.,6-9. s. 6.

⁴⁴¹ Ostroff, C., and Schmitt, N. (1993). “Configurations of Organizational Effectiveness and Efficiency”, *Academy of Management Journal*, 36. s. 345.

gelişim ile belirlenir.⁴⁴² Özellikle eğitim ortamların bu gelişimin temel belirleyicileri öğretmen ve öğrencileri. Öğrencilerden kasıt, bireyin içinde bulunduğu arkadaşın çevresidir. Özellikle yaşı ve öğretim ve kademesine bağlı olarak arkadaş ilişkileri bu gelişimin öncelikle belirleyicileri olur.

Arkadaşlık ilişkileri kaynağını öncelikle görüşleri aynı olan birlik temeli üzerinde yükselen ilişkilerden alır. Yani arkadaşlık ilişkileri, aynı dünya görüşüne sahip, ortak amaçları olan ve bu amaçlarını gerçekleştirmek için bir araya gelmiş, birlikte mücadele eden kişiler arasında oluşabilir. Gerek hadislerde gerekse Kur'an'da arkadaşlık ilişkilerinin birey davranışlarının kazanımında etkisi üzerinde oldukça fazla duyulmuştur. Örneğin Hz. Peygamberin konu ile ilgili olarak "Kişi dostunun dini üzeredir. Öyleyse her biriniz, kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin"⁴⁴³ demiştir. Eğitimde arkadaşlığın etkisi büyük olduğu için, Kur'an'da, bu etkiye özel bir parantez açılmıştır.

Kur'an-ı Kerimde arkadaşlık ve dostluk anlamı taşıyan kelimelerden biri de "halil"dir. "Halil" in çoğulu, ehilla ve "hülle"dir. "Halil" kelimesi, samimi dost, "hülle" dostluk anlamındadır.⁴⁴⁴ "Hülle" kelimesi bu anlamda Kur'an'da tekil ve çoğul olarak şu ayetlerde geçmiştir: *"Ey mü'minler! Ne alış verişin ne dostluğun (hulletün) ne de şefaatin bulunmadığı (kıyamet) gün(ü) gelmeden önce size verdiğimiz rızıktan (Allah için) harcadın"*⁴⁴⁵ *"İman eden kullarıma söyle: Namazı kılsınlar, ne alış verişin ne de dostlukların (halil) almadığı (kıyamet) gün(ü) gelmeden önce kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yolunda) gizli ve aşikare harcasınlar"*⁴⁴⁶ Aslında "hılal" kelimesi, iki şeyin arası demektir. Kur'an'da bu anlamda da kullanılmıştır,⁴⁴⁷ "Halil" kelimesi Kur'an'da tekil olarak üç, çoğul olarak bir ayette geçmiştir. *"Allah, İbrahim'i samimi dost edindi (halil)"*,⁴⁴⁸ *"Dostlar (ehilla), o (kıyamet) gün(ü) muttakiler hariç birbirlerinin düşmanı olurlar"*⁴⁴⁹ ayetlerinde "halil" ve "ehilla" samimi dost ve dostlar

⁴⁴² Purkey, C.S. (1985). School Reform. "The District Policy Implications of the Effective School", The Elementary School Journal, 85, s. 353. Akt. Baştepe, 2009: s. 77 – 78.

⁴⁴³ Ebu Davud, (V. 204/819), Edeb, 19, Tirmizi, Zühd, 45.

⁴⁴⁴ Muhammed b. Ahmed, ei-Cômi' Li Kurrubi, *Alıkômi'I-Kurfm*, II, 266. Kahire, 1935. Hazin, I, c. I, s. 390.

⁴⁴⁵ Bakara, 2/254.

⁴⁴⁶ İbrahim, 14/31.

⁴⁴⁷ (İsra, 17/91, Kehf, 18/33).

⁴⁴⁸ Nisa, 4/125.

⁴⁴⁹ Zuhuf 43/67.

anlamında kullanılmıştır. “Kişi dostunun dini üzerinedir. Kiminle dost edindiğinize iyi bakın”⁴⁵⁰ hadisinde geçen “halil” kelimesi de samimi dost anlamına kullanılmıştır.⁴⁵¹

Bahsi geçen ayetler ve hadisin önemsedığı konu arkadaşlıktır. İnsan ne kadar arkadaşının etkisinden kendisini korumaya çalışırsa bile kendisini korumak imkansızdır. Bir de arkadaşlığın başlangıç sebebi zaten aynı bakış açısına sahip olmalarıdır. Bu yüzden eğitimde bireyin davranışlarında düzenlenmesinde en fazla iz bırakan faktörlerin biri arkadaşlıktır.

2.2.4. Sorgulayarak Tartışarak Öğrenme

Tartışma; birbirine aykırı düşünce, görüş ve tutumların karşılıklı savunulması şeklinde tanımlanmıştır. Eğitimde bu yöntemin amacı, özellikle öğretmenler ve genel olarak insanların başkalarına emir vermeden, kişiyi ikna yoluyla istenilen davranışa sevk etmektir. Çünkü eğitimde temel amaç, kişiyi ikna ederek olumlu davranış kazandırmaktır.⁴⁵²

Tartışma sürecinin demokratik kurallar çerçevesinde en etkin şekilde yaşanacağı ortamların başında doğal olarak okullar gelmektedir. Çünkü toplum, etkili tartışmalar yapabilmek için gerekli yeterliliklerin kazandırılmasını okullardan beklemektedir. Nitekim öğretim okullarında hedeflerinden biri öğrencileri daha etkili tartışabilir duruma getirmektir.⁴⁵³ Tartışmanın önemli kazanımlarından birisi bireyin sorgulama araştırma becerisini kazanmasıdır. Kur'an'ın ilk inen ayetten itibaren insanlardan beklediği de bu becerinin kazandırılmasıdır. Özellikle bazı kıssalarda bu beceriye yer vermekte ve öğrene için bir örnek sunmaktadır.

Enbiyâ Suresinin 57-70 ayetleri buna iyi bir örnektir “Allah’a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım. Derken (İbrahim) belki kendisine başvurlar diye içlerinden bir büyüğü bırakarak

⁴⁵⁰ Ebu Davud, Edeb, 19. V, 168.

⁴⁵¹ İsmail Karagöz, *Dost Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları Ve Mü'minlerin Dostları*, Diyanet ilmi dergi, C. 37, S. 4, Ekim-Kasım-Aralık 2001, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı. 2001. s. 42.

⁴⁵² Bkz. el-Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmad ibn Abi Bekir bin Farah el-Ansari el-hazraji Şems ed-din (V. 671 H.), *ec-Cami li'ahkam el-Kur'an = tefsir el-Kurtubi (Kur'an hükümlerinin tamamı -tefsir ek-kürtubi-)*, Tahkik: Ahmed el-Bardouni ve İbrahim Atfış, 2. Bsk., Mısır Kitabevi Yayınları, Kahire - Mısır. 1969. s. 296 – 303.

⁴⁵³ Daunt, B., (1997), *Öğreticinin Elkitabı*, (Çev: A. Hayrettin Kalkandelen), Pegem Yayınları, Ankara. s. 46. Naklen: Sanders, J.A. and Wiseman, R.L. Winter, (1994), Does Teaching argumentation Facilitate Critical Thinking? Communication Reports. 7 (1), pp. 27-36. s. 28.

onları (putları) paramparça etti. Onlar, 'Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Muhakkak o zalimlerden biridir' dediler. (İçlerinden bazıları) 'İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk' dediler. (Bir kısmı da) 'O halde haydi, onu insanların gözü önüne getirin. Belki (bu konuda) şahitlik ederler' dediler. (İbrahim gelince) 'Sen mi yaptın bunu ilahlarımıza ey İbrahim' dediler. Dedi ki, 'Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!' Bunun üzerine birbirlerine dönüp, 'Hiç şüphesiz asıl zalimler sizsiniz siz' dediler. Sonra eski inanç ve inatlarına döndüler ve 'Andolsun bunların konuşmayacağını sen de bilirsin' dediler. İbrahim şöyle dedi: 'Öyle ise siz, (hâlâ) Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız? Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?'⁴⁵⁴ ayetlerde görüldüğü üzere Hz. İbrahim ile müşrikler arasında geçen konuşma, yukarıda yer verilen tartışma yöntemine örnek olarak gösterilebilir.

2.2.5. Benzetim

Eğitimde de bir öğretim tekniği olarak yer verilen benzetim, bilgi, beceri ve tutumların öğretiminde etkin olarak kullanılmaktadır. Özellikle din öğretimi gibi soyut konuların öğretildiği bir alanda bu tekniğe oldukça sık başvurulur. Kur'an'da da bu tekniğin yer verildiği ayetler bulunmaktadır. Örneğin Bakara Suresinin 261. ayetinde "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir"⁴⁵⁵ 'gibi' sözcüğü ile benzetme edatı ile örnek olay bağlantısı kurulmuş ve Allah yolunda mallarını harcayanlar, başak ve tohum benzetmesi ile sunulmuştur.

Örnek verme ve benzetim eğitimde kavramayı sağlamanın ve derecesini belirlemenin bir yöntemi olarak kullanılabilir. Eğitimde sık sık örneklendirilmeye başvurulmalı anlamları üzerinde de tartışılmalıdır. Örneklendirme, bilginin bir durumla ilişkilendirilerek kullanılabilme derecesini de gösterir. Somut uygulama yapılmayan veya yapılması çok güç olan durumlarda uygulama yerine örnek verme kullanılabilir.

⁴⁵⁴ Enbiyâ Suresi 21/57-70.

⁴⁵⁵ Bakara Suresi 2/261.

Örneklendirme öğrencilerin bakış açısını genişletebilir, düşünmediği alanlardaki örnekler yoluyla bilgisini artırır, düşünme gücünü de geliştirir.⁴⁵⁶

2.2.6. Hikaye

“Kur’an-ı Kerim’de bir kısım ayet ve sureler meydana gelen bazı olaylar veya sorulan sorulara cevap olmak üzere indirilmiştir. Kur’an’daki ayet ve surelerin iniş sebeplerini bilmenin, onu anlamada büyük faydası vardır. Nüzul sebebini bilip bilmemek ya da aynı ayetle ilgili farklı nüzul sebepleri gösterilmesi hususları da yorum etkenleri arasındadır. Kur’an-ı Kerîm’deki kıssalar, bunların ayrıntısını tespit etme arzuları da tefsiri doğrudan etkenlerden birisidir.”⁴⁵⁷

Yûsuf Suresinin 3. ayetindeki “*Sana bu Kur’an-ı vahyetmekle kıssaların (hikayelerin) en güzelini anlatıyoruz. Halbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin*”⁴⁵⁸ ifadesi ile Peygamber Efendimize daha önce yaşanmış olayları anlatarak onun geçmişten haberdar olmasının sağlandığını belirtilmektedir. Eğitim ve öğretimde önemli bir yere sahip olan hikaye ile öğretimin amaçlarına, bu ayette açıkça yer verilmiştir. Kuranda kıssaların kullanılarak bu amacın gerçekleştirildiği birçok ayet vardır. Nitekim bugünde Kur’an kıssalarının insanların davranışlarının düzenlemesinin önemli bir yeri vardır. Kıssalar her yaşta bireyin severek dinlediği ve bilgilendiği yaşamına aldığı örneklerle şekillendirdiği eğitim araçlarıdır. Kur’an indirildiği zamanda da bugünde de kıssalar yoluyla insanları eğitmeyi amaçlamıştır.

2.2.7. Örnek Olay

Örnek olay yöntemi, gerçek yaşam deneyimleri ile öğrencileri yüz yüze getirerek öğretim ortamında kuram ve uygulama arasındaki boşluğun doldurulmasına yardımcı olan bir ilkedir. Bu ilkenin en önemli avantajlarından biri, öğrencilerin gerçek problemleri uzman perspektifinden ele almaları ve çözmeleri için imkân sunması ve bu çözüm aşamasında karar verirken başkalarının da görüşlerini alma ve verdikleri

⁴⁵⁶ Hüseyin Başar, Ön Yargısız ve Ezbersiz Eğitim, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, S. 34 Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. 2003. s. 222.

⁴⁵⁷ Abdurrahman Çetin, Kur’an’ı Anlamanın Önemi ve Bu Konudaki Çalışmalar, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, 2000. C. 9, s. 14-15.

⁴⁵⁸ Yûsuf Suresi 12/3.

kararları güvenli bir ortamda değerlendirme şanslarının olmasıdır.⁴⁵⁹ Bu ilke Langdell tarafından 1870 yılında Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesinde formal bir öğretim ilkesi olarak kullanılmaya başlayan örnek olay öğretim ilkesi olarak tanımlanmıştır.⁴⁶⁰

Örnek olay yönteminin kullanımının, eğitimde önemli kazanımları olduğu kuram ve araştırmacılarca ifade edilse de öğrenme süreçlerinde yaygın şekilde kullanılmamaktadır. Bu durumun nedenlerinden biri de bu ilkenin ve kazanımlarının yeterince bilinmemesidir.⁴⁶¹ Örnek olay öğretim ilkelerinin uygulayıcıları tarafından en yoğunlukla vurgulanan kazanımlarından birisi de bireylerde gerçek problemlerin çözümüne yönelik problem çözme becerilerini geliştirmesi olmuştur.⁴⁶²

Kur'an'da da olayların durumuna göre, geçmiş olaylardan bahseden/örneklendiren ve insanları eğiten ayetler vardır. Buna da insan davranışının düzenlenmesine örnek teşkil edilecek bilgiler sunulması amaçlanmaktadır. Örneğin Fussilet Suresinin 13. ayeti *“Eğer yüz çevirirlerse onlara de ki, Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım”*⁴⁶³ buna bir örnektir.⁴⁶⁴

2.2.8. Tekrar

Öğrenmede, verilen bilginin tekrar edilmesinin ve eğitime ayrılan sürenin uzunluğunun pozitif yönde katkısı olduğu bilinmektedir. afızada tutulmasında etkili olan en önemli faktörlerdir. Bilginin anlamlı tekrar alıştırmaları ile gözden geçirilmesi, anlamının unutulup gitmeyeceğinin garantisidir.⁴⁶⁵ Fakat bu iki değişkenin öğrenme üzerinde hangi oranda etkili olduğu konusu, yapılan çalışmalara rağmen net bir şekilde tespit edilememiştir. Nitekim Kur'an'da da davranışların kazandırılmasında tekrar bir

⁴⁵⁹ Boyce, B. A., Making the case for the case-method approach in physical education pedagogy classes. Journal of Physical Education, Recreation and Dance, 63(6), 1992. s. 18.

⁴⁶⁰ Kimball, B. A. The proliferation of case method teaching in american law schools: mr. langdell's emblematic "abomination," 1890-1915. History of Education Quarterly, 2006. (46)2, s. 200-202.

⁴⁶¹ Şahin vd., 2010: s. 255.

⁴⁶² Choi, I. ve Lee, K. A case-based learning environment design for real-world classroom management problem solving. TechTrends, 52(3). 2008. s. 28.

⁴⁶³ Fussilet Suresi 41/13.

⁴⁶⁴ Bkz. Fahr ed-Din er-Razi, Ebu Abdullah Muhammed ibn Ömer bin el-Hasan ibn el-Hüseyin et-Tayyimi el-Razi (V. 606 H.), Mafatih alghayb – et-tafsir el-kabir, 3. Bsk., Yay. Dar 'ihya' et-turath el-arabi, Beyrut - Lübnan. 1420 H. C. 27, s. 551.

⁴⁶⁵ Hatch, E. & Brown C. (1995). Vocabulary, Semantics, and Language Education. UK: CUP. Akt: Baturay, Meltem Huri vd., (2007), *Web-Tabanlı İngilizce Kelime Öğretimi ve Tekrar Modeli*, Politeknik Dergisi, C.10 S. 3, 2007, Gazi Üniversitesi, Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Gazi University. s. 242-244.

eğitimm yöntemi olarak kullanılmıştır. Örneğin Raman suresinde yapılan tekrarlar ile okuyucunun bilgi üzerinde dikkatinin artması ve bilginin hafızada kalacağını artması hedeflenmiştir.

2.4.9. Somuttan Soyuta

Akıl, duyuların idrak edemediği şeyleri kavrayan bir düşünce yetisidir ve varlığın hakikatini, eşyanın ardındaki hakikati kavrayabilen, maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren ve kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyas yapabilen bir güçtür. Aynı zamanda o, iyiyi kötüyü, güzeli çirkini seçip ayırt etme yeteneğidir.⁴⁶⁶ O duyu organları aracılığıyla kendisine ulaşan bilgileri değerlendirerek doğru ile yanlış ayırabilen, her türlü kavram ve fikirler arasında mukayeseler yapabilen; varlıkları, gaye, imkân ve ihtimal noktasından inceleyip onlar hakkında doğru bilgiler ortaya koyabilen zihinsel bir güçtür.⁴⁶⁷ Bu özelliğiyle akıl, ahlâkî, siyasî ve estetik değerleri belirlemede de önemli bir role sahiptir.⁴⁶⁸

Çocuktaki zihin gelişimi, somuttan soyuta olmaktadır. İnsan, her zaman somut olarak gördüğü, algıladığı şeyleri, onların soyut kavramlarla anlatılmasından daha kolay öğrenir. Bu sebeple öğrencilere, öğretimde ilk olarak somut bilgiler öğretilmeli, daha sonra soyuta geçilmelidir. Soyut konuların öğretiminde, somut konulardan faydalanılmalıdır. Yapılan inceleme ve araştırmalar, somut bir şekilde işlenen bir öğrenme konusunun daha iyi ve tam olarak öğrenildiğini, uzun zaman unutulmadığını göstermiştir. Böylece, soyut durumların somutlaştırılması, somut kavram ve anlamlardan soyuta doğru gidilmesi, öğretimde uyulması gereken bir ilke olarak ortaya konulmuştur. Bu, bireyin ruhsal gelişimine uygun bir ilkedir. Öğrencinin içinde bulunduğu öğrenim seviyesi ne olursa olsun, öğretimin verimli olabilmesi için, soyut kavram ve anlamlar, gerektiğinde somutlaştırılarak öğrenciye verilmeli, konular somut olarak işlenmelidir. Diğer bir anlatımla, öğrenci, hangi yaşta bulunursa bulunsun, önceden, ilgili herhangi bir yaşantı geçirilmemiş yeni bir öğrenme konusuna ilişkin

⁴⁶⁶ Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitâbü 't-Tevhîd* (neşr. Fethullah Huleyf), İstanbul. 1979. s. 4-6.

⁴⁶⁷ Şevki Yavuz Y., Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu, Bursa. 1983. s. 67.

⁴⁶⁸ Bolay, 1989: c. 2, s. 238.

seçme ve düzenleme söz konusu olduğu zaman, başlangıçta daima somut yaşantılardan işe başlanmalıdır daha sonra soyuta geçilmelidir.⁴⁶⁹

Kur'an'da somut ve soyut alanları içeren bir çok ayet bulunmaktadır. Örneğin Fussilet Suresinin 37. ayeti “*Gece ile gündüz güneş ile ay Allah'ın varlığının belgelerindendir. Güneş'e ve ay'a secde etmeyin; eğer yalnız Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin*”⁴⁷⁰ şeklindedir.

Güneş ve ay somut karakterlerdir. Bu ayetlerden hem somut ve hem de nispeten daha soyut anlam cihetlerine ulaşmak mümkündür. Mesela ayın ve güneşin ışık vermesi, senelerin sayısı ve hesabın bilinmesi için belli bir yörüngede dönmeleri ile bunların Allah'ın gökleri ve yeri yaratmasına, ilmine ve kudretine delalet etmesi gibi. Dolayısıyla ayetlerin anlam cihetleri somut ve soyut karakterli olabilir ve hem somut karakterli anlam cihetinden soyut karakterli anlam cihetine hem de soyut karakterli anlam cihetinden somut karakterli anlam cihetine gitmek mümkündür.⁴⁷¹

Nitekim Rum Suresinin 21. ayette “*İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, o'nun varlığının belgelerindendir. Doğrusu bunlarda bilenler için dersler vardır.*”⁴⁷² Onlarda sükûn bulasınız diye kendinizden sizin için zevceler yaratması ve aranızda sevgi ve rahmeti koyması Allah'ın bir ayeti olduğu gibi, bu ayette başka ayetler de vardır. İlki ile birlikte bu ayetlerin tümü anlam cihetleridir. Dolayısıyla ayet içinde ayetlerden yani anlam cihetlerinden ve bunlar arasındaki bağdan bahsetmek mümkün olmaktadır.⁴⁷³

⁴⁶⁹ Yalnız, 2012: s. 11.

⁴⁷⁰ Fussilet Suresi 41/37.

⁴⁷¹ Sabri Erdem, Kur'an-ı Anlamaya Dair, Ankara Üniversitesi, ilahiyat Fakültesi, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2000, C. 2, s. 164.

⁴⁷² Rum Suresi 30/21.

⁴⁷³ Erdem, a.g.m.. s. 165.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar, hayatları boyunca türlü yaşantılarla sınıp inanma ve hayatı anlamlandırma ihtiyacı duyarlar. Bu ihtiyacın karşılanması ve yaşanan hayatın doğru kurgulanması için bir dine inanma ve bir yaratıcının varlığını kabul etme büyük önem arz etmektedir. Bir inanca bağlanma ve o inancın anlatmak istediklerini özümseme ise büyük bir çaba ve derinlemesine tahlilde bulunmayı gerektirmektedir. Bu durum karşısında genelde insanların, özelde ise Müslümanların, yapmaları gereken ilk iş inanç esaslarını açıklayan kutsal kitabı inceleyip yaratıcının kendilerine sunduğu imkân ve yolları anlamaktır. Bu doğrultuda; biz Müslümanların, dinimizi anlamak ve hayatı varoluşsal bağlamda değerlendirmek gibi önemli sorumlulukları vardır. Şüphesiz ki Allah, yarattığı insanı en iyi bilen ve anlayan olarak, biz kullarına uyarılarını anlayacağımız şekillerde ifade etmiştir. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim, eğitim ve öğretim ilke ve metotlarını kapsayan, öğrenme şekillerini barındıran, farklı anlatım biçimleriyle bizlere seslenen, tartışmasız ve doğruluğu inkâr edilemez bir kitaptır. Bu özelliklerini bildiğimiz Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamamanın en iyi yolu, eğitim ve öğretim açısından yöntem, teknik ve stratejiler göz önüne alınarak Kur'an-ı Kerim incelemesi yapmaktır. Kur'an-ı Kerim'in öğretici yanını irdelemek ve içeriğini bu bağlamda açıklamaya çalışmak, bu tezin esas amacını teşkil etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, Fatiha Suresi ile başlayıp Bakara Suresi ile devam eder. Bakara Suresi "*Elif Lâm Mîm*" ile başlar. Bu harflerle başlanmasının ardındaki anlam, okumak ve yazmakla alakalıdır. Surenin ikinci âyeti ise "*Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir*"⁴⁷⁴ şeklindedir. Kur'an-ı Kerim'in kesin bilgiler içerdiğini ve güvenilir olduğunu belirtmektedir.

Kapsamı tamamlamak amacıyla, Kur'an'daki son sureye de bakmak gerekir ki o da Nas Suresidir: "*De ki: 'Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlah'ına sığınırım.*"⁴⁷⁵ Kur'an'daki sure ve âyetlerin sıralanış mantığına göre; ilk ve son âyetlerin bağlantısı net bir kurgusal yapı oluşturur. İlk surede "O kitap şüphe barındırmayan bilgiler taşıyor" ifadesi yer almakta iken son sure ise "Cinlerden ve

⁴⁷⁴ Bakara Suresi 2/2.

⁴⁷⁵ Nâs Suresi 114/1-6.

insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsiden korunmak için Allah'a sığinsınlar" şeklindedir. Görüldüğü gibi ilk ve son âyetin bağlantı noktası, insanların Kur'an'a bağlılıkları ile bilgiye hâkim olacaklarıdır. Bu durumun tam tersi bir durumda ise şeytanın vesvesesine yönelme tehlikesidir.

"Kur'an'da bahsedilen olayların tarihi sıralaması dikkate alınırse eğitim açısından hangi kazanımlar elde edilebilir?" sorusuna şu şekilde cevap verilebilir: Kur'an-ı Kerim'de yer alan Bakara Suresinin 31. âyeti: *"Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi"*⁴⁷⁶ şeklindedir. Âyeti eğitim açısından değerlendirdirince, eğitim ve öğretiminin ilk insanın yaratılışıyla başladığı görülebilir.

Kur'an'daki yaratılış sıralaması, Habil ve Kabil ile devam etmektedir. Kabil, öldürdüğü kardeşinin cesedini ne yapacağını bilemeyince, Mâide Suresinin 31. âyetinde ifade edildiği gibi *"Nihayet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyeni bir karga gönderdi. 'Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?' dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu"*⁴⁷⁷ bir durum oluşmuştur. Bu âyette dikkat etmemiz gereken durum da öğrenme ya da öğretme vurgusudur.

Kur'an-ı Kerim, ilim ve bilgiye sahip olmanın; işitme, görme ve düşünmenin tüm şekilleri ile elde edileceğini vurgulamaktadır. Örneğin; En'âm Suresinin 99. âyeti *"O gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah'ın varlığını gösteren) ibretler vardır"*⁴⁷⁸ şeklinde detaylar içermektedir.

Ayrıca Yunus Suresinin 101. âyeti *"De ki: 'Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza.' Fakat âyetler ve uyarılar inanmayan bir topluma hiçbir fayda*

⁴⁷⁶ Bakara Suresi 2/31.

⁴⁷⁷ Mâide Suresi 5/31.

⁴⁷⁸ En'âm Suresi 6/99.

sağlamaz"⁴⁷⁹ve Enbiya Suresinin 44. âyeti de *"Ama artık görmüyorlar mı ki biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O halde onlar mı galip gelecekler?"*⁴⁸⁰ şeklinde olup bu savı desteklemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de kelime sayısına bakıldığında, 77431 kelime içerdiği görünür. Bu kelimelerin 825'i "ilim" kökünden alınmıştır. Bu sayıya "bilgi, bilmek, haberdar olmak vb." kelimeler dâhil değildir. Bu sayıya "bil, öğren, yaz, öğret vb." kelimeler eklendiğinde Kur'an-ı Kerim'de en fazla bahsi geçen konunun eğitim olduğu görülmektedir.

İbn-i Manzur'un "Lisan El-Arap" isimli sözlüğü ve El-Halil bin'Ahmet El-Farahidi'nin "Mücam El-Ayn" sözlüğü başta olmak üzere birçok eserde yer alan bilgiye göre Arapça, bir milyondan fazla kelime köküne sahiptir. Ayrıca bu sayı yapım ekleri ile beraber 12 milyon 300 bine, olumsuzluk ekleri ve zaman ekleri de dahil edilince 30 milyona ulaşmaktadır. Bu veriler ışığında Arapça, "kelime sayısı yönünden" bilinen diller arasında ilk sırada yer almaktadır. Kur'an'daki toplam kelime sayısı tekrarlar dahil olmak üzere, 77431 kelimedir. Bu da Arapça her kelimenin Kur'an'da yer alma ihtimalinin 0.077 olması anlamına gelmektedir. Yani her 13 kelimeden birinin Kur'an'da bulunma ihtimali vardır. Bu veriler düşünüldüğünde "ilim" kelimesinin 825 defa Kur'an'da yer alması, Allah'ın eğitim ve ilim konusunu ne kadar önemseyişinin bir kanıtıdır.

Bütün bu ayetlerden ve akıl yürütülen konulardan anlaşılan; Kur'an-ı Kerim'i hangi ölçekle değerlendirecek değerlendirelim (ayetlerin iniş sırasına, yazı ve tarihsel sıralamasına, kelime sayısına vb.) Allah'ın ilim ve bilgi elde etmeyi önemseyip bizlere farz kıldığıdır.

Araştırma sürecinde karşılaşılan en büyük zorluk, Kur'an-ı Kerim'in bütüncül bir anlayışla ve eğitim odaklı irdelenmemesidir. "Kur'an-ı Kerim ne anlatır?" sorusu birçok kez ve asırlardır sorulmasına rağmen; "Kur'an-ı Kerim nasıl anlatır?" sorusu üzerine fazla düşünülmemiş, bütüncül bir mantıkla hiç irdelenmemiştir. Bu noktada araştırmamızı kıyaslayabileceğimiz, atıfta bulunacağımız ve birikiminden faydalanacağımız bir çalışma ya da kaynağın olmaması büyük bir sorun olmuştur. Ayrıca eğitim bilimlerinde mevcut olan kavramsal karmaşa da başka bir sorundur.

⁴⁷⁹ Yunus Suresi 10/101.

⁴⁸⁰ Enbiya Suresi 21/44.

Bütün bunlara rağmen araştırmamızın sınırlarının netliği, kapsamı, bilimsel ve fikri altyapısı ile özgün bir çalışma olduğu kanaatindeyiz. Kavramsal tanımlamalar, tefsir incelemeleri, kelimelerin etimolojik tahlilleri ve kuramsal değerlendirmeler ile araştırmamız zenginleşmiş; "Kur'an-ı Kerim, neyi nasıl anlatmış?" sorusuna cevap vermeye çalışmıştır.

Araştırma sonucunda; Kur'an-ı Kerim'in yeni bir bakışla okunup anlaşılacağı, eğitim açısından değerlendirilme sürecine kapı aralanacağı ve güncel metotlarla semantik değerlendirmelere kaynak oluşturacağı inancındayız. Bu durum Kur'an-ı Kerim'i eğitim sistemine kaynaklık ve rehberlik eden, kitap olarak raftan alıp eğitim sisteminin merkezinde işlevsel bir kontrol mekanizması haline gelen bir anlayışın mümkün olduğunun kanıtı olacaktır.

Yukarıda söylenenlere dayanarak (Kuran'ın öğrenme ve eğitime ilgisinin sunulması yoluyla), araştırmanın probleminin belirlenmesi sürecinde ortaya çıkan soruları yanıtlanacak olursa;

Kuran-ı Kerim'deki öğretim stratejileri nelerdir?

Kur'an'ın; eğitim-öğretimle ilgili günümüz bazı öğretim ve bilimsel stratejilerine benzer stratejiler kullanmıştır, denebilir. Başka bir ifade ile Kur'an mesajlarını insanlığa bildirirken söz konusu stratejileri çağrıştıran yaklaşımlar göstermektedir. Sunuş yolu ile aktarılan âyetlerin sayısı Kur'an'da oldukça çok fazladır. Çünkü nazil olmaya başladığı dönem ve ortamlarda genelde sözlü iletişim hâkimdi. İkinci kullanılan strateji ise buluş yolu ile öğretim stratejisi idi. Kur'an bazen yönlendirici sorularıyla insanın kendisini tanımasını ve kendi gerçekliğini bulmasını sağlamaktadır. Aslında yönlendirici soru da buluş yolu ile öğretim stratejisindendir. Son olarak araştırma inceleme yolu ile öğretim stratejisi diğer stratejilere göre kullanımı az olsa da bazı sure ve âyetlerin öğretiminde kullanılmaktadır. Araştırma inceleme yoluyla öğretim stratejisi aklın üst düzeyine hitap ettiği için kullanımı daha az görünmektedir. Bununla birlikte Kur'an'da sürekli (Görmüyor musunuz? Duymuyor musunuz? Düşünmüyor musunuz?) uyarısı yapılmaktadır.

Araştırma, Kur'an'ın insanın bireysel ve toplumsal hayatını düzenleyen ilkelerin öğrenim ve öğretiminde gözetilmesi gereken prensiplerden de sıkça söz etmektedir. Bu ilkeleri; Kibirden kaçınıp mütevazı davranma, eğitim süresi ve tekrara önem verme, ödül ve ceza, olayları açıklama, konuşma tarzı, ibadet ile eğitim, gözlem sonrası

tefekkür ile eğitim, eğitim ortamı (arkadaş) oluşturarak öğretim, zan ve dedikoduyu yasaklama, görünüşe ve temizliğe dikkat, her durumda israftan kaçınma, ebeveynlere iyi davranmak şeklinde sıralamak mümkündür.

Araştırma, Kuran'ın mesajlarını tebliğ etmede günümüz öğretim yöntem ve tekniklerinden bazılarını kullandığını ortaya çıkarmakta ve bunları âyetlerle örneklendirmektedir. Bu yöntemleri; anlatım yöntemi (tebliğ, davet ve öğüt), tartışma yöntemi, problem çözme öğretim yöntemi, soru- cevap yöntemi, beyin fırtınası yöntemi, örnek olay incelemesi yöntemi ve gezi – gözlem yöntemi şeklinde sıralayabiliriz.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde karşılaşılan zorluklar ve araştırmanın sonuçları bağlamında oluşturulan önerileri kısaca belirtmek gerekirse;

Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi ve yaşanan hayatta anlamlandırılabilmesi için Kur'an üzerine araştırmaların yoğunluğunun arttırılması gerekir.

Kur'an üzerine yapılacak çalışmalarda yöntem değişikliğine gidilmelidir.

Öğrenim- öğretim etkinliklerimizde Kur'an'dan örneklendirmeler yapılmalı, Kur'an'ın mesajları günümüzde yaşanan hayatla mutlaka ilişkilendirilmelidir.

Sureler veya âyetler esas alınarak dar çerçevede de olsa Kur'an'daki eğitim anlayış ve uygulamaları üzerine bilimsel araştırmalar yapılmalı, yaptırılmalı, kurgusal anlamda desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdülmelik, İbn Hişam, Ebu Muhammed (V. 218/833), (1971) *es-Siretü'n-nebeviyye*, 1-IV, Beyrut.
- Açıkgöz, Kamile N, (1998), *Etkili ğrenme ve ğretme*, 2. Baskı, Karayılmaz Matbaası, İzmir.
- Açıkgöz, Kamile N, (2005), *Aktif ğrenme*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Adıgüzel, H. ., (1994), *Eğitimde Yeni Bir Yöntem ve Disiplin: Yaratıcı Drama*. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi. 1. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri: 28-30 Nisan (C. 2, s. 522-532). Adana.
- Aka, Elvan İnce, (2012), Asitler Ve Bazlar Konusunun ğretiminde Kullanılan Probleme Dayalı ğrenme Yönteminin Farklı Değışkenler zerine Etkisi Ve Yönteme İlişkin ğrenci Görüşleri, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Fen Bilgisi ğretmenliğı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Akbaba, Sırrı, (2006), *Eğitimde Motivasyon*, Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2006 Sayı: 13 Eğitimde Motivasyon, ss. 343-361.
- Akbulut, Ahmet v.d., (1992), *Nübüvvet Meselesi zerine*, Birleşik Dağıtım, Ankara.
- Akıncı, Âdem, (2001), *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, Feza Yayınları, İstanbul.
- Akkoyun, Resl, Kur'an-ı Kerim'de Tartışma Yönteminin Din Eğitimi Açıısından Değeriendirilmesi. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel niversitesi sosyal bilimleri enstitüsü felsefe ve din bilimleri anabilim dalı, Isparta. 2016.
- Aksoy, Naciye, (2001), Sınıf Yönetimi ve Disiplin Modellerinin Dayandığı Temel Yaklaşımlar, 20 Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Kış, 2001 sayı:25, ss.9-20
- Aksu, Gökhan ve Nuri Doğan, (2015), *ğretim Yöntem ve Tekniklerinin ğrenci Görüşlerine Göre İkili Karşılaştırma Yöntemiyle lçeklenmesi*, Eğitimde ve Psikolojide lçme ve Değeriendirme Dergisi, 2015; 6 (2); 194-206.
- Aktepe, Vedat. ve Leyla Aktepe, (2009), *Fen ve Teknoloji ğretiminde Kullanılan ğretim Yöntemlerine İlişkin ğrenci Görüşleri: Kırşehir Bilsem rneğı*. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 69-80.
- Akyol, K. A. (2004). Okul ncesi Eğitimi ğretmeninin Yetişmesinde Dramanın nemi ve Okul ncesi Eğitimde Drama Dersini Veren ğretim Elemanlarında (Liderde) Olması Gereken zellikler. N. Aslan (Ed.). Türkiye 6. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri. Ankara: Oluşum Yayınları.
- Akyürek, Süleyman, (2004), *Din ğretiminde Kavram ğretimi*, Dem Yayınları, İstanbul.
- Akyürek, Süleyman, (2009), *Din ğretimi*, Nobel Yayınları, Ankara.

- Alessi, S. M., & Trollip, S. R. (2001). Learning principles and approaches. In *Multimedia for learning: Methods and development* (3 ed.). (16-47). Boston: Allyn & Bacon.
- Aral, N. vd., (2000), *Eğitimde Drama*, Ya-Pa Yayın Pazarlama San. ve Tic. A. İstanbul.
- Arslan, İhsan, (2015), *Hz. Peygamber Örneğinde Hoşgörülü Olmanın Şartları*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 37, Nisan 2015.
- Arslan, M., (2008), *Öğretim İlke Ve Yöntemleri*. (2.Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ateş, Süleyman, (1995), *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat (Milliyet Bsk.) İst-Türkiye.
- Ateş, Süleyman; (1982) *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara Üni İlahiyat Fakültesi Yay.
- Ay, Mehmet Emin (2006-A), *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, Yay. (y. k.) İzmir.
- Ay, Mehmet Emin, (2006-B), *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 21. bs., Timaş Yayınları, İstanbul.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat, (1991), *İslâmiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim İle İlgili Ayetlerinin Tahlili*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Aycan, D., (2008), *Gezi-Gözlem Yönteminin Biyoloji Öğretimindeki Önemi Ve Diğer Öğretim Yöntemleri Arasındaki Yeri*, yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Aydar, Hidayet, (2006), *Kur'an-ı Kerim'de Mes'uliyet (Kaynağı, Sınırları, Sonuçları)*, Ensar Neşriyat, Ticaret Anonim Şirketi, İstanbul.
- Aydın, Mehmet Zeki, (2005), *Ahlak Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi*, 2.bs., Nobel Yayınları, Ankara.
- Aydın, Mehmet Zeki, (2014), *Din Öğretiminde Yöntemler*, 6. Basım, Nobel akademik eğitim danışmanlığı yayın evi.
- Ayhan, Halis, (1985), *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Aynî, Bedruddîn, Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed, (v.855/1451) *Daru'l ihyâi't-türâs* (t.y.), *Umedtu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-XXV), Beyrut.
- Ballı, A., (2009), *9. Sınıf Fiziki Coğrafya Konuları Öğretiminde Gezi Gözlem Yönteminin Önemi*, (Bağcılar İlçesi Örneği), yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Baltaoğlu, Ali Galip ve Abdulkerim Diktaş, (2018), *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin Kur'an'da Yer Alan Değerlerle Karşılaştırılması*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/28, p. 117-139.
- Başar, Hüseyin, (2003), *Ön Yargısız ve Ezbersiz Eğitim*, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, sayı: 34 Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. ss. 214-235.

- Baştepe, İsmail, (2009), *Etkili Okulun Eğitim-Öğretim Süreci ve Ortamı Boyutlarının Nitelikleri*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz-2009 C.8 S.29 (076-083).
- Batar, Yusuf, (2016), *Kur'an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değer*, Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Kişilik Ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, ss. (183 – 203).
- Baturay, Meltem Huri vd., (2007), *Web-Tabanlı İngilizce Kelime Öğretimi ve Tekrar Modeli*, Politeknik Dergisi, Cilt:10 Sayı: 3 ss.241-245, 2007, Gazi Üniversitesi, Yabancı Diller Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Gazi University.
- Bayraklı, Bayraktar, (2001), *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur'an Tefsiri*, İşaret yayınları. 1. Bsk., İstanbul.
- Bayraklı, Bayraktar, (2002), *İslâm'da Eğitim*, 7. Bsk., Marmara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, M.F., (2010), *İslâm eğitiminde öğretmen öğrenci münasebetleri*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul.
- Beğavî, el-Hüseyn b. Mesud, (1983), *Şerhu's-Sünne* (thk: Şuayb elArnavut), Beyrut.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali, (2004), *Şuabu'l-İman*, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad.
- Beyhaki, Askeri ve Ebu Nuaym, (Tarihsiz), *Kenzül Ummal*, Mektebetül Ticariyyetül Kübra. Mısır.
- Bilen, Mürüvvet, (2006), *Plandan Uygulamaya Öğretim*, Ankara. 7.Baskı. Anı Yayıncılık.
- Bilgin, Beyza ve Mualla Selçuk, (1991), *Din öğretimi*, Ankara.
- Bilgin, Beyza, (1988), *Eğitim Bilimine giriş*, Pegem A. Yayıncılık, Ankara.
- Bilgin, Beyza, (1994), *Ahlak Terbiyesinde Dini Hikayeler*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Altın Kalem Matbaacılık, S. 1, İstanbul.
- Bolay, Süleyman Hayri, (1989), *Akıl*, DİA, İstanbul.
- Boyce, B. A., (1992), Making the case for the case-method approach in physical education pedagogy classes. *Journal of Physical Education, Recreation and Dance*, 63(6), ss.17-20.
- Böke, Emine Gümüş, (2017), *İslâm Hukuku'nda Kıyafet-Örtünme ve Kıyafetler Üzerindeki Resim ve Yazıların Durumu*, Kırıkkale İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, (KİİFAD), Yıl II, Sayı III.
- Brezinka, Wolfgang, (1981), *Grundbegriffe der Erziehungswissenschaft*, Ernst Reinhardt verlag, 4. Bak., Münih.
- Budak, Yusuf vd., (2015), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem yay., 1. Bsk., Ankara.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Smail, (1992), *Sahihu'l-Buhari*, Çarı Yayınları, İstanbul.
- Burns, L.T. and Howes, J.(1988). "Handing Control to Local Schools", *Education Dipest*, Vol:54, No:3, Nov.,6-9.

- Büyükkaragöz, Savaş & Cuma Çivi, (1999), *Genel Öğretim Metotları*, Öz Eğitim Basım, Konya.
- Canbulat, Mehmet, (2006), *Dini Kavramlar Sözlüğü*, md. , DİB yay, Ankara.
- Cebeci, Suat, (2005), *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, 2. Baskı, Başar Matbası, Ankara.
- Cevâd, Ali vd., (1980), *El-Mufasssal*, Beyrut - Lübnen.
- Choi, I. ve Lee, K. (2008). A case-based learning environment design for real-world classroom management problem solving. *TechTrends*, 52(3). ss. 26-31.
- Clark, L. H., Starr, I. S. (1981). *Secondary and Middle School Teaching Method*. New York, USA: MacMillan Publishing Co.
- Clark, Robert E, (Elementary-age Children), 1991, *Christian Education: Foundations for the Future*. Ed. Robert E. Clark, Lin Johnson and Alyn K. Sloat, Chicago: Moody Press.
- Cobb, P. Where is The Mind? Constructivism and Sociocultural Perspectives on Mathematical Development. *Educational Researcher*. 1994: (23), 13–20.
- Cottrell, J. (1987). Creative drama. in the classroom grades 4-6, National Textbook Company. Illinois.
- Cunningham, D., & Duff y, T. (1996). Constructivism: Implications for the design and delivery of instruction. *Handbook of research for educational communications and technology*, 170- 198.
- Çakaloğlu, B., (2008), *Lojistik yönetiminde simülasyon temelli eğitim yaklaşımları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakan, İsmail Lütfi, (1987), “Sünnette Giyim Kuşam ve Örtünme” İslâm’da Kılık-Kıyafet ve Örtünme, İSAV, İstanbul.
- Çakıcı, Dilek vd., (2006), *Anlamlı Öğrenmenin Öğretimde Uygulanması*, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl:2006 Sayı:13, s. 71-80.
- Çaylı, Emek, (2008), “Popüler Bir Tecrübe”/ Tahakküm ve Direnişin Aracı Olarak Dedikodu: Türkiye Televizyonlarında Dedikodunun Söylemsel Analizi” *Kültür ve İletişim Dergisi*, 11(2), 9 – 39.
- Çelenk, Süleyman, (2016) *Öğretim İlke Ve Yöntemleri*, Pegem Akademi, 1. Bsk. Ankara.
- Çelik, Yusuf, (2014), *Kur’an’da İbadet*, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 41, Erzurum, s.s. 203-219 .
- Çetin, Abdurrahman, (2000), *Kur’an’ı Anlamanın Önemi ve Bu Konudaki Çalışmalar*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, Cilt: 9.
- Çetin, Abdurrahman, (2006), *Örneklerle Peygamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Çetin, Mustafa, (1994), *Kur’an’da Tefekkür Kavramı*, C.E.Ü., ilahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı V/JI, İzmir, ss. 43-59.

- Çınar, Fatih, (2014), “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğretim Amaçlı Teknolojiyi Kullanma ve Materyal Geliştirme, SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 33.
- Çınar, Fatih, (2019) Kavramsal Çerçeve, *Karakter ve Değer Eğitimi* Ed. Aktepe, Vedat ve Mevlüt Gündüz, PegemA yayıncılık, Ankara.
- Danış, Muhammed Salim, (2015), *Dedikodunun Sosyolojisi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Daunt, B., (1997), *Öğreticinin Elkitabı*, (Çev: A. Hayrettin Kalkandelen), Pegem Yayınları, Ankara.
- Demir, Mehmet Kaan, (2007), *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Gözlem Gezisi Yöntemine Bakış Açılarının İncelenmesi*, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 3 (2007) 83-98.
- Demir, Muharrem, (2010), *Kur'an'da Tevazu Kavramı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri, (Tefsir) Anabilim Dalı, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Demir, Ömer, Kur'an Öğretiminde Temel Boyutlar, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 21 S. 72, (Güz 2017)
- Demirel, Özcan, (2007), *Öğretim İlke Ve Yöntemleri Öğretme, sanatı*, pegema yayıncılık, 12. Baskı, Ankara.
- Demirel, Özcan, (1996), *Genel Öğretim Yöntemleri*, Usem Yayınları II, Ankara.
- Demirel, Özcan, (1999 –A-), *Plandan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*, Pegem Yayıncılık, 5. baskı.
- Demirel, Özcan. (1999 –B-)Türk Eğitim Sisteminde Öğretim Programlarının Geliştirilmesinde Bilimsel Yaklaşım ve 2000’li Yıllar İçin Öneriler, Eğitimde Yansımalar: 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu, 25-27 Kasım. 328 –335
- Demirkuş, Nasip, (1999), *Fen Bilgisinde Öğretim Yöntemleri ve Uygulamalarının Verimli Hale Getirilmesi*, D.E.Ü., Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 11 (1999) 414-425.
- Dick, W., Carey, L. and Carey,J.O. (2001). *The Systematic Designh of Instruction*. New York: Longman.
- Dodurgalı, Abdulrahman, (2010), *Ailede Din Eğitimi*, Timaş Yay. evi, İstanbul.
- Doğan, Candemir, (2012) *Sistematik Yabancı Dil Öğretim Yaklaşımı ve Yöntemleri*. Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Doğan, Recai ve Remziye Ege, *Din Eğitimi*, Grafiker yayınları, Yayın No: 91, 2012. 92.
- Doğan, Tahsin, (2003) *Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerine Rehber*, Seçkin yay. Ankara.
- Doğanay, Ahmet vd., (2017), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegema Yayıncılık, 11. Bsk., Ankara.

- Dornbusch S, Rltter P, Reynaud R, Chen Z, 1990, "Family Decision Maling and Academic Performance In A Diverse High Scgool Population" Psychological Abstracts, vol 77, No:9 p (sayfa?).2351
- Dölek, Adem, (2007), *Sû-i Zanla İlgili Hadîs Üzerine Bir İnceleme*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII (2007), sayı: 2, ss. 31 – 70.
- Dölek, Adem, (2011), *Hadîsler Işığında İyânetin Boyutları Ve Sosyo-Kültürel Açidan Zararları*, Erzincan Üniversitesi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, ss. 113 -138.
- Driscoll, M. (2005). Constructivism. Psychology of Learning for Instruction, 384-410.
- Duman, Bilal ve Çelik Özkan, 2010, İlköğretim Öğretmenlerinin Düşünme Stilleri İle Kullandıkları Öğretim Yöntemleri Arasındaki İlişki, *National Educational Programs and Instruction Congress held in Balıkesir-Ayvalık/Turkey on 13-15 May2010, sayfa 787*
- Düzgün, Şaban Ali, (2007), *Kur'an-ın Oluşumu (Vahiy Süreci)*, Kelam Araştırmaları 5:2 (2007), ss.1–14. Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi.
- Ebu Cahjough, Yahya Mohammed Mahmud, (2013), *Adeb'ul-tevasl ve meharatuhu el-müstenbeta min mevizeti Lokman ve tetbikatuha fil-tedris*, Eğitim Fakültesi Yayınları / el Aqsa Üniversitesi, Gazze - Filistin.
- Ebu Cahjough, Yahya Mohammed Mahmud, (2015), *Taraik et-tedris el-müstenbata min suret en-neml ve tatbikatuha fil tedris*, Açık Kudüs Üniversitesi, Eğitim ve Psikolojik Araştırma Dergisi, 3. C., Sayı 12, s. 363-401, Ekim 2015, Gazze - Filistin.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as b. es- Sicistânî. Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi. (haz. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar). İstanbul: Şamil Yayıncılık, 2003.
- Ebu el-Abbas, Şehap ed-Din, Ahmed bin Yusuf bin Abdul-Daim, (1996), *Ümdetül Kari fi tefsir eşrefül-elfaz*, Tahkik: Mohamed Besil uyun es-sud, 1. Bsk., Dar'ul-kutup'ul ilmiye Yay., Beyrut- Lübnan.
- Ebu İshak, Ahmed bin Muhammed bin İbrahim et-Telebi (V. 427 H.), (2002), *el-Keşf vel'beyan an tefsir el-Kur'an (Kur'an'ın açıklama tefsiri)*, Tahkik: İmam Abi Muhammed İbn Aşour'un, 1. Bsk., Yay. ihya et-turas el-Arabi , Beyrut - Lübnan.
- Eğri, Osman., (2001), *Liselerde İslâm Dininin Öğretiminde Tümevarım Yönteminin Uygulanması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara.
- ej-jelled, Majid Zaki, (2004), *Tadris 'l-tarbiat 'l-İslâmiye / el'üsüs en-nazariat vel-esaliyp el-amallia (Kuramsal Temelleri ve Uygulamalı Yöntemler)*, Dar Al - Masirah Yayıncılık ve Dağıtım, Amman – Ürdün.
- el- Barravi, Favzie Şehadeh Ahmad, (2009), *el-İcaz et-terbevi lil-Kur'an-i el-Kerim fi taraik et-tedris*,Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İslâmi Üniversitesi, usul eddin fakültesi, tefsir ve Kur'an bilgileri bölümü, Gazze - Filistin.
- el-Attas. S. M. Nekib, (1991), *İslami Eğiti -araçlar ve amaçlar-*, Doğan ofset yayını, Çeviri Ali Çaksu, Bsk, (y.k.). İstanbul.

- el-bagavi, Abu Muhammed el-hüseyin bin maseud, (1997), *Maalim et-tenzil fi tefsir el-Kur'an (tetefsir el-Bagavi)*, Tahkik Muhammed Abdullah el-nemir, 4. Bsk., Yay. dar tiybe.
- el-Betili, Halid Bin Abdul-Aziz (2011) et-Tefsir el-nebevi mukaddime taasiliyye maa dirasetin hadise li'ahadise et-tefsir el-nebevi es-sarih, 1. Bsk, Yay. dar künüz İşbilya, Riyad - Suudi Arabistan.
- el-Elusi, Şahabuddin Mahmood bin Abdullah el-Hüseyin, (1415 H.), *Ruh el-maani fi tefsie el-Kur'an el-adiim ve el-seb'ül-mesani*, Tahkik: Ali Abdul-Beri Attia, 1. Bsk., Yay. dar el-kutup el-ilmie, bayrut-Lübnan.
- el-Hanbeli, Müjir ed-Din ibn Muhammed el-Alimi el-Makdisi, (V. 927 H.) (2009), *Father-rahman fi tefsir 'l- Kur'an*, Tahkik Nur ed-din talib, 1. Bsk, Yay. Dar 'l-navadir. (Vakıf ve İslâmi İşler Bakanlığı Yayınları - İslâmi İşler Dairesi Başkanlığı).
- el-Havarizmi, Ebu 'l-Kasim Mahmmud bin Ömer ez-Zemehşeri (t.y.), *el-Keşşaf an hakayik et-tenzil ve üyun el-akavil fi vujud et-tavil*, tahkik: Abdul-Razzak el-Mehdi, Yay. Dar 'ihya' et-turas el-arabi, Bayrut – Lübnan.
- el-hazin, Alaa ed-din Ali bin Muhammed bin İbrahim el-Bağdadi, (1979), *Tefsir el-hazin (el-taavil fi maani et-tenzil)*, Dar el-fikir Yay., Bayrut - Lübnan.
- el-Hilali, Selim bin Eid ve Mohammed bin Musa el-Nasr (1425 H.) *el-istieab fi beyan el-asbap*, 1. Bsk, Dar ibn elcevzi Yay., Suudi Arabistan.
- el-Jassas el-Hanafi, Ahmed bin Ali Ebu Bekir er-Razi, (V. 370 H.) (1405), *Ahkam 'l-Kur'an*, Tahkik muhammed sadik el-kamhavi, Yay. dar 'ihya' 'l-turas 'l-arabi, Bayrut - Lübnan.
- el-Kasab, Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Karji (V. 360 H.) Tahkik: Ali bin Ghazi et-tvairi, (2003), *en-Nüket ed-dâlet ala el-beyan fi 'anvaa el-ulum vel'ahkam*, 1. Bsk., Dar el-Qayyim ve Dar Ibn Affan Yay., Kahire –Mısır.
- el-Küşeyri, Abdul-kerim bin Havazin bin Abdul-Malik (V. 465 H.), (t.y.), *Latayif el-işarat - tefsir el-Kuşeyri*, Tahkik: İbrahim el-Bassiouni, Yay. Mısır Genel Kitap Örgütü, Mısır.
- Ellul, Jacques, (2015), Sözü Düşüşü, (Çev. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Elmalılı, Hamdi Yazır, (1971), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.
- el-Münavi, Abdurrauf, (1356), *Feyzül-Kadir*, Mektebetül Ticariyyetül Kübra. Mısır.
- el-Yemeni 'l-Şaafi, Muhammed bin Ali bin Abdullah bin İbrahim bin el-Hatib, (2012), *Teysir el-beyan li'ahkam el-Kur'an (Kur'an hükümlerinin açıklanması)*, 1. Bsk., Dar en-Navadir Yay., Suriye.
- en-Naiim, Abir Bint Abdullah, (2015), *Kavaid et-tarjih el-mutaalika bilnasi inda ibn aşur fi tefsirihi et-tahrir vel tenvir* -Dirasatin tasiliye tatbikiye-, Yayınlanmış doktora tezi, Dar et-Tedmuria Yayınları, Riyad-Suudi Arabistan.
- en-Nesefi, Abu el-Barakat Abdullah bin Ahmed bin Mahmud, (2005), *Tefsir en-Nesefi*, Tahkik: Marvan Muhammed eş-Şaar, Dar en-Nafiys Yay., Beyrut-Lübnan.

- en-Nisaboori eş-Şafei, ebul-Hasan Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-vahidi, (V. 468 H.), (1430 H.), *et-tefsir el-basit*, İmam Muhammed bin Saud Üniversitesi'nde (15) doktora tezi ile Tahkik yapıldı. Bilimsel Araştırma Dekanlığı - İmam Muhammed bin Saud İslâm Üniversitesi yayınları.
- en-Nisaboori, Muhammed ibn el-Hüseyin ibn-i Muhammed ibn Musa -ibn Halid ibn-i Salim ve Ebu Abdulrahman el-Selemi, (2001), *tefsir elselemi vehva hakayik et-tefsir*, Tahkik: Seyid Imran, 1. Bsk., Dar el-Kutub el-ilmie Yay., Beyrut-Lübnan.
- Erdem, A. R. (2006). Nasıl öğretmeliyim: Öğretim stratejileri, yöntem ve teknikleri. Üniversite ve Toplum, 6 (2).
- Erdem, Sabri, (2000), *Kur'an-ı Anlamaya Dair*, Ankara Üniversitesi, ilahiyat Fakültesi, Dini Araştırmalar, Ocak-Nisan 2000, C. 2, s.s. 163-178.
- Ergün, Mustafa ve Ali Özdaş, (1997), *Öğretim İlke ve Metodları*, İstanbul.
- Ertürk, Selahattin, (1982), *Eğitimde Program Gelistirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara.
- Eskicumalı, A., (2002), *Eğitim, Öğretim ve Öğretmenlik Mesleği, Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, 2-31, Edt. Yüksel Özden, Pegema Yayıncılık, Ankara.
- Esmer, Elif, (2017), Öğretim Tasarımında Bir Model: Dick, Carey ve Carey, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 8, Sayı 2 Ocak 2018 sayfa 275
- eş-Şafii, Muhammed el-Amin Bin Abdullah el-Arami el-Alevi el-Harri, (2001), *Tefsir hadayik el-ruhi velrayhan fi ravabi eulum el-Kur'an*, Denetim ve inceleme: Muhammed Ali bin Hüseyin Mehdi, 1. Bsk, Dar Tavk en-Najat Yay., Beyrut – Lübnan.
- eş-Şukri, Montazer Mecbas Hawan, (2016), *Esalib eltaelim ve vasayilahu fi el-Kur'an-ı el-Karim (Kur'an-ı Kerim'de Öğretim Yöntemleri)*, Babil Genel Eğitim Müdürlüğü Yay., Babil - Irak.
- et-Tayalisi, Süleyman b. Ebu Davud, (V. 204/819), *Müsned, Daru'l-Marife*, Beyrut is., 298; edDarimi, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (V. 255/869), Sünen, Daru'l-K:itabi'l-Arabi, 1-11, Beyrut 1407H, I, III; İbn Mace, Muhammed b. Yezid (V. 275/888), Sünen, (thk., Muhammed Fuad Abdülbaki), Daru'l-Fikr. I-II, Beyrut ts., I.
- et-Tayibi, Şaraf ed-Din el-Hüseyin bin Abdullah, (2013), *Fütüh el-gayp fil keşf an kinae er-riyb (haşiyet et-tayibii ala el-keşşaf - Tibi'nin "keşşafa" İzci Yorumı-)*, tahkik: Mohammed el-Goj, 1. Bsk., Yay. jayizat dubay ed-duvaliyye lil-Kur'an-ı Karim (Dubai Uluslararası Kur'an-ı Kerim Ödülü Yay.), Dubai.
- ez-Zerkani, Muhammed Abdülazim, (1952), *Menahilü'l-lrfan fi Uliimi'I-Kur'an*, Mısır,bs. 1.
- Fahr ed-Din er-Razi, Ebu Abdullah Muhammed ibn Ömer bin el-Hasan ibn el-Hüseyin et-Tayyimi el-Razi (V. 606 H.), (1420 H.), *Mafatih alghayb – et-tafsir el-kabir*, 3. Bsk., Yay. Dar 'ihya' et-turath el-arabi, Beyrut - Lübnan.
- Fazlıoğlu, Y., (2011), *Dramanın çocuk gelişimine etkisi. İlköğretimde Drama*. (Ed. Aysel Köksal Akyol). Kriter Yayınları. s. 20-33. İstanbul.

- Fer, S. (2009). Öğretim Tasarımı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fidan, N., (1986), Okulda Öğrenme, Öğretme. Kavramlar, İlkeler ve Yöntemler, Alkım Yayınevi: Ankara.
- Filiz, S.B., (2002), Soru-Cevap Yöntemine İlişkin Öğretimin Öğretmenlerin Soru Sorma Düzeyi ve Tekniklerine Etkisi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Garipağaoğlu, N., (2001), *Gezi-Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi Ve Öğretimindeki Yeri*. Marmara Coğrafya Dergisi, 4, 13-30.
- Genç, Salih Zeki Ve M. Yunus Eryaman, (t.y.), *Değişen Değerler Ve Yeni Eğitim Paradigması*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı, (interne yanları makele) Çanakkale.
- Gillies Gögebakan, Y., (2009), Sanat Tarihi Öğretiminde Gösteri Yöntemi ile Gezi-Gözlem Yönteminin Bilginin Kalıcılığı Açısından Karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28 (2), 197-220.
- Görgün, Tahsin, (2004), İslâmi Tefekkür Geleneği Ve Önemi, bilimname VI, 2004/3, 87-115.
- Gözelceoğlu, Recep, (2013), *Hiz. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- Gözütok, D. (2007). Öğretim ilke ve yöntemleri. (2. Baskı). Ankara: Ekinoks Yayıncılık. sayfa 205.
- Gültekin, Fatma, (2013), *Eğitimde Ödül-Ceza Dengesi*, Aile Akademisi Derneği Yayınları –Bursa.
- Günden, suat, (1978), *Genel Öğretim Bilgisi*, Ankara.
- Gündüzöz, Soner vd., (2011) *Kur'an'dan Öğütler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 1, 5. Baskı, Ankara.
- Güneş, Firdevs, (2014), Öğretim İlke ve Yöntemleri Editör, Pegem Akademi. Ankara.
- Güven, M., (2008), Programda Öğretme- Öğrenme Süreci. B. Duman (Ed) Öğretim ilke ve yöntemleri. Ankara: Maya Akademi.
- Güven, Sami, (1999), *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Ezgi Kitapevi.
- Güzel, A., (2010), İki dilli Türk çocuklarına Türkçe öğretimi (Almanya örneği), (2. baskı). Ankara: Öncü Kitap.
- Halis, Zeki, (2012), *Hiz. Peygamberi Tesellî ve Kalbini Takviye Bağlamında Tencîmu'l-Kur'an*, Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, Nisan 2012: 81-114.
- Hançerlioğlu, Orhan, (1984), *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitapevi yay., İstanbul.
- Hasan, H. İbrahim, (1991), *İslâm Tarihi*, (çev: Sadrettin Gümüş, İsmail Yiğit), Kayıhan Yayınları, İstanbul, I-X.
- Hatch, E. & Brown C. (1995). Vocabulary, Semantics, and Language Education. UK: CUP.

- Hattabî, Hamed b. Muhammed, (v.388/998) (1991), *Meâlimu's-Sünen*, (I-IV), Beyrut.
- Havaa, Saa'id (1424 H.), *el-Esas fî 'l-tefsir (Tefsirin temelleri)*, 6. Bsk. Dar es-selem Yay., el-Kahire - Mısır.
- Hendy, L. and Toon, L. (2001). Supporting Drama and imaginative play in the early years. Open University Press. Philadelphia.
- Hesapçioğlu, M., (1998), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Beta Basım Yayım, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul.
- <http://Kur'an.diyaret.gov.tr/mushaf/Kur'an-meal-2/enam-Suresi-6/ayet-74/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> 19.08.2019
- <http://sozluk.gov.tr/> :15.08.2019.
- <http://www.kuran.diyaret.gov.tr> 25.08.2019.
- <https://www.researchgate.net/publication/282504117> 01.10.2019
- İlgar, Şengül, (2004), *Motivasyon Aktiviteleri Ve Öğretmen*, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 2 (2004), ss. 211-222.
- İbn Kesir, (1990), *Muhtasar Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Çev: Bekir Karlığa, Çağrı Yay, İstanbul.
- İbn Manzûr, Ebu'l-fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, (1993), *Lisânu'l-Arab*, DarusSadr, I-XIV, Beyrut.
- İbrahim, Muhammed Mecdiy, (2010), *Abu el-Bbas el-mursi mezhebuhu ve arauhu el-sofiyye*, (y. y.), Beyrut - Lübnan.
- İlhan, Mehmet, (2015), *Kur'an'da Peygamberin Görev Ve Özellikleri*, Cbü Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:13, Sayı:3, Eylül 2015 ss. 87-118.
- Jamil, Abdulrahman Abdulselem, (2002), *Turuk et-tedris el-amma ve meharat tahtit ve tanfiz amaliyet et-tadris*, 3. Bsk., Yay. Dar 'l-menehij, Amman - Ürdün.
- Jonassen, D. H. (1999). Designing constructivist learning environments. Instructional design theories and models: A new paradigm of instructional theory, 2, 215-239.
- Kahyaoğlu, M ve Yangın, S. (2007) İlköğretim Öğretmen Adaylarının Mesleki Öz Yeterliklerine İlişkin Görüşleri, Kastamonu Eğitim Dergisi, 15, 83-105
- Kalaycı, Nurdan, (Çev) 2001, *Problem Çözme*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karagöz, İsmail, (2001), *Dost Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları Ve Mü'minlerin Dostları*, Diyanet ilmi dergi, Cilt: 37, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 2001, Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı.
- Karaosman, Muhammet, (2017), *İlahî Kelâmın Muhafazasına Farklı Bir Yaklaşım Konu ve Anlam Merkezli Hafızlık Önerisi*, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2017, Cilt:1, Sayı:1 Sayfa: 39-48.
- Kaya, İbrahim ve Cengiz Erdik, (2014), Öğretmenlerin Kullandıkları Öğretme Stratejilerine Göre Sahip Oldukları Liderlik Türleri, GEFAD / GUJGEF 34(2): 185-209 (2014).

- Kayhan, Veli, (2006), *Kur'an'a Göre İsrâf Ve İktisat*, Erciyes Üniversitesi, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI, sayı: 2, s.s. 149-195.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, (1999), *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Eleştirel Bir Yaklaşım, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Kimball, B. A. (2006). The proliferation of case method teaching in american law schools: mr. langdell's emblematic "abomination," 1890-1915. *History of Education Quarterly*, (46)2, ss. 192-247.
- Köylü, Mustafa vd., (2011), *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 2. Bsk., Nobel akademik eğitim danışmanlığı yayın evi.
- Köylü, Mustafa, (2009), Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolu, Çağımız Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları–Milletlerarası Tartışmalı İlim Toplantı. Ed. Hüseyin Sarıoğlu, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009, ss. 387-410.
- Kulaksızoğlu, Adnan, (1998), *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, (2014), Diyanet İşleri Yay, Ankara.
- Kurrubi, Muhammed b. Ahmed, ei-Cômî' Li, (1935) *Alıkhômî'l-Kurfm*, II, 266. Kahire, 1935. Hazin, I, 390.
- Kurt, Yaşar, (2006), *Kur'an'da Hz. Peygamber'in Örnek İnsan Oluşu*: Üsve-İ Hasene Giriş, İslâmi İlimler Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Bahar 2006 (145-159).
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmad ibn Abi Bekir bin Farah el-Ansari el-hazraji Şems ed-din (V. 671 H.), (1969), *ec-Cami li'ahkam el-Kur'an = tefsir el-Kurtubi (Kur'an hükümlerinin tamamı -tefsir ek-kürtubi-)*, Tahkik: Ahmed el-Bardouni ve İbrahim Atfış, 2. Bsk., Mısır Kitabevi Yayınları, Kahire - Mısır.
- Kutlu, O. ve Aldağ, H., (2005), *Öğretim Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, Lisans Yayıncılık, İstanbul, s. 53-72.
- Kutub, Seyyid, (1980), *Hasayis et-tesevur el-İslâmi ve mükavvimetih*, (İslâm Kavramının Özellikleri ve Unsurları), Dar eş-Şuruk Yay., Beyrut - Lübnan.
- Kutup, Muhammed, (2017) *İslâmî Eğitim Metodu*, beka yayıncılık, İstanbul.
- Kutup, Seyyid, (2005), *Fîzılâli'l-Kur'an*, I-XVI, trc. M. Emin Saraç - İ. Hakkı Şengüler - Bekir Karlığa, İstanbul, 1971, II, 281; Çantay, H. Basri, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm (Tefsirli Kur'an Meâli)*, I-III, İstanbul.
- Küçük, Abdurrahman, (2010), *Din ve Eğitim*, Berikan yayınevi, Ankara.
- Küçükahmet, L.(2011), *Öğretim ilke ve yöntemleri*, (25. Baskı), Ankara: Nobel Yayınları.
- Lenz, B.K. (1992) "Self-managed learning strategy systems for children and youth" , *School Psychology Review*, 21(2), sayfa 218-219
- M.E.B. T.B.M.M. Bütçe Raporu 1995 Ankara : Onbeşinci Milli Eğitim Şurası Hazırlık Dökümanı-1(Ön komisyon Raporları) Ankara: 1995.
- Mages, W. (2006). Drama and imagination: a cognitive theory of drama,s effect on narrative comprehension and narrative production. *Research in Drama Education*, 11 (3), 329-340.

- Martı, Huriye Ve Abdurrahman Han, (2016), *Hız. Nuh'un Hayatı Ekseninde "Aile Olmak" Üzerine Yeniden Düşünmek*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/5, c. 5, sayı: 9, s 97-105.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr (1979) *Kitâbü't-Tevhîd* (neşr. Fethullah Huleyf), İstanbul.
- MEB, 1995 *İlkokul Programı*, Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 1995.
- Memiş, Muhammet Raşit ve Mehmet Dursun Erdem, (2013), *Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler, Kullanım Özellikleri ve Eleştiriler*, Turkish Studies, International periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, P. 297-318, ANKARA – TÜRKİYE.
- Mubarekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim (v.1353/1934), (1990), *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi't-Tirmizî* (I-X), Beyrut.
- Mucteba Uğur, (1986), *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs*, AÜİF'der, XXVIII: Ank.
- Muhammad el-Javzi, Jamal ed-Diyn abu el-Faraj abd'er-Rahman bin Ali (V. 597 H.), (1422 H.), *Zad el-mesir fi ilm el-tafsir*, Tahkik: abd-er-razzaq elmehdi, Bsk. 1., Yay., Dar el-kitap el-arabi, Beyrut – Lübnan.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Husyn el-Kueyrî en-Neysâbü'rî, (1992), *Sahîhu Müslim*, İstanbul: Çarı Yayınları.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, (1995), *el-Câmiu's-Sahîh*, (Nevevî Şerhi ile birlikte), I-XIX, Haz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Oğuzkan, A. Ferhan, (1994), *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, TDK.Yay. Ankara kitapevi, Ankara.
- Oğuzkan, Ferhan, (2012), *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumları Yayınları, Ankara.
- Okumuşlar, Muhiddin, (2002), *Fitratın Dine*, Yediveren Kitap, Konya.
- Okumuşlar, Muhittin, (2006) *Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye*, SÜİF Dergisi, Sayı: 21, Konya.
- Okutan, Mehmet, (2012) *Eğitim Yönetimi Ve Denetiminde Örnek Olaylar*, Pegem Akademi yay. Ankara.
- Olgun, (1963), *Tâhirü'l-Mevlevî*, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, İstanbul.
- Ong, Walter J, (2010), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul.
- Ostroff, C., and Schmitt, N. (1993). "Configurations of Organizational Effectiveness and Efficiency", *Academy of Management Journal*, 36.
- Öcal, Mustafa, (1990), *Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yay, Ankara.
- Öcal, Mustafa, (2007), *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yayınları, Ankara.
- Önder, A., (2002), *Yaşayarak Öğrenme İçin Eğitici Drama: Kuramsal Temellerle Uygulama Teknikleri ve Örnekleri*, (4. bs.). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

- Özbay, Murat, (2006), *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özbek, A., (1991), *Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed*, Konya: Esra Yayınları.
- Özbek, Abdullah, (1999), *Din Eğitiminin Problemleri*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 6. Sayı.
- Özçelik, D. A. 2012. (Çeviren), İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme. Pegem Akademi. Ankara.
- Özdemir, Saadettin ve Resül Akkoyun, (2016), *Kur'an-I Kerim'de Geçen Tartışma Yönteminin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 47, Issn: 1307-9581.
- Özdemir, Saadettin, (2003), *Öğrenmeyi Öğrenmeye Hz. Peygamberden Örnekler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi V. Kutlu Doğum Sempozyumu, Isparta. ss.161-168.
- Özden, Y., (2003), *Öğrenme ve Öğretme*, Pegem Yayıncılık, 5. Baskı, Ankara.
- Özer, Salim, (2010), *İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahanın Esas Aldığı Ölçüler*, Erciyes Ü. İlahiyat F, bilimname, XVIII, 2010/1, 55-91.
- Öztürk, Ali, (2001), *Eğitim-Öğretimde Yeni Bir Yaklaşım: Yaratıcı Drama*, Kurgu Dergisi S: IS, 251-259.
- Öztürk, Mehmet Fatih, (2008), *Mücadele Suresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi) Konya.
- Pehlivan, H., (2006), *Eğitimde Temel Kavramlar*, Ankara: Asil Yayınları.
- Perkins, D.N. The Many Faces of Constructivism. Educational Leadership. 1999: 57(2), 354-371.
- Pintrich, P.R. (1988) "A process-oriented view of student motivation", In J. Stark & L. Mets (Eds.), Improving teaching and learning through research: New directions for instructional research (Vol.57: 65-79), San Francisco: JosseyBass.
- Purkey, C.S. (1985). School Reform. "The District Policy Implications of the Effective School", The Elementary School Journal, 85,353.
- Ramazan, Hiyem, Nasr ed-din Abda, (2017), *Stratejiyat et-tedris elvaride fi 'l-Kur'an-ı el-Kerim / Tahlil lisüret elbakara (Kur'an-ı Kerim'de Öğretim Stratejileri "Bakara Suresi'nin Analizi")*, Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt 29, Sayı 3, ss. 435-459, el-Qassim, Suudi Arabistan.
- Reigeluth, C. M. (1999). What is instructional-design theory and how is it changing. Instructional-design theories and models: A new paradigm of instructional theory, 2, 5-29.
- Reşîd Rızâ, Muhammed, (1999), *Tefsîru'l-Menâr*, Daru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut.
- Saban, A., (2005), *Öğrenme Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Saettler, P. (1990). Behaviorism and educational technology. The evolution of American educational technology, 286-317.

- Saiyd, Javdet (1988) *İkre' ve rabbükel'ekrem* ("Oku! Senin Rabbin en cömert olandır"), 1. Bsk., Enformasyon Bakanlığı- Kontrol Müdürlüğü Yay., Şam – Suriye.
- Salih, İyaras Muhammed, (2010), *el-Mabadi et-terbeviyye fil Kur'an-ı el-Kerim (Kur'an-ı Kerim'deki Eğitim İlkeleri)*, Adab el-rafidayn (Rafidain Edebiyatı) Dergisi, No. 57, s. 138-157, Musul Üni. Edebiyat Fakültesi.
- San, İ., (2002), *Yaratıcı Drama-Eğitsel Boyutları*. Yaratıcı Drama, 1985–1995 Yazılar. Ankara: Naturel Yayıncılık, 81–90.
- Sanders, J.A. and Wiseman, R.L. Winter, (1994), Does Teaching argumentation Facilitate Critical Thinking? Communication Reports. 7 (1), pp. 27-36.
- Savaş, B. (2007). Öğretim İlke ve Yöntemleri. (Ed: Merhmet Arslan) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Schunk, D. H. (1996). Learning theories. New Jersey: Printice Hall Inc.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed b. Mecid, (v.1346/1927) (t.y.) , *Bezlü'l-Mechûd fî Halli Ebî Davud* (I-XX), Beyrut.
- Selcuk, Mualla ve diğerleri, (2009), *Kua'an ve birey*, İnternet yayınları . Ankara–Türkiye.
- Senemoğlu, N., (2001), *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Shermer, Michael, (2007), İyilik ve Kötülüğün Bilimi, (Çev: Sinem Gül), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Silber, K. H., & Foshay, (2006) W. R. Designing instructional strategies: A cognitive perspective. Handbook of human performance technology, ss. 370-413.
- Somuncuoğlu, Yeşim; Yıldırım, Ali. Öğrenme Stratejileri: Teorik Boyutları, Araştırma Bulguları ve Uygulama İçin Ortaya Koyduğu Sonuçlar. *EĞİTİM VE BİLİM*, 1998, 22.110. sayfa:32
- Songar, Ayhan, (1986), *Dil ve Düşünce*, Gür-Ay Mat., İstanbul.
- Soysaldı, H.Mehmet, (2000), *Kur'an Vahyinin Oluşum Şekli*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 1, Sayfa:169-187, Elazığ.
- Sönmez, V. (2015). Öğretim İlke ve Yöntemleri. 8.Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözer, E., (1998), Sosyal bilgiler öğretiminde ilke, strateji, yöntem, teknikler. Anadolu Üniversitesi.
- Sternberg, Robert J./Zhang, Li-fang. (2001). Perspectives on Thinking, Learning, and Cognitive
- Sünbül, Ali Murat, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Eğitim Kitabevi Yay. 2011, sayfa 105
- Szecsı, T. (2008). Creative drama in preschool curriculum: teaching strategies implemented in hungary. Child Education, 85(2),120.
- Şahin, A., (2007), *Öğretim ilke ve yöntemleri*. (Edit: Ocak, G.) Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Şahin, Çavuş, (2005), *Aktif Öğretim Yöntemlerinden Beyin Fırtınası Yöntemi Ve Uygulaması*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

- Şahin, Çavuş, (2014) Problem Çözme Becerisinin, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Temel Felsefesi, S.10. ss. 160 -171.
- Şahin, Sami vd., (2010), *Öğretmen Eğitiminde Örnek Olay Yöntemi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (<http://sbe.gantep.edu.tr>) 2010 9(2): 253 - 277.
- Şahinalp, Mehmet Vehbi, (2014), *Vasat Ümmet Örneği*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 19, Sayı 31, Ocak–Haziran, s 184-222.
- Şanîn, Belhayr ve Şahin Şimşek, (2012), *Nahiv Öğretim Metotları ve İbn Haldun'un Görüşüyle İlişkileri*, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, CİLT: 2, SAYI 2, s. 167-182.
- Şanver, Mehmet, (2004), *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2.bs., Pınar Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin, Sâmî, (1986), *Kâmus-ı Türkî*, (1.Baskı), İstanbul: Karakuşak Basın ve Yayın.
- Şen, Yusuf, (2011), *Hız. Peygamberin Merhamet Eğitim Metodu*, Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı I-II.
- Şenay, Ayşegül, (2007), *Kavram Haritaları Yöntemiyle Metin Öğretimi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Şeremet, Mehmet, (2008), *Yüksek Öğretimde Coğrafya Öğretiminde Kullanılan Öğretim Yöntemlerinin Öğretim Elemanları Ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tabak, Gürkan ve Ali Göçer, (2014), *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Benzetim Tekniği*, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED), Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, ISSN 1308 – 8971, Cilt: 05, Sayı: 10, 2014, 77 – 102 İzmir-Türkiye.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî el-Bağdâdî, (2001), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Daru'l Hicr, Kahire.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (1954) *Câmi'u'l-Beyan an Te'vîli'l-Kur'an*, I-XXX, Mısır.
- Tahavî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, (1386 H.), *Şerhu Me'ani'l-Asar*, Matbaatu'l-Envar'ilMuhammediyye, Kahire.
- Tamer, K. ve Pulur, A., (2001), *Beden Eğitimi ve Sporda Öğretim Yöntemleri*, Kozan Ofset Mat. San. ve Tic. Ltd. Ş., Ankara.
- Tan, Hasan, (1992), *Psikolojik Yardım İlişkileri*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Tan, Ş. (2005). Öğretimi planlama ve değerlendirme. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tan, Şeref vd., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Pegem Akademi yay. 9. Bsk., Ankara. 2013.
- Taşpınar, A., (2006), *Kuramdan uygulamaya öğretim yöntemleri*, (2. Baskı), Ankara: Nobel Basımevi.

- Taşpınar, M. ve Atıcı, B., (2002), *Öğretim Model, Strateji, Yöntem Ve Beceri / Teknikleri: Kavramsal Boyutu*, Eğitim Araştırmaları. Yıl:2 , sayı: 8 (2002). 207 - 215.
- Taşpınar, Mehmet, (2005), *Öğretim Yöntemleri*, 2.bs., Nobel Basımevi, Ankara.
- Taşpınar, Mehmet, (2010), Kuramdan uygulamaya Öğretim ilke ve yöntemleri, Data yay. Ankara.
- Temizkan, Mehmet ve Arzu Atasoy, (2016), *Konuşma Becerisinde Aşamalı Gelişim Modelinin Etkililiği Üzerine Bir Değerlendirme*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: 2016, Cilt: 13 Sayı: 34, ss. 78-97 .
- Thomas, J., W., (2000), A Review of Research on Project-Based Learning. www.autodesk.com/foundation, March 2010.
- Thurston, A., Topping, K.J., Tolmie, A., Christie, D., Karagiannidou, E., and Murray, P. (2010). Cooperative learning in Science: Follow-up from primary to high school. *International Journal of Science Education*, 32(4), 501-522.
- Tirmizî, Ebûîsâ Muhammed b. İsâ b. Servâ, (1992), *Sünenü Tirmizî*, stanbul: Çarı Yayınları.
- Tok, Türkay, N (2007). Etkili öğretim için yöntem ve teknikler. Öğretim ilke ve yöntemleri. Editör: Ahmet doğanay: 161-214. Pegem Yay. Ankara.
- Tokdemir, Muhammet Ahmet, (2013), Ortaöğretim Tarih Dersinin Öğretiminde Tartışma Yöntemine İlişkin Öğretmenlerin Görüş Ve Uygulamaları (Ankara İli Örneği), *Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı*, Doktora Tezi, Ankara.
- Toktaş, M., (2005), *Tıp fakültesi anatomi anabilim dalı ders notları*. www.eğitim.aku.edu.tr/bas2.ppt (2010, Nisan 20).
- Tosun, Cemal, (2012), *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 7. Bsk., Pegema Yayıncılık, Ankara.
- Türk Dil Kurumu, Eğitim, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fa77b9ce66eb4.68281924, 26.08.2019
- Türkçe Sözlük, (1988), Türk tarih kurumu basımevi, Ank.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (1998), I/6; Örnekleriyle Türkçe Sözlük, M.E.B., İstanbul, 2000, I/8-9; Ali Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlük, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- Tytler, R., (1998), The nature of students' informal science conceptions. *International Journal of Science Education*. 20(8), 901-927.
- Uluçınar Ş, Doğan, A. ve Kaya, O. N., (2008), *Sınıf Öğretmenlerinin Fen Öğretimi ve Laboratuar Uygulamalarına İlişkin Görüşleri*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16 (2), 485-494.
- Unan, Fahri ve Yücel Hacaloğlu, (1999), *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları: 56.
- Uşun, Salih vd., (2008), Öğretim İlke ve Yöntemleri, 1. bsk., Kriter yay. İstanbul.

- Uygur, Mermi, (2015), *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Uzun, Yasin, (2014), *Din Öğretiminde Empati Becerisine Dayalı Öğretim Yöntem Ve Tekniklerinin Kullanılması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı.
- Ünsal, Y. ve Moğol, S., (2007), *Fizik Öğretiminde Problem Çözme Yöntemi İle İlgili Olarak Öğrencilerin Değerlendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, ss. 80-88.
- Üstünda, T., (2000), *Yaratıcı Drama, Öğretmenin Günlüğü*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Varış Fatma, (1985), *Eğitim Bilimine Giriş*, A.Ü. Eğt. Bil. Fak. Yay. Ankara.
- Vural, Birol, (2004), *Öğretim Faaliyetlerinde Yöntem-Teknik Etkinlikleri*, Hayat yay. C. 3. Bsk. 1. İstanbul.
- Yalnız, Münevver, (2012), *12. Sınıf Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatının Hikâye Yöntemi İle Anlatımı*, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum.
- Yaman, Havva, (2006), *İlköğretim İkinci Kademe Dil Bilgisi Derslerinde Kavram Haritası Tekniğinin Öğrenci Başarısına ve Hatırlamaya Etkisi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Yavaş M, İlhan A., (1997), *Beden Eğitimi ve Sporda Özel Öğretim Yöntemleri*, 2. Baskı, Melisa Matbaacılık, Bursa.
- Yavuz, Y. Şevki, (1983), *Kur'an-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa.
- Yavuzer, H. (2000), *Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu*, (3.Basım). İst.: Remzi Kitabevi.
- Yelken, Tuğba Yanpar vd., (2016), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 4. Bsk., Anı yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, Yunus, (2016), *Probleme Dayalı Öğretim Yöntemi İle Doğrusal Denklemlerin Grafiğinin Öğretiminin Ortaokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Yıldız, Vesile, “İşbirlikçi Öğrenme İle Geleneksel Öğrenme Grupları Arasındaki Farklar”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16-17, 1999.
- Yılmaz, H. & Sünbül, A. M., (2003), *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Konya: Çizgi Yayınevi.

EKLER

Ek 1: Araştırmanın giriş ve araştırmanın problemi bölümünde yer alan ayetler

Bulunduğu üst başlık	Surenin adı	Ayet
Giriş	Hac	46
	Nahl	12
	Kasas	77
	A'raf	32
	Bakara	201
	Ra'd	3
	Mü'minûn	80
	Nebe	6-7
	El Maide	31
	Alak	1-5
Araştırmanın problemi	Alak	1-5
	Maide	3
	Bakara	2
	Nâs	1-6
	Bakara	31
	En'âm	99
	Yûnus	101
	Enbiyâ	44
	Kıyâmet	17-18
	Yûnus	57
	Fussilet	3-4
	Nahl	125

Ek 2: Kur'an'da öğretim yöntemleri kısmında yer alan ayetler

Kur'an'da yer alan öğretim yöntemleri	Bulunduğu sureler	Ayetlerin rakamı
Anlatım yöntemi (tebliğ, davet, öğüt)	Nûr	13-33
	Bakara	183-187
Tartışma yöntemi	Neml	20-28
	Bakara	91
	Bakara	189
	İsrâ	85
	Kehf	34-37
	Mücâdele	1
	Şûarâ	10-39
	Hud	40-43
Problem çözme Öğretim Yöntemi	Enfâl	26-28
	En'âm	75-79
	Neml	20-22
Soru-Cevap yöntemi	Bakara	28
	Ankebût	61
	Ankebût	63
	Lokmân	25
	Nebe	1-5
	Hûd	42-47
	Hûd	84-93
Drama öğretim yöntemi	Bakara	33
	Bakara	204
Benzetim öğretim yöntemi	Bakara	26
	Kehf	54
	Neml	80-88
	Zâriyât	23

		Hac	73
		Zuhruf	56
		Zümer	27
		Bakara	17-20
Örnek olay yöntemi		Âl-i İmrân	12-13
		Yûsuf	111
		Ankebût	41-43
		Nur	11-20
Gezi – Gözlem yöntemi	Gezi Yöntemi	Bakara	158
		Ankebût	20
		Fâtır	27-28
		Kureyş	1-4
		Tevbe	122
		Kehf	65-82
	Gözlem (izleme) yöntemi	A'râf	57
		Gâşiye	17-20
Hikaye Yöntemi		Bakara	67-68
		Kehf	34-44
Bireysel çalışma –kendi kendine öğrenme- yöntemi		Bakara	164
		Bakara	200-202
		Âl-i İmrân	20-21
		Âl-i İmrân	190-191
		Fussilet	53
		Sebe	46

Ek 3: Kur'an'da öğretim ilkeleri kısmında yer alan Ayetler

Kur'an'da yer alan ilkeler	Bulunduğu sureler	Ayetlerin rakamı
Kur'an'da bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen ilkeler	Âl-i İmrân	154
	Mâide	50
	Fetih	26
	Ahzâb	33
	Bakara	183
Bireysel ve toplumsal hayatın özü güzel ahlak	A'râf	31
	Bakara	286
	Bakara	185
Sorumlu olma	Hûd	61
	Ahzap	72
Rızkının peşinden koşma	Tevbe	105
İyiden yana olma	Âl-i İmrân	110
	Zümer	33-34
Yardımlaşma (Dayanışma)	Mâide	2
Adil olma	Nisâ	58
Tevazu	Furkan	63
Sözünde durma	İsrâ	34
	Ahzâp	23
	Bakara	177
	Müminûn	8
	Meâric	32
Doğruluk, dürüstlük	Furkân	31
	Tevbe	119
	Al-i İmran	17
	Zümer	33
Tefekkür	Zümer	39
	Hac	21
	Araf	179
	Gâşiye	17
Önyargılı yaklaşmama	Hucurât	12
İtidalli olma	Bakara	143
Dünya ve ahiret dengesini kurma	Kasas	77
Davranışta itidalli olma	İsrâ	29
Özendirme	Meryem	42-48.
	Bakara	25
	Beyyine	7-8
Aşamalık, kademe kademe	Kiyamet	16-19

	Furkan	32
	Nahl	67
İkaz	Bakara	223
	Kehf	87
	Nûh	1-4
	En'âm	147
Anında müdahale	Âl-i İmran	159
Ertelenmiş ceza	Nisa	56
Öğüt verme	et-Tahrîm	8
	Lokman	12-19
	Nahl	90
Rol model (peygamberler örneği)	Ahzab	21
	Araf	35
	Tevbe	128
	Yûnus	47
	İbrâhim	4
	Nahl	113
	Tâhâ	113-114
	Şuarâ	193-195
	Secde	3
	Zuhruf	2-3
	Ahkâf	12
	Cum'a	2
Akran desteğinden yararlanma	Bakara	254
	İbrahim	31
	Lsra	91
	Kehf	33
	Nisa	125
	Zuhruf	67
Tartışarak öğretme/öğrenme	Enbiyâ	57-70
Benzetim	Bakara	261
Hikaye	Yûsuf	3
Örnek olay	Fussilet	13
Somuttan soyuta	Fussilet	37
	Rum	21

Ek:4 Kur'an-i Kerim'de ilim kelimesi yer alan ayetler ve sureler

No (Kur'an'da yazısına göre sırası)	Arapça Adı	Türkçe Adı	İniş Sırası	Ayet sayısı	Cüz	İlim Kelimesi yer alan ayetler	Bu ayette tekrarlama sayısı
1	الْفَاتِحَة	Fâtiha	5	7	1	2	
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	13	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	22	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	26	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	29	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	30	2
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	31	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	32	3
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	33	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	42	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	47	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	60	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	65	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	75	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	77	2
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	78	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	80	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	95	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	101	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	102	6
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	103	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	106	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	107	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	113	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	115	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	118	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	120	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	122	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	127	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	129	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	131	1
2	البَقَرَة	Bakara	87	286	1	137	1

2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	140	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	143	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	144	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	145	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	146	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	151	3
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	158	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	169	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	181	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	184	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	187	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	188	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	194	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	196	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	197	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	203	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	209	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	215	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	216	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	220	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	223	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	224	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	227	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	230	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	231	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	232	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	233	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	235	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	239	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	244	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	246	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	247	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	251	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	255	2
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	256	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	259	1
2	النِّبْرَة	Bakara	87	286	1	260	1

2	البقرة	Bakara	87	286	1	261	1
2	البقرة	Bakara	87	286	1	267	1
2	البقرة	Bakara	87	286	1	268	1
2	البقرة	Bakara	87	286	1	270	1
2	البقرة	Bakara	87	286	1	273	1
2	البقرة	Bakara	87	286	1	280	1
2	البقرة	Bakara	87	286	1	282	3
2	البقرة	Bakara	87	286	1	283	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	7	2
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	18	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	19	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	29	2
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	33	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	34	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	35	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	36	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	42	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	48	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	61	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	63	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	66	4
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	71	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	73	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	75	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	78	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	79	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	92	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	96	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	97	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	108	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	115	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	119	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	121	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	135	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	140	1
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	142	2
3	ال عمران	Âl-i İmrân	89	200	3	154	1

3	آلِ عِمْرَانَ	Âl-i İmrân	89	200	3	164	1
3	آلِ عِمْرَانَ	Âl-i İmrân	89	200	3	166	1
3	آلِ عِمْرَانَ	Âl-i İmrân	89	200	3	167	3
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	11	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	12	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	17	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	24	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	25	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	26	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	32	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	35	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	39	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	43	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	45	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	63	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	70	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	83	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	92	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	104	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	111	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	113	2
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	127	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	147	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	148	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	157	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	162	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	166	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	170	1
4	النِّسَاءِ	Nisâ	92	176	4	176	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	4	3
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	7	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	20	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	28	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	34	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	40	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	49	1
5	الْمَائِدَةِ	Mâide	112	120	6	54	1

5	المائدة	Mâide	112	120	6	61	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	76	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	92	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	94	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	97	3
5	المائدة	Mâide	112	120	6	98	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	99	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	104	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	109	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	110	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	113	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	115	1
5	المائدة	Mâide	112	120	6	116	3
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	3	2
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	13	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	33	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	37	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	45	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	50	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	53	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	58	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	59	3
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	60	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	67	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	71	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	73	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	80	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	81	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	83	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	86	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	90	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	91	2
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	96	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	97	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	100	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	101	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	105	1

6	الأنعام	En'âm	55	165	7	108	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	114	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	115	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	117	2
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	119	2
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	124	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	128	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	135	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	139	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	146	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	143	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	144	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	148	1
6	الأنعام	En'âm	55	165	7	162	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	7	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	28	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	32	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	33	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	38	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	52	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	54	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	61	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	62	2
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	67	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	75	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	80	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	89	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	104	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	109	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	112	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	121	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	123	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	131	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	140	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	160	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	182	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	187	3

7	الأعراف	A'râf	39	206	8	188	1
7	الأعراف	A'râf	39	206	8	200	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	17	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	23	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	24	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	25	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	27	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	28	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	34	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	40	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	41	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	42	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	43	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	53	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	60	2
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	61	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	66	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	70	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	71	1
8	الأنفال	Enfâl	88	75	9	75	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	2	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	3	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	6	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	11	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	15	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	16	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	28	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	36	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	41	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	42	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	43	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	44	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	47	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	60	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	63	1
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	78	2
9	التوبة	Tevbe	113	129	10	93	1

9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	94	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	97	2
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	98	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	101	2
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	103	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	104	2
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	105	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	106	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	110	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	115	1
9	النُّبَّةِ	Tevbe	113	129	10	123	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	5	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	10	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	18	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	36	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	37	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	39	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	40	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	55	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	65	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	68	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	79	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	89	1
10	يُونُسَ	Yûnus	51	109	11	93	1
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	5	2
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	14	2
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	31	2
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	39	1
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	46	1
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	47	1
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	49	1
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	79	2
11	هُودِ	Hûd	52	123	11	93	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	6	2
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	19	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	21	2
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	22	1

12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	34	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	37	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	40	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	44	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	46	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	50	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	51	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	52	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	55	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	68	3
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	73	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	76	2
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	77	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	80	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	81	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	83	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	86	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	89	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	96	2
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	101	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	104	1
12	يُوسُفَ	Yûsuf	53	111	12	110	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	8	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	9	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	19	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	33	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	37	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	42	1
13	الرَّعْدِ	Ra'd	96	43	12	43	1
14	إِبْرَاهِيمَ	İbrâhîm	72	52	13	9	1
14	إِبْرَاهِيمَ	İbrâhîm	72	52	13	38	1
14	إِبْرَاهِيمَ	İbrâhîm	72	52	13	52	1
15	الْحَجْرِ	Hicr	54	99	14	3	1
15	الْحَجْرِ	Hicr	54	99	14	24	2
15	الْحَجْرِ	Hicr	54	99	14	25	1
15	الْحَجْرِ	Hicr	54	99	14	53	1
15	الْحَجْرِ	Hicr	54	99	14	70	1

15	الْحَجَرِ	Hicr	54	99	14	86	1
15	الْحَجَرِ	Hicr	54	99	14	96	1
15	الْحَجَرِ	Hicr	54	99	14	97	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	8	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	19	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	23	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	25	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	27	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	28	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	38	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	39	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	41	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	43	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	55	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	56	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	70	3
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	74	2
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	75	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	78	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	91	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	95	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	101	1
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	103	2
16	النَّحْلِ	Nahl	70	128	14	125	2
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	12	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	25	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	36	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	47	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	54	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	55	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	84	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	85	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	102	1
17	الْإِسْرَاءِ	İsrâ	50	111	15	107	1
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	5	1
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	12	1
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	19	1

18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	21	2
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	22	2
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	26	1
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	65	2
18	الْكَهْفِ	Kehf	69	110	15	66	2
19	مَرْيَمَ	Meryem	44	98	16	43	1
19	مَرْيَمَ	Meryem	44	98	16	65	1
19	مَرْيَمَ	Meryem	44	98	16	70	1
19	مَرْيَمَ	Meryem	44	98	16	75	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	7	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	52	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	71	2
20	طه	Tâhâ	45	135	16	98	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	104	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	110	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	114	1
20	طه	Tâhâ	45	135	16	135	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	4	2
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	7	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	24	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	28	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	39	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	51	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	65	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	71	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	74	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	79	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	80	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	81	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	91	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	107	1
21	الْأَنْبِيَاءِ	Enbiyâ	73	112	17	110	2
22	الْحَجِّ	Hac	103	78	17	3	1
22	الْحَجِّ	Hac	103	78	17	5	2
22	الْحَجِّ	Hac	103	78	17	8	1
22	الْحَجِّ	Hac	103	78	17	52	1
22	الْحَجِّ	Hac	103	78	17	54	2

22	الْحَجَّ	Hac	103	78	17	59	1
22	الْحَجَّ	Hac	103	78	17	68	1
22	الْحَجَّ	Hac	103	78	17	70	2
22	الْحَجَّ	Hac	103	78	17	71	1
22	الْحَجَّ	Hac	103	78	17	76	1
23	الْمُؤْمِنُونَ	Mü'minûn	74	118	18	51	1
23	الْمُؤْمِنُونَ	Mü'minûn	74	118	18	84	1
23	الْمُؤْمِنُونَ	Mü'minûn	74	118	18	88	1
23	الْمُؤْمِنُونَ	Mü'minûn	74	118	18	92	1
23	الْمُؤْمِنُونَ	Mü'minûn	74	118	18	96	1
23	الْمُؤْمِنُونَ	Mü'minûn	74	118	18	114	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	15	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	18	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	19	2
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	21	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	25	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	28	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	29	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	31	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	32	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	33	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	35	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	41	2
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	58	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	59	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	60	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	63	1
24	النُّورِ	Nûr	102	64	18	64	2
25	الْفُرْقَانِ	Furkân	42	77	18	1	1
25	الْفُرْقَانِ	Furkân	42	77	18	6	1
25	الْفُرْقَانِ	Furkân	42	77	18	42	1
26	الشُّعَرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	16	1
26	الشُّعَرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	23	1
26	الشُّعَرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	34	1
26	الشُّعَرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	37	1
26	الشُّعَرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	47	1
26	الشُّعَرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	49	2

26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	77	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	98	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	109	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	112	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	127	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	132	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	145	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	164	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	165	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	180	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	188	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	192	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	197	2
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	220	1
26	الشُّعْرَاءِ	Şuarâ	47	227	19	227	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	6	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	8	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	15	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	16	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	25	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	40	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	42	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	44	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	52	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	61	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	65	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	66	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	74	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	78	1
27	النَّمْلِ	Neml	48	93	19	84	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	13	2
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	14	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	30	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	37	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	38	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	50	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	56	1

28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	57	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	69	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	75	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	78	2
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	80	1
28	الْقَصَصِ	Kasas	49	88	20	85	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	3	2
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	5	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	6	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	8	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	10	2
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	11	2
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	15	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	16	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	28	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	32	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	41	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	42	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	43	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	45	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	49	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	52	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	60	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	62	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	64	1
29	الْعَنْكَبُوتِ	Ankebût	85	69	20	66	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	6	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	7	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	22	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	29	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	30	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	34	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	54	1
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	56	2
30	الرُّومِ	Rûm	84	60	21	59	1
31	لُكْمَانَ	Lokmân	57	34	21	6	1
31	لُكْمَانَ	Lokmân	57	34	21	15	1

31	لُكْمَانُ	Lokmân	57	34	21	20	1
31	لُكْمَانُ	Lokmân	57	34	21	23	1
31	لُكْمَانُ	Lokmân	57	34	21	25	1
31	لُكْمَانُ	Lokmân	57	34	21	34	3
32	السَّجْدَةِ	Secde	75	30	21	2	1
32	السَّجْدَةِ	Secde	75	30	21	6	1
32	السَّجْدَةِ	Secde	75	30	21	17	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	1	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	3	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	5	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	18	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	40	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	50	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	51	2
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	54	1
33	الْأَحْزَابِ	Ahzâb	90	73	21	63	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	2	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	6	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	14	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	21	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	26	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	28	1
34	سَبَأٍ	Sebe'	58	54	22	36	1
35	فَاطِرٍ	Fâtır	43	45	22	8	1
35	فَاطِرٍ	Fâtır	43	45	22	11	1
35	فَاطِرٍ	Fâtır	43	45	22	28	1
35	فَاطِرٍ	Fâtır	43	45	22	38	2
35	فَاطِرٍ	Fâtır	43	45	22	44	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	16	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	26	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	36	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	38	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	69	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	76	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	79	1
36	يُسَٰ	Yâsîn	41	83	22	81	1
37	الصَّافَّاتِ	Sâffât	56	182	23	79	1

37	الصَّافَّاتِ	Sâffât	56	182	23	87	1
37	الصَّافَّاتِ	Sâffât	56	182	23	158	1
37	الصَّافَّاتِ	Sâffât	56	182	23	170	1
37	الصَّافَّاتِ	Sâffât	56	182	23	182	1
38	ص	Sâd	38	88	23	69	1
38	ص	Sâd	38	88	23	87	1
38	ص	Sâd	38	88	23	88	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	7	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	9	2
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	26	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	29	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	39	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	46	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	49	2
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	52	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	70	1
39	الرُّمَرِ	Zümer	59	75	23	75	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	2	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	7	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	19	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	42	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	57	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	64	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	65	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	66	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	70	1
40	الْمُؤْمِنِ	Mü'min	60	85	24	83	1
41	فُصِّلَتْ	Fussilet	61	54	24	3	1
41	فُصِّلَتْ	Fussilet	61	54	24	9	1
41	فُصِّلَتْ	Fussilet	61	54	24	12	1
41	فُصِّلَتْ	Fussilet	61	54	24	22	1
41	فُصِّلَتْ	Fussilet	61	54	24	36	1
41	فُصِّلَتْ	Fussilet	61	54	24	47	2
42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	12	1
42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	14	1
42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	18	1
42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	24	1

42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	25	1
42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	35	1
42	الشُّورَى	Şûrâ	62	53	25	50	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	9	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	20	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	46	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	61	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	84	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	85	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	86	1
43	الرُّحُفِ	Zuhruf	63	89	25	89	1
44	الدُّحَانِ	Duhân	64	59	25	6	1
44	الدُّحَانِ	Duhân	64	59	25	14	1
44	الدُّحَانِ	Duhân	64	59	25	32	2
44	الدُّحَانِ	Duhân	64	59	25	39	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	9	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	16	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	17	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	18	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	23	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	24	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	26	1
45	الْجَاثِيَةِ	Câsiye	65	37	25	36	1
46	الْأَحْقَافِ	Ahkâf	66	35	26	4	1
46	الْأَحْقَافِ	Ahkâf	66	35	26	8	1
46	الْأَحْقَافِ	Ahkâf	66	35	26	23	1
47	مُحَمَّدٍ	Muhammed	95	38	26	16	1
47	مُحَمَّدٍ	Muhammed	95	38	26	19	2
47	مُحَمَّدٍ	Muhammed	95	38	26	26	1
47	مُحَمَّدٍ	Muhammed	95	38	26	30	1
47	مُحَمَّدٍ	Muhammed	95	38	26	31	1
48	الْفَتْحِ	Fetih	111	29	26	4	1
48	الْفَتْحِ	Fetih	111	29	26	18	1
48	الْفَتْحِ	Fetih	111	29	26	25	2
48	الْفَتْحِ	Fetih	111	29	26	26	1
48	الْفَتْحِ	Fetih	111	29	26	27	2
49	الْحُجَرَاتِ	Hucurât	106	18	26	1	1

49	الْحُجُرَاتِ	Hucurât	106	18	26	7	1
49	الْحُجُرَاتِ	Hucurât	106	18	26	8	1
49	الْحُجُرَاتِ	Hucurât	106	18	26	13	1
49	الْحُجُرَاتِ	Hucurât	106	18	26	16	3
49	الْحُجُرَاتِ	Hucurât	106	18	26	18	1
50	ق	Kâf	34	45	26	4	1
50	ق	Kâf	34	45	26	16	1
50	ق	Kâf	34	45	26	45	1
50	ق	Kâf	34	45	26	28	1
50	ق	Kâf	34	45	26	30	1
52	الطُّورِ	Tûr	76	49	27	47	1
53	النَّجْمِ	Necm	23	62	27	5	1
53	النَّجْمِ	Necm	23	62	27	28	1
53	النَّجْمِ	Necm	23	62	27	30	3
53	النَّجْمِ	Necm	23	62	27	32	2
53	النَّجْمِ	Necm	23	62	27	35	1
54	الْقَمَرِ	Kamer	37	55	27	26	1
55	الرَّحْمَنِ	Rahmân	97	78	27	2	1
55	الرَّحْمَنِ	Rahmân	97	78	27	4	1
56	الْوَاقِعَةِ	Vâkia	46	96	27	61	1
56	الْوَاقِعَةِ	Vâkia	46	96	27	62	1
56	الْوَاقِعَةِ	Vâkia	46	96	27	76	1
56	الْوَاقِعَةِ	Vâkia	46	96	27	80	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	3	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	4	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	6	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	17	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	20	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	25	1
57	الْحَدِيدِ	Hadîd	94	29	27	29	1
58	الْمُجَادَلَةِ	Mücâdele	105	22	28	7	2
58	الْمُجَادَلَةِ	Mücâdele	105	22	28	11	1
58	الْمُجَادَلَةِ	Mücâdele	105	22	28	14	1
59	الْحَشْرِ	Haşr	101	24	28	16	1
59	الْحَشْرِ	Haşr	101	24	28	22	1
60	الْمُمْتَحِنَةِ	Mümtehine	91	13	28	1	1
60	الْمُمْتَحِنَةِ	Mümtehine	91	13	28	10	3

61	الصَّفِّ	Saf	109	14	28	5	1
61	الصَّفِّ	Saf	109	14	28	11	1
62	الْجُمُعَةِ	Cuma	110	11	28	2	1
62	الْجُمُعَةِ	Cuma	110	11	28	7	1
62	الْجُمُعَةِ	Cuma	110	11	28	8	1
62	الْجُمُعَةِ	Cuma	110	11	28	9	1
63	الْمُنَافِقُونَ	Münâfikûn	104	11	28	1	1
63	الْمُنَافِقُونَ	Münâfikûn	104	11	28	8	1
64	التَّعَابِينِ	Tegâbün	108	18	28	4	3
64	التَّعَابِينِ	Tegâbün	108	18	28	11	1
64	التَّعَابِينِ	Tegâbün	108	18	28	18	1
65	الطَّلَاقِ	Talâk	99	12	28	12	2
66	التَّحْرِيمِ	Tahrîm	107	12	28	2	1
66	التَّحْرِيمِ	Tahrîm	107	12	28	3	1
67	الْمُلْكِ	Mülk	77	30	29	13	1
67	الْمُلْكِ	Mülk	77	30	29	14	1
67	الْمُلْكِ	Mülk	77	30	29	17	1
67	الْمُلْكِ	Mülk	77	30	29	26	1
67	الْمُلْكِ	Mülk	77	30	29	29	1
68	الْقَلَمِ	Kalem	2	52	29	7	2
68	الْقَلَمِ	Kalem	2	52	29	33	1
68	الْقَلَمِ	Kalem	2	52	29	44	1
68	الْقَلَمِ	Kalem	2	52	29	52	1
69	الْحَاقَّةِ	Hâkka	78	52	29	43	1
69	الْحَاقَّةِ	Hâkka	78	52	29	49	1
70	الْمَعَارِجِ	Meâric	79	44	29	39	1
71	نُوحٍ	Nûh	71	28	29	4	1
72	الْحِجِّ	Cin	40	28	29	24	1
72	الْحِجِّ	Cin	40	28	29	26	1
72	الْحِجِّ	Cin	40	28	29	28	1
73	الْمُرَّمَلِ	Müzzemmil	3	20	29	20	3
74	الْمُدَّثِّرِ	Müddessir	4	56	29	31	1
75	الْقِيَمَةِ	Kıyâmet	31	40	29		
76	الْإِنْسَانِ	İnsân	98	31	29	30	1
77	الْمُرْسَلَاتِ	Mürselât	33	50	29		
78	النَّبَاِ	Nebe	80	40	30	4	1
78	النَّبَاِ	Nebe	80	40	30	5	1

79	النَّازِعَاتِ	Naziât	81	46	30		
80	عَبَسَ	Abese	24	42	30		
81	التَّكْوِيرِ	Tekvîr	7	29	30	14	1
81	التَّكْوِيرِ	Tekvîr	7	29	30	27	1
81	التَّكْوِيرِ	Tekvîr	7	29	30	29	1
82	الْإِنْفِطَارِ	İnfitâr	82	19	30	5	1
82	الْإِنْفِطَارِ	İnfitâr	82	19	30	12	1
83	الْمُطَفِّفِينَ	Mutaffifîn	86	36	30	6	1
84	الْإِنْشِقَاقِ	İnşikâk	83	25	30	23	1
85	الْبُرُوجِ	Burûc	27	22	30		
86	الطَّارِقِ	Târik	36	17	30		
87	الْأَعْلَى	A'lâ	8	19	30	7	1
88	الْغَاشِيَةِ	Gâşiye	68	26	30		
89	الْفَجْرِ	Fecr	10	30	30		
90	الْبَلَدِ	Beled	35	20	30		
91	الشَّمْسِ	Şems	26	15	30		
92	الْأَيْلِ	Leyl	9	21	30		
93	الضُّحَى	Duhâ	11	11	30		
94	الْإِنْشِرَاحِ	İnşirâh	12	8	30		
95	التِّينِ	Tîn	28	8	30		
96	الْعَلَقِ	Alak	1	19	30	4	1
96	الْعَلَقِ	Alak	1	19	30	5	2
96	الْعَلَقِ	Alak	1	19	30	14	1
97	الْقَدْرِ	Kadir	25	5	30		
98	النَّبِيَّةِ	Beyyine	100	8	30		
99	الزَّلْزَالِ	Zilzâl	93	8	30		
100	الْعَادِيَّاتِ	Âdiyât	14	11	30	9	1
101	الْقَارِعَةِ	Kâria	30	11	30		
102	التَّكَاسُرِ	Tekâsür	16	8	30	3	1
102	التَّكَاسُرِ	Tekâsür	16	8	30	4	1
102	التَّكَاسُرِ	Tekâsür	16	8	30	5	2
103	الْعَصْرِ	Asr	13	3	30		
104	الْهُمَزَةِ	Hümeze	32	9	30		
105	الْفِيلِ	Fîl	19	5	30		
106	قُرَيْشٍ	Kureyş	29	4	30		
107	الْمَاعُونِ	Maûn	17	7	30		
108	الْكَوْثَرِ	Kevser	15	3	30		

109	الْكَافِرُونَ	Kâfirûn	18	6	30		
110	النَّصْر	Nasr	114	3	30		
111	الْمَسَدِ	Tebbet	6	5	30		
112	الْإِخْلَاصِ	İhlâs	22	4	30		
113	الْفَلَقِ	Felak	20	5	30		
114	النَّاسِ	Nâs	21	6	30		
							825

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Mahmood Mohammed A. ABDULKAREEM
Doğum Yeri ve Yılı : Irak 1975
Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : Musul Üniversitesi Temel Eğitim Fakültesi Din Eğitimi Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Musul Üniversitesi Temel Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bilimleri ABD

Yabancı Diller ve Düzeyi :

1. Arapça YDS: 85.00
2. Türkçe TÖMER: C1

İş Deneyimi:

1. Musul Üniversitesi Temel Eğitim Fakültesinde Öğretmenlik (2007-2012)

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

1. Makale, أثر استخدام المناقشة الثنائية المتبادلة في تحصيل طلاب الصف السادس الإعدادي للدراسات (Lise son sınıf, hadis şerif dersinde öğrencilerin tartışma (ikili karşılıklı görüşme) yöntemini kullanmalarının başarılı olmalarına etkisi)
2. Makale, أثر استخدام طريقة حل المشكلات في تنمية التفكير الاستدلالي في مادة الفقه لدى طلاب الصف السادس في الثانويات الإسلامية (Din eğitimi (İslâm'i) liseler-de altıncı sınıf öğrencilerinin içtihatlarında akıl yürütme düşüncesinin geliştirilmesinde problem çözme yönteminin kullanılmasının etkisi)
3. Makale, تلامذة الصف الثالث دراسة مقارنة لأثر الدورات الدينية " الصيفية " المقامة في المساجد في تلاوة (İlkokul, 3. ve 4. sınıftaki öğrencilere, yazın camilerde Kur'an kurslarına, Din ve Ahlak kültürü derslerinde Kur'an-ı Kerim okuma becerilerine etkisi)
4. Makale, في إتقان تلاوة القرآن الكريم وحفظه لدى تلاميذ الصف الرابع اثر استخدام الأقراص المدمجة (Kur'an'ın okunması ve dördüncü sınıf öğrencilerinin ezberlenmesinde CD'lerin kullanılmasının etkisi)
5. Makale, تلامذة الصف الثالث دراسة مقارنة لأثر الدورات الدينية " الصيفية " المقامة في المساجد في تلاوة (İlkokul, 3. ve 4. sınıftaki öğrencilere, yazın camilerde Kur'an kurslarına, Din ve Ahlak kültürü derslerinde Kur'an-ı Kerim okuma becerilerine etkisi)
6. Kitap القلم وهمس (Kalem Fısıldadı)